

ISSN 2520-2855 (Print)
ISSN 2520-2863 (Online)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА
BIOGRAPHISTICA UKRAINICA

Збірник наукових праць
Інституту біографічних досліджень

За загальною редакцією
В. І. Попика

Заснований у 1996 році

Випуск 14

Київ – 2016

УДК 016:929(477)(066)

Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол. : В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ, 2016. – Вип. 14. – 384 с.

Збірник наукових праць присвячений теоретичним і методичним засадам вітчизняної біографістики як окремої спеціальної історичної дисципліни, сучасним проблемам, тенденціям і перспективам розвитку української та світової біографіки та біобібліографії, питанням формування електронних біобібліографічних ресурсів, висвітленню життєвого та творчого шляху відомих діячів науки, освіти та культури України.

Розраховано на вчених, викладачів, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів, працівників музейних, архівних і бібліотечних установ, краєзнавців.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: В. І. Попик, д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України (головний редактор); Т. І. Ківшар, д-р іст. наук (заступник головного редактора); С. М. Ляшко, канд. іст. наук (заступник головного редактора); Н. І. Любовець, канд. іст. наук (відповідальний секретар); Т. Ю. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій; В. М. Даниленко, д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України; Т. В. Добко, д-р іст. наук; Л. А. Дубровіна, д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України; К. В. Лобузін, д-р наук із соц. комунікацій; К. М. Манолаке, д-р політології (Республіка Молдова); Н. П. Марченко, канд. іст. наук; С. М. Мішук, д-р іст. наук; Р. С. Мотульський, д-р пед. наук (Республіка Білорусь); С. Нарбутас, д-р гуманітар. наук (Литовська Республіка); В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук; О. С. Онищенко, д-р філос. наук, академік НАН України; М. М. Романюк, д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України; К. М. Тахіров, д-р філос. наук (Азербайджанська Республіка); О. М. Яценко, канд. іст. наук

Рецензенти:

Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор;

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор історичних наук, професор.

Друкується за рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Протокол № 11 від 21.12.2016 р.

При передруку публікацій посилання на збірник “Українська біографістика” обов’язкове. No part of this publication may be reprinted without reference to the “Ukrainian biographistics” collection.

Збірник зареєстровано Атестаційною колегією МОН України як факсове видання зі спеціальностей «Історичні науки» (наказ МОН України від 29.09.2015 № 1021) та «Соціальні комунікації» (наказ МОН України від 21.12.2015 р. № 1328).

Видання індексується в українській загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та бібліометричній базі даних Google Scholar.

© Національна академія наук України, 2016.

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2016.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Чотирнадцятий випуск збірника наукових праць «Українська біографістика» є другим, виданим у межах виконання Інститутом біографічних досліджень НБУВ нової теми НДР «Біографіка, біобібліографія та біографістика в сучасному науково-комунікаційному просторі України», та продовжує традиції цього видання як провідного в Україні друкованого органу у галузі теорії, методики та практики біографічних досліджень, біобібліографії, формування електронних біобібліографічних ресурсів, а також апробації різних форм і жанрів наукових історико-біографічних досліджень.

Українська соціогуманітаристика, як і світова, тяжіє нині до посилення міждисциплінарного дискурсу та залучення інструментарію суміжних наукових дисциплін. Найбільш повно ці тенденції виявляються нині в біографічних дослідженнях, котрі за самою природою предмета вивчення потребують стереоскопічного, багаторівневого та повсякчас актуалізованого викликами часу інструментарію та методики. Пропонуючи комплексний опис людини як суб'єкта діяльності, біографічні студії спрямовані на те, аби вивчати особистість у процесі її розвитку і, водночас, фіксувати історичну подію / час / рух у їхньому особистісному вияві, у живих деталях реального осібногo буття.

Сучасній біографістиці притаманні організаційні новації, започаткування серії продовжуваних та періодичних видань, зростання чисельності дисертацій відповідної тематики, поява нових форм наукової комунікації – мережеве спілкування, наукові форуми тощо. Тому навколо зацікавленого обговорення проблем розвитку біографічних досліджень в Україні, їх тематичного діапазону, нових дослідницьких підходів і методики гуртуються фахівці Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та широке коло вітчизняних і зарубіжних науковців. Відтак,

проблемно-тематичний діапазон вміщених у збірникові досліджень є доволі різноманітним, а вміщені в ньому статті відзначаються новизною порушених наукових проблем.

Перший розділ збірника «Теоретичні і методичні проблеми біографічних досліджень» привертає увагу як новаторськими дослідницькими підходами та ідеями, покликаними стимулювати наукову дискусію, так і виваженими оригінальними рішеннями, що мають теоретичне та практичне значення. Дослідження В. І. Попика «Знакові імена української історії та культури» порушує вкрай актуальну проблему комунікативної розбалансованості у сприйнятті українським суспільством пантеону достойників як персоніфікованого відбитку власної культурної ідентичності. Автор аналізує історію та ідеологічно-методологічні передумови створення та зміни «фільтрів», які формують ці уявлення, а також пропонує новітні дієві форми свідомої корекції ситуації, що склалася. В. В. Бездрабко у статті «Теоретичні засади й методологічний інструментарій вітчизняної біографістики» висвітлює вузлові аспекти сучасного стану вітчизняної біографістики та окреслює перспективи її розвитку. Наголошено важливість унормування терміносистеми науки та класифікації джерел, апробації новітніх дослідницьких методів, насамперед, вироблених методологією новітньої гуманітаристики. У публікації Т. С. Воропаєвої «Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики» на основі інтегративної методології, котра поєднує концептуальний потенціал біографістики, історичної психології та соціальної філософії та психології, виділяються основні критерії аналізу сутності, значення та специфіки багатопланової діяльності видатних історичних осіб шляхом поєднання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів.

Розділ «Біографічні та генеалогічні розвідки» вміщує проблемно-тематичні дослідження низки маловідомих чи недостатньо висвітлених імен діячів української історії, науки та культури, а також діячів діаспори. На значній джерельній базі засобами новітніх «нелінійних» методів творення жит-

тепису Т. І. Ківшар розкриває основні напрями мистецько-літературної та громадської діяльності канадсько-української діячки Ліди Палій, Н. М. Томозова реконструює біографії акторів київського Польського театру Ганни Мудрої та Вацлава Завадського, а П. А. Майборода досліджує викладацьку й адміністративну роботу одеського вченого А. Г. Готалова-Готліба. Важливо, що кожна з цих публікацій не лише традиційно вводить до наукового обігу значні масиви біографічної інформації, а й порушує актуальні світоглядні проблеми: сприйняття соціокультурного феномену української інтелігенції в Канаді, з'ясування місця і ролі осіб так званого «другого плану» в культурній історії країни, вироблення об'єктивних підходів до висвітлення діяльності радянських науковців, які обіймали вагомі адміністративні посади.

У розділі «Історія і культура крізь призму біографіки» також домінують проблемні статті, в яких складні питання сучасних біографічних пошуків ілюструються дослідженнями, проведеними на тих теоретичних засновках, які обстоює автор. Так, праця В. В. Левченка «Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси» розкриває авторську модель вивчення закономірностей формування та розвитку наукових осередків крізь призму ідентичності їхніх генерацій. Теоретичні виклади супроводжуються розглядом генерацій одеських істориків та постаті М. Соколова як представника «пізноуніверситетської» генерації імперських часів. Д. О. Мироненко у статті «Діяльність перших дійсних членів Академії архітектури УРСР в контексті розвитку архітектури першої половини ХХ ст.» крізь біографії дійсних членів АА УРСР (П. Ф. Альошин, С. В. Безсонов (Бессонов), О. В. Власов, О. М. Вербицький, В. Г. Заболотний, М. Г. Лисенко, О. І. Неровецький) із незвичного історикам погляду розкриває проблематику відбудови українських міст після Другої світової війни. О. О. Коник у роботі «Підпільна бібліотека у спогадах херсонських борців із царизмом (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» крізь призму долі пересічного учасника боротьби за

радянську владу на Херсонщині С. В. Сергєєва простежує вплив «інформаційних видань» (нелегальної літератури) на формування переконань і поведінкову мотивацію членів окремої родини та розкриває регіональні аспекти революційних подій початку минулого століття. К. М. Нагайко у статті «Персональний склад Київської Української Громади 60-90-их ХІХ ст.» спробувала визначити критерії дослідницького пошуку, що давали б змогу об'єктивно визначитися щодо кількості учасників цієї українофільської організації та форм і методів її наукового представлення як сукупності вмотивованих інтелектуалів. О. Д. Музичко в статті «Південна Україна у долі грецьких істориків у другій половині ХІХ–на початку ХХ ст.» розкриває долі істориків грецького походження, що мешкали на теренах України.

Розділ «Ресурси біографічної інформації», присвячений проблемам вивчення методологічних засад та узагальненню практичного досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів і дослідженню джерельної бази біографістики. Привертають увагу дослідження, що відзначаються новизною постановки проблем, які раніше не розроблялися. Так, О. М. Яценко розглядає вітчизняну наукову періодику як джерело формування «Українського біографічного архіву», а Ю. В. Вернік аналізує новітні способи фіксації щоденної соціальної активності сучасної людини засобами мережі Інтернет. Окресливши назрілу проблема пошуку нових підходів до обробки масивів біографічного фактажу, автори пропонують новітні форми систематизації та групування за визначеними критеріями специфічної біографічної інформації. У статті С. М. та Г. А. Міщуків «Інформаційні ресурси регіональної біографіки обласних універсальних наукових бібліотек України» в контексті новітніх інформаційно-комунікаційних процесів висвітлено питання розвитку інформаційних ресурсів регіональної біографіки, представлених у мережі обласних універсальних наукових бібліотек України. Дослідження І. О. Демуз «Епістолярна спадщина П. Я. Стебницького як джерело з історії громадського життя України кінця ХІХ – початку ХХ ст.» та

І. І. Стамбола «Листування І. Л. Липи як історико-біографічне джерело» у контексті сучасних епістолологічних напрацювань розкривають епістолярну спадщину діячів минулого як специфічне історико-біографічне джерело. Статті О. А. Вакульчук «Анотований бібліографічний покажчик «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 рр. : матеріали до біо-бібліографії» у системі бібліографічних ресурсів НБУВ» та Н. П. Філіппової «Значення персональних бібліографічних покажчиків у висвітленні досягнень діячів медичної галузі» присвячені з'ясуванню змістового наповнення джерел формування та особливостей побудови персональних бібліографічних покажчиків різного типу.

Інформативно репрезентативним є також розділ «Бібліографія, рецензії, інформація», що містить статтю Л. І. Буряк про серійне видання Інституту біографічних досліджень «Джерела української біографістики» та О. М. Яценка про серію біобібліографічних нарисів «Дитячі письменники України» Національної бібліотеки України для дітей, рецензію С. Г. Іваницької та Т. П. Демченко на ґрунтовне дослідження чернігівських колег «Меморіальна бібліотека М. Коцюбинського», а також звіт про роботу тематичної секції «Біографіка, біобібліографія та біографістика в науково-комунікаційному просторі незалежної України» в межах Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.).

Редакційна колегія запрошує до співробітництва науковців і спеціалістів архівних, музейних, бібліотечних установ, які займаються дослідженнями у галузі біографістики. З розгортанням у 2010 р. відкритого для користувачів мережі Інтернет електронного «Українського національного біографічного архіву», формуванням на його веб-сайті довідкових науково-інформаційних біографічних ресурсів, електронної бібліотеки біографічних видань і персональних сторінок дослідників-біографістів можливості такої співпраці суттєво розширилися і далі сприятимуть консолідації наукового співтовариства.

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 929:94(477)

*Володимир Іванович ПОПИК,
доктор історичних наук,
професор, член-кореспондент НАН України,
генеральний директор Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (Київ).*

ЗНАКОВІ ПОСТАТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Розглянуто теоретичні проблеми осмислення постатей вітчизняної історії та культури як знакових, а також особливості формування суспільної думки стосовно пантеону знакових імен на різних етапах вітчизняної історії.

Ключові слова: знакові імена національної історії та культури, пантеон національних героїв, національна пам'ять, «війна імен», консолідація українського суспільства.

Theoretical problems of comprehending the figures in the national history and culture as distinguished ones were regarded alongside the peculiarities for formation of social thoughts concerning the phenomenon of distinguished figures at different stages of native history.

Key words: distinguished figures of the national history and culture, pantheon of national heroes, national memory, «war of names», consolidation of Ukrainian society.

Рассмотрены теоретические проблемы осмысления деятелей отечественной истории и культуры как знаковых, а также особенности формирования общественного мнения относительно пантеона знаковых имен на разных этапах отечественной истории.

Ключевые слова: знаковые имена национальной истории и культуры, пантеон национальных героев, национальная память, «война имен», консолидация украинского общества.

Одним із найважливіших завдань сучасної вітчизняної гуманітаристики є сприяння утвердженню в свідомості співвітчизників яскравих незаперечних національних символів, навколо яких можливе духовне і патріотичне згуртування суспільства. До їх числа безперечно належать знакові імена достойників як важлива складова національної пам'яті та зразок для наслідування молодшими поколіннями. За кожним із цих імен постає певний усталений і беззаперечно упізнаваний найширшим загалом символічний зміст, своєрідні константи, що єднають націю, уособлюють патріотичні та моральні ідеали, інтелектуальні й духовні цінності, досвід і традиції народу, його національне самоусвідомлення.

Знакові імена скрізь і завжди визначаються досвідом минулого, світоглядними уявленнями та національними і державницькими інтересами спільноти. Але такою ж мірою пануючими у суспільстві на певних етапах його розвитку стереотипами, соціальними, політичними та культурними орієнтаціями великих суспільних груп. Для України проблема пантеону знакових імен є давньою, але й нині багато у чому болісною. На її розумінні гостро позначилося традиційне культурне розмаїття окремих регіонів країни, ментальні особливості сформованих за різних ідеологічних і локаційних систем поколінь, а найбільше — стереотипи упередженого мислення, насаджувані серед населення пропагандою імперій, до складу яких у різний час входили окремі українські землі. Зазначені негативні чинники продовжують діяти дотепер, в умовах утвердження незалежної української держави штучно привносячи конфліктність у вирішення проблем політичної консолідації суспільства.

Сприйняття історичних подій та імен як знакових повсюдно є відображенням певних суспільно-політичних дискурсів, їхньої проєкції на минуле та майбутнє нації. З цього погляду неодноразово присутнє в нашому культурному просторі явище, відоме як «війна імен», постає нині невід'ємною складовою боротьби навколо самого проекту України XXI ст., її суспільних ідеалів, цивілізаційного вибору.

Формування пантеону знакових постатей минулого, з якими у співвітчизників пов'язане самоствердження нації, розбудова української культури та національної ідеї, боротьба за здобуття державної незалежності, бере початок від витоків Українського національного відродження. Та в умовах національної несвободи ідеологічні, суспільно-політичні й духовно-культурні завдання, що мали вирішуватися увічненням імен великих українців, об'єктивно від початку були значно складнішими, більш багатоглибкими та відповідальними, ніж у народів із усталеною державністю, розвинутих національним життям і сформованим широким діапазоном професійної науки та культури. Як наслідок, справа збереження пам'яті про великих співвітчизників, біографіка, як сфера біографічних досліджень, літературної та публіцистичної творчості, видавничої та пропагандистської роботи, постала в Україні не лише частиною гуманітарного знання, чинником культурного та інтелектуального розвитку, а й визначальним явищем суспільно-політичного життя, осердям національного самоусвідомлення, боротьби за національне самоствердження.

Показово, що у центрі уваги основоположників української наукової історико-біографічної традиції у першій пол. – сер. XIX ст. (Д. М. Бантиша-Каменського, М. А. Маркевича, М. О. Максимовича, І. І. Срезневського, О. М. Бодяньського, а згодом — В. Б. Антоновича) закономірно перебували майже виключно постаті найвизначніших борців проти іноземного поневолення — гетьманів, полководців, героїчних козацьких ватажків, ієрархів православної церкви, імена яких стали на той час символами національного духу, зразком для нових поколінь. Тоді само у засновок українського націотворчого міфу (без якого не може існувати жодна нація) ліг вітаїстичний трагізм людської долі Великого Кобзаря, його жертвне самовивершення у служінні Україні. Національна свідомість кількох поколінь українців вихована саме на цьому. Ім'я Т. Шевченка стало мірилом, із яким у народній свідомості співвідносяться імена інших відомих співвітчизників.

Уже наприкінці XIX ст. демократичне спрямування української національної ідеї сприяло стрімкому зростанню інтересу дослідників і читаючого загалу до неординарних постатей із усіх шаблів суспільної ієрархії, до особи, незалежно від її походження та соціального стану, інтересу, позначеного лише визнанням особистого внеску певної людини в історію та культуру України. Відтоді все більший обшир постатей минулого та сучасності почав сприйматися саме як знаковий, тобто такий, у якому втілено сенси українського буття, історії та культури.

Панування упродовж XX ст. тоталітарного радянського режиму значною мірою перетворило Україну на країну з «невідомим минулим», країну, примусово позбавлену національної пам'яті та більшості імен достойників нації. Було не лише штучно звужене коло «великих українців», але й самé це поняття було витиснуте з суспільно-політичного обігу. Майже до кінця існування Радянського Союзу закритими циркулярами визначалися переліки осіб, яких взагалі було заборонено згадувати у друкованих виданнях, а отже — зовсім викреслених із історії.

Доленосні демократичні зрушення останніх десятиліть XX ст., здобуття Україною державної незалежності повернуло її минулому та сучасності право на людське обличчя, вкотре поставивши перед суспільством проблему знакових імен вітчизняної історії та культури. Цілком закономірно перше місце серед них посіли імена Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, які у свідомості мільйонів давно набули значення символів нації. На Батьківщині та в українській діаспорі по всьому світові саме вони становили основу національного пантеону. Однак це коло великих першорядних імен України було занадто тісне і не спроможне репрезентувати величезний людський потенціал українства крізь віки.

Така складна ситуація залишилася суверенній державі у спадок від радянського минулого, коли пантеон великих українців упродовж десятиліть штучно послідовно обмежували. Компартійними ідеологічними установами робилося все можливе, щоб у свідомості пересічного громадянина — від дошкільних років — Україна усвідомлювалася саме як країна з поодинокими постатями кількох самотніх геніїв. «Велети» поставали на тлі штучно вибудованої радянською пропагандистською машиною порожнечі, вирваними з середовища своїх численних однодумців, послідовників і опонентів. Водночас категоричного замовчувалися інші великі імена, применшувалися чи спотворювалися звершення діячів вітчизняної освіти, науки і культури, значну частину яких при цьому беззастережно «приписували» російській історії та культурі. Особливо руйнівний вплив на свідомість широкого загалу мало «закриття» в радянські часи імен діячів українського національного руху, самовідданих борців за незалежність України, які облудно таврувалися як «українські буржуазні націоналісти», «зрадники інтересів українського народу».

Ретельно «дозовані» винятки у межах цього штучно витвореного «національного безпам'ятства» (зазвичай пов'язані з необхідністю публічного відзначення ювілеїв окремих видатних діячів науки і

культури) лише посилювали загальну картину. Як і те, що змістовні, а не популярні чи пропагандистські матеріали про більшість «дозволених» відомих українців залишалися доступними лише вузькому колу української освітянської, наукової та творчої інтелігенції. Таким чином режимом послідовно нав'язувалося уявлення про другорядність інтелектуального та духовного потенціалу України, обмеженість проблемно-тематичного діапазону її історії та культури. Що ж до згаданих Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та небагатьох інших визначних імен вітчизняного минулого, яких ніяк не можна було зовсім замовчати, то широко використовувалися можливості ідеологічно вивірених інтерпретацій їхніх постатей, діяльності та спадщини відповідно до кон'юнктурних завдань компартійної міфології.

Зазначені ідеологічні маніпуляції десятиліттями відбувалися на тлі масованої, розрахованої не так на інтелектуальні еліти, як на широкий людський загал, пропаганди в СРСР імен і звершень відомих, менше знаних і зовсім другорядних діячів національної російської історії та культури.

Трагедія полягала у тому, що «катакомбні» умови існування української культури впродовж багатьох десятиліть не залишали необхідного простору для формування своєрідного «імунітету», необхідного для належного протистояння українського суспільства ідеологічному натиску з боку радянсько-російської пропаганди, спрямованому на деформацію свідомості значних мас населення, розмивання у них національно-патріотичних переконань. Негативні наслідки цього, на жаль, гостро відчуються ще й нині, після чверті століття утвердження незалежної Української держави, особливо на її Сході та Півдні.

Зрозуміло, шанобливі уявлення про вітчизняну історію, щедрі наповненість її яскравими героїчними постатями, які становили основу національної гордості українців, широко побутували за радянських часів у середовищі як патріотично налаштованої української наукової, освітянської, творчої інтелігенції, так і серед чималого прошарку міського населення та селянства, яке завжди виступало природнім носієм усної народної традиції. Згадуємо про неї саме тому, що за умов критичної нестачі у населення правдивої, незаангажованої літератури про вітчизняне минуле та його знакові постаті, приватним (зазвичай обмеженим колом родини і близьких знайомих) розмовам належала за радянської доби чи не визначальна роль у формуванні національних патріотичних переконань підростаючих поколінь.

Власне, окреслена нами неоднозначна ситуація ще за часів «відлиги» кінця 50-х рр. ХХ ст., руху «шістдесятників», а потім, за доби

«перебудови» 80-х рр. і в перше десятиліття незалежності України настійно висувала на порядок денний суспільно-політичного життя завдання пошуку ідеалу національного героя, формування національного пантеону знакових постатей, адекватних патріотичній свідомості, духовним та інтелектуальним запитам сучасного українського суспільства. Ці процеси у публіцистиці були означені як «розкриття «білих плям» історії», «повернення забутих імен», «відновлення історичної пам'яті народу», «повернення вітчизняній історії її людського обличчя».

Нині вже не можна заперечувати, що на розв'язання цих проблем значний деформуючий вплив справила агресивна російська пропаганда, спрямована на поширення серед населення нашої держави, особливо її південних і східних регіонів, уявлень про Україну як частину пострадянського простору, а впродовж останніх років — так званого «Русского мира». Проблемою стало, насамперед, те, що російська історико-біографічна література у комплексі з російськими ресурсами Інтернету та, частково, й телебачення, для багатьох наших співвітчизників досі окреслює простір головних знакових постатей і цінностей їхнього приватного, особистісного світу історії та культури.

Уже в перші роки незалежності питання формування загальноприйнятого для різних таборів розбурханого політичними пристрастями українського суспільства пантеону великих українців постало дуже гостро. Саме тоді, як наголошення на тисячолітніх традиціях українського державотворення, до кола великих українців, які виступають символами української нації та держави, поряд із Богданом Хмельницьким, Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою увійшли Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Іван Мазепа та Михайло Грушевський, про вшанування яких як знакових постатей української національної історії у попередні часи не могло йтися. Це знайшло відображення на державному, науковому та громадському рівнях.

Важливим офіційним публічним проголошенням суспільно-політичної «канонізації» великих провідників нації у масштабах держави став випуск у вересні 1996 р., при проведенні грошової реформи, банкнот із портретними зображеннями Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Франка зразків 1992 та 1994–1995 рр., Михайла Грушевського та Тараса Шевченка, а з 2001 р. також і Лесі Українки. Згодом, у 2006 р., коли почався випуск грошових банкнот принципово нового дизайну, на 500-гривневій банкноті з'явився також портрет Григорія Сковороди. Для утвердження символіки України як незалежної дер-

жави, а разом з тим і імен, які її уособлюють, як і скрізь у світовій практиці, це мало визначне значення.

Іншим важливим шляхом формування у свідомості українських громадян галереї знакових постатей вітчизняної історії та культури стало радикальне оновлення змісту дошкільної, шкільної та вищої освіти, напрацювання нових ціннісних орієнтирів виховання підрастаючого покоління. Усі курси гуманітарних дисциплін були наповнені іменами повернутих українській історії та культурі достойників, постаті вітчизняних учених, винахідників, мандрівників, митців та ін. стали невід'ємною складовою посібників із точних і природничих наук. З'явилися питома українські біографічні довідкові та енциклопедичні видання, тематичні серії для дітей і юнацтва.

Як свідчать сучасні дослідження, базові оціночні уявлення про Батьківщину та її знакові постаті формуються у дитинстві, залишаючись в основі своїй незмінними впродовж життя людини. Постання молоді модерної української спільноти на Майдані значною мірою завдячує тій великій навчально-виховній роботі, яка послідовно ведеться з перших років незалежності. Вітчизняне минуле стало у навчальній книзі та на спеціалізованих ресурсах Інтернету (дещо меншою мірою в пізнавальній і довідковій літературі для дітей і юнацтва) справді персоніфікованим. Водночас природна потреба цікавитися життям дитини справляє суттєвий вплив на модернізацію уявлень старших поколінь.

Пропаганда нового бачення знакових постатей України з першого десятиліття незалежності широко увійшла у ЗМІ та інформаційний простір держави в цілому. На самому рубежі століть, із метою подання найбільш важливої інформації про нову суверенну державу, в мережі Інтернет на інформаційному Урядовому порталі, який розумівся тоді як «візитна картка» України, розмістили рубрику «Видатні діячі». На ній були представлені тематичні підрозділи: «Видатні громадські та державні діячі», «Видатні діячі культури та мистецтва», «Видатні діячі науки і техніки України», «Видатні діячі церкви», «Видатні письменники і поети» тощо. Цей перший напівофіційний перелік знакових імен увібрив сто достойників, які, як тоді вбачалося, найбільш яскраво репрезентували головні віхи історії та досягнення України від давнини до сучасності. Хоча запропоновані списки не могли вважатися безспірними, оскільки добір імен був позначений певним суспільно-політичним компромісом. Так, перелік державних і громадських діячів обмежили 22 особами: правителями давньоруської доби Ольгою, Ярославом Мудрим, його дочкою Анною Ярославною, Володимиром Мономахом, Володимиром Святославичем, Данилом Галицьким; одним із перших провідників українського ко-

зацтва С. Наливайком, гетьманами П. Сагайдачним, Б. Хмельницьким, П. Дорошенком, І. Мазепою, П. Орликом, К. Розумовським, кошовим отаманом І. Сіркою; діячами національно-визвольного руху М. П. Драгомановим, М. С. Грушевським, В. К. Винниченком, С. М. Петлюрою, С. А. Бандерою, останнім українським гетьманом П. П. Скоропадським; а також нашими сучасниками — першим і другим президентами України Л. М. Кравчуком і Л. Д. Кучмою.

Із висоти сучасного досвіду очевидно, що далеко не всі з перелічених вище постатей є у повному розумінні «знаковими», такими, що відображають найдоленосніші події історії, провідні тенденції національного розвитку. Кількома роками пізніше напрацювання, здійснені в Інституті біографічних досліджень НБУВ, зокрема у зв'язку з урядовим проектом створення у Києві біля Маріїнського палацу Алеї видатних діячів України, засвідчили, що «сакральну» кількість — 100 імен — ніяк не можна брати за основу визначення кола провідних достойників нації: така вибірка є абсолютно штучною побудовою, запозиченою з популярних зарубіжних довідників типу «100 визначних...». Неупереджений аналіз виявив, що реаліям історії та культури кожної нації відповідає добір, скажімо, 10–20 або, у ширшому плані, 30–50 найвизначніших представників. Поза цими числами крайній, не підкріплений жодними ґрунтовними аргументами, суб'єктивізм у доборі (включати до переліків ту чи іншу більш-менш «рівноцінну» за значенням особу) зникає лише після вибірки у 300–350 імен.

У своїх висновках вчені Інституту біографічних досліджень НБУВ спиралися на нагромаджений на той час досвід підготовки біографічних збірників і альманахів, покликаних репрезентувати історію та культуру України в іменах її найбільших достойників. Насамперед, до 10-ї річниці незалежності України фірмою «Євроімідж» у межах підтриманого Урядом Національного проекту «Золота книга української еліти» у серії «Золоті імена України» було підготовлено меморіальний альманах «Видатні діячі України минулих століть», який презентовано учасникам Міжнародного конгресу українців» [1]. Близько трьохсот біографічних нарисів до цієї книги, підготовлених, головним чином, зусиллями окремих науковців Інституту історії України НАН України та Інституту біографічних досліджень НБУВ, невдовзі стали основою для наступних, більш розширених публікацій — історичної частини (у двох книгах) шеститомника «Золота книга української еліти» [4] та наступного за часом випуску двотомника «Народжені Україною» [7]. Попри усі недоліки зазначених видань, пов'язані з їхнім суто презентаційним, бізнесово-комерційним характером, відсутністю на

початок роботи справді глибоких науково-методичних напрацювань, саме у процесі підготовки цих праць науковцями було зроблено вдालу спробу визначити коло найважливіших знакових постатей українського минулого.

Завдяки участі у згаданих проєктах фахівців, у науковому середовищі розпочалася розробка низки мало опрацьованих на той час у теоретичному та методичному плані питань, які стосуються «знакових» для України імен: щодо критеріїв добору персоналій до першої сотні, трьохсот, п'ятисот, тисячі найважливіших діячів, котрі можуть репрезентувати минуле України, пошуку оптимального балансу між представниками різних сфер людської діяльності, стисло розкриття життєписів засобами емоційної історичної есеїстики, шляхів органічного включення до українського контексту діячів неукраїнського походження, добору іконографічного та допоміжного ілюстративного матеріалу.

У наступні роки підготовка зусиллями науковців і освітян численних біографічних збірників, словників і довідників дала змогу повернути історії величезну масу імен видатних співвітчизників, зокрема на місцевому рівні. Чимало з них є справді знаковими для всієї України, окремих її регіонів чи напрямів людської діяльності.

Водночас ця робота стала підґрунтям формування значного масиву електронних ресурсів історичної, історико-біографічної, історико-літературної, суспільно-політичної та краєзнавчої інформації, котрі посіли вагоме місце у пропаганді знакових імен вітчизняної історії та культури. Поміж них варто відзначити персональні меморіальні архіви, присвячені визначним діячам України. Їхня розбудова є одним із найефективніших шляхів широкої пропаганди знакових імен, бо такі архіви забезпечують користувачеві можливість особистісно-орієнтованого творчого пошуку потрібної саме йому інформації, а не набір сформованих зовні констант-«ярликів» щодо персоналії. На відміну від не завжди доступних кожному друкованих видань, документів, мистецьких творів, віртуальні меморіальні архіви наближують достойників нації до людського загалу, відкривають можливості для інтенсивного духовного й інтелектуального діалогу наших сучасників із минулим.

Ще на самому початку ХХІ ст. творчою групою «Мисленого древа» було створено чи не перший в Україні великий освітньо-інформаційний проєкт такого плану — віртуальну енциклопедію життя і творчості Лесі Українки «Я в серці маю те, що не вмирає» (адреса в Інтернеті: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/lesja/index.html>). У 2002 р. київським ТОВ «Кобзар» було розбудовано інтернет-портал, присвячений Тарасові Шевченку (адреса в Інтернеті: www.kobzar.info), який

розкрив крізь постать Кобзаря безмір подій, думок і дискусій, пов'язаних із його ім'ям, широку панораму суспільно-політичного та культурного життя України в минулому й нині, що якраз і демонструє знаковий характер Тараса Шевченка для української спільноти. До 200-річного ювілею Кобзаря зусиллями «Малої академії наук» за підтримки установ НАН України було здійснено спробу започаткування фундаментального Порталу Шевченка — «Погляд крізь час» (адреса в Інтернеті: <http://kobzar.ua>). У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського створено електронну колекцію «Т. Г. Шевченко» (адреса в Інтернеті: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eash/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EASH&P21DBN=EA SH&S21CNR=20&Z21ID=).

Упродовж останніх років засновано також історико-меморіальні ресурси, присвячені Іванові Котляревському (адреса в Інтернеті: <http://ipkotlyarevsky.narod.ru/>) та Іванові Гончару (адреса в Інтернеті: <http://honchar.org.ua/ukranian.htm>). До святкування 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського у НБУВ створено нову версію електронного архіву цього великого вченого ХХ ст. (адреса в Інтернеті: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=EA V&Z21ID=). Нині, спільно з Інститутом історії України НАН України на порталі НБУВ започатковано формування електронного архіву М. С. Грушевського (адреса в Інтернеті: <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/>). Із часом персональні історико-меморіальні електронні архіви посідатимуть усе вагомніше місце у поширенні знань про знакові постаті вітчизняної історії та культури, успішно конкуруючи з друкованими інформаційними засобами та телебаченням.

Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. проблема знакових статей вітчизняної історії та культури, як це вже було в перші роки незалежності України, знову почала набувати у суспільній думці та в інформаційному просторі певної політизації, дедалі — все більшої. Нині немає сумніву у тому, що це стало відображенням у гуманітарній сфері загального наростання соціальної та політичної напруженості в країні.

Певним безпосереднім поштовхом для розгортання доволі гострих дискусій, а згодом і публічних акцій навколо проблеми знакових імен стала реалізація у світовому та вітчизняному медіа-просторі серії інформаційних проектів суто бізнесового характеру: «100 Великих Британців», «Ім'я Росії», «Великі українці» тощо. Закуплений у британської компанії «ВВС» ліцензійний медіа-формат передбачав проведення широких опитувань у різних країнах думки громадян стосовно того, які імена з вітчизняної історії є най-

більш значущими для них. Скрізь такі проекти мали значний суспільний резонанс.

Та організатори ток-шоу «Великі українці», на нашу думку, зробили серйозний прорахунок, не зрозуміли певної небезпеки застоювання створеного за принципово інших політичних, соціальних, культурних умов формату в країні з минулим, яке, образно кажучи, постійно кровоточить. За роки, що минули від часу здобуття Україною незалежності, історична пам'ять ще тільки починала відновлюватися (завдання забезпечення її повноцінного функціонування залишається на часі донині). Загальнонаціональний консенсус навколо знакових постатей співвітчизників ще не склався — одні імена вшановували на Західній та у Центральній Україні, інші — на її Сході та Півдні. За таких умов слід було шукати зовсім інші форми спілкування з широкою аудиторією, які сприяли б взаєморозумінню, а не підштовхували до зростання суспільного протистояння та нового сплеску «війни імен».

Як наслідок, зазначене опитування в Україні не могло не викликати помітного протестного ажіотажу серед населення. Крім того, на завершальних етапах проекту поряд зі справжнім народним волевиявленням повною мірою спрацювало й тіньове «підкилимне» втручання «верхів» (зокрема, з депутатських і урядових кіл). На загальне переконання, результати опитування, за яким головною постаттю вітчизняної історії проголосили князя Ярослава Мудрого, були сфальсифіковані. Причина цього полягала у тому, що у тодішніх урядових колах боялися виходу у рейтингу на перше місце Степана Бандери, голосування за якого теж було «організованим».

Однак, слід визнати: поза тим, що голосування за першу трійку мало «організований характер», подальші позиції рейтингу виявилися досить об'єктивними. Четверте місце у ньому посів Тарас Шевченко (тобто, фактично — перше), п'яте — Богдан Хмельницький, шосте — Валерій Лобановський, сьоме — Вячеслав Чорновіл, восьме — Григорій Сковорода, дев'яте — Леся Українка, десяте — Іван Франко. Не буде великою помилкою стверджувати, що, починаючи від Тараса Шевченка і до самого кінця рейтинг ста найбільш відомих українців справді доволі правдиво відобразив думку загалу українських громадян, рівень їхньої історичної та громадянської свідомості, культурні уподобання на момент реалізації проекту.

До позитивних здобутків «Великих українців», і це справді є заслугою його творчої групи, належало створення історичних телефільмів і проведення телеефірів просвітницького характеру, присвячених найбільш відомим діячам України. Водночас, відчутна невідповідність нашумілого телепроекту потребам масової просвіт-

ницької роботи, демократичним традиціям вітчизняної гуманітаристики та її загальній народознавчій спрямованості полягала, на нашу думку, також у штучному обмеженні кола представлених персоналій певними, кратними десяти, числами («перша десятка», «друга десятка» і так далі). Зазначене, хоча і підтримується сучасним шоу-бізнесом у різних країнах, загалом знаходиться поза межами європейської інтелектуальної традиції [6; 8].

На наш розсуд, проблема знакових імен загалом перебуває в дещо іншій площині, ніж відбір імен «великих українців» шляхом голосування. Кожна відома людина займала в історичному минулому своє особливе місце, виступала у ньому продовжувачем справ своїх попередників, творцем суспільного поступу та предтечею звершень послідовників: у масштабі всієї країни, її регіону, сфери людської діяльності, професії. У цьому розумінні, кожен із величезної армії трудівників, захисників Вітчизни — своїм життям, звершеннями або ратними подвигами уособлює собою віхи нашої історії та сучасності.

Чи є імя людини справді знаковим для всієї вітчизняної історії та культури, залежить від повноти та значимості для долі України реалізації нею свого покликання, значущості здобутих результатів. У цьому розумінні значно більш вдалим і, головне, відповідним назрілим завданням піднесення патріотичної свідомості широкого народного загалу, був ініційований Всеукраїнським громадським об'єднанням «За Помісну Україну!» проект суспільно-політичного та культурно-просвітницького спрямування «Українці в світі». У межах цього проекту у липні 2008 р. в Українському домі було урочисто відкрито портретну виставку «Свята Русь-Україна». Метою акції стало привернення уваги громадськості до численних відомих і менш відомих постатей історії України, традицій її державності, діячів освіти, науки, медицини, культури і мистецтва, ролі вихідців із України у світових цивілізаційних процесах. Електронна версія цієї унікальної виставки досі представлена на веб-сайті «Українці в світі» [3]. Згодом, у 2011 р. значна її частина — близько 850 портретних зображень перемістилася до стін Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» [2]. На пряму протилежність концепції згаданого вище телевізійного проекту «Великі українці», важливим принципом портретної виставки «Українці у світі» була ідея цілісності та неперервності української історичної і культурної традиції. За концептуальним баченням ініціаторів проекту персоналії не протиставлялися одні іншим, не поділялися на «перших» і «другорядних», а в своїй сукупності виступали знаковим символом Батьківщини.

На жаль, у наступні роки, з їхнім відчутним загостренням суспільно-політичної ситуації в Україні, толерантне ставлення до імен визначних співвітчизників — людей часом дуже відмінних між собою поглядів і переконань, які незрідка належали до непримирених політичних таборів (що, до речі, є важливим показником досягнення певного політичного консенсусу, виявом позитивних процесів консолідації нації), почало все швидше набувати тенденції до нової поляризації, підштовхуваної різними суспільно-політичними таборами. У відповідь на відчутну активізацію пропаганди в Україні ідей «малоросійського» штрибу, змішаних на концепціях «євразійської єдності», «єдиного історичного простору», «Русского мира» тощо, на очах відбувалося відродження того радикального поділу на «своїх» і «чужих», який, здавалося, залишався лише як згадка від пройденого вже суспільством болісного етапу становлення незалежної України у 90-х рр. ХХ ст.

Нарешті, зовсім по-новому, в дуже загостреній формі, проблема «знакових імен», навколо яких гуртується українство, постала в умовах Революції гідності та протистояння наростаючій російській агресії. Глибоко символічним є те, що ідейним знаменом Майдану стало ім'я Тараса Шевченка, 200-річчя від дня народження якого відзначалося в умовах жорсткої боротьби за долю України. І не дарма саме у цей час у свідомості широкого народного загалу утвердилося переконання щодо необхідності позбутися «ідолів» тоталітарного минулого.

Зазначене чи не вперше у новітній історії України об'єктивно зумовило необхідність чіткого визначення позиції держави та інституцій громадянського суспільства щодо «війни імен», яка раніше була переважно сферою протистоянь лише на інтелектуальному рівні, у наукових і громадських дискусіях. Безпосереднім результатом цього став «леніноппад» — кампанія масового знесення по всій Україні пам'ятників діячам комуністичної партії та радянської держави, виступи на її підтримку вищих керівників нашої держави, численні акції, організовані нинішнім керівництвом Інституту національної пам'яті та низкою партій і громадських організацій. У вкрай загостреній політичній ситуації рух за «очищення» від символів тоталітарного минулого набрав у своєму розвитку доволі експресивних і ситуативних форм. Руйнація старих монументів і складання переліків імен, які мають бути викреслені з ужитку, не супроводжувалася повною мірою утвердженням нових концептуальних засад пропаганди Українського світу в іменах його достойників. Для цього просто не вистачало часу, обміркованості, бачення великої перспективи.

Нині боротьба патріотично налаштованих сил навколо проблеми «знакових імен», які уособлюють нашу Батьківщину, приносить свої перемоги та свої поразки. Прагнення досягти швидкого подолання в українському суспільстві стереотипів тоталітарного мислення продовжує реалізовуватися на наших очах у рішучому вилученні з суспільного вжитку імен учасників революційного руху та розбудови радянської державності. Усім зрозуміло, що цей процес для сучасного суспільно-політичного життя України є закономірним, обумовленим гостротою суперечностей, успадкованих нашою країною з минулого. Крізь подібне за своєю типологією «очищення» пройшли чимало країн Західної, Центральної та Південної Європи після Другої світової війни, потім удруге — європейські країни колишнього соціалістичного табору у 90-х рр. XX ст. Їхній досвід щодо цього — у позитивному і негативному плані заслуговує на серйозне вивчення та врахування.

У конкретній сьогоденній ситуації можна стверджувати, що символічні акти публічного очищення від імен, які нині сприймаються як символи віджилого політичного режиму — знесення пам'ятників, перейменування міст і населених пунктів, установ і організацій, щоразу виступають певним кроком, що розчищає «завали» минулого у свідомості людей, дає змогу їм швидше вивільнитися від тяжіння штампів радянської ідеологічної системи, загалом сприяє справі швидшого та більш успішного просування до розбудови відкритого демократичного суспільства з його гуманістичними цінностями та демократичними ідеалами.

Водночас, усе зрозумілішим стає, що в процесі переосмислення сенсів і символів вітчизняної історії дуже важливо уникнути недалекоглядних суто ситуативних кроків, які не спрацьовують на тривалу перспективу завдань боротьби за консолідацію українського суспільства на демократичних засадах.

По-перше, йдеться про необхідність якомога далі відійти від огульного відкидання багатьох знакових постатей минулого, надто суперечливих і неоднозначних за своєю природою та тією спадщиною, яку вони залишили Україні. Зазначене стосується, насамперед, імен багатьох наших відомих співвітчизників — діячів радянської держави, яким належить незаперечний внесок у розбудову України XX ст. із її потужною промисловістю, розвинутою наукою та культурою.

По-друге, в процесі давно назрілого, а тому вимушено гострого «діалогу» з минулим важливо на ниві «війни імен» уникати поспішних необачних кроків, які можуть спровокувати радикалізацію настроїв частини українського суспільства, чи створити передумови для загострення пристрастей серед політично дезорієнтованого на-

селення, що використовується антиукраїнськими силами як у середині країни, так і ззовні. Подібне свого часу трапилося у Харкові, Запоріжжі та інших містах Сходу і Півдня України, де непродумані спонтанні дії радикальних сил вміло використовувалися недругами України як привід для організації заворушень у зв'язку зі знесенням пам'ятників радянської доби.

По-третє, руйнування віджилих символів тоталітарного минулого неодмінно повинне супроводжуватися активною розбудовою якісно нової за своїми ціннісними принципами знакової системи сучасної України як суверенної, демократичної, європейської держави. У цій справі вагоме місце належить і пропаганді імен її достойників, які прославили Батьківщину, боролися за її національне самоствердження, постатей, які символізують гуманістичну сутність українського світу, демократизм і свободолюбство українського духу, які можуть бути зразками для патріотичного виховання людей різних поколінь. Це важливе спрямування просвітницької та пропагандистської роботи вимагає як значних інтелектуальних зусиль, так і постійної уваги та підтримки з боку держави й інститутцій громадянського суспільства, засобів масової інформації. На жаль, їхні зусилля у цій царині виглядають у наш час, який вимагає рішучих і ефективних дій, вкрай недостатніми. Як разуючий приклад: незрозумілим виглядає той відчутний «вакуум» уваги з боку держави, політикуму та громадських організацій, який виявився нещодавно під час відзначення 100-річчя від дня смерті Івана Франка та 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського. Вшанування пам'яті великих геніїв України не може обмежуватися порівняно вузьким колом наукових установ, гуманітарної інтелігенції, — ця справа має бути справді всенародною.

По-четверте, попри все політичне напруження наших днів, яке примушує думати насамперед про злободенні справи, суспільство і держава повинні дбати про майбутнє, вибудовуючи його перспективи на основі досягнення широкої ідейної та політичної консолідації, пошуків шляхів до громадянського примирення на засадах порозуміння та прийнятних для всіх компромісів. Зазначене безпосередньо стосується і проблеми знакових для України імен співвітчизників: вони повинні об'єднувати суспільство, а не слугувати протиставленню одних ідей іншим. Творення України майбутнього вимагає глибокого усвідомлення складності та драматизму суспільного розвитку, цілісності національної історичної та культурної спадщини в усій її суперечливості, багатовекторності, політичному та поліетнічному розмаїтті, а не пошуків прямих шляхів і застосування простих рішень. Весь досвід минулого засвід-

чує, що з нього не можна вилучати імена і події, не створюючи при цьому непростих проблем для майбутнього. Намагаючись «витіснити зі свідомості», відкинути у забуття цілі пласти вітчизняного минулого та пов'язані з ними імена, замість того, щоб дати їм глибоку, збалансовану та прийнятну для розбурханого українського суспільства інтерпретацію, ми ризикуємо надалі залишитися «травмованою» нацією з «частковою», «неповною» пам'яттю. Так, слід розуміти, що «втративши» інтерес до наших співвітчизників — діячів революційного руху, партійних і радянських працівників комуністичної доби, ветеранів воєн, суспільство свідомо обриває природну звичаєву прив'язаність значної частини своїх громадян до власного роду, а отже, й народу, необачно втрачає важливий історичний, політичний та соціальний досвід, нехай гіркий і трагічний, але й повчальний, який упродовж тривалого часу акумулювався саме у діяльності людей радянської доби, реалізувався у їхніх людських долях.

Отже, на нашу думку, з урахуванням нинішніх непростих суспільно-політичних і культурних реалій України, до вирішення складної багатопланової проблеми визначення і пропаганди знакових імен не можна підходити занадто прямолінійно. В конкретних умовах наших днів у пропагандистській і культурно-просвітницькій роботі варто ґрунтуватися на тому, що знакові імена, які уособлюють для співвітчизників Батьківщину, можуть бути як спільними для усього обширу нашої держави (й до досягнення цього слід докладати максимум зусиль), так і сформованими особливостями менталітету, культури та традицій окремих регіонів, етнічних і релігійних груп, молодіжних і громадських рухів, зрештою, індустрією «кумирів». Також у питанні про знакові імена вітчизняної історії та культури держава й інституції громадянського суспільства, наукові та освітні заклади, засоби масової інформації повинні зважати на суттєві відмінності переконань і стереотипів мислення, уподобань різних вікових та освітніх груп населення, жителів великих, середніх і малих міст та сіл України. Подібний досвід гнучкого поєднання загального та вузько значимого у визначенні та пропаганді знакових імен співвітчизників досить ґрунтовно в теоретичному та методичному плані напрацьований у багатьох зарубіжних країнах і широко використовується в освітній та виховній діяльності, практиці просвітницької та масово-інформаційної роботи.

Успішне вирішення проблеми утвердження у масовій свідомості знакових для українства імен минулого і сучасності багато у чому пов'язане з методичним рівнем її постановки у сфері освіти і виховання підрастаючого покоління, яке формується в умовах неза-

лежності України. На думку дослідників, виняткову роль у формуванні національної свідомості відігравали й продовжують відігравати знакові імена українських письменників-класиків — завдяки своїй символічності, усталеній традиції вивчення їхніх творів уже кількома поколіннями і всенародній популярності [5, с. 72]. Та будь-який літературний канон (найбільше у сфері книги для дітей, якою за своєю природою є шкільні посібники) потребує трансформації. Включення до навчальних програм із перших років незалежності спадщини письменників ХХ ст. підтвердило, що саме зміни у змісті гуманітарної освіти (який нині вкотре кардинально оновлюється) найбільш ефективно закріплюють в масовій свідомості статус «знакових» за постатями минулого. Так, на сьогодні два десятиліття тому малознані твори та імена Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Олени Теліги, Івана Багряного, Уласа Самчука, Василя Стуса, Ліни Костенко та багатьох інших стали загальновідомими і навіть символічними [5, с.73].

Так само дієвою є пропаганда знакових імен шляхом людиноцентричного викладання шкільних і університетських курсів історії. У цьому сенсі вже чимало зроблено для переорієнтації навчальних програм і підручників на осягнення учнями минулого крізь призму особистого внеску його діячів. Науковим і педагогічним фаховим співтовариством розбудовано досить значний хрестоматійний ряд знакових постатей усіх історичних епох: від доби Київської Русі, Козаччини, Національного відродження до провідників і учасників Визвольних змагань ХХ ст., борців за утвердження незалежної України. Проте, цей ряд мусить постійно збагачуватися та розширюватися, зокрема, за рахунок постатей регіонального плану, як найбільш наближеного до реалій життя молодого покоління.

Все більш помітну роль у осягненні пантеону знакових імен вітчизняної історії студентською молоддю, а разом з нею — і середнім і старшими поколіннями, відіграє розвиток історико-біографічних досліджень і публікацій професійного рівня, зокрема — поява все більшої кількості ґрунтовних дисертаційних і монографічних досліджень, присвячених персоналіям українських діячів — відомим, менше знаним і тим, чиї імена згадувалися раніше у науковій літературі лише побіжно.

Значну роботу з пропаганди новітніх історико-біографічних та історико-літературних публікацій здійснюють також спеціалізовані наукові, публічні та масові бібліотеки. Вони і самі створюють на своїх інформаційних порталах і веб-сайтах цікаві та корисні для широкого загалу читачів, а іноді й оригінальні за змістом матеріалів ре-

сурси, присвячені персоналіям. Ґрунтовно та цілеспрямовано діють у цьому напрямі також бібліотеки для дітей і юнацтва.

Проте, серйозною проблемою, яка вимагає скоординованих зусиль держави, політикуму, громадських організацій, органів місцевого самоуправління, є усе ще відчутна недостатність широкої та справді систематичної пропаганди знакових імен вітчизняної історії та культури у засобах масової інформації. Це завдання повинно всіма усвідомлюватися як таке, що безпосередньо належить до сфери захисту національних інтересів і, відповідно, до числа пріоритетів державної інформаційної, гуманітарної, культурної політики, а також політики національної пам'яті. Саме на такий рівень поставлено його вирішення у більшості країн Європи та Америки. Відзначенню ювілеїв і пам'ятних дат, підготовці та проведенню пов'язаних із ними заходів надається значна фінансова й організаційна підтримка. А головне, створюється сприятливий правовий і ринковий простір для реалізації самим суспільством, зокрема, приватними ініціативами, заходів із вшанування пам'яті визначних співвітчизників, широкої пропаганди знакових імен національної історії і культури.

1. Видатні діячі України минулих століть = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : мемор. альманах [Текст] / редкол. : В. Смолій, І. Драч, О. Шокало (голов. ред.) та ін. ; Компанія «Євроімідж», Ін-т історії України НАН України, Т-во «Україна–Світ», Ін-т біогр. досліджень НБУВ. – Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. – 623 с. : іл. – («Золоті імена України»). – Укр. та англ. мовами.
2. Галерею портретів «Українці у світі» відкрито в КПІ [Електронний ресурс] // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – Режим доступу : <http://kpi.ua/11-09-07>, вільний. – Назва з екрана.
3. Експозиції [Електронний ресурс] // Українці в світі. – Режим доступу : <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/expositions/>, вільний. – Назва з екрана.
4. Золота книга української еліти = Golden Book of Ukrainian Elite : інформ.-іміджевий альманах : у 6 т. [Текст] / голов. ред. О. Онопрієнко. – Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. – Т. 1–6. – Укр. та англ. мовами.
5. *Клочек Г.* «Якби ви вчилися так як треба...» [Текст] / Г. Клочек // *Зі студій про літературну освіту. Зб. статей і матеріалів.* – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013.

6. Критерій «Великого Українця» від Шустера [Текст] // Народна правда. – 2007, 18 лист.
7. Народжені Україною [Текст] : меморіальний альманах : у 2-х т. – Київ : Євроімідж, 2002. – Т. 1–2. – (Золоті імена України).
8. Політичні маніпуляції [Електронний ресурс] // Народна правда. – 2007, 23 груд.

REFERENCES

1. Shokalo, O. (Ed.). (2001). *Outstanding Ukrainian Personalities of the Past*. Kyiv: Kompaniia «Yevroimidzh». [in Ukrainian & in English].
2. *Halerei portretiv «Ukrainci u sviti» vidkryto v KPI* [Gallery of portraits «Ukrainians in the world» openly in KPI]. (2011). *Natsionalnyi tekhnichniy universytet Ukrainy «Kyivskiy politekhnichniy instytut»*, available at: <http://kpi.ua/11-09-07>. See more at: <http://kpi.ua/11-09-07#sthash.v0ltVx8X.dpuf>, vilnyi. [in Ukrainian].
3. *Ekspozytsii* [Displays]. In *Ukrainci v sviti* [Ukrainians in the world], available at: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/expositions/>. [in Ukrainian].
4. Onopriienko, O. (Ed.). (2001). *Golden Book of Ukrainian Elite*. (6th ed.). Kyiv: Kompaniia «Yevroimidzh». [in Ukrainian & in English].
5. Klochek, H. (2013). «*Yakby vy vchylys tak yak treba...*» [«If you studied so as necessary...»]. In *Zi studii pro literaturnu osvitu* [From studios about literary education]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. [in Ukrainian].
6. *Kryterii «Velykoho Ukrainci» vid Shustera* [A criterion of «Large Ukrainian» is from Shustera] (2007, November, 18). *Narodna pravda* [Folk true]. [in Ukrainian].
7. *Narodzheni Ukrainoiu: memorialnyi almanakh* [Bear Ukraine: memorial almanac] (2th ed.). Kyiv: Yevroimidzh. [in Ukrainian].
8. *Politychni manipulyatsii* [Political manipulations]. (2007, December, 23). *Narodna pravda*. [Folk true]. [in Ukrainian].

Знакові постаті національної історії та культури.

Попик, В. І., доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 8–28.

Розглянуто теоретичні проблеми осмислення постатей вітчизняної історії та культури як знакових, а також особливості формування суспільної думки стосовно пантеону знакових імен на різних етапах вітчизняної історії. Окреслено історичні та політичні чинники, що справили негативний вплив на розв'язання проблеми знакових імен і призвели до «війни імен» — протиставлення суспільно-політичних ідеалів, уособлених у постатях діячів минулого. Запропоновано оптимальні підходи до подолання суспільної напруги навколо проблеми знакових імен.

Ключові слова: знакові імена національної історії та культури, пантеон національних героїв, національна пам'ять, «війна імен», консолідація українського суспільства.

Distinguished figures of the national history and culture.

Popyk Volodymyr I., doctor of sciences in History, Prof, Corresponding member of the NAS of Ukraine, Director General of the V. Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 8–28.

Theoretical problems of comprehending the figures in the national history and culture as distinguished ones were regarded alongside the peculiarities for formation of social thoughts concerning the phenomenon of distinguished figures at different stages of native history. Historical and political factors which made a negative influence in extricating the problem of «distinguished figures» as it is and led to «war of names», i.e. to setting off contrast of social and political ideals personified by the figures of the past times that were presented by the author. The author proposed the optimal approaches to the overcoming of the social tension concerning the problem of distinguished figures.

Key words: distinguished figures of the national history and culture, pantheon of national heroes, national memory, «war of names», consolidation of Ukrainian society.

Знаковые фигуры национальной истории и культуры.

Попик, В. И., доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, генеральный директор Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадського (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 8–28.

Рассмотрены теоретические проблемы осмысления деятелей отечественной истории и культуры как знаковых, а также особенности формирования общественного мнения относительно пантеона знаковых имен на разных этапах отечественной истории. Определены исторические и политические факторы, которые оказали отрицательное влияние на решение проблемы знаковых имен и привели к «войне имен» — противопоставлению общественно-политических идеалов, олицетворенных в именах деятелей прошлого. Предложены оптимальные подходы к преодолению общественного напряжения вокруг проблемы знаковых имен.

Ключевые слова: знаковые имена национальной истории и культуры, пантеон национальных героев, национальная память, «война имен», консолидация украинского общества.

*Валентина Василівна БЕЗДРАБКО,
доктор історичних наук, професор
Київського національного університету
культури і мистецтв (Київ).*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Висвітлено вузлові аспекти сучасного стану біографістики в Україні, визначено перспективи розвитку. Вказано на важливість студіювання термінології науки, розширення джерельної бази та класифікації джерел, апробації новітніх дослідницьких методів та їх доцільності.

Ключові слова: біографістика, біографія, термінологія, класифікація джерел, методологія науки.

We have described the main aspects of the current state of biographical studies in Ukraine and identified prospects of their development. We have shown the importance of the study of science terminology, expanding source base and classification of sources, testing of new research methods and their appropriateness.

Keywords: Biographical science, biography, terminology, classification of sources, methodology of science.

Освещены узловые аспекты современного состояния биографистики в Украине, определены перспективы развития. Указано на важность изучения терминологии науки, расширение источниковой базы и классификации источников, апробации новейших исследовательских методов и их целесообразности.

Ключевые слова: биографистика, биография, терминология, классификация источников, методология науки.

Популярність біографічного наративу в сучасній вітчизняній гуманітаристиці заперечувати складно. Схоже це на одну з нескінченних спроб пізнати сенс людського життя, екзистенційно визволитися

з «пастки» смерті, доклавши при цьому безліч конструктивних зусиль, «ввести» історію особи в реальність епохи та, фокусуючись на мікросвітах, віддзеркалити суспільно-політичні, економічні, культурні аспекти буття суспільства в конкретній біографії.

За останні десятиліття біографістика пережила серйозні еволюційні зміни. Відмічаючи популярність *біографії* (*автобіографії*) як жанру наукового, літературного твору завжди, вкажемо на його специфіку за минулих радянських часів, пов'язану з чіткою установкою офіційної науки виписувати образи людей згідно з єдиним критерієм істини — партійністю. Дослідники тяжіли до вишукування та колекціонування біографічних фактів, їх ретельного розташування у хронологічній послідовності та звіряння відповідно до замовчуваних чи проголошуваних запитів або замовлень влади. Десятиліттями сутнісне сприймання життя людини не змінювалося, а марксистсько-ленінське постулювання ролі особи в історії мало значення лише на тлі підтвердження рушійної сили мас.

Джерельною базою більшості біографічних студій слугував «ранкеянський» текст, тобто офіційні джерела, та праці самої особи як «автобіографічний» факт. Залучення усної інформації, спогадів, мемуарів, щоденників, епістолярної спадщини хоча й не заперечувалися, проте мало селекційний, далеко неповний характер. Це зумовлювалося «незручністю» від користування тими джерелами, що могли зменшити міру надійності в виведенні «об'єктивного» перебігу подій із посиланням лише на офіційні джерела. Укорінення теоретичних, методологічних догматів у студіюванні біографічного жанру породжує «шаблонні» тексти, здолати які було складно через відсутність творчої свободи. Позірні атрибути респектабельності тогочасної біографістики обмежували оприсутнення в текстах «справжнього» людського життя з усіма емоціями, переживаннями, досвідом тощо. Незважаючи на об'єктивну й суб'єктивну обмеженість методик його вивчення, авторам біографічних широкоформатних полотен і маленьких замальовок вдалося створити варті уваги праці осмислення / описання буття не-я.

«Сигнальними вогнями» нового етапу розвитку біографістики у вітчизняній науці вважаємо народження неповторного наукового дискурсу, коли біографія особи перестала бути ідеологічно вивіреним і витриманим, хронологічно послідовним переліком подій життя людини. «Обирання» окремих фактів, «розламування» на частини життєвих подій і «розкидання» їх у просторі й часі із порушенням будь-якої послідовності, інші сміливі творчі експерименти в постмодерністському дусі стали ознакою біографістики кінця ХХ ст. Унікаючи пояснень цього феномену лише в площині відомих сус-

пільно-політичних подій, вкажемо на важливі внутрішні чинники розвитку науки, пов'язані зі сміливою апробацією раніше ігнорованих джерел, із введенням до обігу новітніх методів дослідження та великою грою в сумніви щодо істинності праць попередників. Інакше кажучи, наступають часи іншого критичного мислення, коли завдяки новітній методології автор біографії може дозволити собі сказати багато речей у «банальний» спосіб, або ж, долаючи традицію, урізноманітнюючи види наукових пошуків, прагне відкрити приховане в «матерії» мови, авторських текстах, життєвих історіях, пам'яті колективній чи індивідуальній, постійно кидаючи виклик усім охочим бути «археологами» історії *іншого життя* чи *життя іншого*.

1990-і рр. відбулися помітними організаційними трансформаціями біографістики. Вкажемо на появу спеціалізованих інституцій, як-то, Інститут біографічних досліджень (1994) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — НБУВ), відділів у академічних і галузевих установах, наукових товариств, асоціацій, покликаних розвивати перспективний напрям вітчизняної гуманітаристики. Вагомими є старання на цій ниві доктора історичних наук, професора В. С. Чишка (1951–2003) — фундатора першого профільного інституту та Українського біографічного товариства (1998) [25]. Разом із організаційними структурними змінами в науці 1990-х рр. настав час розроблення теоретичних засад біографістики. Знаковою стала праця В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996), присвячена різноплановому представленню наукової дисципліни [22]. Не нехтуючи традиційним баченням її змісту, дослідник сміливо експериментує з проблемно-тематичною історіографією в історико-культурному контексті, обґрунтовує теоретичні засади науки, вдається до класифікації творів біографічного жанру, окреслює методики вивчення життя особи та її зв'язків із суспільством. Його монографія містить логічно-послідовний виклад основних етапів розвитку біографістики, а висновок про біографію як результат сплетіння внутрішніх і зовнішніх чинників буття людини та її зв'язки із соціумом, державою, є фундаментальним.

Величезні старання вченого мали стосунок до розроблення теоретико-методологічних засад Українського біографічного словника, який автору мислився багатотомним національним зводом біографій, і започаткування знакового продовжуваного наукового збірника «Українська біографістика» (1996). Багато дослідників схильні твердити про наступність починань Інституту біографічних досліджень, що тягнуться від часів Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії

наук [28]. Не заперечуючи цієї думки, вкажемо на часові зміни та інші обставини, що спричинили нові підходи до організації діяльності інституту та реалізації багатьох тематичних проєктів. Ідеться про очевидний вплив новітніх тенденцій розвитку гуманітаристики, а саме: домінування мультидисциплінарної рефлексії в історії; порівняльна перспектива теорій гуманітарних наук; мікроісторичний підхід до творення системи знань про життя людини, малих громад, «де важливими є ідеї спільноти, сусідства, дружби, гостинності, міжлюдських зв'язків, неортодоксальної віри та справедливості», тобто гуманістична, позитивна історія, що «вірить» у людину [11, с. 7–8]. Новітні візії біографістики нерозривно пов'язані з конструктивізмом, структуралізмом, текстуалізмом та іншими помітними науковими напрямками сучасності (зокрема з додатком *пост-*). Завдяки ним біографістика отримала можливість збагатити теоретико-методологічні засади розбудови фундаменту науки, про що йтиметься далі.

Популярність біографістики в 1990–2000-х рр. засвідчують й інші факти. Так, вивчення та представлення біографій творчих особистостей стало надзвичайно поширеним об'єктом дисертаційних досліджень, монографічних, колективних науково-видавничих проєктів, словниково-довідникової літератури, тематикою різномасштабних наукових конференцій, методологічних семінарів.

Вказуючи на ці хрестоматійні і добре знані факти, події, варто бути свідомими еволюції упродовж вказаного відтинку хроносу їх форми і змісту, різноплановості сюжетних ліній і методологічних підходів. Так, якщо коментувати протяжність у часі монографічних студій із біографістики, то слід відзначити поступову відмову від поширеного лінійного відтворення / реконструкції історії життя й сміливі експерименти з проблемно-тематичним синхронним викладом, при якому головна увага зосереджена на бінарних позиціях: чоловіче / жіноче, небуденне / повсякденне, особисте / колективне, рефлексія / саморефлексія, логіка / чуттєвість тощо. Тому монографія В. І. Менжуліна «Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні» [20] так відрізняється від уже класичної праці В. С. Чишка. І суть відмінності криється не лише в об'єктно-предметній сфері досліджень згаданих авторів, але і в орієнтації першого з них на важливість розроблення загальнонаукових, філософських підходів до біографій, оскільки підґрунтя для цього нашаровувалося століттями і є багатообіцяючим [20, с. 6]. Численні дисертаційні дослідження за цей час також переживають формальні й змістові зміни від коротких *біографічних* замальовок, компонентів праць до масштабних тематичних одноосібних студій. Зняття табу з особистого життя, психології творчості, спілкування, взаємин, шлюбних стосунків ві-

домих постатей чи середньостатистичних осіб вплинуло на збагачення теоретичних знахідок і апробацію новітніх методологічних підходів, методик. Це породжує цікаві й несподівані сюжетні лінії про «життя і тексти» окремих осіб чи когорти, виконані в контроверсійному стилі, що відразу стали визначним культурним явищем [9, 27, 35–37, 50].

Індикатором популярності біографістики є також науково-видавнича продукція останніх десятиріч. Вивчаючи зміст статистичного збірника «Друк України», визнаємо звичність видань загального академічного чи галузевого біографічного, біобібліографічного характеру, історію установ, географічних об'єктів (міст, сіл), окремих галузей знань, сфер людської діяльності, поданих через *історію імен*, тобто *колективну біографію* [17, 32, 40]. Із-поміж спеціалізованих одиниць друку вкажемо на: енциклопедії, словниково-довідникові компендіуми, покажчики (наприклад, «Українські архівісти» (1999–2003) [43, 44], «Українська журналістика в іменах» (1994–2005) [42], «Українські історики» [45] та ін. [18, 46, 47]); різнопланові серійні видання («Історики Київського університету» [30, 31], «Історики України» [14, 33, 38, 39, 41], «Історики та краєзнавці Чернігівщини» [8, 13, 21, 23, 34], «Історики Черкащини» [16]) тощо.

Поширеним явищем стало створення національних (державних), регіональних баз даних, як-то загальний іменний покажчик Українського біографічного словника, Українського національного біографічного архіву, тематичних, регіональних біографічних видань («Алфавітний словник Українського біографічного словника»), відомості про дослідників національної біографістики («Автори статей до Українського біографічного словника»), реєстри джерел біографічних даних («Джерела національної біографістики») тощо, які, окрім іншого, можна класифікувати за галузевою ознакою. Справедливо вказуючи на кількісне зростання цього виду інформаційного ресурсу, відзначимо також якісні вади, пов'язані з їхньою структурою та змістом. Проте їхня відкритість до змін, можливість доповнення та постійного удосконалення створюють підґрунтя для відшліфовування моделі й наповнення змісту. Щоправда, це потребує належного фінансування та іншої суттєвої державної підтримки, не епізодичної, а постійної роботи над базами даних, чого наразі переважно бракує.

Найавторитетнішою науковою імпрезою в галузі біографістики справедливо вважають щорічні Чишківські біографічні читання, започатковані в 2005 р. Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством. На відміну від «одноактових» резонансних конференцій-присвят окремим персона-

ліям або аспектам біографістики (скажімо, VI Астаховські читання «Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень» (2002) чи методологічні семінари з актуальних проблем сучасної історіографії Інституту історії України НАН України під проводом І. І. Колесник, зокрема «Історик і влада: наукові школи, генерації, співтовариства» (2015) [15]), формат читань вигідно вирізняє цілісний підхід до розроблення важливих для науки теоретичних, практичних, історичних аспектів і наступність у тематиці. Показово, що лейтмотивом більшості доповідей учасників читань є проблеми апробації новітніх методів вивчення біографії; залучення міждисциплінарних теоретичних надбань; удосконалення термінологічного апарату; розширення джерельної бази біографіки та реєстру «героїв» студій із біографістики; створення мережевих ресурсів, порталів біографічної та біобібліографічної інформації, реалізація спільних широкомасштабних і вузько спеціалізованих проектів дослідницьких центрів у царині розбудови біограмних баз, обговорення їх моделей; трансляція біографічних знань тощо. Видавничий проект «Українська біографістика. Biographistica Ukrainica» — вислід читань і результат спільних зусиль НБУВ та інших академічних, галузевих установ, дослідників, котрі професійно вивчають біографію особи й особистості в контексті наукового пізнання. Їх теоретичні знахідки, ідеї заслуговують на увагу та фахове обговорення у середовищі небайдужих до проблематики видання.

Попри помітні та безперечні успіхи, про що говорилося вище, маємо низку вузлових зауваг щодо стану і перспектив розвитку біографістики. По-перше, вкажемо на доцільність дальшого розроблення термінології науки як категорії пізнання. Якщо мовити конкретніше, остання складається з системно викладених визначень понять і термінів першого порядку на тему основних результатів і ключових дій, спрямованих на їх одержання. Це, наприклад, «біографія», «біографія соціальна / наукова / політична / інтелектуальна / індивідуальна / колективна / персональна / контекстуальна / екзистенційна / модальна / академічна...», «біограма», «біографіка», «біографістика», «біоісторіографія» тощо. Їхній зміст, закладений у тлумаченнях, залежно від контексту побутування та застосування значно різниться [19]. Більшість термінів так званого другого порядку є недостатньо вивченими, а це веде до однобічного представлення терміносистеми науки. Вагоме теоретичне значення має розроблення біографістами понять «особа», «особистість», «персона», «персоналія», «біографічне джерело», «біографічний ресурс», «біографічна традиція», «біографічне письмо», «біографічний жанр», «рефлексія», «самоідентифікація»,

«психологія творчості» та ін. Окремо слід сказати про доречність студіювання причетними до біографістики загальних філософських категорій, як-то: «его», «пост-его», «медіаматичні “я”» (alter ego, псевдонім, прізвисько, віртуальні втілення (аккаунти в соціальних мережах)), «трансценденція “я”», «не-я / інший», що помітно розширить сприйняття значень суб’єктивного в об’єктивній реальності, розбудує підмурок для можливостей пізнавати й перетворювати себе. Роз’яснення та дефініціювання із посиланням на здобутки суміжних галузей знань, наприклад, вітчизняних і зарубіжних історії науки, історіографії чи персонології, цих та інших термінів дасть змогу розширити словник науки, вийти на новий рівень осмислення її змісту через поняттєво-категоріальний апарат.

По-друге, недостатньо уваги приділено класифікації біографічних джерел, залученню та особливостям вивчення недокументальних пам’яток культури, тобто усної історії. Про інформаційний потенціал, цінність питальників, особових анкет, спонтанних і спровокованих автобіографій, мемуарів, листів, щоденників, інтерв’ю та інших видів джерел для реконструкції біографії фахівці писали неодноразово, проте узагальнювального комплексного дослідження наразі не вийшло. Утім важливо не просто розглядати будь-які свідчення, сліди минулого джерелом біографістики, але й критично визначати їх цінність, застереження користування, дібрати належні та найприйнятніші методи студіювання тощо. На тлі «класичних» джерел, які давно і справедливо заслужили доброзичливе ставлення фахівців і достатньо репрезентовані ними [49], варто переглянути значення *усного слова* в задокументованому суспільстві [3, с. 190–231]. І хоча його надуману слабкість вважають універсальною [29, с. 145], а пам’ять із часом може зраджувати людині і явища минулого здатні модифікуватися у свідомості поколінь [49, с. 113], утім для дослідників, вихованих у традиції поваги до настанов Ш.-В. Ланглуа чи Ш. Сеньобоса, увесь «сукупний інформаційний фонд» є, безумовно, важливим. Із огляду на модерні експерименти вчених усне слово демонструє значний потенціал, проте бракує практики роботи з ним, аби видобути за допомогою перехресних джерел і поза ними об’єктивні знання. Ця точка зору органічно поєднується з твердженням Г. Принса про новітні форми існування усної традиції, кодованої за допомогою сучасних систем передачі інформації, комунікації [10, с. 233–236; 24, с. 33–34; 29, с. 179–182], що утворює особливу проміжну ланку між *не-писаним* і *писаним* словом і значно збагачує джерельну базу біографістики.

По-третє, як зазначалося вище, слід усвідомлювати також важливість адекватного властивостям, специфіці джерел вибору методів

роботи з ними, аби розкрити їх інформаційний потенціал і можливості залучення при творенні біографії. Варто не просто механічно оперувати методами студіювання біографічних джерел, як це часто практикують у вітчизняних студіях, а й активно екстраполювати їх на платформу різних методологій, як-то постструктуралізм, прагматизм, екзистенціалізм, постпозитивізм тощо. Це надає широкі можливості для експериментування із завданнями та підходами. Проблематика біографістики провокує учених вдаватися до *комплементарності* «розуміння та взаємного доповнення досліджень» [11, с. 202], тобто до перегляду стосунків між гуманітарними і природничими науками, сміливого послугування між-, *інтер-*, *мультидисциплінарними* теоретичними та методологічними здобутками. Погоджуючись із думкою Е. Доманської, котра схарактеризувала сучасну гуманітаристику як сферу неспівмірних теорії та практики, відставання першої від другої [11, с. 203], зауважимо на перспективності розв'язання проблем біографістики в межах різних наук, тобто завдяки комбінаторному підходу до вивчення соціальної сфери людських взаємин і життя, щоб належно реалізувати дослідницькі завдання в постмодерністському світі.

Важливість залучення до арсеналу науки методів, базованих на сучасних інформаційних технологіях, не викликає жодних заперечень. Ідеться не лише про кількісні, статистичні чи математичні алгоритми студіювань, а й про методики структурних лінгвістики, джерелознавства, текстології тощо. Проте ця ідея вимагає не симптоматичної, періодичної актуалізації, а цілеспрямованої послідовної реалізації тими, хто творить традиційне біографічне письмо чи мережевий біографічний ресурс. Розкриття інформативності джерел вимагає активних зусиль джерелознавців, аби масштабно «зчитати» з текстів життя особи і створити новий текст про її життя.

По-четверте, мовлення та письмо в усіх зв'язках і значеннях конструюють прихований зміст в авторських текстах. Будь-які біографічні студії, базовані на широкій джерельній базі, попри бажання дослідника об'єктивно будуть містити суб'єктивний компонент — частину його біографії. Це спонукає нас осмислити їх як текст про себе — автобіографію, значення якої варіюються залежно від міри оприсутнення автора. Із цієї причини відомий вислів А. Рембо «*Je est un autre*» («Я — це хтось інший») є орієнтиром для осягнення того, як ми стаємо собою через інших. Нерозривний зв'язок, що існує між его і зовнішнім світом, постійна взаємодія між суб'єктивним і об'єктивним розкриває нові можливості для конструювання, осмислення «я» і самоусвідомлення. Вивчення іншої біографії та її реконструювання трансформує «я» в менш егоцентричну особистість.

Слідуючи міркуванням Е. Юго, *творення біографії* є нічим іншим як постійним балансуванням між: актуальним «я» (ким ми насправді є), ідеальним «я» (ким би ми хотіли бути), сприйнятим «я» (ким ми здаємося іншим), майбутнім «я» (ким ми сподіваємося стати) [51, р. 9]. Постійна заангажованість в життя іншої людини відкриває нам себе, своє «нецензуроване “я”», дає змогу визначити й урізноманітнити зовнішній простір осягнення «внутрішнього космосу».

Біографія вимагає неабиякого зусилля від того, хто її пише, та тих, хто потім читає, аби розкрити соціодискурсивні домовленості, оприсутнення зв'язків між текстами, тобто інтертекстуальність. Мова автора / читача як світ символів, що утворюють лінгвістичну систему та суспільну структуру, в яких людина народилася та сформувалася соціально, мають стати важливим напрямом біографістики при активному конструюванні суспільної реальності та знань про життя людини. Тому новітні «дослідні інструменти» постмодерної науки, застосовувані в гуманітаристиці, наприклад, постструктуралізм, разом із психоаналізом Ж. Лакана, постгайдегівською герменевтикою Г.-Г. Гадамера, мовними іграми Л. Вітгенштайна, теорією семіотики Р. Барта, «знанням — мовою» М. Фуко, деконструкцією Ж. Дерриди можна розглядати багатообіцяючими для критики раціоналізму та суб'єктивізму в біографічному жанрі. Студії, практиковані вихованцями історіографічної наукової школи відомої дослідниці І. І. Колесник, чи іншими фахівцями (наприклад, В. М. Андреев, Т. М. Попова, Л. П. Репіна) підтверджують це [1, 2, 5–7, 12, 26].

По-п'яте, відзначаючи помітне зростання кількості тематичних праць, вкажемо на те, що саме *опис* життя людини, виконаний здебільшого в позитивістському дусі (почасти з екзистенційними акцентами), а не перформансійне (чи більш елегантне) моделювання теорій біографістики, залишається найпоширенішим продуктом на ниві науки. Наразі триває накопичення практик написання біографій, що вимагатиме філософського осмислення, оновленого теоретичного обґрунтування, конструювання модерних парадигм, які згодом забезпечать якісні зрушення в науці. Проте безперечним залишається твердження про тяглість біографічного наукового жанру та перспективність апробації новітніх методологій, аби крізь пласти традиції «проросли» інші, базовані на сміливих творчих експериментах, знання, ставши важливими нарративними проектами, виконаними в дусі системних інтерпретацій життя людини, суспільства, держави і т. д.

Отже, сучасний розвиток біографістики характеризується пошуком нових форм і змісту існування. Від початку виникнення цей науковий напрям має різні дослідницькі рівні та моделі: від ситуа-

тивного чи асоціативного перебігу сюжету в усному мовленні (міфологія, епос, перекази, легенди тощо), майже з сюрреалістичними уривками реальності, через наскрізну метафору до раціонально виваженого наративу. Поставши із класичної традиції, укорінені в античній і середньовічній культурах, проектах Просвітництва, нині наукова дисципліна прагне іншого — сміливих творчих експериментів у теорії та на практиці. Вітчизняна біографістика залишається менш сприйнятливою до постмодерністських теоретизувань життя людини як унікальної реальності, «фокусу приватного світу» (за Е. Юго), особистого універсуму, повсякденного досвіду. Це пояснюється помітним скепсисом дослідників щодо престижності апробації новітніх пропозицій гуманітаристики, що сягає корінням радянської моделі організації науки та часів односторонніх методологій. Успішне додання ретроградного спадку минулого, розпочате в 1990-х рр., дасть змогу вийти на новітні рубежі розвитку науки, коли колективна версія історії людства складеться з еної кількості осмислених історій «я».

1. *Андреев В.* «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття [Текст] / В. Андреев // Ейдос: альманах теорії та історії істор. науки. – 2010/11. – Вип. 5. – С. 333–347.
2. *Андреев В.* Інтегральний напрям сучасної історіографії: інтелектуальна історія [Текст] / В. Андреев // Там само. – 2005. – Вип. 1. – С. 17–23.
3. *Ассман А.* Простори спогади: форми та трансформації культурної пам'яті [Текст] / Алляйда Ассман. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
4. *Біографістика* в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень [Текст] : Харків. історіограф. зб. – Харків : НМЦ «СД», 2003. – Вип. 6. – 191 с.
5. *Ващенко В. В.* Неврастенія: непрочитані історії (сеанс прочитання автомонографії М. Грушевського) [Текст] / В. В. Ващенко. – Дніпро : Вид-во ДНУ, 2002. – 404 с.
6. *Ващенко В. В.* Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання наукових біографій в українській історіографії [Текст] / В. В. Ващенко // Ейдос: альманах теорії та історії істор. науки. – 2009. – Вип. 4. – С. 481–486.
7. *Ващенко В. В.* Від самопрезентації до методології: психобіоісторіографічний вимір історіописання М. Грушевського [Текст] / В. В. Ващенко. – Дніпро : Вид-во ДНУ, 2007. – 324 с.
8. *Віктор Миколайович Шевченко:* біобібліогр. покажчик [Текст] / склад. Л. В. Студьонова ; ред. І. Я. Каганова ; Чернігів. держ. обл.

- універ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Чернігів. держ. ін-т економіки і управління, Чернігів. обл. організація Всеукр. спілки краєзнавців. – Чернігів : [б.в.], 2003. – 19 с.
9. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) [Текст] / Я. Грицак. – Київ : Критика, 2006. – 632 с.
  10. *Даймонд Дж.* Зброя, мікроби і харч: витоки нерівностей між народами [Текст] / Дж. Даймонд ; пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимбал. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 488 с.
  11. *Доманська Е.* Історія та сучасна гуманітаристики [Текст] / Ева Доманська. – Київ : Ніка-центр, 2012. – 264 с.
  12. *Зашкільняк Л.* Інтелектуальна історія: спроба конвенції (деякі методологічні міркування) [Текст] / Л. Зашкільняк // Ейдос: альманах теорії та історії істор. науки. – 2005. – Вип. 1. – С. 28–35.
  13. *Іван Петрович Дудко: біобібліогр. покажчик* [Текст] / уклад. В. І. Дудко, М. І. Євсієнко ; наук. ред. О. Б. Коваленко ; Чернігів. держ. обл. універс. Наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Чернігів. обл. організація Всеукр. спілки краєзнавців. – Чернігів : [б.в.], 2006. – 50 с.
  14. *Ісаєвич Я. Д.* Лев Білас і його історіографічні праці [Текст] / Я. Д. Ісаєвич. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 56 с.
  15. *Історик і влада* [Текст] / відп. редактор В. Смолій ; керівник проекту І. Колесник. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. – 543 с.
  16. *Історик Іван Гуржій у колі рідних і колег. Спогади, документи, статті про вченого* [Текст] / авт.-уклад. О. І. Гуржій; Тов-во істориків Черкащини ім. І. О. Гуржія. – Черкаси : Черкаський ЦНТІ, 2008. – 335 с.
  17. *Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид.* [Текст] / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.
  18. *Кононенко М. П.* Українські вчені-натуралісти, математики, лікарі, педагоги: посібник-довідник [Текст] / М. П. Кононенко, Г. С. Сазоненко ; Укр. гуманітар. ліцей Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2 вид., доп. – Київ : Укр. Центр духовної культури, 2001. – 312 с.
  19. *Ляшко С. М.* Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень [Текст] / Світлана Миколаївна Ляшко // Укр. біографістика. – 2013. – № 10. – С. 25–47.
  20. *Менжулін В.* Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні [Текст] / В. Менжулін. – Київ : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2010. – 455 с.

21. *Михайло Степанович Чуприна (1924–2000): біобібліографічний покажчик* [Текст] / скл. І. Я. Каганова ; наук. ред. О. Б. Коваленко ; авт. вступ. ст. Т. П. Демченко, В. О. Євстратов ; Чернігів. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Чернігів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Чернігів. обл. організація Всеукр. спілки краєзнавців. – Чернігів : [б.в.], 2005. – 19 с.
22. *Онопрієнко В. І. Віталій Чишко. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ, 1996. 240 с.* [Текст] / В. І. Онопрієнко // Укр. іст. журн. – 1998. – № 5. – С. 141–142. – [Рецензія].
23. *Павло Костянтинович Федоренко: біобібліогр. покажчик* [Текст] / склад. О. Б. Коваленко [та ін.] ; Чернігів. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Чернігів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Чернігів. обл. організація Всеукр. спілки краєзнавців. – Чернігів : [б.в.], 2003. – 23 с.
24. *Плешкевич Е. А. На пути к информационной картине мира Джеймса Глика* [Текст] / Е. А. Плешкевич // Научн.-технич. информация. Сер. 2. Информационные процессы и системы. – 2015. – № 5. – С. 33–34.
25. *Попик В. Віталій Сергійович Чишко (1951–2003) — засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 55-річчя від дня народження)* [Текст] / В. Попик // Бібліотеч. вісник. – 2006. – № 5. – С. 38–39.
26. *Попова Т. Персональная история vs интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия* [Текст] / Татьяна Попова // Человек в истории и культуре: мемор. сб. материалов и исслед. в память лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН проф. Владимира Никифоровича Станко. – Одесса, 2012. – С. 540–563.
27. *Портнов А. Історії істориків: обличчя й образи української історіографії ХХ ст.* [Текст] / Андрій Портнов. – Київ : Критика, 2011. – 238 с.
28. *Постійна комісія УАН – ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933. Документи. Матеріали. Дослідження* [Текст] / авт.-упор. С. М. Ляшко. – Київ : НБУВ, 2003. – 688 с.
29. *Принс Г. Усна історія // Нові підходи до історіописання* [Текст] / Г. Принс ; за ред. П. Берка. – Київ : Ніка-Центр, 2013. – Вип. 5. – С. 145–186.

30. *Професор* Андрій Введенський: монографія [Текст] / [І. Н. Войцехівська та ін. ; наук. ред. І. Н. Войцехівська]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Київ. ун-т, 2013. – 175 с.
31. *Професор* В'ячеслав Стрельський (до 100-річчя від дня народження): монографія [Текст] / І. Н. Войцехівська [та ін.] ; наук. ред. І. Н. Войцехівська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. – 208 с.
32. *Ректори*. Т. 1: Ректори (1805–1919; 1933–1995) [Текст] : биобібліограф. словарь учёных Харьковского университета. – Харьков : Б.и., 1995. – 126 с.
33. *Руда О.* Освальд Бальцер (1858–1933): наукова та громадська діяльність [Текст] / Оксана Руда ; Нац. акад. наук України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів : [б.в.], 2012. – 131 с.
34. *Сергій* Олегович Павленко: біобібліогр. покажч. [Текст] / склад. І. Я. Каганова ; наук. ред. О. Б. Коваленко ; Чернігів. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Чернігів. обл. організація Всеукр. спілки краєзнавців. – Чернігів : [б.в.], 2006. – 30 с.
35. *Сідак В.* Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника [Текст] / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Вронська. – Київ : Темпора, 2009. – 426 с.
36. *Смолій В. А.* Богдан Хмельницький [Текст] / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Видавн. дім «Альтернативи», 2003. – 403 с.
37. *Смолій В. А.* Петро Дорошенко. Політичний портрет [Текст] / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Темпора, 2011. – 632 с.
38. *Стеблій Ф.* Степан Трусевич [Текст] / Ф. Стеблій ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів : [б.в.], 2005. – 34 с.
39. *Стеблій Ф. І.* Іван Кревецький — історик-державник [Текст] / Ф. І. Стеблій ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів : [б.в.], 2003. – 39 с.
40. *Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов.* [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського ; [редкол.: Л. В. Матвєєва (голов. ред.) та ін. ; упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк]. – Київ : Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2011. – 259 с.
41. *Труба Р.* Омелян Терлецький (1873–1958) [Текст] / Руслана Труба ; Нац. акад. наук України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів : [б. в.], 2013. – 83, [4] с.
42. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопед. словника* [Текст] / ред. М. М. Романюк ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. – Львів : [б. и.], 1994–2005. – Вип. 1–12.

43. *Українські архівісти (XIX–XX ст.): біобібліогр. довід.* [Текст] / Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства ; [упоряд.: І. Б. Матяш (кер.) та ін.]. – Київ : [б. в.], 2007. – 749 с.
44. *Українські архівісти: біобібліограф. довід.* : у 3 вип. [Текст] / Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України. – Київ : [б. и.], 1999–2003. – Вип. 1–3.
45. *Українські історики: біобібліогр. довід.* [Текст] / [С. І. Білокін та ін. ; редкол. : В. А. Смолій (голов. ред.) та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ : [Ін-т історії України НАН України], 2003–2010. – Вип. 1–3.
46. *Українські мовознавці та письменники мовотворці: довідник* [Текст] / НДІ українознав. ; керівники проекту П. П. Кононенко, А. Ю. Пономаренко ; ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ : НДІУ, 2008. – 348 с.
47. *Українські фізики та астрономи: посібник-довідник* [Текст] / авт.-уклад. В. Р. Шаронова. – Вид. 2-ге, доп. – Тернопіль, 2009. – 352 с.
48. *Чебан М. Микола Андрусак (1902–1985)* [Текст] / Марина Чебан ; Нац. акад. наук України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів : [б. в.], 2013. – 84, [1] с.
49. *Шмидт С. О. Документальные памятники в системе памятниковедения* [Текст] / С. О. Шмидт // Ист. СССР. – 1989. – № 5. – С. 111–119.
50. *Яковенко Н. У рядках і між ними. Життя і тексти Йоаникія Ґалятовського* [Текст] / Н. Яковенко. – Київ : Laugus, 2016. – 602 с.
51. *Hugo H. Devenir Post-ego* [Text] / Н. Hugo // Cyber Flux News. – 1997. – № 1(4).

REFERENCES

1. Andriev, V. (2010/11). «*Intelektualna biohrafia*» *istoryka: eksplykatsiia poniattia* [«The intellectual biography» of the historian: explication concept]. In *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol 5, pp. 333–347). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Andriev, V. (2005). *Intehralnyi napriam suchasnoi istoriohrafii: intelektualna istoriia* [Integral course of modern historiography: intellectual history]. In *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 1, pp. 17–23). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

3. Assman, A. (2012). *Prostory spohady: formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty* [Spaces of memories: forms and transformation of cultural memory]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
4. *Biohrafistyka v konteksti suchasnykh istorychnykh ta istoriohrafichnykh doslidzhen: Kharkivskiy istoriohrafichnyi zbirnyk* [Biographical studies in the context of modern historiography and historical research: Kharkov historiographical compilation]. (2003). Kharkiv: NMTs «SD». [in Ukrainian].
5. Vashchenko, V. (2002). *Nevrasteniiia: neprochytani istorii (seans prochytannia avtomonohrafii M. Hrushevskoho)* [Neurasthenia: unread stories (meaning of reading M. Hrushevsky's auto-monograph)]. Dnipropetrovsk: Vyd-vo DNU. [in Ukrainian].
6. Vashchenko, V. (2009). *Kontseptsiiia «intelektualnoi biohrafii» ta problema konstruiuvannia naukovykh biohrafii v ukraïnskii istoriohrafii* [The concept of «intellectual biography» and the problem of constructing of scientific biographies in Ukrainian historiography]. In *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 4, pp. 481–486). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
7. Vashchenko, V. (2007). *Vid samoprezentatsii do metodolohii: psykhobioistoriohrafichnyi vymir istoriopysannia M. Hrushevskoho* [From the self-presentation of the methodology: biographical psychological historiographical dimension of M. Hrushevsky's historiography]. Dnipropetrovsk: Vyd-vo DNU. [in Ukrainian].
8. *Viktor Mykolaiovych Shevchenko: biobibliohr. pokazhchyk* [Victor Shevchenko: biobibliographical index]. (2003). Chernihiv. [in Ukrainian].
9. Hrytsak, Ia. (2006). *Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856–1886)* [Prophet in his own country. Franko and his community (1856–1886)]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
10. Daimond, Dzh. (2012). *Zbroia, mikroby i kharch: vytoky nerivnostoni mizh narodamy* [Guns, microbes and food: the origins of inequalities between nations.]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
11. Domanska, E. (2012). *Istoriia ta suchasna humanitarystyky* [History and modern humanities]. Kyiv: Nika-tsentr. [in Ukrainian].
12. Zashkilniak, L. (2005). *Intelektualna istoriia: sproba konventsii (deiaki metodolohichni mirkuvannia)* [Intellectual History: an attempt a convention (some methodological considerations)]. In *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 1, pp. 28–35). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

13. *Ivan Petrovych Dudko: biobibliohr. pokazhchyk* [Ivan Dudko: biobibliographical index]. (2006). Chernihiv. [in Ukrainian].
14. Isaievych, Ia. (2002). *Lev Bilas i yoho istoriohrafichni pratsi* [Lev Bilas and his historiographical works]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
15. *Istoryk i vlada* [Historian and authorities]. (2016). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
16. *Istoryk Ivan Hurzhii u koli ridnykh i koleh. Spohady, dokumenty, statyi pro vchenoho* [Historian Ivan Gurzhii in the circle of friends and colleagues. Memories, documents, articles about scientist]. (2008). Cherkasy: Cherkaskyi TsNTI. [in Ukrainian].
17. *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: entsykl. vyd.* [Kyiv-Mohyla Academy in names, XVII–XVIII centuries: encyclopedic edition]. (2001). Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia». [in Ukrainian].
18. Kononenko, M. (2001). *Ukrainski vcheni-naturalisty, matematyky, likari, pedahohy: posibnyk-dovidnyk* [Ukrainian natural scientists, mathematicians, doctors, teachers: the user guide]. Kyiv: Ukrainskyi Tsentruk dukhovnoi kultury. [in Ukrainian].
19. Liashko, S. (2013). *Poniattia «naukova biohrafiiia» u teorii ta praktysi istoriko-biohrafichnykh doslidzhen* [The term «scientific biography» in the theory and practice of historical and biographical research]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biografistica ukrainica]. (Vol. 10, pp. 25–47). [in Ukrainian].
20. Menzhulin, V. (2010). *Biohrafichnyi pidkhid v istoriko-filosofskomu piznanni* [Biographical approach to the historical and philosophical knowledge]. Kyiv: NaUKMA; Ahrar Media Hrup. [in Ukrainian].
21. *Mykhailo Stepanovych Chupryna (1924–2000): biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Mykhailo Chupryna (1924–2000): biobibliographical index]. (2005). Chernihiv. [in Ukrainian].
22. Onopriienko, V. (1998). *Vitalii Chyshko. Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafiiia v istorii i suchasnosti Ukrainy. Kyiv, 1996. 240 s.* [Vitaliy Chyshko. Biographical tradition and scientific biography in history and modern Ukraine. Kyiv, 1996. 240 p.]. *Ukrainskij istorychnij zhurnal* [Ukrainian historical journal], 5, 141–142. [in Ukrainian].
23. *Pavlo Kostiantynovych Fedorenko: biobibliohr. pokazhchyk* [Pavlo Fedorenko: biobibliographical index]. (2003). Chernihiv. [in Ukrainian].
24. Pleshkevich, E. (2015). *Na puti k informatsionnoi kartine mira Dzheimsa Glika* [On the way to the information picture of the world of James Glick]. *Nauchn.-tekhnich. informatsiia. Ser. 2. Informatsionnye protsessy i sistemy* [Scientific.-tech. information. Ser. 2. Information processes and systems], 5, 33–34. [in Russian].

25. Popyk, V. (2006). *Vitalii Serhiiiovych Chyshko (1951–2003) — zasnovnyk i pershyi dyrektor Instytutu biohrafichnykh doslidzhen Nationalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (do 55-richchia vid dnia narodzhennia)* [Vitaliy Chyshko (1951–2003) — the founder and the first director of the Institute of biographical studies of the National Library of Ukraine named after V. Vernadsky (on the occasion of the 55th anniversary of his birth)]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library journal], 5, 38–39. [in Ukrainian].
26. Popova, T. (2012). *Personalnaia istoriia vs intellektualnaia biografiia, bioistoriografiia: podkhody i poniatii* [Personal history vs intellectual biography, bibliographical historiography: approaches and concepts]. In *Chelovek v istorii i kulture: memor. sb. materialov i isled. v pamiat laureata Gos. premii Ukrainy, akad. RAEN prof. Vladimira Nikiforovicha Stanko* [Man in history and culture: memorialny the collection of materials and studies in memory of laureate of State prize of Ukraine, academician Professor Vladimir Nikiforovich Stanko]. (Pp. 540–563). Odessa. [in Russian].
27. Portnov, A. (2011). *Istorii istorykiv: oblychchia i obrazy ukrainskoi istoriohrafii XX st.* [History of the historians: faces and images of Ukrainian historiography of the XX century]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
28. *Postiina komisiiia UAN – VUAN dlia skladannia Biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy. 1918–1933. Dokumenty. Materialy. Doslidzhennia* [Permanent Commission UAS – AUAS for compiling biographical dictionary of Ukrainian figures. 1918–1933. Documents. Materials. Research]. (2003). Kyiv: NBUV. [in Ukrainian].
29. Pryns, G. (2013). *Usna istoriia* [Oral history]. In *Novi pidkhody do istoriopysannia* [New approaches to historiography]. (Vol. 5, pp. 145–186). [in Ukrainian].
30. *Profesor Andrii Vvedenskyi: monohrafiia* [Professor Andrii Vvedensky: monograph]. (2013). Kyiv: Kyivskiy universytet. [in Ukrainian].
31. *Profesor V'iacheslav Strel'skyi (do 100-richchia vid dnia narodzhennia): monohrafiia* [Professor Vyacheslav Strel'sky (100 anniversary from the date birth): monograph]. (2010). Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 2010. [in Ukrainian].
32. *Rektory. T. 1: Rektory (1805–1919; 1933–1995) : biobibliograficheskii slovar uchenykh Kharkovskogo universiteta* [Rectors. T. 1: Rectors (1805–1919; 1933–1995): bio-bibliographical dictionary of scientists of Kharkov University]. (1995). Kharkov : B. I. [in Russian].
33. Ruda, O. (2012). *Osvald Baltser (1858–1933): naukova ta hromadska diialnist* [Oswald Balzer (1858–1933): scientific and social activity]. Lviv. [in Ukrainian].

34. *Serhii Olehovych Pavlenko: biobibliohr. pokazhch.* [Serhiy Pavlenko: biobibliographical index]. (2006). Chernihiv. [in Ukrainian].
35. Sidak, V. (2009). *Polkovnyk Petro Bolbochan: trahediia ukrainskoho derzhavnyka* [Colonel Petro Bolbochan tragedy Ukrainian statesman]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
36. Smolii, V. (2003). *Bohdan Khmelnytskyi* [Bohdan Khmelnytskyi]. Kyiv: Vydavn. dim «Alternatyvy». [in Ukrainian].
37. Smolii, V. (2011). *Petro Doroshenko. Politychnyi portret* [Petro Doroshenko. The political portrait]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
38. Steblii, F. (2005). *Stepan Trusevych* [Stepan Trusevych]. Lviv: [b.v.]. [in Ukrainian].
39. Steblii, F. (2003). *Ivan Krevetskyi — istoryk-derzhavnyk* [Ivan Krevetskyi — istorian and statesman]. Lviv : [b.v.]. [in Ukrainian].
40. *Skhodoznavstvo i vizantolohiia v Ukraini v imenakh: biobibliohr. slov.* [Oriental studies and science of Byzantium in Ukraine in names: biobibliographical dictionary]. (2011). Kyiv: In-t skhodoznavstva im. A. Iu. Krymskoho. [in Ukrainian].
41. Truba, R. *Omelian Terletskyi (1873–1958)* [Omelian Terletskyi (1873–1958)]. (2013). Lviv. [in Ukrainian].
42. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykloped. slovnyka* [Ukrainian journalism in names: materials to encyclopedic dictionary]. (1994–2005). Lviv. [in Ukrainian].
43. *Ukrainski arkhivisty (XIX–XX st.): biobibliohr. dovid.* [Ukrainian archivists (XIX–XX centuries): biobibliographical directory]. (2007). Kyiv. [in Ukrainian].
44. *Ukrainski arkhivisty: biobibliohraf. dovid.: u 3 vyp.* [Ukrainian archivists: biobibliographical directory in 3 editions]. (1999–2003). Kyiv. [in Ukrainian].
45. *Ukrainski istoryky: biobibliohr. dovid.* [Ukrainian historians: biobibliographical directory]. (2003–2010). Kyiv: [In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy]. [in Ukrainian].
46. *Ukrainski movoznavtsi ta pysmennyky movotvortsy: dovidnyk* [Ukrainian linguists and writers who created the language: directory]. (2008). Kyiv: NDIU. [in Ukrainian].
47. *Ukrainski fizyky ta astronomy: posibnyk-dovidnyk* [Ukrainian physicists and astronomers: the user directory]. (2009). Ternopil. [in Ukrainian].
48. Cheban, M. (2013). *Mykola Andrusiak (1902–1985)* [Mykola Andrusiak (1902–1985)]. Lviv. [in Ukrainian].
49. Shmidt, S. (1989). *Dokumentalnye pamiatniki v sisteme pamiatnikovedeniia* [Documentary monuments in monument studies system]. *Ist. SSSR* [USSR history], 5, 111–119. [in Ukrainian].

50. Iakovenko, N. (2016). *U riadkakh i mizh nymy. Zhyttia i teksty Yoanykiia Galiatovskoho* [In the lines and between them. Yoanykiy Galyatovsky's life and texts]. Kyiv: Laurus. [in Ukrainian].
51. Hugo, H. (1997). *Devenir Post-ego*. In *Cyber Flux News*, 1 (4). [in English].

Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики.

Бездрабко В. В., доктор історичних наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 29–49.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. спостерігаємо сплеск популярності біографічних студій. Кількісні зрушення спричинили якісні зміни, у першу чергу, в біографічних практиках. Біографістиці притаманні організаційні новації, започаткування серії продовжуваних та періодичних видань, зростання чисельності дисертацій відповідної тематики. Особлива роль у розвитку науки належить колективу Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вагоме місце в біографістиці займають різні форми наукової комунікації (мережеве спілкування, наукові форуми тощо).

Попри помітні здобутки вітчизняної науки низка питань вимагає ретельного студіювання, а саме: апробація новітніх методів, методологій сучасної гуманітаристики; розроблення терміносистеми біографістики та інших теоретичних напрямів; класифікація біографічних джерел. Задля розмежування об'єктивного і суб'єктивного в дослідженні додаткового вивчення потребує бінарна позиція «біографія – автобіографія».

Ключові слова: біографістика, біографія, термінологія, класифікація джерел, методологія науки.

Present status and prospects of development of domestic biographical science.

Bezdrabko Valentyna, Doctor of history, professor Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 29–49.

We observe a resurgence in popularity of biographical studies in the late XX – the early of XXI centuries. Quantitative shifts have caused the qualitative changes, first of all in biographical practices.

For biographical science were inherent organizational innovations, series of prolonged editions and periodicals began to be published, number of dissertations on relevant topics increased. A special role in the development of science belongs to the team of the Institute of biographical studies of the National Library of Ukraine named after V. Vernadsky. An important place in the biographical science belongs to various forms of scientific communication (network communication, scientific forums, etc.).

Despite noticeable achievements of domestic science, a number of issues requires the thorough research, namely: approbation of latest methods, methodology of modern human sciences, development of terminology biographical science and other theoretical directions; classification of biographical sources. For separation of subjective and objective in research additional study is needed the presence of binary position «biography – autobiography».

Keywords: Biographical science, biography, terminology, classification of sources, methodology of science.

Современное состояние и перспективы развития отечественной биографистики.

Бездрабко В. В., доктор исторических наук, профессор Киевского национального университета культуры и искусств (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 29–49.

В конце XX – начале XXI в. наблюдаем всплеск популярности биографических исследований. Количественные сдвиги вызвали качественные изменения, в первую очередь, в биографических практиках. Биографистике присущи организационные новации, основание серий продолжающихся и периодических изданий, рост количества диссертаций соответствующей тематики. Особая роль в развитии науки принадлежит коллективу Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Важное место в биографистике занимают различные формы научной коммуникации (сетевое общение, научные форумы и т.д.).

Несмотря на заметные достижения отечественной науки ряд вопросов требует тщательного изучения, а именно: апробация новейших методов, методологий современной гуманитаристики;

разработка терминосистемы биографистики и других теоретических направлений; классификация биографических источников. Для разграничения объективного и субъективного в исследовании дополнительного изучения требует бинарная позиция «биография – автобиография».

Ключевые слова: биографистика, биография, терминология, классификация источников, методология науки.

*Тетяна Сергіївна ВОРОПАЄВА,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Центру українознавства філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Київ).*

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІСТИКИ

У статті розглядається роль особистості в українській історії. Всебічне наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає поєднання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів. Запропонована інтегративна методологія, що поєднує концептуальний потенціал біографістики, історичної психології та соціальної філософії і психології, дає змогу вибудувати нову пізнавальну стратегію щодо вирішення поставленої проблеми. В статті виділені основні критерії для аналізу сутності, значення та специфіки багатопланової діяльності видатних історичних осіб.

Ключові слова: біографістика, біографічний метод, історія України, особистість, суб'єкт, історична особистість, інтегративна методологія.

The article considers role of personality in Ukrainian history. A comprehensive scientific study of the role of personality in history Ukrainian envisages the combination individual-biographical, subjective-activity and socio-typological approach. The suggested integrative methodology that combines conceptual potential of biographical, historical psychology and social philosophy and psychology, allows you to build a new cognitive strategy to resolve of the put problem. The article identified the main criteria for analysis of the nature, significance and specificity of multi-faceted activities of prominent historical figures.

Key words: Biography Studies, biographical method, History of Ukraine, personality, subject, historical personality, integrative methodology.

В статье рассматривается роль личности в украинской истории. Всестороннее научное изучение роли личности в украинской истории предполагает сочетание индивидуально-биографического, субъектно-деятельностного и социально-типологического подходов. Предложенная интегративная методология, объединяющая концептуальный потенциал биографистики, исторической психологии и социальной философии и психологии, позволяет выстроить новую познавательную стратегию по решению поставленной проблемы. В статье выделены основные критерии для анализа сущности, значения и специфики многоплановой деятельности выдающихся исторических личностей.

Ключевые слова: биографистика, биографический метод, история Украины, личность, субъект, историческая личность, интегративная методология.

Відомо, що для історичної науки початку ХХІ ст. характерна суттєва активізація біографічних досліджень. Сьогодні існує велика потреба нового бачення минулого, в якому йдеться не тільки про «зовнішню історію» об'єктів, а й про «внутрішню історію» суб'єктів, про «людську» історію [9, с. 32], яка нерозривно пов'язана із творчою діяльністю історичної особистості. В умовах інформаційної війни необхідно переглянути значення окремих історичних подій, ретельніше вивчити життєвий шлях історичних постатей, пов'язаних із національно-визвольними рухами. Необхідне поглиблення реконструкції певних історичних зрушень в Україні у контексті життя та діяльності багатьох непересічних особистостей (наприклад, пов'язаних із Донбасом та АРК Крим). Значної уваги потребує більш глибоке розуміння громадянами України українського культурно-історичного процесу крізь призму специфічної ролі особистісного начала в історії.

Розвиток української біографістики був започаткований ще в добу Руської держави (життє Кирила Турівського, автобіографія Володимира Мономаха та ін.). У ХVІІ–ХVІІІ ст. почалося відродження окремих форм біографістики (Д. Туптало, С. Величко та ін.). Активізація історико-біографічних та історико-генеалогічних досліджень відбулася завдяки працям В. Антоновича, М. Грушевського, С. Єфремова, М. Ковалинського, О. Кониського, М. Костомарова, О. Лазаревського, В. Міяковського, В. Модзалевського, С. Стеблін-Камінського, В. Щербини та ін.

В умовах тоталітарного радянського режиму біографістика, перебуваючи під тиском ідеологічних міфів і стереотипів, була денацизованою, безсуб'єктною та знеособленою. Після розпаду СРСР

українська біографістика почала виокремлюватися у самостійний напрямок історичної науки. Значний внесок у розвиток сучасної української біографістики зробили такі вчені як В. Чишко, В. Попик, Т. Ківшар, С. Ляшко, Б. Матяш, В. Старовойтенко та багато інших. Сучасна українська біографістика поступово стає потужним чинником націєтворення, оскільки біографічні дослідження суттєво впливають на формування національної ідентичності, громадянської зрілості, патріотичних почуттів, цілісного світогляду громадянина України, базових цінностей українства, а також на відродження історичної пам'яті та засвоєння молоддю досвіду попередніх поколінь. Українська біографістика стала одним із ключових інструментів самопізнання та самоутвердження українства.

Проблема ролі особистості в історії була поставлена ще в античній історіографії. Над вирішенням даної проблеми працювали давньогрецькі (зокрема, Геродот, Фулідид та ін.) та давньоримські (зокрема, Плутарх, Гай Светоній Транквілл, Гай Аврелій Валерій Діоклетіан, Гай Саллюстій Крісп, Квінт Курцій Руф та ін.) історики. Їхніми наступниками були Прокопій Кесарійський, Йордан, Ж. Віллардуен, а також Г. Болінгброк, М. Вебер, Вольтер, В. Вундт, Д. Дідро, В. Дільтей, Е. Дюркгейм, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, Ж.-Ж. Руссо та інші мислителі. Проблема ролі особистості в історії також розроблялася у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Баткіна, І. Бекешкіної, І. Белявського, М. Блока, Л. Васильєва, Р. Віппера, М. Гефтера, А. Гуревича, В. Гусєва, Е. Ільєнкова, Н. Карєєва, В. Ковальова, І. Кона, Г. Костюка, С. Кудряшова, О. Лосєва, Є. Маланюка, І. Мейєрсона, Д. Олейнікова, Д. Панченка, А. Петровського, Г. Померанця, Б. Поршнева, Ю. Сичова, Е. Соловійова, В. Рибаченка, В. Роменця, С. Рубінштейна, Т. Титаренко, А. Тойнбі, Л. Фєвра, Е. Фромма, В. Хвостова, В. Червінського, В. Шкуратова, К. Юнга, К. Ясперса, О. Яся та багатьох інших учених.

Метою статті є спроба застосування інтегративної методології при вивченні ролі особистості в українській історії. Інтегративна методологія, що поєднує концептуальний потенціал біографістики, історичної психології та соціальної філософії і психології, має змогу вибудувати нову пізнавальну стратегію щодо поставленої проблеми. Адже наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає поєднання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів при вивченні ролі особистісного чинника в історії, а також окреслення основних критеріїв для виокремлення сутності, значення та специфіки багатопланової діяльності видатних історичних осіб. Інтегративна науково-дослідна стратегія, що базується на взаємопроникненні індивідуально-біографічного,

суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів, має наукову новизну. При застосуванні подібної методології не буде можливості редукувати особистість до індивіда, а творчу й інноваційну діяльність особистості — до репродуктивної. Адже творча й інноваційна діяльність історичної особистості є свідомою, духовно зумовленою та соціально організованою (на відміну від культурної адаптації та репродуктивної діяльності), вона також має не адаптивний, а перетворювальний характер. Творча й інноваційна діяльність історичної особистості характеризує здатність останньої «бути причиною змін у бутті» (С. Кримський). При цьому названі види діяльності тісно пов'язані з вдосконаленням самої історичної особистості.

Відомо, що особистість як феномен з'являється лише на вищій сходинці соціо- і онтогенезу [17, с. 15], що перші спроби повного вияву людської особистості простежуються ще з часів язичництва та раннього християнства [18, с. 37], що етнічна культура, на відміну від національної, є позаособистісною й анонімною, що лише з доби Відродження особистісний розвиток людини стає незворотним. Отже, саме поняття «особистість» не є незмінним: воно історичне.

Витоки сучасної наукової категорії «особистість» сягають давньогрецької доби, коли у поетичній творчості Гомера (VIII ст. до н. е.) вживалося слово «*πρόσωπον*», що означало ритуальну маску, маску театрального актора та виконувану ним роль [25, с. 278]. У етрусків подібне слово також означало «маску, яку надягав актор, потім цього останнього та його роль» [19, с. 310; 24, с. 338]. Це запозичення пояснюється тим, що етрусська культура увібрала в себе досить багато грецьких елементів, етруски засвоїли образи давньогрецької міфології та мотиви гомерівського епосу [10, с. 41–45]. (Цікаво, що і в сучасній науці функціонує подібний термін — «прозопопея» (грец. *πρόσωποπεία*), тобто уособлення, втілення [20, с. 553]).

Відомо, що римська культура розвивалась на місцевій латинській основі, але на її становлення суттєво впливали греки й етруски (латинська мова збагачувалася за рахунок грецьких, сабінських і етрусських слів, а латинський алфавіт утворився в кінці IV ст. до н. е. на основі грецького, але в передачі грецької писемної традиції брали участь етруски [10, с. 64]). Тому й не дивно, що у римлян слово «*prosopon*» вживалося і в прямому значенні (наприклад, у приказці «*Prosopion habet, non prosopon*» [14, с. 264] («У неї не обличчя, а личина»)), і в трансформованому. Трохи змінений «на латинський лад» термін «*persona*» (маска, личина, або лице у масці, звернене до глядацької аудиторії) спочатку стосувався акторських масок, які в античному театрі були закріплені за певними типами діючих осіб («*ревнивець*», «*заздрісник*», «*герой*» і тощо), потім почав означати

самого актора та його роль, ще пізніше — людську особу й особистість.

Давньокитайський філософ Конфуцій (551 р. до н. е. – 479 р. до н. е.), розробляючи своє етико-соціальне вчення, висунув концепцію правління «благородних мужів», тобто найбільш благородних і освічених членів суспільства. Конфуцій вважав, що правителі мають бути зразком добропорядності та спроможності здійснювати необхідні реформи, що базовою підставою для обрання правителів має бути не сила армії, не біологічна спадковість, а чесноти самого керівника.

Починаючи із софістів і Сократа, з'являється інтерес до людини, яка пізнає світ [15, с. 124]. Сократом (469–399 рр. до н. е.) вперше в історії ставиться питання про філософську особистість із її цінностями та рішеннями, що диктуються совістю. Платон (427–347 рр. до н. е.), як і інші давньогрецькі мислителі, позначав виховний ідеал давніх греків словом калокагатія (дослівно: «прекрасний» і «морально досконалий»), це поняття поступово перетворилося з морально-естетичного на соціально-етичне, оскільки людина, яка вихована в душі калокагатії, має присвятити своє життя служінню своєму суспільству. Платон аналізував різні типи державного устрою та вважав, що підґрунтям досконалої держави є зв'язок між індивідуальною доброчесністю та суспільною справедливістю. Аристотель (384/383–322/321 рр. до н. е.) розглядав людину як «zoopoliticon» («суспільну, або політичну тварину»), у сферу життя якої входить сім'я, суспільство, держава, політика, вважаючи, що невід'ємною характеристикою зрілої особистості є її громадянські якості, а калокагатія відображає цілісність людської особистості та велич її душі. Аристотель зазначав, що провідну верству треба формувати із забезпечених людей, які мають видатні якості, що держава мусить впливати на виховання достойних громадян, внутрішній світ і спосіб життя яких має визначати доброчинність. Філософ і теолог Аврелій Августин (354–430 рр.) проаналізував значення унікальної та неповторної людської особистості, яка співвідноситься з Абсолютною Особистістю Творця [21, с. 30]. Мислитель вважав, що політична влада походить від Бога, а метою правлячих осіб є забезпечення миру, злагоди та справедливості у відносинах між людьми.

Із розвитком уявлень про особистість пов'язується вживання займенника «Я» та поява авторства. Термін «Я» (лат.: «Ego»; значна частина сучасних учених вважає підструктуру «Я» ядром особистості) одними з перших вживали [14, с. 240]: філософ і математик Піфагор (VI ст. до н. е.), філософи Платон (у трактаті «Про закони»)

й Аристотель (у трактаті «Велика етика»), римський поет Авзоній (IV ст. н. е.), філософ-стоїк Зенон (IV–III ст. до н. е.), давньоримський державний діяч і оратор Цицерон (106–43 рр.) у творі «Про дружбу», письменник Діоген Лаертський (II – початок III ст. н. е.) та ін. Поява авторства, яке виражало специфічне ставлення до творів мистецтва, науки та винаходів як особисто створених автором, було своєрідним особистісним «проривом» на тлі суцільної анонімності архаїчної людської творчості. Авторство постає як результат історичного розвитку людства: шановане ім'я автора «прикріплюється» до його тексту або винаходу («Гомерови поеми та гімни», «Соломонові притчі», «Піфагорова теорема», «Повчання Мономаха» тощо). Уявлення про особистий авторитет було пов'язане з давніми традиціями навчання через контакт учителя й учня та з практикою спадкових корпорацій майстрів і відунів.

Наприкінці античної доби персоною називають індивіда, оскільки він не є лише природним організмом, а виявляється у своїй людській якості (у Полібія та Епіктета це поняття означало соціальний аспект людини та саму людину як індивідуальне ціле). У Цицерона поняття «персона» означає і юридичну роль (а також особу), і соціальну функцію, і особистість (як конкретного індивіда), і розуміння індивідуальної природи людини. Римські юристи наголошували, що юридичною особою може бути лише вільна людина, а раб, який не має свободи, не може бути персоною ні в юридичному, ні в жодному іншому розумінні [13, с. 138; 24, с. 338].

В античному суспільстві людина усвідомлювала себе в межах певної суцільної цілісності (міста-держави, поліса), гармонія людини та суспільства досягалася за рахунок визнання визначальної ролі суспільства. Отже, вже в античну добу категорія «особистість» співвідноситься з уявленнями про: 1) представленість людини іншим, 2) зовнішній прояв певних типологічних характеристик людини, 3) свободу, автономність і дієвість людини, 4) виконувані людиною ролі й функції в процесі соціальної взаємодії, 5) «надприродні», суто людські якості.

У середньовіччі слово «персона» стало більш багатозначним, позначаючи і театральну маску, і роль актора, й індивідуальні властивості людини, її душу та статус. Слова «dispersonare» і «depersonare» означали втрату часті (у соціальному розумінні), тобто реальну втрату свого місця, рангу, статусу в межах феодальної ієрархії. Поняття «особистість» і «особа» (особа — це філософське та теологічне поняття одиничного розумного буття, віднесене до людини та визначене через аналіз її зв'язків, дій і виявів; поняття «особа» вживається також як категорія дієслова, яка виражає відношення дії та

її виконавця) часто вживаються як синоніми, але поступово все, що стосується особистості, починають називати персональним. Терміни «персона» (лат. *persona*), тобто особа, «персональний» (лат. *personalis*), тобто особистий, особовий, починають у цей час вживатися більш активно, але з обов'язковим зазначенням певної соціальної функції, ролі (персона батька, персона царя, персона судді тощо).

Фома Аквінський (1225/26–1274) використовував поняття «*personalitas*» для позначення способу існування особи. Канонізована католицькою церквою система поглядів Фоми Аквінського поширювала переконання про особисту відповідальність людини перед Богом. «Відчуття себе особистістю, індивідуально морально відповідальною за свою поведінку, за здійснювані нею вчинки, притаманне середньовічній людині. Не треба її спрощувати й примітивізувати. Вона була особистістю, але на свій особливий, власний середньовічний лад ... Ієрархія не виключала особистості. Вона відводила соціально визначеним особистостям відповідні місця» [8, с. 83–85].

Пізніше особистість розглядають як «приватну особу» та особу, приховану за маскою виконуваної соціальної ролі. В XIII ст. на базі латинського слова «персона» в англійській і французькій мовах утворилося поняття «персонаж» (франц.: «*personnage*»), яке означало спочатку церковну посаду, а потім дійову особу в спектаклі або художньому творі.

Історична психологія свідчить, що особистість — це динамічний і конкретно-історичний феномен. У первісному суспільстві індивіди перебувають значною мірою в безпосередній природній єдності як один із одним, так і з природними умовами свого існування, через що й самі себе багато в чому ще не відділяють від природи і не відокремлюються один від одного як суспільні істоти; в умовах первісного суспільства через нерозділеність суспільних функцій окрема людина не могла стати особистістю. У прадавньої людини виникають і формуються початки свідомої психіки, цей прадавній період розвитку людської цивілізації триває багато тисячоліть. За кілька тисячоліть до н. е. (у відповідності з даними історичної психології) у стародавньої людини була сформована свідомість як вища на той час форма психічної регуляції поведінки та діяльності; свідомість забезпечувала продуктивну трудову діяльність людини, яка стала важливим фактором забезпечення її виживання. Завдяки різноманітним видам діяльності (до репродуктивних видів діяльності долучається якісно новий її тип — творчість) створюється предметний і духовний світ людської цивілізації (це відбувається у пам'ятках культури стародавнього світу — в Єгипті, Китаї, Індії, Греції, Римі); у межах свідомості виникає якісно нове психічне утворення — са-

мосвідомість (тобто внутрішній рефлексивний механізм саморозвитку та саморегуляції людини; сучасна наука розглядає виникнення самосвідомості як певну стадію в розвитку особистості [7, с. 23]). Здійснюються винаходи та їх накопичення окремими представниками людства в індивідуальному порядку (а не в колективному, розподіленому впродовж тисячоліть серед багатьох поколінь); накопичуються знання, уміння та навички, нові матеріали, інструменти, твори, напрями філософських, медичних, образотворчих шкіл тощо; цей процес набуває дедалі більшої індивідуальної виразності, в ньому виявляється особистісний потенціал таких історичних постатей як Конфуцій, Піфагор, Гіппократ, Демокріт, Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Гален, Плотін, Августин, Ібн-Сіна, Ібн-Рушд, Омар Хайям та ін.; початок нашої ери знаменує постать Ісуса Христа, котрий мав величезний вплив на духовне життя всього людства. В цю добу на рівень особистісного розвитку психіки виходять лише окремі люди (які мають соціально сформовану систему вищих психічних функцій, розвинуту самосвідомість, здатність до самовдосконалення та складних видів творчої діяльності та соціальної поведінки, які не просто виділялись із загальної маси власним розумом, моральністю та вчинками, а й здатні зламати регресивні стереотипи та застарілі форми діяльності та сприяти прогресивному розвитку суспільства), але регулятором творчої діяльності та внутрішнього самотворення вперше стає особистість (з її величезним творчим потенціалом і реальним впливом на природу, інших людей і саму себе). Звичайно, це була форма одинично-спорадичного існування особистості.

Подальший розвиток суспільства приводить до того, що людина все більше виокремлюється з безпосередньої «злитості» з родом, здійснює різноманітні соціальні функції та розвиває в собі первинні особистісні якості. «Після родової епохи прийшов час особистості» (О. Мандельштам). Вичленування особистості з колективної маси та збільшення кількості таких осіб приводить до кардинальних якісних змін у суспільстві (наприклад, до постановня прообразу громадянського суспільства у Давній Греції). В класовому суспільстві виникає й поглиблюється розрив між природними умовами існування людей, умовами виробництва та самим їхнім існуванням, між людьми і природою, між представниками різних класів тощо; посилюється уособлення окремої людини і від природи, і від інших людей, людина все більше усвідомлює себе в якості окремої особистості.

Отже, кожному типу культури та кожній епосі було притаманне власне уявлення про особистість: для давніх греків досконалою, соціально значущою людиною був «мудрець», «герой», «добрий муж»;

для римлянина — «громадянин»; для середньовічного європейця — «лицар» і «праведник»; в індійській філософії та релігії таким був атман (всепроникне духовне начало, як «Я», як незмінна душа особи в потоці перетворень сансари (мандрівки душ, реінкарнації), інколи ототожнювана з брахманом [23, с. 85]); мірилом досконалої особистості доби Київської Русі були лицарські чесноти, освіченість, мудрість, милосердя, справедливість; в Україні XVII–XVIII ст. пріоритетом була постать козака — волелюбного воїна, правдивого християнина, відважного захисника Батьківщини.

У добу раннього середньовіччя в Київській Русі на тлі не зжитого остаточно міфологічного світогляду окреслюється образ ідеального історичного діяча (очільника держави), утверджується суб'єктна активність князів (Святославе «Іду на Ви!» тощо) та героїзм окремих представників інших верств населення, адже «давнє ім'я особистості — герой» (В'яч. Іванов). У цю добу визначення сутності особи починається зі з'ясування «начала», походження людини (див.: «Слово про закон і благодать» Іларіона); формулюються важливі соціальні критерії («син вільної» і «син рабині») та християнське відчуття особистості («Я єсть»). Деякі твори («Слово про закон і благодать» Іларіона, «Моління» Данила Заточника, «Повчання» Володимира Мономаха) хоча й тяжіють ще до традиційного для середньовіччя знеособленого способу виразу, але саме ці твори проривають «традиційний горизонт середньовічної писемності» (В. Горський), демонструючи особистісний рівень розвитку самосвідомості цих авторів. На тлі традиційного для того часу акцентування на «соборному» началі людини, котре зумовлювало відсутність значного інтересу до індивідуально-особистісних характеристик, названі твори були яскравим свідченням «високого ступеня усвідомлення особистістю своєї індивідуальності та неповторності життєвого шляху» [12, с. 25]. Про кристалізацію самосвідомості особистісного типу свідчив також билинний епос: А. Бичко та І. Бичко підкреслюють, що саме билинний світогляд займає проміжне положення між первісним родовим світоглядом і феодальним, адже герої билини вже не детерміновані повністю долею, а кидають виклик долі та перемагають її [2, с. 25–27], що чітко показано у «Слові про Ігорів похід». Розвиток міст на теренах Київської Русі (зі значною кількістю міського, особисто вільного населення), поширення християнської духовності, ідеалів лицарської етики, утвердження авторитету письмового слова та «книжної мудрості» створювало передумови для становлення людини як особистості; для цього вже існувало необхідне соціально-економічне підґрунтя, необхідні культурно-цивілізаційні чинники та духовно-світоглядні

пріоритети (звичайно, тут ідеться лише про перші прояви, а не про домінування самосвідомості особистісного типу в XI–XII ст.).

У добу середньовіччя людина сприймається передусім як представник того чи іншого стану (людина усвідомлювала себе через спільні для даного стану моральні, культурні, естетичні та інші канони), в цю епоху виникає уявлення про людину як індивіда, який має безсмертну душу (спасеться ця душа чи загине, залежить від індивідуальних особливостей і власних зусиль кожної людини). Поняття самодостатньої, відповідальної та детермінуючої себе особистості поступово постає з антично-християнської традиції, а проблема ролі особистості в історії вирішувалась в добу середньовіччя як в межах теології, так і поза ними.

Уявлення про особистість як індивідуальність виникає в епоху Відродження (у зв'язку з руйнуванням станових обмежень і виникненням ринкових відносин людина виступила в якості окремого товаровиробника, звільнилася від станових обмежень і релігійних догм, почала усвідомлювати себе як самостійну, суверенну та вільну особистість із індивідуально-специфічними рисами); в добу Відродження «обоження окремої людської особистості ... на першому плані, ... тут же знаходимо і зневіру в людській особистості. І це зворотний бік Високого Ренесансу, що відчувається майже усіма його головними представниками» [16, с. 412]. Індивідуалізм (як філософсько-етична концепція, що виходить із уявлень про атомарність людського індивіда та стверджує пріоритет особистості перед будь-якою формою соціальної спільноти) історично виникає у класовому суспільстві (котре долає норми родової спільноти і поступово починає уявляти людину самоціллю розвитку) та активно розвивається в епоху Відродження. На рівень особистісного розвитку психіки виходять (більш масово, ніж це було у попередні періоди) численні представники епох Відродження, Просвітництва, першої промислової революції. Останні три століття в умовах бурхливого розвитку промисловості, науки, освіти, мистецтва, суспільно-політичних рухів цей процес набув великої інтенсивності та масовості. Кожен індивід знаходить в якості об'єктивних умов розвитку себе як особистості вже існуючу, історично-визначену форму суспільства. Оскільки історичні форми і типи суспільства чітко співвідносяться з історичними формами і типами особистості, то кожне суспільство формує відповідний йому тип особистості — вільна особа античного світу, особистість християнського середньовіччя, особистість доби Відродження та ін.

Починаючи з XVIII ст. (особливо з праць І. Канта і Й. Гердера) особистість починають відрізняти від індивідуальності (поняття ін-

дивідуальність виникло в античній філософії (Левкіп і Демокріт) у зв'язку з розробкою поняття атома, як якісно своєрідного елемента буття), після романтиків і особистість, і індивідуальність визнаються одним із суспільних ідеалів. У кінці XIX – на початку XX ст. поняття «самосвідомість» та «особистість» виходять на перший план у філософсько-психологічних дослідженнях. У XX ст. постає проблема самоактуалізації та самореалізації особистості (оскільки виникнення тоталітарних держав і жорстко ієрархізованих бюрократичних організацій мало негативний вплив на розвиток особистості). На початку XXI ст. в умовах відкритого, інформаційного суспільства, наступу глобалізації та екологічної кризи на перший план виходить активізація творчого потенціалу особистості, збереження її національної ідентичності, розвиток духовності, суб'єктності, політичної та екологічної культури.

Таким чином, особистість є вершиною філогенезу психіки. Соціогенез зумовив перетворення біологічної істоти у творця та суб'єкта історичного процесу. Саме тому, щоб вивчити особистість, потрібно з'ясувати що, заради чого і як використовує людина з фонду природжених і набутих нею якостей. Особистість з'являється «в результаті набуття індивідом свідомої здатності до самоформування, до обґрунтування із себе і собою свого духовного вибору, соціальної поведінки, життєвого шляху. Тоді індивід стає трагічно відповідальним не тільки за наближення чи віддалення від вищого, але й за вибір того, що ж він, індивід, вважає вищим. Відповідає за свої особисті цінності, відповідає не тільки за себе, але й перед собою» [1, с. 65]. Відомо, що існують три рівні активності людини — органічна, індивідна та особистісна [4, с. 53–54; 5, с. 3–5]; вищі форми активності особистості пов'язані з альтруїзмом, патріотизмом і громадянськістю [4, с. 53–59]; активність особистості є чинником, що зумовлює не тільки процеси індивідуальної самоорганізації й самоопанування, спрямовані на самоформування себе як суб'єкта власного життя, але й процеси саморозгортання власної діяльності та виникнення її нових форм (готовності людини до неадаптивних, надситуативних і наднормативних дій, її здатності здійснювати суспільно важливі перетворення тощо [5, с. 20]). Завдяки розвиненій суб'єктності особистість не тільки керує власним самовизначенням, саморозвитком і самовдосконаленням, а й «виходить за межі заданих умов, обставин і адаптивних функцій, проявляючи ініціативу і творчість, мобілізуючи внутрішні резерви для перспективного й прогресивного перетворення суспільства» [3, с. 117–118]; суб'єктна життєва позиція особистості, яка є інтегруючим центром її активності, зумовлює процес її самовизначення (мо-

рального, духовного, патріотичного, громадянського тощо) і суспільної самовіддачі [5, с. 3, 20]. Саме тому історичну особистість необхідно розглядати як суб'єкта власної життєдіяльності, який організує і структурує не тільки своє життя, але й життя певної спільноти, суспільства, народу, країни, держави.

Отже, **історичною особистістю** називають видатного державного, національного, політичного, громадського, культурно-мистецького, наукового, релігійного діяча, що справив великий вплив на перебіг суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-історичних подій, які визначили на багато років уперед шляхи розвитку держави, нації, країни, суспільства (або й усього людства). Своєю масштабною перетворюючою соціокультурною діяльністю історична особистість здійснює суттєві перспективні зміни в житті соціуму, залишаючи надзвичайний духовний вплив на нащадків і незгладимий слід в матеріальній і духовній культурі, а також в пам'яті майбутніх поколінь. Але досягти рангу історичної особистості індивід зможе лише в тому випадку, коли описані зміни будуть стосуватися достатньо широкого кола людей, отримуючи оцінку не лише сучасників, але й нащадків. Іноді історичною особистістю стає шанований спільнотою юродивий, блаженний, до пророцтв якого прислухалися люди (як представники певного соціокультурного середовища та відповідної історичної доби).

Історія показує, що найбільші відкриття, найвеличніші духовні творіння часто виникають у перехідні епохи; що винаходи, інновації та відкриття історичних особистостей визнавалися суспільством переважно після їхньої смерті; що видатні люди найчастіше гинули в досить молодому віці; що хитрість, підлість, підступність і брутальність використовувалися проти видатних осіб у всі історичні епохи. Проте, незважаючи ні на що, особистісні якості видатних діячів, їхні розум і воля, духовність і світогляд, симпатії та антипатії справляли неабиякий вплив на перебіг подій, історичний процес і концентровано відтворювали специфічний колорит своєї історичної епохи.

Одними з перших історичних особистостей в українській історії (за повідомленнями готського історика Йордана та візантійських джерел) були антські ватажки: Бож; Кий; Всегорд; Анангаст; Келлагаст; Сварун; Доброезда; його син Леонтій (який здійснив важливий особистісний вибір і став християнином, про що згадує Агафій); Мезамир (який, за повідомленнями візантійського історика Менандра Протектора, був авторитетним вождем-архонтом одного з антських племен, бл. 560 р. очолив посольство до аварів і був убитий після порушення ними принципу посольської недоторканності) та інші.

Своєрідна «пам'ять землі» зберегла інформацію про легендарного ватажка антів Божа: у Києві є історична місцевість — Бусове поле, назва якої походить від імені Бус (якого дослідники ототожують з Божем); в IV ст. на Бусовому полі стояли укріплення «місцевих племен Буса, яких не змогли здолати готи. Від імені Бус походять назви гори Бусовиці та річки Бусловки, вулиці Бусловської» в Києві [11, с. 83].

Про життєдіяльність Кия писали Прокопій Кесарійський, вірменський письменник Зеноб Глак, а також історики І. Нагаєвський, М. Левченко, П. Толочко та ін. Із творів Зеноба Глака (які були написані в часи імператора Маврикія (582–602)) відомо про заснування міста Куара (Києва) в краю «Полуни» (в краю полян) князями Куаром, Ментеєм і Хореаном (в другій половині VIII ст. таке саме повідомлення міститься і у вірменській хроніці [11, с. 8, 741]).

Наступний період історії України-Русі пов'язаний із Аскольдом та Діром, за участі яких руси в 840–860-х рр. займають південний берег Криму — від Корсуня до Керчі [22, с. 51], а в 860-х рр. починається становлення держави «Руська земля» (ця інформація є надзвичайно важливою в умовах гібридної війни). Влітку 860 р. здійснюється великомасштабний похід руського флоту на Царгород, після чого відбувається Аскольдове хрещення Русі (свідчення про це зберегли грецькі автори та Никонівський літопис). У цей час Аскольд здійснює важливий особистісний вибір — приймає хрещення (є повідомлення про те, що при хрещенні Аскольд отримав ім'я Микола).

Отже, з вагомими військово-політичними діями київських князів Кия, Аскольда й Діра, які репрезентували адекватну відповідь на виклики часу, пов'язується вихід України-Русі на історичну арену, який був початий принаймні з VI ст. [22, с. 52], а також формування локальної, релігійної та етнічної ідентичності русинів-українців. Великий київський князь Володимир Святославич, Іларіон, Клим Смолятич і Кирило Турівський сприяють утвердженню християнства на теренах нашої країни. З діяльністю київських князів Володимира Святославича, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Ізяслава Мстиславича, а також Данила Романовича Галицького пов'язується утвердження державності «Руської землі».

Історичні джерела зафіксували імена багатьох відомих осіб ранньосередньовічної доби: відомих церковних діячів Антонія та Феодосія, Никона, Івана, Варлаама, Стефана; коваля Людоту, книжника Іакова Мніха, художників Алімпія і Григорія, лікаря Агапіта, ювеліра Лазара Богшу, архітектора Петра Мілоніга, ігумена Даниїла, співця Митусу та ін. Всі вони зробили вагомий внесок у справу цивілізаційного розвитку людності Руської держави.

Суб'єктами цивілізаційного поступу України-Русі були в різні часи південно-руські князі й полководці, видатні церковні діячі й митрополити, відомі книжники й мислителі, козаки і братчики, гетьмани і ватажки народних виступів, передові представники шляхти і меценати, письменники й поети, вчені й митці, громадські й державні діячі, які любили свою Батьківщину і свій народ, прагнули бачити його незалежним і щасливим. Вони мали суттєвий вплив на перебіг української історії (хоча далеко не всім їм вдалося втілити свої задуми у життя), саме від характеру їхньої особистісної активності залежали спрямованість спільних дій народних мас, сила й дієвість колективної самосвідомості народу на різних історичних етапах. Особистісні якості видатних українських діячів, починаючи з 1654 р., різними способами пригнічувались і нівелювались, національних лідерів українського народу висилали за кордон, арештовували, труїли та вбивали (подібне відбувалось і у інших пригноблених народів, які тривалий час не мали власної державності).

Наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає інтегративне поєднання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів при вивченні ролі особистісного чинника в історії [6, с. 14–15], а також окреслення основних критеріїв для виокремлення сутності, значення і специфіки діяльності видатних історичних осіб. Інтегративний аналіз біографій багатьох представників української еліти показує, що масштабна перетворююча діяльність історичної особистості, яка здійснює великий вплив на перебіг подій та суттєві перспективні зміни в житті держави, нації і суспільства, котрі приводять до кардинальної реорганізації буття (як реального, так і ідеального), може оцінюватися за такими основними критеріями: 1) **особистий вибір** у важливій (суспільно значущій, колізійній, конфліктній тощо) ситуації як здійснення вільного й відповідального волевиявлення; 2) **вклад** (поняття, близьке до відомого виразу «вкласти душу») **в інших людей**, тобто ідеальна представленість («інобуття») особистості в інших людях (продовження себе в дітях, онуках, учнях, наступниках, спадкоємцях, вихованцях, прихильниках, продовжувачах справи, шанувальниках творчості тощо), особистісний вплив на представників інших поколінь, наповнення новим змістом і новими цінностями знань і почуттів інших людей, залучення їх до діяльності, необхідної для поступу держави, нації й суспільства; 3) **вихід «за межі»** ситуативних вимог, рольових приписів, наявних стандартних завдань і норм (подолання буденності, стереотипності, уніфікованості, гедонізму, власних пристрастей, пристосовництва тощо); авторство як прорив із безіменності та анонімності середньовічного

світу «мовчазної більшості»; докорінний злам застарілих форм діяльності, які заважають прогресивному розвитку суспільства; творчість; інноваційна, наднормативна, надситуативна, неадаптивна активність; прокладання нових шляхів у політиці, науці, мистецтві, освіті тощо; 4) особисті **вчинки** та **діяння** (як спосіб особистісного існування, самоактуалізації та подолання обставин, як кардинальні зміни наявного буття, як прояв свідомої соціальної творчості, суб'єктної життєвої позиції, моральності, духовності, альтруїзму, патріотизму, громадянськості тощо), які дають адекватну відповідь на «виклики часу»; 5) **суспільні** (ідейні, духовно-світоглядні, моральні, культурно-цивілізаційні, релігійні, мистецькі тощо) **несення** (тобто процес діахронної передачі, трансляції ключових для розвитку суспільства ідей, ідеалів, норм, цінностей, пріоритетів тощо); особистий внесок у громадську справу, в розвиток науки, культури, техніки тощо; 6) **подвижництво і героїзм**; 7) особиста **самопожертва**, зумовлена вищими суспільними та духовними цінностями.

Усі сім перерахованих критеріїв репрезентовані в діяльності таких історичних постатей як Аскольд, Дмитро («Байда») Вишневецький, Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Г. Сковорода, П. Калнишевський, Т. Шевченко, Леся Українка, С. Петлюра, М. Грушевський, Є. Коновалець, С. Єфремов, О. Ольжич, О. Теліга, Р. Шухевич, А. Волошин, С. Бандера, Є. Сверстюк, В. Стус, В. Чорновіл та ін.

Запропонована інтегративна методологія допоможе краще зрозуміти роль особистості в історії України, більш глибоко осмислити вчинки та діяння найкращих синів і дочок нашого народу, а також внесок України і українців (як етнічних, так і політичних) у світову науку і культуру.

Інтегративна науково-дослідна стратегія, що базується на взаємопроникненні індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльного та соціально-типологічного підходів, дає змогу громадянам України усвідомити себе як дієвих суб'єктів української історії, відчувати свою співпричетність до історії своєї Батьківщини, переконалися, що творцем історії є особистість, життя й доля якої невіддільні від життя і долі свого народу; дає можливість більш точно зрозуміти специфіку іншої епохи; відкриває бачення перспектив цивілізаційного поступу та історичної місії українства.

1. *Баткин Л. М.* К спорам о логико-историческом определении индивидуальности [Текст] / Л. М. Баткин // Одиссей. Человек в истории. – Москва : Наука, 1990. – С. 59–76.

2. *Бычко А. К.* Человек в мировоззренческой картине былинного эпоса [Текст] / А. К. Бычко, И. В. Бычко // Человек и история средневековой философской мысли русского, украинского и белорусского народов / Отв. ред. В.С. Горский. – Киев : Наук. думка, 1987. – С. 20–30.
3. *Воропаева Т. С.* Психологические условия формирования гражданской позиции личности в раннем юношеском возрасте [Текст] / Т. С. Воропаева // Проблемы возрастной психологии. Тез. докл. к VII съезду Общества психологов СССР. – Москва : Наука, 1989. – С. 117–118.
4. *Воропаева Т. С.* Социально-психологические аспекты формирования гражданской позиции личности [Текст] / Т. С. Воропаева // Общее и особенное преобразование общественных отношений : сб. научн. тр. – Киев : КГУ, 1987. – С. 53–59.
5. *Воропаева Т. С.* Структурные и типологические особенности гражданской позиции как системообразующего фактора активности личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук [Текст] / Т. С. Воропаева. – Киев : КГУ, 1990. – 22 с.
6. *Воропаєва Т. С.* Теоретико-методологічні основи становлення історичної психології [Текст] / Т. С. Воропаєва, О. І. Полубояринова // Особистість і народ: погляд історичної психології. – Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 1994. – С. 14–15.
7. *Выготский Л. С.* Собрание починений : в 6 т. [Текст] / Л. С. Выготский. – Т. 4. – Москва : Педагогика, 1984. – 433 с.
8. *Гуревич А. Я.* Еще несколько замечаний к дискуссии о личности и индивидуальности в истории культуры [Текст] / А. Я. Гуревич // Одиссей. Человек в истории. – Москва : Наука, 1990. – С. 76–90.
9. *Зашкільняк Л. О.* Інтелектуальна історія: спроба конвенції (деякі методологічні міркування) [Текст] / Л. О. Зашкільняк // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 1. – 2005. – С. 28–36.
10. История Древнего Рима [Текст] ; 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Выс. шк., 1982. – 336 с.
11. Киев. Энциклопедический справочник [Текст]. – Киев : Глав. Ред. Укр. Сов. Энциклоп., 1985. – 736 с.
12. Київ в історії філософії України [Текст]. – Київ : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 264 с.
13. *Кон И. С.* Открытие «Я» [Текст] / И. С. Кон. – Москва : Политиздат, 1978. – 367 с.
14. *Корж Н. Г.* Из скарбниці античної мудрості [Текст] / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – Київ : Вища шк., 1988. – 320 с.

15. Лосев А. Ф. История античной эстетики. (Софисты. Сократ. Платон) [Текст] / А. Ф. Лосев. – Москва : Искусство, 1969. – 680 с.
16. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения [Текст] / А. Ф. Лосев. – Москва : Мысль, 1982. – 623 с.
17. Петровский А. В. Категориальная система психологии [Текст] / А. В. Петровский, В. А. Петровский // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 3–17.
18. Потапова В. Д. Не формуючи, а розвиваючи [Текст] / В. Д. Потапова // Гуманітарні науки. – 2001. – № 2. – С. 37–40.
19. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.
20. Словник іншомовних слів [Текст]. – Київ : УРЕ, 1974. – 776 с.
21. Столяров А. А. Аврелий Августин. Жизнь, учение и его судьбы [Текст] / А. А. Столяров // Аврелий Августин. Исповедь. – Москва : Из-во «Ренессанс», 1991. – С. 5–50.
22. Толочко П. Київська Русь [Текст] / П. Толочко. – Київ : Абрис, 1996. – 360 с.
23. Універсальний словник-енциклопедія [Текст] ; 3-тє вид., перероб., доп. – Київ : Новий друк, 2003. – 1414 с.
24. Философский энциклопедический словарь. – Москва : Инфра-М, 2003. – 576 с.
25. Nedoncelle M. Prosopon et persona dans l'Antiquite classique [Text] / M. Nedoncelle // Revue des Sciences religieuses. – 1948. – Vol. 22. – P. 277–299.

REFERENCES

1. Batkin, L. M. (1990). *K sporam o logiko-istoricheskom opredelenii individualnosti* [For disputes about the definition of logical and historical of individuality]. In *Odissei. Chelovek v istorii* [Odysseus. Man in History]. (Pp. 59–76). Moscow: Nauka. [in Russian].
2. Bychko, A. K. & Bychko, I. V. (1987). *Chelovek v mirovozzrencheskoi kartine bylinnogo eposa* [The man in the ideological picture epos]. In *Chelovek i istoriia srednevekovoi filsofskoi mysli russkogo, ukrainskogo i belorusskogo narodov* [The man and the history of medieval philosophical thought of Russian, Ukrainian and Belarusian peoples]. (Pp. 20–30). Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
3. Voropaeva, T. S. (1989). *Psikhologicheskie usloviia formirovaniia grazhdanskoi pozitsii lichnosti v rannem iunosheskom vozraste* [Psychological conditions of formation of civic identity in early adolescence]. In *Problemy vozrastnoi psikhologii. Tez. dokl. k VII sesdu*

- Obshchestva psikhologov SSSR* [Problems of of age psychology. Abstracts to the VII Congress of the Society of Psychologists of the USSR]. (Pp. 117–118). Moscow: Nauka. [in Russian].
4. Voropaeva, T. S. (1987). *Sotsialno-psikhologicheskie aspekty formirovaniia grazhdanskoj pozitsii lichnosti* [Socio-psychological aspects of formation of civil position of personality]. In *Obshchee i osobennoe preobrazovanie obshchestvennykh otnoshenii. Sb. nauchn. tr.* [General and special transformation of social relations. Collection of scientific papers]. (Pp. 53–59). Kyiv: KGU. [in Russian].
  5. Voropaeva, T. S. (1990). *Strukturnye i tipologicheskie osobennosti grazhdanskoj pozitsii kak sistemoobrazuiushchego faktora aktivnosti lichnosti* [Structural and typological features of civil position as a backbone factor activity of the person]. Extended abstract of PhD dissertation (Psihology). Kyiv. [in Russian].
  6. Voropaeva, T. S. & Poluboiarynova, O. I. (1994). *Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennia istorychnoi psykholohii* [Theoretical and methodological basis of formation of historical psychology]. In *Osobystist i narod: pohliad istorychnoi psykholohii* [The personality and nation: historical look of psychology]. (Pp. 14–15). Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka. [in Ukrainian].
  7. Vygotskii, L. (1984). *Sobr. soch.: v 6 t.* [Collected Works] (6-th ed.). Vol. 4. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
  8. Gurevich, A. Ia. (1990). *Eshche neskolko zamechanii k diskussii o lichnosti i individualnosti v istorii kultury* [A few more remarks to the debate about the personality and individuality in the history of culture]. In *Odissei. Chelovek v istorii* [Odysseus. Man in History]. (Pp. 76–90). Moscow: Nauka. [in Russian].
  9. Zashkilniak, L. O. (2005). *Intelektualna istoriia: sprobna konventsii (deiaki metodolohichni mirkuvannia)* [Intellectual history: an attempt Convention (some methodological considerations)]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 1, pp. 28–36). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
  10. *Istoriia Drevnego Rima* [History of Ancient Rome]. (1982). Moscow: Vysshiaia shkola. [in Russian].
  11. *Kiev. Entciklopedicheskii spravochnik* [Kyiv. Encyclopedic Handbook]. (1985). Kyiv: Glavnaia redaktsiia Ukrainskoi Sovetskoj Entsiklopedii. [in Russian].
  12. *Kyiv v istorii filosofii Ukrainy* [Kyiv in History of Philosophy of Ukraine]. (2000). Kyiv: Vyd. dim «KM Academia». [in Ukrainian].
  13. Kon, I. S. (1978). *Otkrytie «Ia»* [The discovery of the «I»]. Moscow: Politizdat. [in Russian].

14. Korzh, N. H. & Lutska, F. I. (1988). *Iz skarbnyci antychnoi mudrosti* [From the treasury of ancient wisdom]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
15. Losev, A. F. (1969). *Istoriia antichnoi estetiki. (Sofisty. Sokrat. Platon)* [History of ancient aesthetics. (Sophists. Socrat. Platon)]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
16. Losev, A. F. (1982). *Estetika Vozrozhdeniia* [The aesthetics of the Renaissance]. Moscow: Mysl. [in Russian].
17. Petrovskii, A. V. & Petrovskii, V. A. (2000). *Kategorialnaia sistema psikhologii* [Categorical system of psychology]. *Voprosy psikhologii* [Questions of psychology], 5, 3–17. [in Russian].
18. Potapova, V. D. (2001). *Ne formuiuchy, a rozvyvaiuchy* [Not forming and developing]. *Humanitarni nauky* [Humanitary Sciences], 2, 37–40. [in Ukrainian].
19. Rubinshtein, S. L. (1957). *Bytie i soznanie* [Being and consciousness]. Moscow: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].
20. *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [The dictionary of foreign words]. (1974). Kyiv: Ukrainska radianska entsyklopediia. [in Ukrainian].
21. Stoliarov, A. A. (1991). *Avrelii Avgustin. Zhizn, uchenie i ego sudby* [Aurelius Augustine. The life, teachings, and his fate]. In *Avrelii Avgustin. Ispoved* [Aurelius Augustine. Confession]. (Pp. 5–50). Moscow: Izdatelstvo «Renessans». [in Russian].
22. Tolochko, P. (1996). *Kyivska Rus* [Kievan Rus]. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].
23. *Universalnyi slovnnyk-entsyklopediia* [Universal Dictionary Encyclopedia]. (2003). Kyiv: Novyi druk. [in Ukrainian].
24. *Filosofskii entciklopedicheskii slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2003). Moscow: Infra-M. [in Russian].
25. Nedoncelle, M. (1948). *Prosopon et persona dans l'Antiquite clasique*. In *Revue des Sciences religieuses*. (Vol. 22, pp. 277–299).

Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики.

Воропаєва Т. С., кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 50–70.

У статті розглядається роль особистості в українській історії. Актуальність теми пов'язана з дослідженням ролі особистісного фак-

тора в історії. Біографічний метод пропонує комплексний опис людини як особистості та суб'єкта діяльності. Цей метод дозволяє вивчати історичну особистість в процесі її розвитку. В умовах посилення міждисциплінарного дискурсу в українській соціогуманітаристиці проглядається чітка тенденція до залучення інструментарію суміжних наукових дисциплін. Тому всебічне наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає поєднання індивідуально-біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів. Запропонована інтегративна методологія, що поєднує концептуальний потенціал біографістики, історичної психології та соціальної філософії та психології, дозволяє вибудувати нову пізнавальну стратегію щодо вирішення поставленої проблеми. В статті виділені основні критерії для аналізу сутності, значення і специфіки багатопланової діяльності видатних історичних осіб.

Ключові слова: біографістика, біографічний метод, історія України, особистість, суб'єкт, історична особистість, інтегративна методологія.

The role of personality in ukrainian history through biographical studies.

Voropaeva T. S., Ph.D., Associate Professor, Senior Research Fellow, Center for Ukrainian Studies of the Philosophy Faculty of Kiev National Taras Shevchenko University (Kiev).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 50–70.

The article considers role of personality in Ukrainian history. Actuality of the theme is related to the study of the role of the personal factor in history. Biographical method provides comprehensive description of the man as a personality and the subject of activity. This method allows us to study the historical personality in the process of its development. In the context of popularization interdisciplinary discourse in the Ukrainian social-humanities there is a clear trend towards raising instruments adjoining academic subjects. Therefore, a comprehensive scientific study of the role of personality in history Ukrainian envisages the combination individual-biographical, subjective-activity and socio-typological approach. The suggested integrative methodology that combines conceptual potential of biographical, historical psychology and social philosophy and psychology, allows you to build a new cognitive strategy to resolve of the put problem. The article identified the main criteria for analysis of the nature, significance and specificity of multifaceted activities of prominent historical figures.

Key words: Biography Studies, biographical method, History of Ukraine, personality, subject, historical personality, integrative methodology.

Роль личности в украинской истории через призму биографистики.

Воропаева Т. С., кандидат психологических наук, доцент, старший научный сотрудник Центра украиноведения философского факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 50–70.

В статье рассматривается роль личности в украинской истории. Актуальность темы связана с исследованием роли личностного фактора в истории. Биографический метод предоставляет комплексное описание человека как личности и субъекта деятельности. Этот метод позволяет изучать историческую личность в процессе развития. В условиях усиления междисциплинарного дискурса в украинской социогуманитаристике просматривается четкая тенденция к привлечению инструментария смежных научных дисциплин. Поэтому всестороннее научное изучение роли личности в украинской истории предполагает сочетание индивидуально-биографического, субъектно-деятельностного и социально-типологического подходов. Предложенная интегративная методология, объединяющая концептуальный потенциал биографистики, исторической психологии и социальной философии и психологии, позволяет выстроить новую познавательную стратегию по решению поставленной проблемы. В статье выделены основные критерии для анализа сущности, значения и специфики многоплановой деятельности выдающихся исторических личностей.

Ключевые слова: биографистика, биографический метод, история Украины, личность, субъект, историческая личность, интегративная методология.

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 929:061.22(71)НТШ

*Таїсія Іванівна КІВШАР,
доктор історичних наук, професор,
Наукове товариство імені Шевченка в Канаді
(Канада, Торонто)*

УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ ВЗАЄМИНИ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ: МИСТЕЦЬКО-ЛІТЕРАТУРНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІДИ ПАЛІЙ

Висвітлено основні напрями мистецько-літературної та громадської діяльності Ліди Палій у контексті канадсько-українських взаємин у галузі культури, а також поповнено біографічну інформацію відомої українки, уточнено окремі факти її життя з метою подальшого монографічного вивчення її життєпису, а також соціально-культурного феномену української інтелігенції в Канаді та її впливів на українсько-канадські культурні взаємини.

Відзначено, що вивчення мистецько-літературної та громадської діяльності, біографічних матеріалів здійснювалося в контексті вивчення Особового архіву Л. Палій, документів Українсько-Канадського Дослідно-Документаційного Центру, зарубіжної україніки. Окреслено внесок Л. Палій у розвиток українсько-канадських зв'язків у галузі культури, окреслено їх напрями, форми і методи, проаналізовано засоби співпраці між українською інтелігенцією, виявлено вплив відомих особистостей на розвиток творчої співпраці між письменниками Канади й України.

Ключові слова: українсько-канадські взаємини, українські письменники, мистецько-літературна та громадська діяльність, біографічна інформація, персоналії.

Lida Plaij's main directions of art and literature and public activities are researched in the context of Ukrainian Canadian connections in culture area. Additions made to the biographical information of the prominent Ukrainian, clarifies some facts about her life in order to further monographic research of her biography and socio-cultural phenomena of Ukrainian intelligentsia in Canada with its influence on Ukrainian-Canadian cultural connections.

Research of art and culture and public activities and biographical materials was conducted in the context of studying personal archives of Lida Palij. documents from Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre and foreign Ukrainica. Highlighted Lida's contributions into the development of Ukrainian Canadian ties in the area of culture, defined its directions, forms and methods. Given analysis of the way of cooperation between Ukrainian intelligentsia, found the influence of prominent personalities on the creative cooperation between writers of Canada and Ukraine.

Key words: Ukrainian-Canadian connections, Ukrainian writers, art and literature activity, public activity, biographic information, personalia.

Изучено основные направления художественно-литературной и общественной деятельности Лиды Палий в контексте украинско-канадских связей в области культуры, а также пополнено биографическую информацию известной украинки, уточнены отдельные факты ее жизни с целью дальнейшего монографического исследования ее жизнеописания и социально-культурного феномена украинской интеллигенции в Канаде с ее влиянием на украинско-канадские культурные связи.

Отмечено, что изучение художественно-литературной и общественной деятельности, биографических материалов осуществлялось в контексте изучения Личного архива Л. Палий, документов Украинско-Канадского Исследовательско-Документационного Центра, зарубежной украинки. Очерчено вклад Л. Палий в развитие украинско-канадских связей в области культуры, их направления, формы и методы, дан анализ способов сотрудничества между украинской интеллигенцией, выявлено влияние известных личностей на развитие творческого сотрудничества между писателями Канады и Украины.

Ключевые слова: украинско-канадские связи, украинские писатели, художественно-литературная и общественная деятельность, биографическая информация, персоналии.

Українська еміграція в Канаді сягає коріннями 125-літньої історії, впродовж якої формувалися та розвивалися різні форми та напрями взаємодії між українцями Канади та України. Провідну роль у цьому процесі відігравала українська інтелігенція, яка переважно з політичних міркувань змушена була залишити Батьківщину та виїхати за океан, зберігаючи і поза межами етнічних земель почуття патріотизму та національну ідентичність. Цьому значеною мірою сприяло родинне оточення, церква, українські громадські організації та об'єднання, україномовна література, мистецтво, періодична преса, мультикультуралізм Канади, а також те, що складовою політики канадської ідентичності було проведення національної культурної політики, заснованої на демократичних принципах, досягненні суспільного блага, забезпеченні соціальної справедливості, балансу національних і регіональних інтересів, економічного зростання тощо [59]. У Канаді, третій у світі за чисельністю етнічних українців країні (після України та Росії), створено потужний осередок розвитку та інтеграції українства у світовий інтелектуальний простір. Відтак серед українців Канади всесвітньо відомі науковці, громадські діячі, меценати та інші знані постаті, котрі достойно репрезентують українство у світі та зробили суттєвий внесок у розвиток українсько-канадських культурних взаємин та українознавство. Осібне місце серед цих подвижників належить представникам покоління, котре у ході Другої світової війни дітьми було вивезене з України, та кому довелося здобувати освіту вже у канадських середніх і вищих навчальних закладах. На щастя, набуваючи знань у вільному й толерантному середовищі, вони не втратили патріотизму та національної свідомості, а поповнили ряди інтелектуальної еліти українців у Канаді.

Серед митців, письменників і громадських діячів повоєнного періоду особливу увагу привертає постать Ліди Палій, яка постійною невтомною працею сприяла розвитку українознавства в Канаді, а після проголошення Україною незалежності актуалізувала співпрацю між українською інтелігенцією двох країн. Про цю дивовижну жінку уже чимало написано. Феноменом справжньої літератури вважав її творчий доробок І. Драч [11], про особливості поезії писали П. Сорока [52; 53] та В. Моренць [31], а літературну творчість загалом висвітлив Б. Рубчак [45]. Біографія Ліди Палій частково подана в матеріалах М. Слабошпицького [48–50]¹ та М. Ку-

---

¹ Див також: *Слабошпицький М.* Де притулились душі емігрантів? : це одне із запитань в поезії канадійки Ліди Палій, уродженки Львова // *Урядовий кур'єр*. – 2013. – 23 квітн. – С. 10–11; *його жс.* Усе, що вмістило життя : [Портрет Ліди Палій] [Текст] / М. Слабошпицький // *Літ. Україна*. – 1993. – 18 квіт. – С. 10–11.

черенко [21]. Окремо її літературну та громадську діяльність дослідив Г. Матейко [29].

Метою даної публікації є окреслення основних напрямів творчої та громадської діяльності Ліди Палій у контексті українсько-канадських культурних взаємин, а також доповнення біографічної інформації та уточнення окремих фактів біографії діячки задля подальшого поглибленого вивчення як її життєпису зокрема, так і «колективної біографії» інтелігенції канадських українців загалом як соціально-культурного феномену.

Творчий шлях у Канаді Ліда Палій² розпочала як художниця, роботи якої вперше експонувалися на Образотворчій виставці молодих українських мистців, організованій під патронатом Літературно-мистецького клубу в Торонто (10–17 грудня 1955 р.). Тут були представлені роботи 10 молодих авторів, які отримали фахову освіту поза межами України та вперше подали твори на суд фахівців і широкої громадськості. Доробок Л. Палій привернув увагу «совістю виконання і не менше талантом» і став достойною заявкою на майбутнє [61]. Окремо відзначали роботу «Одудуа» [54]. На Другій Виставці Української спілки образотворчих мистців (далі — УСОМ) у Нью-Йорку (жовтень 1959 р.), присвяченій жіночій мистецькій творчості, роботи Л. Палій підтвердили, що в її особі виростає тала-

---

² **Ліда Христіна Палій** (11.04.1926, м. Стрий, нині Львівської області) — українська поетеса, прозаїк, малярка і графік, археолог, мандрівник, член Національної спілки письменників України (1990), Об'єднання українських письменників «Слово» (його голова), ПЕН-клубу, Спілки письменників Канади (The Writer's Union of Canada), член редколегії журналу «Сучасність» (до 1972), Лауреат літературної премії імені П. Тичини (1995), Міжнародної літературної премії імені Миколи Гоголя «Тріумф» (2000). Нагороджена Грамотою Української Спілки Образотворчих мистецтв Канади (2006), Золотою ювілейною медаллю королеви Єлизавети II (грудень 2002), Вітальною грамотою Президента України (1997), Шевченківською медаллю в галузі культури та мистецтв (2001), Грамотою «Досягнення сеньорів» (2015). Лауреат громадської Мистецької премії «Глодоський скарб» (2013). Її батько Андрій Палій (1.12.1893, с. Кривотули, повіт Товмач, Станіслав — 11.05.1961, Едмонтон, поховано у Торонто (Канада) — відомий кооперативний і громадський діяч (в минулому — поручик УГА), директор «Маслосоюзу», одного з найуспішніших українських економічних проєктів на Західноукраїнських землях у 20–30-х рр. XX ст. Маги — Анна Палій (28.08.1898, с. Терпилівка, нині Підволочиський р-н, Тернопільська обл. — 6.07.1998, Торонто) — активістка Союзу Українок, заснованою Міленою Рудницькою. Л. Палій закінчила одну з найвідоміших приватних шкіл для дівчат Українського педагогічного товариства «Рідна школа» імені Тараса Шевченка (1938). Отримала Свідоцтво зрілості Державної гімназії з українською мовою навчання у Львові (1944), навчалась у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка по класу фортепіано (1936–1939). Отримала сертифікат про навчання в університеті Мюнхена (Unrra University Munich) на відділенні архітектури (25.06.1946 – 30.05.1947). Закінчила Онтарійський коледж мистецтв за спеціальністю рекламне мистецтво (1953) та отримала бакалавра мистецтв Торонтівського університету (1967).

новита мисткиня, чия «...лінія чітка, жива, добра площинна композиція» [23]. Помітили українку й високим мистецьким рівнем відзначалися також малярські роботи Л. Палій, представлені на Третій Виставці УСОМ (1960), де серед іншого вперше демонструвався екслібрис, та на черговій Виставці УСОМ у Торонто у квітні 1963 р.

Під час так званої малярської «виставки трьох», де експонувалися праці українських мисткинь-жінок із Торонто (Галини Новаківської, Ліди Палій і Христини Навроцької-Кудрик), з приводу творів Л. Палій рецензенти зазначали, що «... її олії, деякі з кубічним практикуванням площ, спокійні, зрівноважені, а одночасно не позбавлені внутрішнього тепла й ліризму» [28]. Особливу увагу привернули олійні полотна «Старий турецький міст» і «Дві гондоли», написані впродовж подорожі по південно-східній Європі.

Л. Палій також брала участь у роботі щорічних виставок Об'єднання Мистців Українців в Америці (далі — ОМУА), на яких експонувалися твори також й митців з-поза меж США, що розширювало коло учасників та давало змогу репрезентувати рівень українського мистецтва на еміграції загалом. Так, на черговій виставці ОМУА у листопаді 1965 р., де були представлені твори близько 50 мистців, роботи Ліди Палій, на думку мистецтвознавця та маляра, одного із засновників ОМУА Св. Гординського, були «двома найкращими речами виставки» [архів Л. П., «12 виставка ОМУА (14–20 листопада 1965)»].

На річній виставці малярства торонтського відділу УСОМ у Канаді (грудень 1965 р.) Л. Палій виставила два олійних полотна («зрілі і наснажені особливим настроєм, що заставляє глядача довше при них затримуватись» [7]), але особливу увагу привернула робота «Мексиканська дівчинка» (інколи іменують «Мексиканські діти»), що відзначалася добре скомпонованими формами ліній, колоритом і композицією, а також сердечністю сюжету та графічним мистецтвом³.

Наприкінці квітня 1966 р. у Картинній галереї О. М. Коляніковських «Ми і Світ» відбулася чергова мистецька виставка, на якій експонувалися роботи Л. Палій, засновані на спогадах про мандрівки до Мексики та Югославії («Вулиця в Сан Дієго», «Мексиканська дівчинка», зелено-фіалкові «Будяки», «Венеція», «Міст на річці Неретві»). Ці подорожні картини віддзеркалювали приховані враження та переживання малярки, що надавало їм інтимності та глибини третього виміру [39, с. 1]. Привертало увагу також полотно

---

³ Відомості наводяться за матеріалами особистого архіву Лідії Палій. Далі — [архів Л. П.].

«Самотність» поруч із картиною «Богородиця з Дитятем», задумана як різдвяна листівка. Як зазначала М. Постернакова у своїх враженнях після відвідування виставки: «...в її картинах немає вигадливої тематики... вона малярка настрою і тонких зворушень Її картини народжуються з підсвідомих творчих хвиль у щирому натхненні. В них віддзеркалені її духові стани та інтуїтивна сфера... Нікому не стане дивним, коли одного дня Ліда почне писати вірші і так, як в її картинах, вони будуть повні настрою, пейзажних мазків і... соковитих метафор» [39, с. 9].

Загалом Ліда Палій створила, за її словами, близько 40–45 картин, та кожна з них є справжнім мистецьким витвором. Художниця була вимогливою до себе, тому, пояснюючи в листах причини відходу від малярства, зазначала, що «...не можливо працювати 7 годин денно, а потому ще малювати. З фарбами треба розложитися, треба денного світла, треба настрою. Серйозні малярі ніколи не є «сандей пейнтес», а пізніше зазначала «...не докоряйте мені за те, що я кинула малярство, як можна серйозно малювати, коли є час тільки деколи в неділю по полудні... тепер й того часу немає» [19, с. 5].

Згодом Л. Палій звернулася до графіки, спробувавши себе спершу в святковій листівці, а по тому — в екслібрисі та символічній мініатюрі. І знову мисткиня добилася успіху. Створені нею листівки були помічені шанувальниками мистецтва. Так, С. Качуровський у листі від 20 грудня 1973 р. із Вінніпегу зауважував: «Карточка й цього року прекрасно вдалася, я завжди казав й кажу, що Ви оригінальний, свіжий помислами та вправний технікою мистець» [архів Л. П.]. Схвально відгукувалися щодо її різдвяних українських листівок у листі від 25 листопада 1963 р. із Торонто відомий археолог, доктор філософії, професор Я. Пастернак із дружиною, зазначаючи: «Українські акценти в композиції і кольорі чудово угармонізовані — дають щось світле, модерне» [архів Л. П.]. Так само високо поцінував різдвяні листівки художниці через десятиліття по тому український поет, перекладач і критик Б. Кравців у листі від 19 лютого 1973 р. із Рутерфорда [архів Л. П.].

Роботи Л. Палій привертала увагу прихильників графічного мистецтва й коли художниця виготовляла для української громади книжкові та журнальні обкладинки, плакати, афіші, фірмові знаки та екслібриси [20]. Так, Голова центральної управи Союзу українок, відома громадсько-політична діячка М. Рудницька відзначила, що обкладинка, виконана мисткинею для офіційного органу Організації українок Канади часопису «Жіночий світ» «...була найкраща, яку ми дотепер мали» [4, Копія листа редактора журналу «Жінчий Світ» С. Бубнюк до Л. Палій. 27 січня 1973. Вінніпег].

Водночас, Л. Палій вважали третім серед еміграції найбільшим екслібристом поряд із Яковом Гніздовським і Мироном Лівіцьким [19, с. 5], відзначаючи в її роботах оригінальність втілення та сюжету, а також технічну досконалість. Зокрема поет, письменник, публіцист, журналіст і громадський діяч української діаспори в Канаді Анатоль Курдик у листі від 6 червня 1969 р. із Вініпегу стверджував, що кожний екслібрис художниці «...становить скінчений мистецький твір» [архів Л. П.]. А коли вперше в українському Торонто відбулася виставка книжкових знаків (березень 1972 р.), де були представлені екслібриси українських художників із різних країн світу, поруч з роботами М. Левицького, П. Холодного, Я. Гніздовського, М. Бутовича, В. Кричевського були представлені й книжкові знаки Л. Палій [27]. «Вона справді українка нашої доби й мистець у службі свого народу», — справедливо зазначав А. Курдик [19, с. 5].

Разом із практичною роботою мисткиня прагнула осмислити особливості художнього оформлення друкованих видань. У статті «Мистецтво книжкової обкладинки» (січень 1985 р.) вона порушує проблему дизайну книжкової обкладинки, розглядаючи її як основний аспект оформлення книги, а також говорить про потребу підвищення культури оформлення друкованих книжкових видань та підготовку відповідних професійних кадрів, отримання ними спеціальних знань і вироблення умінь і навичок цього давнього мистецтва. Сама вона безпосередньо сприяла розвитку графічного мистецтва, працюючи з дітьми у національній скаутській організації України «Пласт».

До речі, Л. Палій відома як енергійна пластова провідниця, кошова, референтка УСП, командантка пластових таборів і мандрівок. Дівчина вступила до «Пласту» ще в Україні, а коли студіювала архітектуру в Німеччині, стала однією з перших у курені «Перші Стежі», а згодом увійшла до пластового проводу в Канаді та США. Як багаторічний активний член «Пласту» в Канаді, перед Першою ювілейною зустріччю в Грефтоні (Канада, 1957 р.) вона брала участь у виготовленні великої «живої» мапи України [35], розробила кілька сюжетів для конвертів української скаутської організації, оформила Пластовий святковий конверт із нагоди Різдва Христового (січень 1959 р.) із зображенням янголів-музик і Свят Вечірньої зірки, а також святковий конверт із нагоди Воскресіння Христового із зображенням пластунки з писанкою в руці, а також Лілеї та року випуску листівки (травень 1959 р.). Із нагоди проведення II Зборів конференції українських пластових організацій у Ніагара-Фоллсі (Онтаріо, 30 травня – 1 червня 1958 р.) Л. Палій створила печатку,

на зображався пластун-вихователь, який показує юнакові шлях до великої мети, а навколо — напис із означенням події.

Варто відзначити оформлений за проектом Л. Палій «Пам'ятковий штемпель» Пластового Філателістичного бюро при Головнім Пластовій Булаві в Торонто на відзначення 320-річчя від дня народження гетьмана України, визначного українського політичного та громадського діяча Івана Мазепи. Як засвідчує частина друга «Каталогу українських недержавних марок» (1960), штемпель містив водяний знак на папері Мазепинської папірні (1705), що складався з родового герба гетьмана, постатей Святих Бориса і Гліба та написів «Іоанъ Мазепа» та «Гетьманъ». Навколо обводу йшов пояснювальний напис і дві пластові Лілеї. Штемпель було виготовлено у 48 примірниках і розіслано в пластові осередки США, Канади, Європи, Австралії та Південної Америки для користування впродовж 1959 р. з метою поширення біографічної інформації про визначного українця [архів Л. П.].

Отже, Л. Палій стала не лише автором пластової печатки, присвяченій І. Мазепі з нагоди вшанування роковин його народження, а й долучилася до поширення поза межами України біографічної інформації про видатного українця, ім'я якого за радянської доби було вилучене з наукового та культурного вжитку на батьківщині.

Окремим видом мистецької творчості та свідченням багатогранності таланту Л. Палій можна вважати її доробок як фотографа. Зокрема на виставці «Обличчя світу» (Галерея Канадсько-Української Мистецької фундації, 25 квітня – 9 травня, 1982 р.) її світлини мали продуману композицію, виваженість у деталі та розкривали глядачеві більше, ніж зображували. Авторка прагнула віддзеркалити універсальність людини у праці та розвазі. Більшість світлин були документального характеру, але зустрічалися й експериментальні, зосереджені на композиції, красі краєвиду чи людини, настрої моменту. Та найбільшої популярності набули фото, що їх авторка зробила в Україні. Кожний знімок віддзеркалював її фахову майстерність та вміння «ловити в об'єктив» людські характери, перебіг подій тощо. «Обличчя світу» — це мистецтво, сповнене ідейного задуму, життєвої концепції, формулювання світобачення» [47].

Окрім вище згадуваної Л. Палій мала виставки фотографій із подорожей у галереях Торонто (1986) та Нью-Йорка (1987). Також виставка її кольорових світлин квітів експонувалася при ботанічному саду в Торонто (1980).

Загалом у Канаді фотографія лише набувала свого значення як окремий вид мистецтва, в той час як у Європі та США вона вже становила одну з галузей людської духовної творчості. Фотомистецтво

Л. Палій представило специфіку виразних засобів і образної природи художньої фотографії як виду мистецтва, за допомогою якого можна передавати настрої, а у естетичний спосіб — власне ставлення до природи. По суті, майстерність фотохудожника Л. Палій сприяла започаткуванню як серед українців Канади, так і в країні загалом художньої фотографії як виду мистецтва та розвитку його різних жанрів. Завдячуючи її досвіду, канадські галереї починають проводити виставки фото, на що вказував Рорі О'Донал, директор Онтарійської асоціації галерей мистецтва [47].

На окрему розмову заслуговує літературна творчість Л. Палій. Із кінця 60-х рр. ХХ ст. письменниця брала активну участь у літературному житті української діаспори та друкувалася у зарубіжній українській періодиці, зокрема в журналі «Сучасності». Її вірші перекладені німецькою, португальською, хорватською, казахською та російською мовами. Були вони представлені також на виставці «Современная украинская поэзия», що передувала Міжнародному симпозиуму «За пределами традиций. Современная украинская поэзия» в Оттавському університеті (4–6 листопада 1985 р.), котрий був оцінений посольством СРСР в Канаді як антирадянський саме зважаючи на книжкові виставки, розгорнуті до його відкриття. Твори Ліди Палій сусідили зі світлинами та доробком літераторів із США, Франції, Англії, Бразилії, Німеччини та Канади [32] як такі, що достойно та самобутньо репрезентують поетичний доробок зарубіжного українства.

У 90-х рр. минулого століття Л. Палій стала відома і в Україні. Її твори друкувалися майже у всіх тогочасних літературних часописах, а участь у поетичному фестивалем «Золотий гомін» уможливила знайомство з українськими літераторами.

Уже перші літературні спроби Л. Палій отримали високу оцінку Ю. Шереха, котрий в одному з листів до неї писав: «Я був приємно вражений свіжістю і чистотою Вашої мови, без порівняння приємнішою, ніж у поетів нью-йоркської групи (до яких я поза тим ставлюся цілком позитивно)» [4, Лист Ю. Шереха до Л. Палій від 5 травня 1969. Нью-Йорк]. Згодом, аналізуючи доробок поетеси літературознавець С. Сорока справедливо зауважив, що дослідження її поетичного світу вимагає ґрунтовних студій, філософських узагальнень і детальних екскурсів у історію мистецтва та літератури [52]. Водночас він наголосив, що творчість Л. Палій — цікаве небуденне явище в українській літературі другої половини ХХ ст. «...не викликає сумніву, що її оригінальна поезія та густа метафорична проза успішно подолають опірність часу і в кращих своїх зразках залишаться окрасою нашої літератури... Ліда Палій з числа тих неба-

гатьох письменників, які не пишуть, а ніби малюють пером. Така вона в поезії, така вона і в прозі. Все у її письмі нагадує прадавні фрески, зачаровує зір і бентежить душу» [52].

Також рецензенти зазвичай відзначають у поезії Л. Палій складні асоціативні зв'язки та риси новаторства новочасної європейської прози, дар говорити просто про складні речі та зупинятися на грані логічного й алогічного. Це напрочуд сучасні, в міру філософічні, в мірку музичні, а ще більше мальовничі та цілком жіночі тексти.

На жіночість поезії Л. Палій як ключову рису вказувала в розвідці «Чоловіче» і «жіноче» письмо в сучасному українському поетичному дискурсі. Ліда Палій» С. Андрусів, наголошуючи, що жінка, жіночість — основа та мета сюжету буття мовленнєвого суб'єкта цих творів, але виступає вона у двох іпостасях-масках. Або дослідника-аналітика-філософа, котрий уважно спостерігає за життям природи, виймає окремі фрагменти з її безконечного тексту — просторового чи часового пластів — і, наче на скельці під мікроскопом, вичитує заховані, спресовані в них сенси буття — в окремій квітці, пожовклому листі, порі, добі. Або жінки-природи, жінки якоїсь райської пори, коли людина була ще не відділена від природи, жінка від чоловіка, жінки, яка сама є природою, жіночою за своєю суттю [архів Л. П.].

Перша поетична збірка Л. Палій «Дивовижні птиці» (Торонто, 1989) містила переважно інтимну лірику та напрочуд образно відображала радощі, болі та тривоги життя, тугу за тим, що не збулося. У післямові до неї І. Фізер зазначав, що ця поезія підкреслено інтимна, меланхолійна і ретроспективна, а її лірична потужність зумовлена вишуканою образністю, синтаксична манера, хоч і підпорядкована віршованій дисципліні, проте не скована канонічною прозодією [58]⁴. Варто відзначити, що книжка мала мистецьку обкладинку, виконану самою авторкою у живих кольорах.

Інша збірка поезії «Сон-Країна» (Торонто; Київ, 1994) теж була прихильно зустрінута шанувальниками поетичного таланту Л. Палій. Рецензенти відзначали, що «...це дуже українська збірка, про що проголошує вже обкладинка, праця самої авторки, де бачимо монтаж реліквій України та подорожей до неї: старі фота, конверти, транспортні квитки, колосок пшениці з синьо-жовтою стяжкою. А другий полюс — Канада — представлений одним тільки кленовим листком. ... Сон-Країна постає як характерно-романтичний витвір суб'єкта, як ідеал, як мрія, утопія — як те, що далеке, бажане й не-

---

⁴ Див. також: Фізер І. Появилася збірка поезій Л. Палій // Свобода. – 1989. – 21 липн. – С. 3.

досягне... вишукана образність поезій, яка є рисою і цієї збірки, притаманна усій творчості авторки» [36]. Також писали, що «...від збірки «Сон-Країна» віє свіжістю, образністю та поміркованою емоціональністю. У ній відображені деякі ознаки нашого часу: шукання нових шляхів у естетичному осмисленні дійсності та прагнення бути справжнім мистцем слова... Це справді привабливий голос майбутнього у нашій поезії» [13]. Розголос був настільки позитивний, що Українська Всесвітня координаційна рада, редакція журналу «Україна» та Київський прес-клуб висунув кандидатуру Ліді Палій на здобуття літературної премії імені Павла Тичини 1995 р., яку їй і було присуджено спільним рішенням Міністерства України у справах преси та інформації та Спілки письменників України (за твір, в якому «...художнє новаторство, найсучасніші прийоми образотворчості поєднуються з глибоким національним самоусвідомленням» [24]). Л. Палій стала другим після відомого письменника та літератора із США Богдана Рубчака (1993) лауреатом із поза меж України, хто отримав цю престижну літературну нагороду, що існує від 1973 р. У промові, яку вона виголосила з нагоди прийняття Диплома лауреата поетеса сказала: «Незалежність України я прийняла як справжнє послане Богом чудо... радію кожним листом, на якому поштова марка України» [архів Л. П.]. У привітанні на її адресу з нагоди великого успіху від членів Товариства «Слово» Нью-Йорка зазначалося, що ця літературна нагорода «...є не тільки признанням Вашого особистого вкладу в літературу, а також є і відзначенням нашого літературного життя в діаспорі і його Товариства «Слово» [архів Л. П.]. А М. Слабошпицький на творчому вечорі Л. Палій у Музей-квартирі Павла Тичини з нагоди отримання нею премії його імені зазначав, що саме такі представники нашої інтелігенції допомагають нам як нації інтегруватися у світову культуру [60]. Грошову винагороду премії поетеса передала у фонд Українського гуманітарного ліцею.

Збірка вибраного Л. Палій «Жінка у вікні» (Івано-Франківськ, 2001) була видрукувана в Україні та містила надзвичайно прозору та делікатну своєю емоційною витриманістю лірику, згруповану в тематичні цикли «Малина для мами», «Шукання вітчизни», «Зустрічі й розлуки», «Цвіркуни косять трави», «Чайки черпають холод» та ін., що являли читачеві «...певну множину ретельно дібраних виявів поетичної уяви, що розкриває індивідуальне буття людської долі» [31, с. 80]. Інша поетична збірка «Дні смутку» (Київ, 2012) містила поезії різних років, що складають філософські медитації над природою, власним серцем, довколишнім, що оточує самотню людину, багату на відвагу жити і творити всупереч будь-якій долі [10, с. 6]. За ви-

словом П. Щириці поетесі тут притаманне якоесь українське світло, котре цементує цю поезію і, «...яким би торонтівським не був ґрунт, а мальва проростає по-українському» [62, с. 7].

Загалом ключовою рисою художнього письма поетеси вважають образність. На думку П. Сороки, саме «...вишукана, граціозна, завжди несподівана і глибока, подекуди екзотична та дещо карнавальна» образність визначає стиль Л. Палій [53, с. 16–19]. А ще її поезії притаманне «подвійне дно», те, що прочитується між рядками, а також характерна для більшості модерних поетів кодовість [53, с. 43]. І. Фізер відзначав «...її майже синтетичну здатність трансформувати почуте у бачене і навпаки, за візуальну незвичайність її образності і за безперерійно свіжу елегантність рисунку» [архів Л. П.]. Натомість М. Тарнавська у листі до авторки від 17 січня 1994 р. із Філадельфії наголошувала, що поетесі притаманний насамперед патріотизм, «...справжній, глибокий і захований за лаконічну й метафоричну мову модерної поезії» [архів Л. П.].

Поезії Л. Палій в авторському перекладі увійшли до англomовної збірки українських поезій «Країна мовчазних неділь» (Торонто, 1988), що містила вірші ще двох українсько-канадських поетес. Таким чином можна твердити, що письменниця певною мірою спричинилася до постання української літератури як в контексті світової. Тому ж сприяли публічні виступи авторки, зокрема, коли свої поетичні переклади вона виголошувала англійською мовою (серпень 1988 р.) у мистецькому центрі Гарбор Фронт, де проходила зустріч ще з двома канадськими письменницями Беверлі Доріо та Патриша Кіні [22].

Назагал твори Л. Палій неодноразово перекладалися. Сама вона володіє п'ятьма іноземними мовами та активно долучалася до перекладу.

Л. Палій прагнула особисто познайомитися з українським письменництвом і тому, не чекаючи запрошень, відвідала Україну ще 1968 р. У новелі «Станція «Сон-дитинство» відбитий тодішній стан її душі, а також спомини про дитинство та юність у Львові. Під час цієї поїздки письменниця зустрілася у Києві з Сергієм Параджановим та Іваном Миколайчуком, із яким листовно підтримувала зв'язок, згодом уривок одного з листів разом із фото було подано до друку [49].

Слід відзначити особливу любов Л. Палій до подорожей. Її близькою була думка Сократа, що людина мандрує в пошуках істини, тому чимало їздила світом, зазначаючи, що в подорожах шукає відкриття нового, досі небаченого, або відгук чогось, уже давно відчуженого, а не пустої розваги. Свої враження втілювала у мистецькі та літературно-поетичні твори, публічні виступи. Упродовж кількох

років виступала з доповідями про свої подорожі українською та англійською мовами (Торонто, Нью-Йорк й Чикаго), демонструючи численні слайди та коментуючи зображене. Так, про подорож до Ірану в 1977 р. розповідала у репортажі на засіданні Літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку. Знану малярку, поетесу, письменницю та невтомну мандрівницю тут характеризували як всебічно обдаровану талантами особистість, що виявила себе у малярстві, антропології, поезії та прозі [5]. Своїми враженнями та спостереженнями з подорожі по Анатолії поділилась у червні 1981 р. під час виступів в Українському інституті модерного мистецтва та Союзі українок Канади. С. Качуровський зізнався в листі від 24 лютого 1982 р. : «Мені дуже подобається Ваша Анатолія. В українській літературі я не читав досі нічого подібного» [архів Л. П.]. А розповідь Л. Палій про подорож до Колумбії дала змогу У. Самчуку дійти думки про значення опису мандрів в українській літературі: «Мандрівознавча література нашою мовою не пишається багатством, але потреба на неї, особливо для молоді, велика...» [46].

Крім публічних виступів письменниця на основі своїх подорожей створила низку нарисів, що виходили друком у журналі «Сучасність», а згодом — окремими збірками. Рецензенти вважали ці дорожні нариси та новели ближчими до поезії в прозі, визначивши як «мандрівну прозу» (П. Сорока) [53, с. 41], «поетичну прозу» (С. Крижанівський) [18], або як «подорожні нотатки» чи «мистецький подорожній нарис» (Б. Рубчак) [45, с. 130].

Так, після подорожі Л. Палій по середньо морському півдню Європи з'явилася збірка «Мандрівки в часі і просторі» (Торонто-Едмонтон, 1973), визнана як «...одна з найкращих позицій в нашій подорожній літературі...» [19, с. 4]. Зокрема відзначали «...жіночість цього писання... ідеться про жіночу спостережливість, навіть про жіноче бачення світу, як також про жіночий почерк самого вислову письменниці... чистота імпресіоністичного писання, талановитість пера» [15].

В іншій збірці оповідань і нарисів «Світла на воді» (Торонто, 1985) було вміщено низку ліричних, «...подекуди фантастично-містичних нарисів, в яких відчутна втеча від себе у мрію... а сучасне часто звучить відлунням минулого» [6]. Відгукуючись на це видання, Оксана Соловей у своєму листі до авторки зазначала, що «...країна з її географією, історією звичаями — лише тло для Вашої поезії в прозі, дуже інтимної і цілковито не пов'язаної з конкретним навколишнім світом. Роль країни зводиться до того, щоб заторгнути ту, чи іншу струнку у Вас всередині. Не ту чи іншу, а завжди одну — самотності» [4, Лист Оксани Соловей до Ліди Палій від 13 листопада

1985. Сейнт Пол]. А. Б. Рубчак із приводу виданих подорожніх нарисів писав, що поетичне перевтілення красвидів, явищ і людей у письмо — це головна творча метода Л. Палій [45, с. 130]. Ця особливість її таланту дала критикові підставу навіть порівняти ліричне сприйняття письменницею баченого, чутого, пережитого з окремими творами М. Коцюбинського [45, с. 139]. Загалом, Б. Рубчак своєрідність Л. Палій співвідносив із традиціями доби романтизму, зазначаючи, що «...враження відгомину романтизму в «світогляді» творів Ліди Палій посилюється частими запевненнями, що оповідачка в своїх подорожах вічно чогось шукає, а також на поверхні стилю, часто повторюваним дієсловом «здаватися» й його похідними формами» [45, с. 135].

Натомість М. Слабошпицький вважав, що «...кожна подорож не тільки від себе й до себе, а й сповідь про сучасну людину в сучасному світі, де є понадзвукові швидкості й стрімкі хмарочоси, древні культури й напівдикі племена... й самотність у натовпі, екзотичні звичай й фантастичні пристрої. А ще є спогади й спогади, які наздоганяють скрізь й повсюдно, нагадуючи: перед цією подорожжю було довге життя, яке вмістило в себе цілий світ». Тому йдеться найперше про «...подорож до себе, до свого розуміння речей і людей» [48, с. 4]. Водночас Віра Вовк, згадуючи в листі від 22 вересня 1975 р. із Ріо-де-Жанейро «Казку про Кукулкана», вміщену у збірці «Світла на воді», писала: «В тебе беззаперечний талант до прози, змилюйся над нашою убогістю! Хочу читати ще і ще такі оповідання» [архів Л. П.].

Подорожні нотатки «Мандрівки в часі і просторі» та «Світла на воді» являють собою справді повнокровну, артистичну, «авторську» прозу, в якій органічно сусідять «миттєвий знімок» і ліричний відступ, психологічний пейзаж і болісна рефлексія тривожної душі, соковита побутова подробиця й історична ремінісценція чи алюзія [50]. На думку Л. Таран авторка розглядала свою подорожню прозу як «подорож душі, а фон може бути різним» [55].

Значний інтерес рецензентів, літераторів і літературознавців до подорожньої прози Л. Палій, зокрема «Мандрівки в часі і просторі» та «Світла на воді», виданих друком тільки в Канаді, сприяв тому, що й в Україні вийшло друком видання «Без Вітчизни» (1997), де було вміщено вибране з прози Л. Палій. Аналіз цього видання дав привід І. Драчу відзначити відчуття «...особливого аромату цієї прози й оту рідкісну стильову довершеність, що властива саме так званій авторській прозі... в якій за кожним словом прозирає яскрава авторська індивідуальність» [11, с. 4]. Справді, правий П. Сорока, стверджуючи, що Л. Палій із числа тих небагатьох письменників,

які не пишуть, а ніби малюють пером. Все у її письмі нагадує прадавні фрески, зачаровує зір і бентежить душу [53, с. 43].

Крім подорожньої прози письменниця має в доробку мемуари «Дитинство, заметене часом» (Київ, 2006), які рецензенти характеризували не як «...мемуари у класичному розумінні, хоча й у такій традиційній формі багато міститься принад для пізнання минулих літ, але письменниця не піддається законам хронології, вписуючи між споминами зауваги пізніших часів, що надає оповіді відчуття живої розмови, особливістю цієї прози є стильність оповіді і документальність змісту» [архів Л. П., Думанська О. «Дитинство, НЕ заметене часом»: слово на вечорі Л. Палій 12 вер. 2001, Львів]. Також побачили світ мемуари «Стороною йшла гроза» (Київ, 2008), де продовжено попереднє видання спогадами про людей, які оточували автора, та події, що відбувались у Галичини у 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст., а також відбито сприйняття автором окремих життєвих епізодів, що сприяє доповненню колективної «біографії» українців цього регіону. Окрему цінність складають фотографії, що дають змогу уявити осіб, які залишили слід у пам'яті автора та про яких йдеться у спогадах. «Мабуть все-таки не реальне, документальне є найціннішим у жанрі спогадів, бо ніколи не можна відділити давноминулі події і факти від їх інтерпретацій, уникнути тиску традиції олітературення як людського життя, так і самого минулого, а віртуальне, фікційне, образне, бо тільки так можна упіймати-відтворити невлівиме — як тінь на стіні печери». Відгукуючись на спогади «Дитинство, заметене часом» С. Андрусів писала далі, що українська літературна традиція бідна на спогади у їх властивому сенсі, серед яких переважають екстравертні, хронікальні, натомісць мало інтровертних, інтимних, тому спогади Л. Палій належать до рідкісного в нашій літературі приватного різновиду. Водночас, попри достеменність зображуваних людей і подій, вони є художнім текстом про жінку зі складною, як у всього її покоління долею, та тугу за Батьківщиною, красою і гармонією дитячого світу [2]. Саме тому ці мемуари більше «...потік притомності..., що відповідає чуттю живої розмови» [40].

Деякі рецензенти називали спогади Л. Палій «...власною белетризованою біографією, де органічно поєднані не просто особисті враження із власним неабияким письменницьким досвідом, а «живе з живим» — художній виклад з дитячою безпосередністю світовідчуття... маємо спробу «художнього самоосміслення» [2]. Сама ж авторка зазначала, що написання спогадів вимагає багато зусиль, бо «...доводиться видобувати з пам'яті відгомін того, що було, і тільки поезія прилітає бозна-звідки» [42].

Нині книги спогадів Л. Палій зараховують до найкращих зразків жанру поряд зі спогадами Юрія Шевельова, Григорія Костюка та ін.

Також Л. Палій виступала з усними оповідями про небайдужих її осіб. Так, вона розповідала про відомого «шістидесятника» М. Вінграновського, з яким познайомилася в 60-х рр. ХХ ст., коли однією з перших українських письменників Канади поїхала до України для налагоджування професійних контактів. У доповіді «Самобутній світ Миколи Вінграновського», виголошеній по смерті митця на засіданні НТШ в Канаді (Торонто) 18 листопада 2004 р. із нагоди роковин його народження, йшлося про гармонійне поєднання ритмів природи та почуття й думки людини, нестримну фантазію та мовну майстерність, виявлені через дивовижні словотвори. Доповідач відзначала, що у М. Вінграновського домінують почуття та настрої душі та феноменальна емоційність, які вирізняють його серед інших, а також особливе багатство та поетичність мови, її милозвучність, м'якоплинність і музичність [14].

Загалом літературна творчість Л. Палій засвідчила високу мистецьку зрілість авторки, оригінальну манеру письма, великі творчі потенції. Привертають увагу ілюстрації до власних творів, мистецьке оформлення обкладинок, використання фотографічного матеріалу. Письменниця здобула визнання серед читачів, критиків і літературознавців як на американському континенті, так і в Україні.

Поряд із літературною творчістю Л. Палій вела активну громадську діяльність. Так, у 1993 р. вона стала останнім Головою Всесвітнього об'єднання українських письменників «Слово»⁵, вважаючи, що українська поезія в Канаді й інших країнах упродовж останніх десятиліть розвивається, залишаючи помітний слід не лише в національній, а й світовій культурі. (Хоча згодом мусіла визнати в інтерв'ю (1997), що в Канаді зросло покоління українців, яке ще розмовляє материнською мовою, але вже нею не читає).

Також Ліда Палій однією з перших серед україномовних письменників українського зарубіжжя стала членом Міжнародної спілки

---

⁵ Офіційно ОУП «Слово» було засноване у Нью-Йорку ухвалою 22 письменників на нараді 19.01.1957 р., коли було прийнято статут. До «Слова» належали такі визначні літератори як У. Самчук, О. Тарнавський, Р. Купчинський, Ю. Лаврінченко (Дивнич), І. Багрянний, Б. Олександрів-Грибінський, проф. Я. Рудницький, Ю. Стефаник, М. Левицький, Г. Боднарчук, Ю. Шевельов-Шерех, Д. Нитченко, О. Зувський, Я. Славутич та ін. До 1991 р. члени «Слова» брали участь у захисті переслідуваних українських письменників через ПЕН-клуб та «Інтернаціональну амністію». З 1990 р. твори письменників — членів ОУП «Слово» друкувалися в Україні (скажімо, більша частина ж. «Всесвіт» (1991, № 11) була присвячена творам українських письменників Канади та США). Після проголошення незалежності України «Слово» почало активну співпрацю зі Спілкою письменників України. Багатьох членів «Слова» прийнято до Спілки.

письменників, коли на 54 Міжнародному Конгресі, що відбувся у Канаді (19–20 жовтня 1989) 94 членом цієї організації стала українська письменницька спільнота [8]. Письменниця була дійсним членом канадського ПЕН-клубу, голосувала за допущення України як окремого відділу ПЕН та опікувалася М. Вінграновським, зокрема перекладала його звернення до Конгресу, вела розмови під час зустрічей із ключовими делегатами та представниками організації, знайомила з людьми з проводу ПЕН, сприяла нівеляції різних опозиційних голосів щодо прийняття України тощо. Як засвідчують «Деякі доповнення до статті про Конгрес Міжнародного ПЕН» голови СУП Марії Голод (Торонто, жовтень 1989 р.), для Управи Міжнародного ПЕН була важливою думка Всесвітнього Об'єднання Українських письменників «Слово», зокрема Л. Палій як її члена про якість творчості запропонованих до українського відділу ПЕН авторів, а також її думка як члена ПЕН [архів Л. П.]. Л. Палій працювала в секції ПЕН «Письменники у в'язниці», долучалася до діяльності по звільненню Миколи Горбаня, брала участь у заходах канадського уряду у справі повернення родині тлінних останків Василя Стуса та його конфіскованих творів. Вболівала та клопоталася вона і щодо вшанування в Україні пам'яті В. Стуса, Ю. Литвина та О. Тихого на місці їхнього поховання. З цього приводу 27 лютого 1993 р. Міністр культури України І. Дзюба повідомляв їй, що «...на їхніх могилах було встановлено кам'яні хрести, і в цілому три могили в архітектурному відношенні утворюють меморіальний комплекс» [4, Лист І. Дзюби до Пані Палій та Пані Кузьменко від 27 лютого 1993 р. Київ].

Активно співпрацювала Л. Палій зі Спілкою письменників України, на запрошення якої брала участь і виступала під час проведення Всесоюзного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» (Полтава, 18–22 травня 1990 р.). Також письменниця брала участь у фестивалі «Золотий гомін». Про свої враження вона говорила: «Приємно бути свідком відродження України. Приємно бачити як тягнуться люди до джерел рідної культури. Коли читала свої вірші на сцені, то щось від зворушення перехоплювало горло» [30].

Як засвідчує лист тогочасного секретаря Спілки письменників України Ю. Сердюка від 13 серпня 1991 р., іншим разом спілчани запросили Л. Палій взяти участь у святкуванні ювілею Лесі Українки (1991) [архів Л. П.]. Вона прийняла запрошення і під час подорожі в Україну взяла участь у роботі міжнародного симпозіуму у Луцьку, присвяченому вшануванню 120 роковин від дня народження Лесі Українки.

Згодом Рада Співки письменників України (1992) закликала Л. Палій до участі у діяльності Співки, вважаючи за можливе звернутися до неї з пропозицією сприяти налагодженню зв'язків із зарубіжними письменницькими організаціями, об'єднаннями, міжнародними літературними асоціаціями з метою популяризації української літератури у зарубіжних засобах масової комунікації. У серпні 1993 р. Л. Палій стала членом Національної спілки письменників України.

За її ініціативи та при фінансовій підтримці Юрія Ємця з Торонто на престижному щорічному Міжнародному фестивалі письменників (International Authors' Festival) у Торонто виступали члени НСПУ, відомі українські письменники І. Драч, І. Калинець, В. Голобородько, М. Воробйов, О. Забужко, Ю. Андрухович, В. Діброва [18]. Завдяки зусиллям Л. Палій було надруковано по одному виданню творів кожного з цих письменників у перекладі англійською мовою. Вона сприяла також поширенню книжок українських письменників та їхні англійськомовні переклади. Зважаючи на недосконале володіння англійською мовою з боку українців, вона допомагала їм у спілкуванні з канадськими письменниками та громадськістю.

На творчому вечорі «Ліда Палій у колі друзів», що відбувся у Будинку письменників України в Києві (вересень 1998 р.) Євген Сверстюк наголосив: «Ми є орачами на одній ниві і впізнаємо одне одного «на справжність», ми єднаємось на хвилях справжності і творчість Л. Палій один з тих гребенів єднання» [57]. На цьому ж зібранні Л. Палій сказала: «Я писала українською мовою, коли не мала ані найменших надій, що хтось прочитає мої твори; писала так, як пишеться... захоплювалась київською школою поезії...» [57].

У західній українській діаспорі високохудожні твори Л. Палій мали визнання серед читачів, критиків, літературознавців, і з не меншою прихильністю було сприйнято її творчість і в Україні, яку письменниця вважає своєю Вітчизною [9, с. 348].

Під час подорожей в Україну Л. Палій долучилася також до різноманітних акцій, спрямованих на достойне виховання підростаючого покоління українців. Так, вона заснувала премію в Требухівській сільській школі Броварського району Київської області, що вручається в підсумку щорічного конкурсу з історії вивчення села «Без мрії на можна жити» [44]. За її благодійність («За Ваші кошти, що були передані з Канади наша школа придбала дорогу музичну апаратуру та новий акумулятор для шкільного трактора» [51]) ім'я Л. Палій першою серед письменників української діаспори навіки вписали до авторитетного списку почесних учителів цієї школи. Письменниця кілька разів відвідувала Требухів і одно-

часно з матеріальною допомогою запропонувала встановити також і літературну премію за найкращі твори учнів цієї школи [33]. Окремі роботи дітей школи («Щоб розквітла моя Україна», «Своїми руками зробимо село найкращим» та ін.) були вміщені на сторінках періодичної преси. Вона також передала велику бібліотеку популярної англійської літератури для учнів школи (2000) [34] та збрала у Канаді книжки (енциклопедичні, довідкові, навчальні та пізнавальні видання, а також підручники для старшокласників) для передачі їх до Київського державного ліцею «Універсум», надіслала до України більше половини своєї домашньої бібліотеки [26].

Брала участь Л. Палій і в інших громадських заходах. Так, вона підтримала заклик Ліги українських меценатів «Народну газету» — кожній українській школі», звернений до української громадськості з метою передплати часопису для тисячі шкіл в Україні. Як давній друг часопису мисткиня особисто передплатила газету для 25 шкіл [12]. Відгукнулася також на запрошення Закарпатського відділення Української асоціації творчої інтелігенції «Світ культури», що запросила її взяти участь у Міжнародному фестивалі української поезії «Срібна земля», який відбувся 14–16 травня 1993 р. в Ужгороді [архів Л. П., Лист директора фестивалю В. Котляр-Губіної до Л. Палій від 29 січня 1993]. Письменниця побувала не лише в Ужгороді, а й виїздила у село Зарічев Перечинського району [Архів Л. П., Лист В. Котляр-Губіної до Л. Палій від 18 серпня 1993, Ужгород], де відвідала місцевий музей і послухала хор «Лемківчанка», а пізніше виступила на влаштованому Закарпатським відділеннями СПУ на її честь творчому вечорі.

Влітку 1994 р. Л. Палій виступила ініціатором організації виставки канадської літератури у Києві. Їй вдалося переконати Управу Спілки письменників Канади у корисності проведення виставки англійської та франкомовної літератури в Україні, зважаючи, що подібні акції вже відбувалися у Токіо та інших столицях світу. Голова комітету зовнішніх зв'язків Спілки письменників Канади Кеті Рекай підтримала ідею щодо популяризації творів канадських письменників в Україні, що уможливило проведення виставки восени 1995 р. у приміщенні Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Директор НБУВ О. Онищенко письмово привітав проєкт канадських письменників, одночасно з чим надійшло запрошення для трьох членів Спілки письменників Канади відвідати Київ для участі у книжковій виставці [37]. У ході підготовчої роботи Л. Палій виїжджала до Києва й особисто зустрічалася з керівництвом НБУВ щодо організації виставки, вивчення попиту на зарубіжні видання серед користувачів бібліотеки, внаслідок чого з'ясувалося, що науковці та

студенти, які відвідують бібліотеку, особливо цікавляться зарубіжними спеціальними виданнями та художньою літературою мовою оригіналу, що до розвалу СРСР були для них недоступними [37].

Виставка канадських книг відбувалася в НБУВ з 30 серпня по 15 вересня 1995 р. Книжкова продукція Канади була представлена близько 600 книжками з 135 видавництв країни, а також цінною колекцією атласів і публікацій Національного архіву Канади. Найбільшою повнотою відзначалися гуманітарна література, видання з історії, етнографії, мистецтва, літературознавства, мовознавства, художньої літератури, а також експонувалися географічні, природничі та морські атласи, журнали та численні плакати. Книги на виставку були передані через Спілку письменників Канади з метою організації базової колекції сучасної канадської літератури в НБУВ, яку було доповнено довідниками та іншими матеріалами з Національної бібліотеки та Національного архіву Канади та Канадського інституту українських студій. Окрему колекцію під час виставки становила дитяча література (91 назва). У складі делегації з Канади були Ліда Палій як член Канадського та українського ПЕН-клубів, член Спілки письменників Канади, а також члени цієї спілки поет Генрі Байсель, дитячі письменниці Соня Сиротюк-Дан і Джо Баннатейн-Кагнет, художник і мемуарист Доріс Маккарті.

Після закінчення роботи виставки книжки були передані у власність НБУВ і в книжковому фонді було утворено колекцію канадських книг. Проведення виставки та набуття переважно англomовних і франкомовних книжок бібліотекою сприяло наближенню українського читача до канадської літератури, науки, історії та культури. Канадська делегація, у складі якої була Л. Палій, відвідала також Національну бібліотеку України для дітей, передавши до її фонду дитячу літературу, що експонувалася на виставці та поповнивши її фонди англomовною та франкомовною канадською книгою.

Історико-культурне значення цих подій важко переоцінити, оскільки саме завдяки ініціативам Ліди Палій канадські письменники змогли ближче ознайомитися з Україною, а українські читачі, дорослі й діти, отримали доступ до канадської літератури, подарованій НБУВ та НБУ для дітей. Виставка сприяла поширенню канадської книги в Україні та започаткуванню канадсько-українських взаємини в галузі книжкової культури. Сама ж ініціаторка заходу Л. Палій серед інших позитивних вражень від цієї події відзначала, що вдалося налагодити численні зв'язки в галузі гуманітарного співробітництва, встановити контакти з українськими письменниками, режисерами, здійснити домовленості про можливі переклади та видання творів канадських письменників в Україні [38].

Слід згадати подаровані Л. Палій Національній парламентській бібліотеці України та Міністерству освіти і науки України 300 примірників книги про її батька «Андрій Палій — будівничий та керманіч «Маслосоюзу»: статті, листи, спогади» [1] задля поширення по бібліотечних та освітніх закладах документів і матеріалів про розвиток кооперативного руху на західноукраїнських землях, а також біографічної інформації про його відомих діячів.

Особливо слід відзначити діяльність Л. Палій у галузі повернення в Україну культурних цінностей, поповнення фондів українських музеїв. Так, вдова відомого археолога та вченого Я. Пастернака, наукова спадщина якого була вилучена з української радянської історіографії, довірила Ліді Палій, як колишній учениці свого чоловіка, на збереження знайдені ним при археологічних розкопках в Україні витвори стародавніх митців, вивезені на еміграцію. Та, в свою чергу, зобов'язалася виконати волю її покійного чоловіка та передати історичні пам'ятки в Україну, коли та стане незалежною державою. Відтак, завдячуючи Л. Палій двома безцінними експонатами поповнився Львівський історичний музей (золотим колтом, прикрашеним різнокольоровою емаллю, знайдений у Галичі, що датується XII ст., і фрагментом окладу ікони, шедевром галицько-волинського мистецтва — вирізьбленою на кістці мініатюрою із зображенням давньоукраїнського боярина-лицаря в кольчuzі з шоломом на голові, який стоїть на міському мурі з брамою). За визнанням Я. Пастернака цей «пліснеський лицар» є уніатом серед пам'яток образотворчого мистецтва княжої доби в Україні [56]. У всіх історичних каталогах саме ці експонати значилися такими, що безслідно зникли [25]. «Пліснеський лицар» та золотий колт, за визнанням сучасних науковців, становлять унікальні пам'ятки образотворчого мистецтва княжої доби в Україні та є здобутками світового мистецтвознавства та історії культури [56]. Передача скарбів до Львова відомою письменницею, яка приїздила в Україну для презентації однієї з виданих тут своїх книжок, мало особливе значення для української музейної справи, тим більше, що вона була вірною ученицею С. Пастернака та зберігала найвищі його здобутки. Ця подія засвідчила високе національне й громадянське сумління визначної українки, її патріотизм, а також спроможність української інтелігенції на еміграції, незалежно від країни її проживання, зберігати визначні пам'ятки української культури, що є надбанням світової цивілізації.

Як свідчить лист В. Чайковського до Л. Палій від 17 липня 2000 р., мисткиня передала в дар до фонду Львівського історичного музею авторські екслібриси, Святковий конверт із авторським офор-

мленням, а також Свідоцтво однієї із студенток філософського відділу Українського університету у Львові, що стали цікавими експонатами фондкових колекцій [архів Л. П.].

Її внесок у розвиток українсько-канадських культурних відносин отримав належну оцінку на державному рівні. Так, з нагоди п'ятої річниці незалежності України Президент України Л. Кучма нагородив вітальними грамотами шість українців Канади, серед яких була і Л. Палій. У Вітальній Грамоті зазначалося про необхідність «...з вдячністю відзначити Ваш великий особистий внесок у розбудову Незалежної України» [43].

Про літературознавчі заслуги Л. Палій йдеться у вітальних листах від Національної Спілки письменників України. Так, з нагоди 70-річчя письменниці у вітальному листі від 1 квітня, 1996 р. зазначалося: «Високо поцінуємо Вашу роботу на ниві популяризації творчості українських письменників за кордоном, як голови Об'єднання «Слово» по згуртуванню зарубіжних українських літераторів, Вашу благодійницьку діяльність в ім'я розвитку і збагачення культури незалежної України [архів Л. П.]. У іншому вітальному листі від 9 квітня 2001 р. означено її внесок у розбудову українознавства: «Ваші мистецькі звершення знані на усіх континентах земної кулі, що посутньо потверджує їх широку популярність по через історичну вартісність творчості загалом» [архів Л. П.].

Також Л. Палій стала Лауреатом громадської Мистецької премії «Глодоський скарб» за 2013 р. (Україна) [41]. Конгрес українців Канади нагородив її Шевченківською медаллю в галузі Культури і Мистецтва на 20 конгресі Українців Канади (жовтень 2001 р.) «за просування української літератури в канадських літературних колах і в Міжнародному ПЕН Клубі та за її вклад в українську канадську літературу і мистецтво» [архів Л. П., лист від 28 серпня 2001 р., Вінніпег.]. Також Л. Палій було нагороджено Золотою ювілейною медаллю королеви Єлизавети II, яку отримують громадяни Канади за важливу роботу для громадськості (грудень 2002 р.). Її діяльність було відзначено за вагомі досягнення у справі канадської та української культури.

За плідну працю по розвитку української громади в Онтаріо отримала нагороду «Досягнення сеньйорів» (Senior Achievement Award) (26 листопада 2015 р.), призначену для осіб, котрі після 65-річного віку зробили вагомий внесок у розвиток своєї громади. У Грамоті зазначено: «Ліда Палій, письменник й перекладач, присвятила багато свого часу, щоб донести унікальний голос українських письменників канадським читачам. Впродовж п'яти років вона було головою Світової асоціації українських письменників «Слово», ор-

ганізувала семінари і літературні читання, щоб познайомити ширшу публіку з українськими письменниками і їх творами. Понад 10 років Л. Палій співпрацювала з Міжнародним фестивалем письменників (International Authors' Festival), який щорічно відбувається в Торонто...» [15].

Справді, з її ініціативи і при безпосередній участі проведено багато заходів щодо розвитку творчої співпраці між письменниками Канади й усього Американського континенту та України. Літературна творчість Л. Палій високо оцінена такими письменниками як Віра Вовк (Бразилія), Іван Фізер, Богдан Рубчак (США), Марина Антонович-Рудницька, Славко Новицький (Канада), Петра Сороки, Михайла Слабошпицького (Україна) тощо.

Л. Палій впродовж багатьох років була активним добровольцем в Українсько-Канадському Дослідчо-Документаційному Центрі, де вона допомагала у збереженні унікальних матеріалів для наступних поколінь і за свою сумлінну працю була нагороджена Грамотою цього закладу [4, Грамота від Українсько-Канадського Дослідчо-Документаційного центру. 2006, листопад. Торонто].

Під час одного інтерв'ю з Л. Палій у жовтні 2008 р., вона сказала: «...ми пережили табори, втечі, переселення до чужих країн, важку фізичну працю і водночас переймалися долею нашої Батьківщини. Нам не було легко. Повірте, я іноді заздрила тим, хто залишився в Україні. Я тільки встигла закінчити чотирирічний курс (бакалаврат) в університеті й відразу пішла працювати, на жаль не за спеціальністю... У дитинстві придумала таку молитву «Дай, Бозю, здоров'я мамусі, татусеві та дай волю Україні...». Серед трьох пріоритетів для себе вона зазначила: «Усе, що було пов'язано з Батьківщиною, завжди намагалась здобути якнайбільше знань, можливість творити. Творчість дає найбільше задоволення в житті» [архів Л. П.].

Як бачимо, внесок Л. Палій у розвиток українсько-канадських культурних взаємин другої половини ХХ та початку ХХІ ст. важко переоцінити. Вона сприяла налагодженню культурних взаємовідносин української канадської інтелігенції з історичною батьківщиною в радянську добу та формуванню цих взаємин у незалежній Україні, розбудові демократичних літературних процесів, беручи участь у різного роду клопотаннях щодо звільнення українських письменників із радянських в'язниць, сприяла визнанню української літератури серед літератур світу, організуючи запрошення для українських письменників для їх участі у професійних зібраннях письменників Канади з метою налагодження професійних зв'язків і контактів. Вона здійснювала меценатську діяльність, особисто надаючи фінансову підтримку окремим освітнім закладам, передаючи у дар книжки та

особисту бібліотеку. Вона повернула з Канади в Україну безцінні історико-культурні пам'ятки, що мала у себе на зберіганні. Л. Палій активно сприяла розбудові української громади в Канаді, збереженню етнічної ідентичності та національної самосвідомості українців, посиленню ролі української інтелігенції Канади у розширенні українсько-канадських культурно-мистецьких взаємин. Помітним виявився вплив Л. Палій на розвиток української культури в Канаді, інтеграцію літератури українського зарубіжжя у національне інформаційне середовище в Україні, а також у світову культуру.

Підсумовуючи, хочеться наголосити, що виявлення та аналіз ресурсів історико-біографічної інформації українського зарубіжжя сприятиме створенню наукових біографій відомих особистостей, визначенню їх внеску в українську та всесвітню історію.

1. Андрій Палій — будівничий та керманіч «Маслосоюзу»: статті, спогади, листи [Текст] / укл. р. Матейко. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 293. с. с фот.
2. Андрусів С. «Дитинство, заметене часом» [Текст] / С. Андрусів // Новий шлях. – 2007. – 15 лют. – С. 5.
3. Андрусяк І. Правдивість відчуття [Текст] / І. Андрусяк // Народне слово. – 2007. – 30 серп. – 5 вер. – С. 7.
4. Архів Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, ф. 2010.3 – Неопубліковані матеріали. Палій Ліда. Palii Lyda. Особисті документи і кореспонденція.
5. Б-о Б. З діяльності Л[[літературно] М[истецького] Клубу в Нью-Йорку [Текст] / Б. Б-о // Свобода. – 1979. – 3 трав. – С. 3.
6. Булавицька Н. Я завжди знала, що зможу літати [Текст] / Н. Булавицька // Українські вісті. – 1986. – 2 лют. – С. 15.
7. Виставка малярства і графіки УСОМ [Текст] // Новий шлях. – 1966. – 7 січ. – С. 6.
8. Вінграновський М. Українська діаспора [Текст] / М. Вінграновський // Київ. – 1990. – № 5. – С. 71.
9. Внесок української еміграції в розвиток вітчизняної та світової культури : навч. посібник [Текст] / за ред. Б. Д. Лановика Тернопіль : «Економічна думка», 2000. – 409 с.
10. Вовк В. Поезія Ліди Палій [Текст] / В. Вовк // Палій Л. Дні смутку: старі й нові поезії. – Київ, Ярославів Вал. 2012. – С 6.
11. Драч І. Феномен справжньої літератури [Текст] / І. Драч // Ліда Палій. Без Вітчизни. – Київ : Дніпро, 1997.– С. 3–4.
12. Дякуємо! [Текст] // Народна газета. – 2000. – № 30. – С. 4.
13. Жила В. Гарне досягнення в поезії [Текст] / В. Жила // Свобода. – 1994. – 18 лист. – С. 2.

14. *Закидальська О.* Вечір в пам'ять Миколи Вінграновського [Текст] / *О. Закидальська* // *Свобода*. – 2005. – 4 лют. – С. 23.
15. *Закидальська О.* Нагородили письменницю Ліду Палій сеньйорською нагородою [Текст] / *О. Закидальська* // *Свобода*. – 2015. – 4 груд. – С. 16.
16. *Ізарський О.* Мандрівки Ліди Палій [Текст] / *О. Ізарський* // *Сучасність*. – 1974. – № 2. – С. 29.
17. *Колісник Р.* Про творчість Л. Палій і про її найновішу книгу [Текст] / *Р. Колісник* // *Свобода*. – 1998. – 25 бер. – С. 4.
18. *Крижанівський С.* Поєднання двох материків [Текст] / *С. Крижанівський* // *Свобода*. – 1998. – 15 січ. – С. 10.
19. *Курдидик А.* «Лі» малює, пише й мандрує [Текст] / *А. Курдидик* // *Промінь*. – 1979. – № 2. – С. 4.
20. *Курдидик А.* З Лідою Палій у час і простір [Текст] / *А. Курдидик* // *Промінь*. – 1974. – № 10. – С. 19.
21. *Кучеренко М.* Гіркі ретроспекції Ліди Палій [Текст] / *М. Кучеренко* // *Персонал. Плюс*. – 2008. – 15–21 лип. – С. 11.
22. Л. Палій брала участь в міжнародному читанні поезій [Текст] // *Свобода*. – 1988. – 12 жовт. – С. 3.
23. *Ласовський В.* Дві виставки жіночої мистецької творчості: III збірна виставка образів, організована 61 відділом СУА в Нью-Йорку (11–25.X.1959) [Текст] / *В. Ласовський* // *Свобода*. – 1959. – 12 лист. – С. 3.
24. *Лауреати премії імені Павла Тичини* [Текст] // *Літ. Україна*. – 1995. – 9 лют. – С. 9.
25. *Листопад Л.* Скарби вдруге знаходять батьківщину [Текст] / *Л. Листопад* // *Львівська газета*. – 1997. – 25–26 вер. – С. 2.
26. Ліда Палій — ліцеїстам [Текст] // *Народна газета*. – 2000. – 19–25 трав. – С. 3.
27. *Маленькі картинки — великі світи* [Текст] // *Новий шлях*. – 1972. – 25 бер. – 1 квіт. – С. 1.
28. *Малярська виставка трьох [українських мисткинь-жінок з Торонто: Галини Новаківської, Ліди Палій та Христини Навроцької-Кудрик]* [Текст] // *Новий шлях*. – 1964. – 12 груд. – С. 8.
29. *Матейко Г. М.* Активный поборник украинской национальной идеи: литературное творчество и общественная деятельность канадско-украинской писательницы Лиды Палий [Электронный режим] / *Г. М. Матейко* // *Наукова бібліотека України*. – Режим доступ : <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/3350-aktivna-pobornitsja-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-ideyi-literaturna-tvorchist-ta-gromadska-dijalnist-kanadsko-ukrayinskoyi-pismennitsi-lidi-palij.html>. – Название с экрана.

30. Метафори й рими вересня [Текст] // Сільські вісті. – 1990. – 18 вер. – С. 6.
31. *Моренець В.* Архітектура світла [Текст] / В. Моренець. // Ліда Палій. Жінка у вікні: вибране. – Івано-франківськ : Лілея, 2001. – С. 78–84.
32. На скрижальях історії. З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки : зб. док. і мат. [Текст] / упоряд. О. Г. Бажан та ін. – Київ, 2003. – 868 с. : іл. – (Україна-Канада: історія та сучасність ; Кн.1).
33. *О. К.* У селі Требухові діти живуть з мрією. [Текст] / О. К. // Свобода. – 2001. – 20 лип. – С. 15.
34. *Овдієнко Л.* Рідний дім — це ми. [Текст] / Л. Овдієнко // Веч. Київ. – 2000. – 22 червн. – С. 5.
35. *Онишкевич Л.* Ліда Палій [Текст] / Л. Онишкевич // Пластовий шлях. – 1995. – № 1. – С. 52.
36. *Павлишин М.* Подорож до сон-країни [Текст] / М. Павлишин // Нові дні. – 1994, квіт.-трав. – С. 37.
37. *Палій Л.* Виставка канадських книжок у Києві [Текст] / Л. Палій // Свобода. – 1995. – 2 лют. – С. 4.
38. *Палій Л.* Виставка канадської книги у Києві [Текст] / Л. Палій // Свобода. – 1995. – 24 жовтн. – С. 3.
39. *Пастернакова М.* Після виставки: силуетика малярки Ліди Палій [Текст] / М. Пастернакова // Новий шлях. – 1966. – 5 бер. – С. 5.
40. Писати потрібно так, як відчуваєте: розмова з Лідою Палій, діаспорною письменницею [Текст] // Львівська газета. – 2008. – 24 червн. – С. 4.
41. Письменниці Віра Вовк (Бразилія) та Ліда Палій (Канада) стали лауреатами «Глодосського скарбу» // Укр. літ. газета. – 2013. – 7 лют. – С. 3.
42. Поетів не питають про Господа. Його слід шукати між авторськими рядками. Розмову з Л. Палій вела Оксана Жила [Текст] // Львівська газета. – 2008. – 7 жовтн. – С. 5.
43. Президент Л. Кучма відзначив канадських українців [Текст] // Свобода. – 1997. – 3 липн. – С. 1.
44. Про переможців конкурсу: діти зазирають у майбуття [Текст] // Веч. Київ. – 1999. – 31 грудн. – С. 4.
45. *Рубчак Б.* Різні дороги Ліди Палій [Текст] / Б. Рубчак // Ліда Палій Світла на воді: оповідання і нариси. – Торонто : Об'єднання укр. письменників «Слово». – 1985. – С. 129–139.
46. *Самчук У.* Інки, авки і бандити у Сант Агустино [Текст] / У. Самчук // Свобода. – 1976. – 24 лист. – С. 2.

47. *С-кий В.* «Обличчя світу» [Текст] / В. С-кий // Новий шлях. – 1982. – № 19. – С. 10.
48. *Слабошпицький М.* Ностальгія за справжнім (Ліда Палій) [Текст] / М. Слабошпицький // Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори). – Київ : Ярославів Вал, 2004. – С. 180–192.
49. *Слабошпицький М.* Те, що живе з людьми: історія однієї фотографії [Текст] / М. Слабошпицький // Вісті з України. – 1993. – № 11. – С. 4.
50. *Слабошпицький М.* Дороги і слово Ліди Палій [Текст] / М. Слабошпицький // Укр. м. і літ. в шк. – 1993. – № 5–6. – С. 14.
51. *Сом М.* Ваше слово озвалось луною: відкритий лист моєї українській посестрі Ліди Палій з далекої Канади [Текст] / М. Сом // Вечірній Київ. – 2000. – 1 лют. – С. 5.
52. *Сорока П.* «На кінці уяви, на кінці молитов...» [Текст] / П. Сорока. – Київ. – 1997. – № 11–12. – С. 115.
53. *Сорока П.* Художній світ Ліди Палій [Текст] / П. Сорока. – Хмельницький, 1997. – 69 с.
54. *Стрювер А.* Виставка молодих українських малярів у Торонті [Текст] / А. Стрювер // Нові дні. – 1956, 15 січ. – С. 20.
55. *Таран Л.* В пространстве над Атлантикою [Текст] / Л. Таран // Зеркало недели. – 1996. – 25 мая. – С. 5.
56. *Терський С.* Унікальні реліквії з розкопок Ярослава Пастернака повернулися в Україну [Текст] / С. Терський // День. – 1997. – 4 грудн. – С. 3.
57. Тріпоче український дух за океаном: і одна з тих, хто розпалює його — Ліда Палій [Текст] // Літ. Україна. – 1998. – 24 вер. – С. 1.
58. *Фізер І.* Поезія Ліди Палій [Текст] / І. Фізер // Ліда Палій. Дивовижні птиці. – Торонто : Слово, 1989. – С. 40.
59. Формування національної ідентичності засобами державної культурної політики: досвід Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/May2009/10.htm>. – Назва з екрану.
60. *Шаповалова І.* Блукаючи стежками «Сон-країни» [Текст] / І. Шаповалова // Вісті з України. – 1995. – 21–27 вер. – С. 6.
61. *Шум А.* Виставка молодих мистців у Торонті [Текст] / А. Шум // Гомін України. – 1966. – 7 січн. – С. 6.
62. *Щириця П.* Дні світла [Текст] / П. Щириця // Палій Л. Дні смутку: старі й нові поезії. – Київ, Ярославів Вал, 2012. – С. 7.

REFERENCES

1. Mateiko, R. (Ed.). *Andrii Palii — budivnychy i ta kermanych «Maslosouzu»: statti, spohady, lysty* [Andriy Palij – builder and leader of Maslosouz: articles, memories and letters] (2001). Ternopil: Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
2. Andrusiv, S. (2007, 15 February). *Dytynstvo, zametene chasom* [Childhood swept by time]. *Novyi shliakh* [A New Path]. (P. 5). [in Ukrainian].
3. Andrusiak, I. (2007, 30 August – 5 September). *Pravdyvist vidchuttia* [True Feelings]. *Narodne slovo* [People's Word]. (P. 7). [in Ukrainian].
4. *Arkhiv Ukrainko-kanadskoho doslidcho-dokumentatsiinoho tsentru* [Archives of Ukrainian-Canadian Research and Documentation Centre], f. 2010.3 – *Palii Lida. Neopublikovani materialy. Osobysti dokumenty i korespondentsiia* [Palij Lida. Unpublished materials. Personal documents and correspondence]. [in Ukrainian].
5. B-o, B. (1979, 3 May). *Z diialnosti L[literaturno] M[ystetskoho] Kliubu v Niu Yorku* [From activities of literature-art club in New York]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 3). [in Ukrainian].
6. Bulavytska, N. (1986, 2 February). *Ia zavzhdy znala, shcho zmozhu litaty* [I always knew that I can fly]. *Ukrainski visti* [Ukrainian news]. (P. 15). [in Ukrainian].
7. *Vustavka Malyarstva i Grafiki USOM* [Exhibition of Painting and Graphics USOM] (1966, January 7). *Noviy Shlyakh* [A New Path]. (P. 6). [in Ukrainian].
8. Vingranovsky, M. (1990). *Ukrainiska Diaspora* [Ukrainian Diaspora]. *Kyiv* [Kyiv], 5, 71. [in Ukrainian].
9. Lanovik, B. D. (Ed.). (2000). *Vnesok Ukrainskoi Emigratsii v Rozvytok Vitchiznyanoi ta Svitovoi Kylytyri: Navchalniy Posibnik* [Contribution of Ukrainian Emigration to the Development of Domestic and World Culture: School Book]. Ternopol: Ekonomichna Dumka. [in Ukrainian].
10. Vovk, V. (2012). *Poeziya Lidi Palij* [Poetry by Lida Palij]. In *Palii L. Dni smutku: stari i novi poezii* [Lida Palij. Days of Sorrow: Old and New]. (P. 6). Kyiv, Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].
11. Drach, I. (1997). *Fenomen spravzhnoi literatury* [Phenomena of Real Literature]. In *Lida Palii. Bez Vitchyzny* [Lida Palij. Without Motherland]. (Pp. 3–4). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
12. *Diakuiemo!* [We thank you!]. (2000). *Narodna Gazeta* [People's Newspaper], 30, 4. [in Ukrainian].

13. Zhila, V. (1994, November 18). *Garne Dosiagnenniya V Poezii* [Good Achievement in Poetry]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 2). [in Ukrainian].
14. Zakidalska, O. (2005, February 4). *Vechir Pamyati Mikoli Granovskogo* [Evening Devoted to Memories about Mikola Granovsky]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 23). [in Ukrainian].
15. Zakidalska, O. (2015, December 4). *Nagorodili Pismennitsu Lidy Palij Seniorskou Nagordou* [Lida Palij Was Awarded Seniors Award]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 16). [in Ukrainian].
16. Izarsky, O. (1974). *Mandrivki Lidi Palij* [Lida Palij's Travelling]. *Suchasnist* [Modernity], 2, 29. [in Ukrainian].
17. Kolisnik, R. (1998, March 25). *Pro Tvorchust Lidi Palij i Ii Nainovishy Knigy* [About Lida Palij's Artistic Creations and Her Latest Book]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 4). [in Ukrainian].
18. Krijanivsky, S. (1998, January 15). *Poednannya Dvoh Materikiv* [Union of Two Continents]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 10). [in Ukrainian].
19. Kyrdydyk, A. (1979). «Li» *Malue, Pishe I Mandrue* [«Li» Writes, Paints and Travels]. *Promin* [Ray], 2, 4. [in Ukrainian].
20. Kyrdydyk, A. (1974). *Z Lidou Palij U Chas I Prostyr* [With Lida Palij In Time and Space]. *Promin* [Ray], 10, 19. [in Ukrainian].
21. Kucherenko, M. (2008, July 21). *Girki Retrospektsii Lidi Palij* [Lida Palij's Bitter Retrospections]. *Personal Plus* [Staff Plus]. (P. 11). [in Ukrainian].
22. *L. Palij Brala Uchast U Mijnarodnomy Chitanni Poeziy* [L. Palij Participated in International Poetry Readings]. (1988, October 12). *Svoboda* [Freedom]. (P. 3). [in Ukrainian].
23. Lasovskin, V. (1959, November 12). *Dvi Vistavki Jinochoi Mistetskoi Tvorchosti: III Zbirna Vistavka Obraziv, Organizovana 61 Viddilom SYA v New Yorky (11–25.X.1959)* [Two Exhibitions of Women's Creative Work: III United Paintings Exhibition, Organized by 61 Department SYA in New York (11–25.X.1959)]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 3). [in Ukrainian].
24. *Laureati Premii Imeni Pavla Tichini* [Laureates of Award Named After Pavlo Tichyna]. (1995, February 9). *Literatyrna Ukraina* [Literary Ukraine]. (P. 8). [in Ukrainian].
25. Listopad, L. (1997, September 25–26). *Skarbi Vdruge Znahodiat Batkivschinu* [Treasures Find Motherland Again]. *Lvivska Gazeta* [Lviv newspaper]. (P. 2). [in Ukrainian].
26. *Lida Palij — Litseistam* [Lida Palij for Lyceum Students]. (2000, May 19–25). *Narodna Gazeta* [National Newspaper]. (P. 3). [in Ukrainian].

27. *Malenki Kartinki — Veliki Sviti* [Little pictures — big worlds]. (1972, March 25 – April 1). *Noviy Shlyakh* [A New Path]. (P. 1). [in Ukrainian].
28. *Malyarska Vistavka Trioh* [Ukrainian Mistkin-Jinok z Toronto: Galini Novakivskoi, Lidii Palij ta Hrustyni Navrotskoi-Kudrik] [Art Exhibition of Three Ukrainian women artists from Toronto: Galyna Novakivska, Lida Palij, Hrustyna Navrotska-Kudrik]. (1964, December 12). *Noviy Shlyakh* [A New Path]. (P. 8). [in Ukrainian].
29. Mateiko, G. M. *Aktivniy Pobornik Ukrainskoi Natsionalnoi Idei: Literatyrnoe Tvorchestvo I Obschestvennaya Deyatel'nost Kanadsko-Ukrainskoi Pisatel'nitsi Lidi Palij* [Active Promoter of Ukrainian National Idea: literature creativity and public activity of Canadian-Ukrainian writer Lida Palij]. *National Library of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/3350-aktivna-pobornitsja-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-ideyi-literaturna-tvorchist-ta-gromadska-dijalnist-kanadsko-ukrayinskoyi-pismennitsi-lidi-palij.html>. [in Russian].
30. *Metafory i rymy veresnia* [Metaphors and Rhymes of September]. (1990, September 18). *Silski visti* [Rural News]. (P. 6). [in Ukrainian].
31. Morenets, V. (2001). *Arhitektyra Svitla* [Architecture of Light]. In *Lida Palij. Jinka U Vikni: Vibrane* [Lida Palij. Women in the Window: Selected]. Ivano-Frankivsk: Lileya. (Pp. 78–84). [in Ukrainian].
32. *Na skrizhilih istorii. Z istorii vzaemovyazkiv yriadovyh stryktur i gromadskyh kil Ukraini z ukrainsko-kanadskou gromadou v drygii polovini 1940–1980-ti roki: zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Testimony of history. From history of connections between governments and public circles of Ukraine with Ukrainian-Canadian communities in the second half 1940–1980]. (2003). Bo. 1 in a series «Ukraine-Canada: History and Contemporaneity». Kyiv. [in Ukrainian].
33. O. K. (2001, July 20). *U Seli Trebukhovi Diti Zhivyt Z Mrieu* [In village Trebykhiv children live with a dream]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 15). [in Ukrainian].
34. Ovdiienko, L. (2000, July 22). *Ridnyi dim — tse my* [Our Home — It's Us]. *Vechirniy Kyiv* [Evening Kyiv]. (P. 5). [in Ukrainian].
35. Onyshkevych, L. (1995). *Lida Palij* [Lida Palij]. *Plastoviy Shlyakh* [The Path Of «Plast»]. (Is. 1, p. 52). [in Ukrainian].
36. Pavlishyn, M. (1994, April-May). *Podorozh Do Son-Krayni* [Trip to Sleep-Country]. *Novi Dni* [Нові дні]. (P. 37). [in Ukrainian].
37. Palij, L. (1995, February 2). *Vistavka Kanadskyh Knuzhok U Kievi* [Exhibiton of Canadian Books in Kyiv]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 4). [in Ukrainian].
38. Palij, L. (1995, October 24). *Vistavka Kanadskoy Knigu U Kievi*

- [Exhibition of Canadian Book in Kyiv]. *Svoboda* [Freedom]. (P. 4). [in Ukrainian].
39. Pastrnakova, M. (1966, March 5). *Pislya Vustavki: Siluetika Mal-yarki Lida Palij* [After Exhibition: Siluetika On Artist Lida Palij]. *Noviy Shlyah* [A New Path]. (P. 5). [in Ukrainian].
  40. *Pisati Potribno Tak, Yak Vidchyvaete: Pozmova z Lida Palij, Dias-pornou Pismennitseu* [You Have to Write the Way You Feel: Conversation with Lida Palij, diaspora writer]. (2008, June 24). *Lvivska Gazeta* [Lviv newspaper]. (P. 4). [in Ukrainian].
  41. *Pismennitsi Vira Vovk (Brazilia) ta Lida Palij (Canada) Stali Lau-reatami «Glodosky Skarb»* [Writers Vira Vovk (Brazil) and Lida Palij (Canada) became laureates of «Glodosky Skarb»]. (2013, February 7). *Ukrainska Literaturna Gazeta* [Ukrainian Literary Newspaper]. (P. 3). [in Ukrainian].
  42. *Poetiv Ne Pitaut Pro Gospoda. Iogo Slid Shukati Mizh Avtorskymi Ryadkami. Pozmova z Lida Palij vela Oksana Zhila* [One Does Not Ask Poets about God. One should look between the author's lines. Conversation between Lida Palij and Oksana Zhila]. (2008, October 7). *Lvivska Gazeta* [Lviv Newspapers]. (P. 5). [in Ukrainian].
  43. *President L. Kuchma Vidznachyv Kanadskyh Ukraintsiv* [Ukrainian President L. Kuchma Distinguished Canadian Ukrainians]. (1997, July 3). *Svoboda* [Freedom]. (P. 1). [in Ukrainian].
  44. *Pro Peremojtsiv Konkutsu: Diti Zazirayt Y Maibyttia* [About Winners of the Competition: Children Look in The Future]. (1999, December 31). *Vecherniy Kyiv* [Evening Kyiv]. (P. 4). [in Ukrainian].
  45. Rybchak, B. (1985). *Rizni Dorogi Lidi Palij* [Different Roads of Lida Palij]. In *Lida Palij. Svitla Na Vodi: Opovidyannya I Narisi* [Lida Palij. Lights on Water: Stories and Essays]. (Pp. 129–139). Toronto: Obyednannya Ukrainskih Pismennikov «Slovo». [in Ukrainian].
  46. Samchyk, U. *Inki, Avki I Banditi u San Agostino* [Inks, avks and bandits in St Agostino]. (1976, November 24). *Svoboda* [Freedom]. (P. 2). [in Ukrainian].
  47. S-ky, V. (1982, Number 19). «*Oblychhiya Svity*» [Face of the World]. *Noviy Shlyakh* [A New Path]. (P. 10). [in Ukrainian].
  48. Slaboshpytsky, M. (2004). *Nostalgia Za Spravjnim (Lida Plaij)* [Nostalgia for Real (Lida Plaij)]. In *Ne Zagublena Ukrainska Ludina (55 portretiv z Ukrainskoi diaspori)* [Not Lost Ukrainian Person (55 portraits from Ukrainian Diaspora)]. (Pp. 180–192). Kyiv: Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].
  49. Slaboshpytsky, M. (1993). *Te, scho zhive z ludmi: istoria odniei fo-tografii* [What lives with people: history of one photo]. *Visti z Ukraini* [News from Ukraine], 11, 4. [in Ukrainian].

50. Slaboshpytsky, M. (1993). *Dorogy I Slovo Lidas Polij* [Roads and word of Lida Palij]. *Ukrainska Mova I Literatura v Shkoli* [Ukrainian language and literature at school], 5–6, 14. [in Ukrainian].
51. Som, M. (2000, February 1). *Vashe Slovo Ozvalos: Lunou: Vidkritiy Lyst Moiy Ukrainskiy Sestri Lida Palij z Dalekoy Kanadi* [Moon replied to Your Words: Open Letter to My Ukrainian Sister Lida Palij From Far Away Canada]. *Vechirniy Kyiv* [Evening Kyiv]. (P. 5). [in Ukrainian].
52. Soroka, P. (1997). *Na kintsi yavi, na kintsi molitov* [At the end of imagination and prayers]. *Kyiv* [Kyiv], 11–12, 115. [in Ukrainian].
53. Soroka, P. (1997). *Khudozhniy Svit Lida Palij* [Lida Palij's Creative World]. Khmelnytsky. [in Ukrainian].
54. Struver, A. (1956, January 15). *Vistavka Molodyh Ukrainskih Mal-yariv y Toronti* [Exhibition of Young Ukrainian Painters in Toronto]. *Novi Dni* [New days]. (P. 20). [in Ukrainian].
55. Taran, L. (1996, May 25). *Prostranstve Nad Atlantikoy* [In Space Above Atlantica]. *Zerkalo Nedeli* [The mirror of the week]. (P. 5). [in Russian].
56. Tersky, S. (1997, December 4). *Unikalni Relikviy Z Rozkopok Yaroslava Pasternaka Povernylis v Ukrainy* [Unique Relics From Excavations of Yaroslav Pasternak Returned to Ukraine]. *Den* [Day]. (P. 3). [in Ukrainian].
57. *Tripoche Ukrainskiy Dukh Za Okeanom: I Odna z Tyh, Hto Rozplye Iogo — Lida Palij* [Ukrainian Spirit is Trembling Abroad and Lida Palij Fules It]. (1998, September 24). *Literatyrna Ukraina* [Literary Ukraine]. (P. 9). [in Ukrainian].
58. Fizer, I. (1989). *Poeziya Lida Palij* [Poetry of Lida Palij]. In *Lida Palij. Divovyjni Ptitsy* [Lida Palij. Amazing birds]. (P. 40). Toronto: Slovo. [in Ukrainian].
59. *Formuvannia natsionalnoi identychnosti zasobamy derzhavnoi kulturnoi polityky: dosvid Kanady* [National Identity Formation by Government Cultural Politics: Canadian Experience]. Retrieved from: <http://old.niss.gov.ua/monitor/May2009/10.htm>. [in Ukrainian].
60. Shapovalova, I. (1995, September 21–27). *Blukauchi Stezhkami Son-Krayni* [Wandering by Sleep-Country Roads]. *Visti z Ukraini* [News from Ukraine]. (P. 6). [in Ukrainian].
61. Shum, A. *Vistavka Molodyh Ukrainskih Mystsiv U Toronti* [Exhibition of Young Ukrainian Artists in Toronto]. (1966, January 7). *Gomyn Ukraini* [The conversation of Ukraine]. (P. 6). [in Ukrainian].
62. Schurutsya, P. (2012). *Dni Svitla [Days of Light]. In Palij L. Dni Smytky: Stari I Novi Poezii* [Days of Sorrow Old and New Poetry by Lida Palij]. (P. 7). Kyiv: Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].

Українсько-канадські взаємини в галузі культури: мистецько-літературна та громадська діяльність Ліди Палій

Ківшар Т. І., доктор історичних наук, професор, Наукове товариство імені Шевченка в Канаді (Канада, Торонто).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 71–105.

Висвітлено основні напрями мистецько-літературної та громадської діяльності Ліди Палій у контексті канадсько-українських взаємин в галузі культури, а також поповнено біографічну інформацію відомої українки, уточнено окремі факти її життя з метою подальшого монографічного вивчення її життєпису, а також соціально-культурного феномену української інтелігенції в Канаді та її впливів на українсько-канадські культурні взаємини. Відзначено, що вивчення мистецько-літературної та громадської діяльності, біографічних матеріалів здійснювалось в контексті вивчення Особового архіву Л. Палій, документів Українсько-Канадського дослідно-документаційного центру, зарубіжної україніки. Окреслено внесок Л. Палій у розвиток українсько-канадських зв'язків в галузі культури, окреслено їх напрями, форми і методи, проаналізовано засоби співпраці між української інтелігенцією, виявлено вплив відомих особистостей на розвиток творчої співпраці між письменниками Канади й України.

Визначено вплив Л. Палій на розвиток українсько-канадських взаємин, української культури в Канаді, інтеграцію української літератури українського зарубіжжя у національне інформаційне середовище в Україні, а також у світову культуру. Зазначено, що виявлення ресурсів історико-біографічної інформації української інтелігенції в Канаді в галузі культури сприятиме створенню наукових біографій відомих особистостей української історії.

Ключові слова: українсько-канадські взаємини, українські письменники, мистецько-літературна й громадська діяльність, біографічна інформація, персоналії.

Ukrainian Canadian connections in the culture area: art, literature and public activities of Lida Palij.

Kivshar Taisiya, Doctor of science (history), Professor, the Shevchenko Scientifics Society of Canada (Canada).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 71–105.

Lida Palij's main directions of art and literature and public activities are researched in the context of Ukrainian Canadian connections in cul-

ture area. Additions made to the biographical information of the prominent Ukrainian, clarifies some facts about her life in order to further monographic research of her biography and socio-cultural phenomena of Ukrainian intelligentsia in Canada with its influence on Ukrainian-Canadian cultural connections.

Research of art and culture and public activities and biographical materials was conducted in the context of studying personal archives of Lida Palij. documents from Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre and foreign *Ukrainica*. Highlighted Lida's contributions into the development of Ukrainian Canadian ties in the area of culture, defined its directions, forms and methods. Given analysis of the way of cooperation between Ukrainian intelligentsia, found the influence of prominent personalities on the creative cooperation between writers of Canada and Ukraine.

Defined the influence of Lida Palij on the development of Ukrainian Canadian ties, Ukrainian literature in Canada, integration of Ukrainian literature written by writers immigrants into the national information space of Ukraine, and also world culture. It is noted that researching of the historical and bibliographic information resources of Ukrainian intelligentsia in Canada will help the creation of the scientific biographies of the prominent people in Ukrainian history..

Key words: Ukrainian-Canadian connections, Ukrainian writers, art and literature activity, public activity, biographic information, personalia.

Украинско-канадские связи в области культуры: художественно-литературная и общественная деятельность Лиды Палий.

Кившарь Т. И., доктор исторических наук, профессор, Научное общество имени Шевченко в Канаде (Канада, Торонто).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 71–105.

Изучено основные направления художественно-литературной и общественной деятельности Лиды Палий в контексте украинско-канадских связей в области культуры, а также пополнено биографическую информацию известной украинки, уточнены отдельные факты ее жизни с целью дальнейшего монографического исследования ее жизнеописания и социально-культурного феномена украинской интеллигенции в Канаде с ее влиянием на украинско-канадские культурные связи.

Отмечено, что изучение художественно-литературной и общественной деятельности, биографических материалов осуществлялось

в контексте зучення Личного архива Л. Палий, документів Українсько-Канадського дослідницько-документаційного центру, зарубешної україники. Очерчено вклад Л. Палий в розвиток українсько-канадських зв'язів в області культури, очерчено їх напрямлення, форми і методи, дан аналіз способів співробітництва між українською інтелігенцією, виявлено вплив відомих зичностей на розвиток творчого співробітництва між письменниками Канади і України.

Определено вплив Л. Палий на розвиток українсько-канадських зв'язів, української літератури в Канаді, інтеграцію української літератури українського зарубешся в національне інформаційне пространство України, а також мирову культуру. Отмечено, що виявлення ресурсів історико-біографічної інформації української інтелігенції в Канаді в області культури допоможе створенню наукових біографій відомих осіб української історії.

Ключевые слова: українсько-канадські зв'язи, українські письменники, художественно-літературна і громадська діяльність, біографічна інформація, персоналії.

УДК: 94:(092):792.022(438) Мудра

*Наталія Миколаївна ТОМАЗОВА,
молодший науковий співробітник
відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології
Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського НАН України (Київ).*

АКТРИСА ПОЛЬСЬКОГО ТЕАТРУ ГАННА МУДРА: БІОГРАФІЧНА РОЗВІДКА

У статті на базі архівних документів реконструюються біографії акторів київського Польського театру — Ганни Мудрої та Вацлава Завадського. Їхній життєвий шлях є типовим для радянської творчої інтелігенції 1920–1930-х рр.

Ключові слова: Ганна Мудра, Вацлав Завадський, Польський театр, Київ, НКВС.

This article based on archival documents. The author reconstructs the biography of the actors of the Kyiv Polish Theatre — Hanna Mudra and Waclaw Zawadzki. Their path of life is typical for Soviet artists in the 1920s – 1930s.

Keywords: Hanna Mudra, Waclaw Zawadzki, Polish Theatre, Kyiv, NKVD.

В статье на базе архивных документов реконструируются биографии актеров киевского Польского театра — Ганны Мудрой и Вацлава Завадского. Их жизненный путь типичен для советской творческой интеллигенции 1920–1930-х годов.

Ключевые слова: Ганна Мудрая, Вацлав Завадский, Польский театр, Киев, НКВД.

Польський театр у Києві був не тільки вагомим фактором збереження національної самосвідомості польського населення України, а й культурним феноменом, де певний час тривали сміливі експерименти, творчі пошуки та працювали видатні діячі українського, єв-

рейського та польського театрального мистецтва — художники Моріц Уманський, Федір Нірод, Валентин Борисовець, режисери та драматурги Вігольд Вандурський, Олександр Скібневський, режисери Олександр Сумароков, Донат Шкляревський, режисер і актор Гнат Юра, актори Йосиф Весенін-Іржикевич, Міра Лівшиць та ін. [3–5].

Історія цього театру, на жаль, недостатньо висвітлена в радянському та вітчизняному театрознавстві [1, 2]. Більш активно ця тема досліджувалася польськими вченими, серед яких і П. Горбатовський, автор ґрунтовної монографії, присвяченої польському театральному життю Києва 1918–1938 рр. [10, 11]. Однак багато цікавих аспектів, зокрема біографічного характеру, залишилося поза увагою дослідників.

Актриса Ганна (Галина) Микитівна Мудра-Гаврилова не належала до числа провідних актрис театру, скоріше, була виконавицею ролей другого плану [9, арк. 5 зв.]. Але її життєвий шлях є типовим для представників радянської творчої інтелігенції 1920–1930-х рр.

Вона народилася 29 листопада 1901 р. у Львові в українській родині [7, арк. 6; 9, арк. 1, 3]. Батько майбутньої актриси походив із «селян-бідняків». Спочатку батрачив по селах, а згодом перебрався до Львова, де служив натирачем підлоги при Управлінні намісника Галичини, а після того, як навчився грамоті, — кур'єром [7, арк. 6, 22; 9, арк. 3]. Мати — Марія Касянівна, яка залишилася рано сиротою, переїхала з села до Львова у пошуках кращої долі та влаштувалася хатньою робітницею, а після заміжжя була домогосподаркою [7, арк. 6–6 зв.; 9, арк. 3].

У шість років Ганна вступила до української школи у Львові, де навчалася до початку Першої світової війни. 1915 р. родина через військові дії вимушена була переїхати до Києва, де незабаром Микиті Мудрому запропонували роботу на заводі у м. Каменському. Він працював у листопрокатному цеху, але згодом отримав травму та влаштувався двірником на заводі [7, арк. 21; 9, арк. 3–4]. 1921 р. батьки актриси облаштувалися у с. Росоша Липовецького району Вінницької області, де отримали земельну ділянку та вступили до колгоспу [9, арк. 3–4].

Оселившись у Каменському, Ганна вивчила російську мову, навчилася друкувати на машинці та почала працювати у Головній конторі заводу [9, арк. 3–4]. 1917 р. майбутня актриса переїхала до Києва, де вступила до гімназії та влаштувалася на службу машиністкою до Генерального секретарства з міжнародних справ [7, арк. 22]. Старша сестра Ганни — Стефанія — служила в інформаційному відділі української контррозвідки. У цей час сестри по-

знайомилися з багатьма чиновниками урядових органів УНР та офіцерами української армії, зокрема Української галицької армії [7, арк. 22–23].

1921 р. ¹ Стефанія Мудра разом із чоловіком — сотником Мірошниченком — нелегально виїхали до Галичини [7, арк. 25], котра увійшла до складу Польщі, а Ганна Микитівна залишилася на підрадянській Україні. 1920 р. вона повернулася до Каменського, де мешкали батьки, та вступила до гімназії, випускний клас (шостий) якої закінчила наступного року [9, арк. 3–4, 7 зв.]. Пропрацювавши кілька місяців учителькою в заводському училищі, Ганна влаштувалася у канцелярію штабу 54-ї стрілецької дивізії РКЧА, що була розквартирована в м. Каховка. Під час наступу Білої армії жінки були відкомандировані у тил, де майбутня актриса потрапила машиністкою на службу до Верхньодніпровської ЧК [9, арк. 3–4].

Але справжнім покликанням Ганни Микитівни був театр. Ось як вона зазначає про це в автобіографії: «Все своє життя, починаючи із самого раннього дитинства, я захоплювалася театром. На всіх роботах я брала активну участь в організації драмгуртків та сама керувала та виступала» [9, арк. 4]. Тому 1922 р. вона звільнилася за власним бажанням із органів ЧК та 1 січня 1923 р. вступила до театральної майстерні «Березіль» у Києві, де працювала півтора року [9, арк. 1 зв., 3–4, 8 зв. – 9].

У цей час відбулися й значні події в особистому житті Ганни Мудрої: вона вийшла заміж за Корнилія (Корнія) Степановича Гаврилова, 1893 р. народження, уродженця м. Станіслав, колишнього військового лікаря Української галицької армії [7, арк. 79]. 1925 р. у подружжя народився син Май [9, арк. 3–4]. 1926 р. Гаврилови переїхали до тодішньої столиці Радянської України — Харкова, де Корнилій Степанович служив секретарем Уповноваженого Наркомату закордонних справ при Уряді УРСР [7, арк. 25, 27].

У вересні 1926 р. Ганна Микитівна була прийнята акторкою та режисером-лаборантом до Першого державного театру для дітей (згодом Харківський театр юного глядача імені Максима Горького). Тут вона працювала до серпня 1934 р. ², коли звільнилася за власним бажанням і повернулася до Києва, де того ж року влаштувалася актрисою до Польського державного театру [9, арк. 1 зв., 3–4, 8 зв. – 9].

---

¹ В автобіографії актриси, написаній для відділу кадрів Польського театру, зазначається інша дата: 1919 р. [9, арк. 4], коли виїхати до Галичини можна було ще цілком легально.

² Із 1 вересня 1930 р. до 1 січня 1931 р. працювала актрисою в Театрі «Веселий пролетарій», а з 15 лютого 1931 р. до 1 січня 1932 р. – актрисою та режисером-лаборантом у Театрі «Книга» [9, арк. 8 зв. – 9].

Переїзд актриси до Києва був пов'язаний із арештом чоловіка, звинуваченого у співробітництві з ОУН – УВО та шпигунстві на користь Польщі [7, арк. 30]. Однак переїзд не врятував Ганну Микитівну. 14 вересня 1937 р. вона теж була заарештована органами НКВС України та ув'язнена у спеціальному корпусі Київської тюрми [7, арк. 2, 32]. Актриса була звинувачена у шпигунстві на користь Польщі та здійсненні «контрреволюційної шпигунської роботи». У провину їй закидалося, що у 1917–1919 рр. вона перебувала на службі «в міністерстві закордонних справ уряду УНР» та була зв'язана із співробітниками українсько-галицької контррозвідки (Сушко, Топущак, Шинкерик); залишаючись після ліквідації Уряду УНР на «Совкраїне», встановила зв'язок з агентурою петлюрівської розвідки (Мірошниченко та Мудра ³) та надавала свою квартиру для агентів «зарубіжних українських контрреволюційних центрів», які нелегально прибували з-за кордону (Шинкерик); 1924 р. відновила зв'язок із колишнім полковником петлюрівської армії та агентом польської розвідки Топущаком, за завданням якого відновила шпигунську діяльність; одночасно зблизилася з «фашистсько-терористичною» групою членів УВО у Харкові (Гаврилов, Герасевич, Ірчан), із якою була пов'язана на контрреволюційному ґрунті до останнього часу [7, арк. 21–32].

Треба зазначити, що до так званої харківської групи УВО були зараховані відомі представники галицької інтелігенції: Мирослав Гаврилов, дівер актриси, ректор Харківського інституту народної освіти (покінчив життя самогубством 1933 р.), Олексій Герасевич, співробітник Галицького бюро при ЦК КП(б)У (покінчив життя самогубством 1933 р.), Стефан Рудницький, географ і картограф (репресований 1933 р.), Мирослав Ірчан, письменник (репресований одночасно з Ганною Мудрою), Йосип Гірняк, актор театру «Березіль» (репресований 1933 р.) і Михайло Дацків, директор театру «Березіль» (репресований 1933 р.) [7, арк. 27–28].

Ганна Мудра вину свою визнала [7, арк. 33] та 22 жовтня 1937 р. була засуджена до розстрілу. Вирок був виконаний 28 жовтня 1937 р. [7, арк. 34–35]. 4 квітня 1989 р. актриса була реабілітована за відсутністю доказів злочинної діяльності в матеріалах справи [7, арк. 85].

Не обійшли стороною репресії й другого — цивільного — чоловіка Ганни Мудрої — Вацлава Теофілійовича Завадського, теж актора Польського театру.

Він народився 5 травня 1910 р. у Києві в польській родині [6, арк. 8, 12; 8, арк. 1]. Теофіл Людвікович Завадський (1882–1924),

³ Зять та рідна сестра Ганни Мудрої.

батько актора, був селянського походження, народився в Польщі, але 1900 р. оселився в Києві. До революції він служив садівником на Байковому кладовищі [6, арк. 13; 8, арк. 1]. Мати — Анна Гнатівна Сулковська — народилася 1893 р. в м. Ставище Таращанського повіту Київської губернії в селянській родині. Після смерті чоловіка служила в квітковому магазині на Хрещатику, 3 [6, арк. 12; 8, арк. 1]. Із 1921 р. родина Завадських володіла невеличким будиночком на одну квартиру по вулиці Німецькій, 16, поруч із Байковим кладовищем [8, арк. 1].

Вацлав 1924 р. закінчив київську семикласну трудову школу на Червоноармійській, 55 і вступив до польської театральної студії (Червоноармійська, 14), де навчався до 1927 р. Ще 1926 р. він був прийнятий актором до Польського театру [6, арк. 13; 8, арк. 1 зв., 2 зв.].

Актриса Ванда Василевська надала йому таку характеристику: «Завадський був актором польського театру, також як і я виконував провідні ролі. Роботу свою любив та дуже добросовісно ставився до своєї справи. [...] він багато часу приділяв роботі над вивченням образу, який він повинний був виконувати. Політичними питаннями не цікавився. Громадських навантажень не мав. У театрі Завадський вважався улюбленцем товаришів по театру та улюбленцем глядачів. Був дуже талановитий, зовнішньо красивий, тим самим притягував увагу публіки» [6, арк. 34–35]. Інший колега Вацлава — Степан Івинський — так згадував актора: «Завадський працював актором польського театру в Києві, дуже був здібний, акуратний, дисциплінований, мав великий успіх серед глядачів через виконання своїх ролей» [6, арк. 40].

На 1937 р. він проживав разом із Ганною Мудрою та її родиною за адресою: Жертв революції, 14, кв. 4 [6, арк. 84 ; 8, арк. 1, 2 зв.].

Актор був заарештований 7 грудня 1937 р. органами НКВС та ув'язнений у спеціальному корпусі Київської тюрми [6, арк. 2]. Він був звинувачений у контрреволюційній націоналістичній діяльності. Слідство, начебто, встановило, що Завадський є переконаним польським націоналістом та активним «костельником», прислужував під час служби ксьондзам, був членом націоналістичної групи на чолі з Ядвігою Гембаржевською; був близько зв'язаний із «польським агентом» Михайлом Толстим⁴, засудженим 1937 р.; хвалив «фашистську» Польщу та польську культуру, очорняв радянське життя. Йому інкримінувалося також те, що його дружина — Ганна Мудра — була засуджена як член контрреволюційної націоналістичної організації та польська шпигунка [6, арк. 17].

---

⁴ Толстой Михайло Миколайович – актор Польського театру, друг дитинства Вацлава Завадського [6, арк. 30, 37]

Вацлав Завадський частково визнав свою вину, однак заперечував своє членство в націоналістичній групі [6, арк. 17]. Він навіть писав покайний лист, розраховуючи на пом'якшення вироку [6, арк. 9]. 16 січня 1938 р. засуджений до 10 років у виправному трудовому таборі [6, арк. 23], куди відбув 5 травня того ж року [6, арк. 21–21 зв.]. Його клопотання про перегляд справи не дало позитивних результатів [6, арк. 22]. Після відбуття терміну покарання залишений на поселення в с. Ярега Комі АРСР, де з 21 листопада 1947 р. працював на нафтошахті № 1 Ухтинського комбінату інспектором технічного забезпечення [6, арк. 1, 3]. Лише 19 грудня 1956 р., після проведення нового слідства, справу було переглянуто, вирок скасовано за необґрунтованістю звинувачень [6, арк. 88–91].

Так трагічно склалася доля двох яскравих обдарованих особистостей, чий життєвий шлях, на жаль, є цілком типовим для представників радянської інтелігенції 1920–1930-х рр. та ще більше для співробітників Польського театру, переважна частина яких була репресована. Сам театр після тотального погрому 1938 р. взагалі припинив своє існування.

1. *Башинджагян Н.* Польский революционный рабочий театр: эстетика и драматургия (театральные искания В. Вандурского и Б. Ясенского) [Текст] / Нателла Башинджагян // Искусство революцией призванное. Октябрь и развитие искусства стран Восточной Европы 1920-х – 1930-х годов. – Москва : Наука, 1972. – С. 96–153.
2. *Стронський Г.* Польський театр у Києві [Текст] / Генріх Стронський // Укр. театр. – 1992. – № 5. – С. 28–29.
3. *Томазова Н.* Олександр Скібневський: до історії Польського театру в Києві [Текст] / Наталія Томазова // Пам'ятки. Археографічний щорічник. – Київ : Держкомархів, УНДІАСД, 2010. – Т. 11. – С. 215–245.
4. *Томазова Н.* Федір Нірод та Польський театр у Києві [Текст] / Наталія Томазова // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики. Генеалогія та геральдика. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. – Ч. 20. – С. 71–80.
5. *Томазова Н.* Актриса Міра Лівшиць: сторінки біографії [Текст] / Наталія Томазова // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2015. – Ч. 26–27. – С. 125–133.
6. ЦДАГО України, ф. 263. Колекція позасудових справ реабілітованих, спр. 37479. За звинуваченням Завадського Вацлава Теофілійовича.

7. ЦДАГО України, ф. 263. Колекція позасудових справ реабілітованих, спр. 58648. За звинуваченням Мудрої-Гаврилової Ганни Микитівни.
8. ЦДАМЛМ України, ф. 650. Державний польський театр Управління в справах мистецтв при РНК УРСР, м. Київ, оп. 1, спр. 155. Завадський Вацлав Теофілійович.
9. ЦДАМЛМ України, ф. 650. Державний польський театр Управління в справах мистецтв при РНК УРСР, м. Київ, оп. 1, спр. 184. Мудра-Гаврилова Ганна Микитівна.
10. *Filler W. Kijowski teatr Witolda Wandurskiego [Tekst] / Witold Filler // Pamietnik Kijowski. – Kyiv : [s. n.], 2002. – Т. 6: Polacy w Kijowie. – S. 263–271.*
11. *Horbatowski P. W szponach polityki. Polskie zycie teatralne w Kijowie 1919–1938 [Tekst] / Piotr Horbatowski. – Warszawa : Oficyna Naukowa, 1999. – 255 s.*

REFERENCES

1. Bashindzagian, N. (1972). *Polskii rabochii teatr: estetika i dramaturgiia (teatralnye iskaniiia V. Vandurskogo i B. Yasenskogo)* [Polish Revolutionary Working Theatre: Aesthetics and Dramaturgy (Theatrical Pursuits of W. Wandurski and B. Jasienski)]. In *Iskusstvo revoliutsiei prizvanoe. Oktiabr i razvitie iskusstva stran Vostochnoi Evropy 1920-kh – 1930-kh godov* [Art, Designed by the Revolution. The October Revolution and the Development of Art in Eastern Europe in the 1920s – 1930s]. (Pp. 96–153). Moskva: Nauka. [in Russian].
2. Stronskyi, H. (1992). *Polskyi teatr u Kyievi* [Polish Theatre in Kyiv]. *Ukrainskyi teatr* [Ukrainian Theatre], 5, 28–29. [in Ukrainian].
3. Tomazova, N. (2010). *Oleksandr Skibnevskiy: do istorii Polskoho teatru v Kyievi* [Oleksandr Skibnevski: the History of Polish Theatre in Kyiv]. In *Pamiatky. Arkheohrafichnyi shchorichnyk* [Attractions. Archaeographical yearbook]. (Vol. 11, pp. 215–245). Kyiv: Derzhkomarkhiv, UNDIASD. [in Ukrainian].
4. Tomazova, N. (2012). *Fedir Nirod ta Polskyi teatr u Kyievi* [Fedir Nirod and Polish Theatre in Kyiv]. *Spetsialni istorychni dystsipliny: pytannia teorii ta metodyky. Henealohia ta heraldyka* [Special Historical Sciences: Theory and Methods. Genealogy and Heraldry]. (Vol. 20, pp. 71–80). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Tomazova, N. (2015). *Aktrysa Mira Livshyts: storinky biohrafii* [Actress Mira Livshyts: Pages of Biography]. *Spetsialni istorychni dyst-*

- siplinary: pytannia teorii ta metodyky. Henealohia ta heraldyka* [Special Historical Sciences: Theory and Methods. Genealogy and Heraldry]. (Vol. 26–27, pp. 125–133). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archive of Public Organizations of Ukraine], fund 263. Kolektsiia pozasudovykh sprav reabilitovanykh, file 37479. Za zvyuvachenniam Zavadskoho Vatslava Teofiliiovycha.
  7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archive of Public Organizations of Ukraine], fund 263. Kolektsiia pozasudovykh sprav reabilitovanykh, file 58648. Za zvyuvachenniam Mudroi-Havrylovoi Hanny Mykytivny.
  8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy [Central State Archive- Museum of Literature and Art of Ukraine], fund 650. Derzhavnyi polskyi teatr Upravlinnia v spravakh mystetstv pry RNK URSR, m. Kyiv, inventory 1, file 155. Zavadskiy Vatslav Teofiliiovykh.
  9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy [Central State Archive- Museum of Literature and Art of Ukraine], fund 650. . Derzhavnyi polskyi teatr Upravlinnia v spravakh mystetstv pry RNK URSR, m. Kyiv, inventory 1, file 184. Mudra-Havrylova Hanna Mykytivna.
  10. Filler, W. (2002). *Kijowski teatr Witolda Wandurskiego* [Kyiv Theatre of Witold Wandurski]. *Pamiętnik Kijowski* [Kyiv diary], 6, 263–271. [in Polish].
  11. Horbatowski, P. (1999). *W szponach polityki. Polskie życie teatralne w Kijowie 1919–1938* [In the Grip of Policy. Polish Theatrical Life in Kyiv in the 1919–1938]. Warszawa: Oficyna Naukowa. [in Polish].

Актриса Польського театру Ганна Мудра: біографічна розвідка.

Н. М. Томазова, молодший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 106–115.

У статі реконструюються біографії акторів київського Польського театру — Ганни Мудрої та Вацлава Завадського. Для цього використані документи, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (матеріали слідчих

справ — записи допитів, ордери про арешт, свідчення) та Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (автобіографії, службові відмітки, анкети).

Ганна Мудра та її чоловік Вацлав Завадський не належали до провідних акторів театру — скоріше до виконавців другого плану, але відігравали дуже помітну роль у трупі та мали всі підстави згодом перетворитися на справжніх митців. На жаль, вони розділили долю багатьох співробітників театру — були звинувачені за фальсифікованими «антирадянськими» справами та репресовані (Ганна Мудра навіть страчена). Їхній життєвий шлях є типовим для радянської творчої інтелігенції 1920–1930-х років.

Ключові слова: Ганна Мудра, Вацлав Завадський, Польський театр, Київ, НКВС.

Polish theater actress Hanna Mudra: biographical research.

N. M. Tomazova, junior researcher of the Department of Screen-Performing Arts and Cultural Studies of the Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the NAS of Ukraine (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Вип. 14. – С. 106–115.

In this article the author reconstructs the biography of the actors of the Kyiv Polish Theatre — Hanna Mudra and Waclaw Zawadzki. The researcher used the documents stored in the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine (the investigation materials — interrogation records, arrest warrants, the evidence of the accused and witnesses) and in the Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine (autobiography, service marks, profiles).

Hanna Mudra and her husband Waclaw Zawadzki did not belong to one of the leading actors. Rather, they were the performers of the second plan, but played a very prominent role in the troupe and had every reason to eventually become real artists. Unfortunately, they have shared the fate of many of the staff of the theatre. They were charged on fabricated «anti-Soviet» cases and punished (Hanna Mudra was even executed). Their path of life is typical for Soviet artists in the 1920s – 1930s.

Keywords: Hanna Mudra, Waclaw Zawadzki, Polish Theatre, Kyiv, NKVD.

Актриса Польского театра Ганна Мудрая: биографическое исследование.

Н. М. Томазова, младший научный сотрудник отдела экранны-сценических искусств и культурологии Института искусствоведе-

ния, фольклористики и этнологии имени М. Т. Рыльского НАН Украины (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 106–115.

В статье реконструируются биографии актеров Польского театра — Ганны Мудрой и Вацлава Завадского. Для этого использованы документы, хранящиеся в Центральном государственном архиве общественных объединений Украины (материалы следствия — записи допросов, ордера на арест, свидетельства) и Центрального государственного архива-музея литературы и искусства Украины (автобиографии, служебные отметки, анкеты).

Ганна Мудрая и ее муж Вацлав Завадский не принадлежали к числу ведущих актеров — скорее были исполнителями второго плана, но играли очень заметную роль в труппе и имели все основания со временем превратиться в настоящих артистов. К сожалению, они разделили судьбу многих сотрудников театра — были обвинены по фальсифицированным «антисоветским» делам и репрессированы (Ганна Мудрая даже казнена). Их жизненный путь типичен для советской интеллигенции 1920–1930-х годов.

Ключевые слова: Ганна Мудрая, Вацлав Завадский, Польский театр, Киев, НКВД.

*Павло Андрійович МАЙБОРОДА,
магістр історії (м. Одеса).*

**А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛІБ
НА ВЕРШИНІ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ КАР’ЄРИ:
ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОДЕСЬКОГО ВЧЕНОГО
В 1944 – 1952 рр.**

Стаття присвячена одеському педагогові та візантиністу А. Г. Готалову-Готлибу (1866–1960). Охарактеризовані його наукова, адміністративна та педагогічна діяльність за період з 1944 по 1952 рр., коли він займав посаду завідувача кафедрою історії стародавнього світу та археології та педагогіки. Перипетії життя одеського професора показані на широкому тлі «ідеологічних кампаній» і «проробок», яких зазнав як сам А. Г. Готалов-Готліб, так і його колеги-вчені.

Ключові слова: А. Г. Готалов-Готліб, пізній сталінізм, ідеологічні кампанії, візантиністка, педагогіка, наукові традиції.

The article is devoted to the Odesa Byzantinist and pedagogue A. Gotalov-Gottlieb (1866–1960). It characterizes its scientific, administrative and educational activities for the period from 1944 to 1952, when he held the position of the Head of the Department of Ancient History and archeology and Department of pedagogy. The ups and downs of life of professor is shown on broad background of the “ideological companies’ and persecution, which was exposed both by A. Gotal-Gottlieb and his colleagues-scholars.

Keywords: A. Gotalov-Gottlieb, late Stalinism, ideological company, Byzantine science, education, scientific traditions.

Стаття посвящена одесскому педагогу и византинисту А. Г. Готалову-Готлибу (1866–1960). Охарактеризованы его научная, административная и педагогическая деятельность за период с 1944 по 1952 гг., когда он занимал должность заведующего кафедрой истории древнего мира и археологии и педагогике. Перипетии жизни одесского профессора показаны на широком фоне «идеологических

кампаній» і «проработок», котрым подвергался как сам А. Г. Готалов-Готлиб, так и его коллеги-учёные.

Ключевые слова: А. Г. Готалов-Готлиб, поздний сталинизм, идеологические кампании, византистика, педагогика, научные традиции.

Другу половину XIX – першу половину XX ст. сміливо можна назвати «часом змін» для вітчизняної науки і вчених. Прискорення процесів модернізації, спроби реформувати «класичну» систему освіти, що склалася в гімназіях на початку XX ст., війна та революція, а згодом, у 1920-ті рр., нові освітні експерименти, пов'язані з кампанією по лікнепу та введенням в Україні системи Інститутів народної освіти (далі — ІНО), масові репресії кінця 1930-х рр., знову війна, а потім «ідеологічні кампанії» пізньої сталінської епохи, — все це докорінно змінило науку й освіту, вимагало від самих учених і педагогів чималих здібностей до адаптації. Значна частина працівників освіти не вписалися в нові культурні та суспільні реалії, хтось був висланий із країни на «філософських пароплавах», хтось став жертвою репресій. А. Г. Готалов-Готлиб (1866–1960) — одеський педагог, історик античності, византиніст, життя якого припадає на всі перераховані вище періоди, належав до протилежної когорти: він досить добре адаптувався до будь-якого нового режиму, що встановлювався в Україні, хоча, звичайно, ідеологічні пертурбації його не оминули, наклавши відбиток на викладацьку та літературну діяльність.

Серед документальних джерел до біографії цього одеського професора слід виділити особовий фонд А. Г. Готалова-Готліба у Залі рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова (далі — НБ ОНУ) [1], де зібрані його праці (багато з яких досі не опубліковані), починаючи зі студентської роботи 1892 р. і закінчуючи коректурами глав із «Історії Одеси» 1957 р. Документи фонду дібрані досить тенденційно та мають на меті створити апологію життя і діяльності А. Г. Готалова-Готліба. Так, практично відсутній епістолярій, що міг би характеризувати приватне та повсякденне життя, натомість широко представлені праці з педагогіки, програми та навчальні плани з византистики й історії слов'ян, переклади робіт західних учених.

Іншим важливим джерелом, що зберігається в НБ ОНУ, є «Автобіографія» А. Г. Готалова-Готліба [27], написана наприкінці життя та за обсягом (36 арк.) порівнювана з короткими спогадами. До роботи додана найдетальніша з відомих нам бібліографія, котра засвідчує, що в останній період життя А. Г. Готалов-Готліб найбільше турбувався про збереження та публікацію свого наукового доробку. Щодо періоду, який розглядається в даній статті, «Автобіографія» дає змогу лише уточнити окремі дати та події.

Нами також широко використаний фонд Р-1438 Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова (далі — ОДУ; нині Одеський національний університет — далі ОНУ), що зберігається в Державному архіві Одеської області (далі — ДАОО) [14] та відображає офіційну документацію ОГУ, починаючи з повернення університету з евакуації в Байрам-Алі у 1944 р. Документи фонду широко висвітлюють наукову, науково-педагогічну та організаційну діяльність А. Г. Готалова-Готліба в Одеському університеті (скажімо, фонд дає уявлення про виступи вченого на засіданнях Вченої ради університету, до якої він входив у 1944–1952 рр.).

Також нами залучалися фонди Педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського [16] та Архівного відділу УМВС Одеської області [13].

В якості важливого джерела до біографії вченого ми використали періодичну пресу, зокрема: університетську багатотиражку «За більшовицькі кадри» [20] (розкриває педагогічну та навчальну діяльність, повсякденне життя викладацького та студентського складу Одеського університету); органи одеського обласного та міського комітетів КП(б)У і Рад депутатів трудящих «Чорноморська комуна» [34] і «Большевицкое знамя» [3] (дають уявлення про публіцистичну діяльність професора, містять офіційну інформацію про підготовку видання «Історія Одеси. До 150-річчя міста-героя», публікують замітки про виступи А. Г. Готалова-Готліба з популярними лекціями та опонування на захисті дисертацій тощо).

Варті уваги також мемуари сучасників. Так, у спогадах Марка Гіршіна «Crescendo» [7] описується його навчання на історичному факультеті ОДУ в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. Автор на момент написання мемуарів проживав у США і не міг звіритися з документальними джерелами, тому сторінки рясніють фактологічними помилками (іменує доцента Чухрія¹ деканом історичного факультету, тоді як деканом у цей час був К. П. Добролюбський², самого К. П. Добролюбського називає «Добровольським» та ін.). Щодо А. Г. Готалова-Готліба М. Гришин стверджує, що того звільнили в зв'язку з кампаніями по боротьбі з «безрідними космополітами», тоді як за нашими даними у 1952 р. викладач вийшов на пенсію, зва-

---

¹Чухрій П. Г. працював на той час заступником декана історичного факультету. Був викладачем, а потім доцентом кафедри історії УРСР, згодом — історії СРСР.

²Добролюбський Константин Павлович (1885–1953) — фахівець із історії Французької революції, професор кафедри новітньої історії, декан історичного факультету (1938–1949). Найвідоміші праці: «Економічна політика термідоріанської реакції» (1930), «Термідор» (1949).

жаючи на похилий вік. Однак, переказуючи різні студентські чутки й анекдоти про А. Г. Готалове-Готліба, М. Гришин надає матеріал для уточнення спогадів С. Я. Борового³, котрі, безумовно, є найважливішим джерелом особового походження щодо біографії одеського професора [4], хоча і є відверто тенденційними: у другій половині 1940-х рр. автор став, як стверджує, «об'єктом його [А. Г. Готалова-Готліба — П. М.] інтриг» у зв'язку з написанням і виданням «Історії Одеси». С. Я. Боровий — єдиний мемуарист, що розкриває повну біографію А. Г. Готалова-Готліба, численні зміни ним прізвища, користуючись при тому як розповідями самого вченого і людей, які його близько знали, так і документальними джерелами. Попри суб'єктивність, спогади С. Я. Борового досить надійні (ось як він згадує про цькування С. Я. Лур'є⁴ на початку його роботи в Інституті іноземних мов у Одесі в 1950-х рр.: «Готалов говорив, що С. Я. Лур'є, як автора антипатріотичної книги про ... Геродота, не можна і на гарматний постріл підпускати до радянського студента» [1, картон № 14, № 166, Л. 232 і далі]). Спорадичні згадки про А. Г. Готалова-Готліба присутні також у листуванні С. Я. Борового [22; 31].

У літературі, присвяченій А. Г. Готалову-Готлибу, переважають статті оглядового характеру. Першим у цьому ряду необхідно згадати некролог учня А. Г. Готалова-Готліба П. О. Каришковського [22], котрий є творцем низки звеличувальних тез про педагогічну та громадську діяльність одеського вченого («...один з представників прогресивного крила російської педагогічної думки...»), «...належав до числа передових російських-вчителів практиків...», «...його виступу проти таких стовпів реакції, як сумно відомий ялтинський градоначальник Думбадзе⁵ або бессарабські погромники, на кшталт Крушевана⁶...» тощо). З одного боку, вони свідчать про некритичне прочитання П. О. Каришковським «Автобіографії»

---

³**Боровий Саул Яковлевич** (1903–1989) — фахівець із історії українського єврейства («Євреї у Запорізькій Січі», 1934) та історії економічної політики та банківської справи. У 1934–1977 — викладач, згодом — професор Одеського кредитно-економічного інституту.

⁴**Лур'є Соломон Яковлевич** (1891–1964) — філолог-еллініст, античник. Під час кампанії проти «безродних космополітів» звільнений із Ленінградського університету. Переїхав до Одеси, згодом — до Львова, де працював на кафедрі класичної філології.

⁵**Думбадзе Іван Антонович** (1851–1916) — російський реакційний генерал, чорносотенець. Із 1906 р. фактично перебрав на себе управління Ялтою, виявивши при тому деспотизм і самодурство.

⁶**Крушеван Павло Олександрович** (1860–1909) — реакційний публіцист і політичний діяч, чорносотенець. Публікаціями в газеті «Бессарабєц» (1903) міг стати одним із підбурювачів єврейського погрому в Кишиневі. Депутат Державної думи (1906–1909).

А. Г. Готалова-Готліба, з іншого — безпосередньо жанр і епоха не сприяли реконструкції біографії вченого у всій її суперечливості та повноті.

Глорифікаторські тези щодо життя та діяльності А. Г. Готалова-Готліба розвиває і Ф. Л. Гольдін [8]⁷, стверджуючи, що того «...в Ялті ... називали «якобінцем», в Кишиневі знали як «демократа», в Пскові він уславився як «новатор-прогресист...». Власне, автор обирає з доступних йому джерел найзручніші факти та думки, покликані створити образ А. Г. Готалова-Готліба як ідеологічно стійкого професора-марксиста, та затушовує або згадує лише побіжно те, що цим фактам суперечить.

Часто цитована у подальших дослідженнях біографії А. Г. Готалова-Готліба стаття О. Бірштейна «Суєта суєт?» [2] носить цілком публіцистичний характер. Користуючись цитатами з біблійної книги Еклезіяста, автор розмірковує про перипетії долі одеського вченого, наголошуючи серед його головних якостей цілеспрямованість і геніальне пристосуванство, яке, буцім-то, допомагало йому просуватися кар'єрними щаблями; поряд із цитуванням аутентичних документів наводить низку фактів і дат з пам'яті («...в якомусь джерелі вичитав я...»); некритично осмислює мемуари С. Я. Борового тощо.

Одна з найбільш зважених статей щодо А. Г. Готалова-Готліба належить фахівцю з соціальної історії російської науки О. М. Дмитрієву [18]. Характеризуючи політичне «хамелеонство» одеського професора, він говорить, що той «...був лояльний — незалежно від режиму — будь-якій стійкій наявній владі і вельми чутливий до її запитів...». Констатує, що низка робіт залишилися в рукописах, відзначає, що причинами цього «продуктивного безпліддя» були як риси особистості та позанаукові чинники бурхливих 1920–1930-х рр., так і область досліджень А. Г. Готалова-Готліба — педагогіка, що довгий час не мала соціального престижу. Вельми цінною в роботі О. М. Дмитрієва є також характеристика педагогічних праць А. Г. Готалова-Готліба 1920-х рр., у яких той виступає за докорінну реформу університетської освіти [18; 19].

Статтю енциклопедичного гатунку присвятила А. Г. Готалову-Готлібу завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ І. В. Немченко [25]. На жаль, у роботі некритично пере-

---

⁷За словами С. Я. Борового [23, с. 377], Ф. Л. Гольдін мав намір захищати дисертацію за педагогічною діяльністю А. Г. Готалова-Готліба, чому С. Я. Боровий збирався активно протидіяти. Напевно його зусилля не були марними, бо 1970 р. Ф. Л. Гольдін захистив докторську дисертацію на тему: «Педагогічна журналістика Росії другої половини XIX століття».

повідается низка фактичних даних, запозичених із некролога П. О. Каришковського (скажімо, місцем народження вченого названо Псков, тоді як він народився у Кам'янець-Подільській губернії, можливо, у с. Ломачинці (нині Чернівецька область) [27, с. 1]; твердиться, що у 1930-х рр. викладав у вузах Харкова, Кисва і Москви, що не підтверджується мемуарними чи архівними документами [4, с. 352; 30; 15, л. 72] тощо). Стаття містить бібліографію робіт А. Г. Готалова-Готліба та його біобібліографію.

Інша стаття довідкового характеру вийшла нещодавно у збірнику, присвяченому ветеранам війни та праці ОНУ [12].

Найбільш детальна реконструкція життєпису А. Г. Готалова-Готліба належить науковому співробітнику НБ ОНУ Г. В. Великодній [5; 6]. Широко вводячи в обіг документи з архіву професора, використовуючи різноманітний мемуарний матеріал, автор показує кар'єру А. Г. Готалова-Готліба у всій її суперечливості. Та часом видається, що Г. В. Великодна не може звести в цілісний образ його діаметрально протилежні характеристики. Ствердивши: «А. Г. Готалов-Готліб був талановитим і працьовитим дослідником, чуйним і уважним, але суворим і вимогливим учителем та вихователем молоді», продовжує: «Він декілька разів змінював ім'я та прізвище, пристосовуючись до реальності, але єдине, у чому він був вірний собі — видертися по сходах життя, сходячи вище, за будь-яку ціну». З дослідження залишається незрозумілим, як могли настільки несхожі якості гармонійно вживатися в одній людині. Особистість А. Г. Готалова-Готліба показана статично, не завжди враховується той історичний контекст, в якому він жив і діяв.

Метою нашої статті є дослідження біографії Артемія Григоровича Готалова-Готліба з 1944 р. (звільнення Одеси та відновлення роботи ОДУ) до 1952 р. (вихід А. Г. Готалова-Готліба на академічну пенсію). Ми проаналізуємо його викладацьку й адміністративну роботу, керівництво аспірантами, наукові плани та виконані роботи, а також зупинимося на участі в складанні ювілейної «Історії Одеси» та переслідуваннях, яким він піддавався під час «ждановщини» і боротьби з «безрідним космополітизмом».

А. Г. Готалов-Готліб народився і виріс на кордоні Бессарабської та Подільської губерній у бідній багатодітній сім'ї. У 1886 р. закінчив Кишинівську гімназію та вступив на історико-філологічний факультет Новоросійського (Одеського) університету. Після закінчення курсу в 1892 р., коли його через неблагонадійність не залишили для підготовки до професорського звання, А. Г. Готалов-Готліб почав викладацьку діяльність: в Одесі (1892–1895), Пскові (1895–1896), Петербурзі (1895–1903), Ялті (1903–1908), Кишиневі (1908–1910),

знову Пскові (1910–1918) та Черкасах (1918–1919). Приїхавши зрештою до Одеси за кілька місяців до взяття її радянськими військами, А. Г. Готалов-Готліб з 1920 р. очолює Дитяче містечко ім. Комінтерну та починає працювати в реформованих одеських вузах, головним із яких стає ІНО. У 1931 р. іде з посади викладача Профосу (один з інститутів, що виділилися з ІНО) та працює в бібліотеці, складаючи бібліографічні покажчики з різних історико-педагогічних проблем. У 1940 р. А. Г. Готалову-Готлибу надають учений ступінь доктора педагогічних наук без захисту дисертації за чотири томне дослідження «Історія освітньої політики і систем народної освіти в епоху імперіалізму». 1941 р. він залишається в окупованій румунськими військами Одесі, однак на роботу в освітні установи окупантів не вступає.

10 квітня 1944 р. Одеса звільнена від німецько-румунської окупації. Уже за 11 днів по тому [3, 1944, 9 мая, с. 2] відновлює заняття Одеський університет, сформований із колективу студентів і викладачів, які не виїхали з Одеси у 1941–1944 рр. А. Г. Готалов-Готліб тимчасово (до вересня 1944 р., коли приїхали основні кадри університету, евакуйовані до Байрам-Алі) бере на себе обов'язки декана історичного факультету та завідувача кафедрами стародавнього світу й археології, а також педагогіки⁸. Треба думати, що таке призначення було обумовлене тим, що в очах офіційних представників радянської влади він не «заплямував» себе співпрацею з окупаційною владою.

25 вересня 1945 р. А. Г. Готалов-Готліб виступає на засіданні групи історії Візантії Академії наук СРСР [1, картон № 14, № 153, Л. 212–212 об.]. Перша частина його доповіді присвячена вшануванню в Одесі 100-ліття з дня народження Ф. І. Успенського⁹ (в Одеському університеті провели наукову сесію, відкрили виставку, присвячену пам'яті видатного візантиніста [3, 1945, 1 июня, с. 2]). Також із нагоди ювілею А. Г. Готалов-Готліб друкує статтю пам'яті Ф. І. Успенського в першому після відродження видання номері «Византийского временника» [11]. Згодом вона стане чи не найвідомішим і цитованим його твором. У самій статті А. Г. Готалов-Готліб

---

⁸Також А. Г. Готалов-Готліб разом з іншими одеськими вченими і краєзнавцями А. І. Гладковською та С. М. Ковбасюком брав участь у Комісії з оцінки збитків, завданих Одеському обласному архіву під час окупації [13, л. 78–81].

⁹**Успенський Федор Іванович** (1845–1928) — російський історик-візантиніст, академік. У 1874–1894 — доцент, згодом професор Новоросійського університету, у 1894–1914 очолював Російський археологічний інститут у Стамбулі. Основні праці: «Очерки по истории Византийской образованности» (1891), «Историю Крестовых походов» (1901), «Историю Византийской империи» (у 3 т., 1913–1948).

докладно характеризує наукову та педагогічну діяльність професора Ф. І. Успенського, наполягаючи, що той належав до вчених помірнolibерального спрямування та був вільним від крайнощів слов'янофільства. Та в іншому місці автор каже, що Ф. І. Успенський у своїх лекціях нападав на німецьку історіографію, котра недооцінювала роль слов'ян у генезі європейського феодалізму. Такі «випади заднім числом» були цілком в дусі епохи, коли світова війна ледь закінчилася, і потрібно було викривати «фашистських фальсификаторів історії». Найцікавішою частиною праці, на наш погляд, є описи наукових студій А. Г. Готалова-Готліба під керівництвом професора Ф. І. Успенського. У своїй рецензії на згадану статтю професор Одеського університету М. М. Розенталь¹⁰ відзначає, що на власному прикладі одеський педагог і візантиніст показав, наскільки високі вимоги в плані оволодіння мовами та науковою культурою пред'являлися випускникам дореволюційного університету [1, картон № 10, № 145, л. 772]. Наприкінці йдеться про спроби відродити візантинізм в Одесі у 1920-ті рр. та зі звичайним для А. Г. Готалова-Готліба апломбом наголошується його близькість до світового світила науки.

У другій частині зазначеної вище доповіді А. Г. Готалов-Готліб веде мову про свою давню роботу з військового устрою Візантії, яку він почав під керівництвом академіка Успенського ще 1892 р. Детальний її виклад знаходимо в плані наукової роботи співробітників кафедри історії стародавнього світу за 1946 р. [14, № 8, Л. 11–13]. Передбачалося вивчити розпад системи Діоклетіана-Константина, показати боротьбу двох систем: найманства та національної армії, охарактеризувати переродження візантійського суспільства у зв'язку з міграцією слов'ян і кавказьких народів, а в кінці продемонструвати розпад військово-адміністративного устрою. Дослідження планувалося в обсязі 25 др. арк., що склало б велику монографію. Та роботу так і не була здійснена: спершу, певно, заважала завантаженість адміністративними справами, потім — залучення до написання статей до різних енциклопедій [14, № 32] і величезний обсяг зауваної роботи, котрий вимагав постійних відряджень до Москви та Ленінграда, що було неможливим у зв'язку з похилим віком вченого. У архіві А. Г. Готалова-Готліба не збереглося навіть чернеток запланованої нової роботи. Є лише друга частина старого конкурсного

---

¹⁰Розенталь Микола Миколайович (1892–1960) — історик античності та середньовіччя, театральний критик. Працював у Петроградському (Ленінградському) університеті. У 1935 висланий до Челкару, в 1936 перебирається до Одеси, де працює завідувачем кафедри історії середніх віків (потім — на кафедрі всесвітньої історії) до 1953 р. Останні роки життя провів у Москві.

твору з історії візантійського військового устрою 1892 р. [1, картон № 13, № 160].

У тісному зв'язку з відродженням «Византийского временника», святкуванням ювілею Ф. І. Успенського та продовженням видання праць видатного візантиніста (виходить третій том його «Історії Візантії») знаходиться характеристика, написана вченим для Б. Т. Горянова [1, картон № 8, № 129, Л. 384–385 об.]¹¹. У 1949 р. у «Вопросах истории» з'явилася розгромна стаття З. В. Удальцової [32]¹², де Б. Т. Горянова звинувачували у некритичному сприйнятті спадщини Ф. І. Успенського. Його докторська дисертація «Пізнньовізантійський феодалізм» також зазнала нещадної критики, в зв'язку з чим учений-візантиніст, судячи з усього, подумував про переїзд із Москви до Львова. Нам, на жаль, не вдалося з'ясувати, за яких обставин уперше зустрілися А. Г. Готалов-Готліб і Б. Т. Горянов. Вони могли перетинатися на засіданнях візантиністської групи та під час роботи над першим томом «Византийского временника». Даючи позитивну характеристику наукових робіт Б. Т. Горянова, одеський професор побічно виступав і на захист збереження традицій «старого» дореволюційного візантинізму, закладених Ф. І. Успенським і В. Г. Василевським¹³.

Судячи з усього, саме через вищезгадану статтю З. В. Удальцової та зміни ідеологічної лінії щодо візантинізму, були скасовані пам'ятні заходи, приурочені до 50-річчя з кончини В. Г. Василевського, заплановані на травень 1949 р. В архіві А. Г. Готалова-Готліба зберігся лист академіку Є. О. Космінському¹⁴, а також копії декількох роз'яснювальних записок до Ради Міністрів із приводу цього заходу [1, картон № 8, № 130, л. 389–389 об., 415–434 об.]. Вчений намагався обґрунтувати, що В. Г. Василевський, хоча і не перебував

---

¹¹**Горянов Борис Тимофійович** (1897–1977) — радянський фахівець з історії Візантії. Працював старшим науковим співробітником сектору історії середніх віків. Робота «Пізнньовізантійський феодалізм» була опублікована лише 1962 р.; докторську дисертацію через нищівну критику захистити не зміг. 1960 р. переходить на роботу до Ленінградського відділення інституту історії, у 1963 р. звільнений.

¹²**Удальцова Зінаїда Володимирівна** (1918–1987) — радянський візантиніст. З 1949 р. — науковий співробітник (у 1961–1968 — завідувач) сектору історії Візантії Інституту історії, у 1980–1987 — директор Інституту загальної історії. Найвідоміші праці: «Ідейна боротьба у ранній Візантії» (1974), «Візантійська культура» (1988).

¹³**Василевський Василь Григорович** (1838–1899) — відомий російський візантиніст, академік. Вважається першим візантиністом у Російській імперії. Викладав у Петербургському університеті (з 1870 по 1899). Засновник «Византийского временника» (1894).

¹⁴**Космінський Євген Олексійович** (1886–1959) — радянський історик, фахівець із історії середньовічної Англії, академік (із 1939 р.). Із 1939 р. викладав на історичному факультеті МГУ, завідував кафедрою середніх віків. Організатор науки: в 1947 р. під його редакцією відновлено «Византийский временник», керував також сектором візантинізму.

на єдиних ідеологічно вірних позиціях, проте співчував боротьбі селян за землю, а головне — критикував західних (особливо німецьких) учених за недооцінку ролі слов'янського фактора в історії. Однак за відсутністю серед документів архіву будь-яких офіційних відповідей і запрошень на пам'ятні заходи (а А. Г. Готалов-Готліб завжди дбайливо зберігав такі документи) ми можемо зробити висновок, що вшанування В. Г. Василевського було визнане зайвим. Залишається тільки шкодувати, що вчений не залишив біографії одного зі своїх учителів (судячи з «Автобіографії» А. Г. Готалова-Готліба, з 1896 по 1899 рр. він неодноразово брав у В. Г. Василевського книги та обговорював їх із академіком [27, л. 9]). Окрім роз'яснювальних записок, де коротко характеризується внесок останнього в науку, залишилося кілька зошитів розпорошених заміток і виписок, які мають чорновий характер [1, картон № 8, № 130, л. 392–409].

У 1947 р. А. Г. Готалов-Готліб виступає з доповіддю «Візантинизм за 30 років радянської влади» [1, картон № 11, № 152, л. 1104–1105 об.]. У тезах різючим контрастом виступає інтерес до історичної науки широких мас трудящих після Жовтневої революції та самотня постать Ф. І. Успенського, який забезпечував реалізацію цього інтересу в сфері візантиністики. В інтерпретації А. Г. Готалова-Готліба заняття візантиністикою у другій половині 1920-х рр. були «зірвані» з вини «школи Покровського¹⁵», а в 1930-ті рр. поновилися на вищому рівні (що звучить особливо абсурдно на тлі того, що найбільший на той час радянський візантиніст В. М. Бенешевич¹⁶ був розстріляний у січні 1938 р.). У другій частині доповіді А. Г. Готалов-Готліб дає досить широкий план розвитку радянської візантиністики: сюди входить і підготовка кадрів, і видання написів і рукописів, і підготовка хрестоматії з історії Візантії. Окремим пунктом зазначається необхідність повернути Одеському університету статус провідного центру візантіє- та слов'янознавства.

А. Г. Готалов-Готліб мав також намір видати низку історико-педагогічних праць. У плані університету згадані: «Нариси з історії школи і педагогічних систем XVIII–XX ст.» (65 др. а.), «Організація народної освіти в європейських і позаєвропейських країнах (істо-

---

¹⁵**Покровський Михайло Миколайович** (1868–1932) — радянський історик і політичний діяч, заступник наркома освіти РСФСР (із 1918), академік (із 1929). Офіційний лідер радянських істориків 1920-х рр., творець теорії «торгового капіталізму». З 1936 р. його доробок і праці учнів розкритиковані та піддані забуттю.

¹⁶**Бенешевич Володимир Миколайович** (1874–1938) — російський і радянський візантиніст, фахівець із історії церковного права, академік (із 1924). Репресований. Розстріляний за обвинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини у 1938 р.

ричний розвиток і сучасний стан)» (55 др. а.), «Формальна та матеріальна освіта. Історико-критичний нарис» (10 др. а.) [14, № 8, л. 79]. Гігантський обсяг запланованого обумовлений тим, що всі роботи були написані до війни і вчений планував лише доповнити їх змінами, що відбулися у повоєнний час. Та жодна з праць не побачила світ (думається, як через погані поліграфічні можливості Одеського університету, так і зважаючи на значний їх обсяг).

Ще однією роботою з історії педагогіки стала книга «Питання школи і освіти у Франції за наказами 1789 року». Зберігся відгук маститого одеського фахівця з Французької революції В. С. Алексєєва-Попова [1, картон № 17, № 189, л. 909–909 об.]¹⁷, котрий фактом своєї наявності засвідчує, скільки зусиль А. Г. Готалов-Готліб докладав до видання чергової праці. Та поряд із схвальними характеристиками («...найбільший фахівець в галузі народної освіти...»), «...звертає на себе увагу широта використання основного джерела...», «...робота проф. А. Г. Готалова, заповнюючи прогалину в нашій літературі з історії цієї революції, буде з інтересом прийнята широким читацьким загалом — істориків і педагогів...») у рецензії констатується незавершений характер праці: «Детальний розгляд даної роботи в даний час є зайвим, так як автор зайнятий її доопрацюванням і доповненням...», що, ймовірно, стало перешкодою для її видання.

У 1944 р., у зв'язку з 150-річним ювілеєм Одеси, колектив авторів, серед яких і А. Г. Готалов-Готліб, починає працювати над узагальнюючою книгою з історії міста [3, 1944, 10 июня, с. 4]. Робота завершена за рік [3, 1945, 14 апреля, с. 4], книга зверстана у 1947 р., та з ідеологічних причин побачила світ вона лише 1957 р. Саме у процесі підготовки цього видання стався конфлікт між А. Г. Готаловим-Готлібом і С. Я. Боровим. Останній викладає події так: перші три розділи (від передісторії міста до реформи 1861 р.) написані А. Г. Готаловим-Готлібом, та через низький рівень статей («...Методологічний і науковий рівень роботи ніяк не міг задовольнити ... повторювалися лише загальновідомі факти, відбір яких проводився відповідно до стереотипу дореволюційних офіційних історичних оглядів. Не було розуміння основних процесів суспільного розвитку, найважливіші явища суспільного розвитку не заторкалися. Глави були написані грамотно, але убогою канцелярською мовою» [4, с. 354]) С. Я. Боровому доручили їх відредагувати, а фактично —

¹⁷Алексєєв-Попов Вадим Сергійович (1912–1982) — фахівець з історії Франції XVIII–XIX ст. У 1948–1982 викладав у ОДУ на кафедрі новітньої історії. Розробляв історію «Соціального гуртка», один із перекладачів праць Ж.-Ж. Руссо, вивчав соціальну політику яacobinців. Організував кілька тематичних конференцій.

написати наново, не знімаючи, проте, імені автора з титульного листа з поваги до його наукових здобутків і трудового стажу. Однак потім, користуючись своїми зв'язками у владних колах, А. Г. Готалов-Готліб відмовився від «нав'язаного» йому співавторства, мотивуючи це тим, що у С. Я. Борового перебільшена єврейська складова історії Одеси. Таким чином розділи, написані С. Я. Боровим, вийшли під авторством А. Г. Готалова-Готліба.

Не входячи в подробиці конфлікту (плануємо присвятити цьому окреме дослідження), зазначимо лише, що матеріали архівних документів вносять корективи до версії С. Я. Борового. Так, А. Г. Готалов-Готліб намагався з ним порозумітися (текст записки «Нам необхідно порозумітися. А. Готалов». — «Готовий, але тільки при свідках. С. Б.». — «Я пропоную в якості свідків С. М. Ковбасюка і тов. Панову (Обком КППС). А. Г.». — «Не заперечую!» написаний на бланку рецептів поліклініки [1, картон № 5, № 111, л. 446]), але чи відбулася розмова не відомо, оскільки відсутні відповідні документи. У коректурах А. Г. Готалова-Готліба знаходимо закреслене словосполучення «поселення євреїв», замінене на «людей, що походять з внутрішніх губерній» [1, картон № 5, № 112, л. 463]. З іншого боку, коректури С. Я. Борового [17] свідчать, що останній, відповідно до настроїв часу, всіляко підкреслював «исконно руский» характер Одеси, практично виключивши позитивний вплив іноземців (навіть Рішельє та Ланжерона), замінивши їх «ідеологічно правильним» Суворовим. Можливо, саме тому С. Я. Боровий і стверджує, що «...за інших умов ... про все це написав би набагато краще» [31, с. 264].

Зрештою, у чорнових записках до обласного видавництва А. Г. Готалов-Готліб заявляє, що такий випадок (виправлення та переписування рукопису без відома автора) стався з ним уперше за піввікову літературну діяльність: «...це не газетна стаття, а науково-популярна книга, і права автора тут інші, ніж у газетах. Можна відкинути роботу, але довільно шматувати її без участі автора не можна... Вважаю за необхідне додати, що мої роботи проходили і зараз проходять через руки дуже авторитетних вчених, але я завжди зустрічав і тепер зустрічаю дбайливе ставлення до прав автора, за винятком даного випадку» [1, картон № 5, № 113, л. 525]. Отже, А. Г. Готалов-Готліб вважав, що рукопис коректували без його згоди і тепер, повертаючись, наскільки можливо, до початкового тексту, він відновлює авторські права [1, картон №5, № 113, л. 491–492 об.].

Щодо науково-педагогічної діяльності А. Г. Готалова-Готліба, то він читав на історичному факультеті ОДУ «Історію стародавнього Риму», «Історію Візантії і південних слов'ян» (3 курс) [14, № 4,

л. 101] і спецкурс «Джерелознавство та історіографія античного світу» [1, картон № 14, № 166, л. 232–237]. Окрім характерних для програм того часу пунктів («Ленін про Геракліта», «Реакційна роль Академії», «Археологічна робота на великих сталінських будівництвах», «Фальсифікація і фашизація буржуазної історіографії») в них зустрічаються і досить цікаві для антикознавця («Критій і Ніцше», «Оцінка Плутарха Моммзеном і Ед. Мейером»).

Збереглися також розгорнуті тексти першої та другої лекцій курсу «Історіографія античної історії», присвячені методиці, методології та історіографії античної історії. Закликаючи розвінчувати буржуазну історіографію за націоналізм, містику й «теорію циклічності», А. Г. Готалов-Готліб визнає, що не слід огульно заперечувати всі досягнення минулого та наступність розвитку ідеології. Характеризуючи навчальні посібники з предмету, зупиняється на «Нарисах» Р. Пьольмана [28] і Б. Нізе [26], розкритикованих за реакційність. Учений наголошує, що величезний фактичний матеріал, зібраний в цих книгах, після відповідної марксистсько-ленінської інтерпретації, може бути використаний радянськими студентами. На тлі цих філіппік щодо зарубіжної історіографії гротескно виглядає схвалення вітчизняної дореволюційної науки, яка, незважаючи на свої методологічні недоліки, «...значно перевершує подібні праці зарубіжних вчених і стверджує пріоритет російської науки з даного питання».

Є також цікаве свідчення студентського рейду на лекцію з історії стародавнього світу (прочитану, припустимо, А. Г. Готаловим-Готлібом, хоча в тексті немає свідoctв про лектора) у квітні 1952 р.: «...Переважна більшість студентів записують лекцію. Проте, на задніх партах йде своє життя. «Талановіті лінгвісти» Бабієнко и Грудінкіна зайняті перекладом із англійської мови. Студентка Суботіна, безупинно зіваючі, намагається розважитися читанням, але без успіху. За 15 хвилин до кінця першої години лекції Суботіна в стані сумного відчаю лягає на парту й замислюється. Подумати дійсно є над чим...» [20, 1952, 30 квітня, с. 2].

В останні роки життя А. Г. Готалов-Готліб приділяє значну увагу підготовці аспірантів, сподіваючись, очевидно, залишити по собі наукову школу з візантиністики та порівняльної педагогіки. Так, 1949 р. на вченій раді відбулася доповідь проректора Є. Т. Мальованого з питання підготовки аспірантів. Зі своїми пропозиціями виступив і А. Г. Готалов-Готліб [14, № 42, л. 16]. Вони зводилися до збільшення терміну аспірантури до 4-х років, оскільки гуманітаріям, на відміну від студентів із експериментальних дисциплін, необхідно опрацювати великі обсяги літератури, часто відсутньої в Одесі, бувати у відрядженнях до Москви та Ленінграда.

Досить цікаве свідчення, що стосується повсякденної роботи з аспірантами, дає газета «За більшовіцькі кадри», з обуренням описуючи, як старий викладач піднімається на третій поверх гуртожитку, щоб дізнатися, як ідуть справи у його аспіранта Рудика [20, 1948, 24 березня, с. 2].

В останні роки роботи в університеті А. Г. Готалов-Готліб перекладає фундаментальну працю Л. Омо «Le Haut-Empire» (1933) («З історії раннього Римського принципату»)¹⁸, окремі розділи якої, судячи з написів, призначалися його аспірантам Сироткіній і Головки. Сама книга, як свідчить лист Готалова-Готліба до Московської бібліотеки ім. Леніна, була надіслана йому в 1949 р. [1, картон № 13, № 159, л. 160], в самий розпал боротьби з «безрідними космополітами» і «схилинням перед іноземщиною».

Також А. Г. Готалов-Готліб виступає опонентом на захистах ряду дисертацій із педагогічних та історичних наук. Особливо повні свідчення збереглися про опонування ним на захисті дисертації Ф. Р. Гольденберг «Гуманіст Лессінг», де вчений зазначив, що обрана тема складна, оскільки не існує праць про німецьке просвітництво, а робота вимагає колосальної ерудиції та технічної досконалості, яких не може бути у початківця (відзначає недосконалу структуру дисертації, повторення фактів, відомих із підручників, невміння вписати педагогічну систему Лессінга в контекст ідей другої половини XVIII ст.). Та підсумовуючи, він наголосив, що дисертанткою оброблений недосліджений матеріал мовою оригіналу і це дозволяє рекомендувати роботу до захисту [1, картон № 20, № 206, л. 316–333]. Захист проходив, судячи з усього, в атмосфері великої напруженості. Так, згодом у студентській багатотиражці з'являється стаття А. Недзведського [20, 1948, 20 квітня, с. 2], який відзначає обурення «публіки» та особисто голови дисертаційного засідання проф. М. В. Беляєва з приводу виступу з критичними зауваженнями В. С. Алексеева-Попова. «Більше критикувати, більше сперечатись!» висуває своїм гаслом А. Недзведський, проте вже насувалася чергова кампанія з переслідування «безрідних космополітів»...

В останній період науково-педагогічної роботи в Одесі А. Г. Готалов-Готліб був членом Всесоюзного товариства «Знання» [14, № 9, л. 33–34] і разом із деканом історичного факультету К. П. Добро-

---

¹⁸ **Леон Омо** (1872–1957) — французький історик, фахівець з історії античності. У 1904–1940 — професор античної історії Ліонського університету. Одночасно з Готаловим-Готлібом його роботи використовував найбільший радянський фахівець зі стародавнього Риму Н. А. Машкін [24, с. 357]. Нині праці Л. Омо використані І. П. Сергеевим [29, с. 17].

любським отримав орден «Знак пошани» за героїчну працю під час війни [20, 1948, 10 лютого, с. 1].

Отже, в 1945 р. — на порозі свого вісімдесятиріччя! — вчений досягає піку наукової кар'єри. Та вже в наступному році він піддається критиці й залишає завідування кафедрою педагогіки. У вересні 1946 р. у «Большевицком знамени» з'являється стаття З. Могилевського «Кафедра, відірвана від життя» [3, 1946, 14 сентября, с. 3]. Приводом до її написання послужив інцидент на засіданні кафедри 30 серпня 1946 р., коли доцент Гриценко заявив, що необхідно більше вивчати педагогіку слов'янських країн, у чому нібито засумнівався А. Г. Готалов-Готліб, вказавши, що в слов'янських країнах усе ще панує австро-німецька педагогіка. Далі зазначається, що вся кафедра слідом за керівником занурилася у вивчення історії педагогіки, ігноруючи потреби та проблеми сучасності. У статті також вказується на слабкий зміст лекцій А. Г. Готалова-Готліба, який, замість того, щоб всебічно пояснювати роль сім'ї в освіті та вихованні, сипле трюїзмами, зразка: «У нашій країні держава — опікун дітей. Батьки повинні дітей одягати, вчити, але не розглядати як свою власність і робити з ними, що хочуть, а якщо батьки порушують це, то держава відбирає у них дітей». Незважаючи на справедливості окремих критичних зауважень (А. Г. Готалов-Готліб справді краще знався у західних педагогічних теоріях, ніж застосовував їх на практиці [30]; невиразність його виступів відзначалася і С. Я. Боровим [4, с. 351]), розгромний характер публікації не обіцяв нічого доброго, тому А. Г. Готалов-Готліб, як свідчить «Автобіографія» [27, л. 34]¹⁹, вирішує полишити завідування кафедрою педагогіки, залишившись на чолі кафедри стародавнього світу та археології, де не було ризику піддатися гонінням за надмірний «відхід в історію».

У лютому – березні 1948 р. А. Г. Готалов-Готліб публікує в університетській багатотиражці «За більшовіцькі кадри» статтю «Американський університет — одно з вогнищ реакції» [20, 1948, 10 лютого, 21 лютого, 28 лютого, 15 березня, 24 березня, 30 березня]. Д. П. Урсу висловлює думку [33], що ця публікація зроблена з розрахунку зняти з себе звинувачення в антипатріотизмі та схилинні перед Заходом, висунуті в газеті «Большевицское знамя». Не заперечуючи ідеологічної загостреності статті, слід зазначити, що її зв'язок із критикою «Большевицкого знамени» не такий очевид-

---

¹⁹В «Автобіографії» вказується, що вчений залишив керівництво кафедрою за станом здоров'я ще 8-го вересня, та можемо взяти це під сумнів: в ті роки існувала практика складання наказів «заднім числом», та й А. Г. Готалов-Готліб не був зацікавлений у розголошенні справжніх причин залишення керівної посади.

ний: по-перше, між зазначеними подіями минуло два роки, а не один, як вважає Д. П. Урсу²⁰; по-друге, подібна критика звучала і в 1949 р. («Буржуазним космополітизмом наскрізь пройняті роботи з педагогіки та історії педагогіки проф. Готалова-Готліба, який, плазуючи перед іноземщиною, базується на творах західних буржуазних педагогів и нехтує все наше, вітчизняне» (засідання кафедри педагогіки Педагогічного інституту 7 квітня 1949 р., доповідає зав. кафедрою С. Ф. Збандуто) [16, л. 131]. Гідно подиву те, що ні виступ «Большевицкого знамени», ні звинувачення С. Ф. Збандуто не отримали продовження (не послідувало жодних оргвисновоків). Можливо, у А. Г. Готалова-Готліба справді були заступники у високих кабінетах, про яких пише в своїх спогадах С. Я. Боровий? [4, с. 354]

Основою згаданої вище статті послужила робота, опублікована А. Г. Готаловим-Готлібом у «Фронте науки и техники» ще 1934 р. [10]. У порівнянні зі статтею 1948 р. її інкєктиви носять конкретніший характер, пов'язаний із економічною кризою 1929 р., що суттєво скоротила контингент американських школярів і студентів. Істотними недоліками американської вищої школи для автора виступають напівклерикальний характер освіти, поширення «молодших коледжів», низька зарплатня викладачів і їхня залежність від керівництва навчального закладу. Створюється враження, що конкретний матеріал, зібраний одеським викладачем у 1934 р., був обгорнутий у низькопробний фантик, який відповідав духові ідеологічних кампаній кінця 1940-х рр. Якщо ж розглянемо вивчення американського університету А. Г. Готаловим-Готлібом зі ще віддаленішої перспективи, то виявимо, що в статті про кризу європейського університету, опублікованій у «Пути Просвещения» у 1923 р. [9] містяться хвалебні відгуки про американський університет. Одеський учений виявляє в ньому практичніший, а отже, прогресивніший дух (є педагогічні факультети, до освіти допущені жінки, набула широкого поширення політехнічна освіта).

На честь 79-річчя вченого газета «Большевицкое знамя» публікує розгорнуту розповідь про А. Г. Готалова-Готліба [3, 1945, 29 июля, с. 3], де він здебільшого ділиться задумами. Крім позначених у плані за 1946 р. праць, згадуються також три роботи, написані на «злобу дня»: в одній викривалася німецька «реакційна» філософія (Фіхте, Шеллінг, Гегель), інша носила назву «Німецька педагогіка

---

²⁰Газета «Большевицкое знамя» публікує критичну статтю у вересні 1946, а А. Г. Готалов-Готліб починає публікувати статтю, присвячену американському університетові, в лютому 1948 р. У статті Д. П. Урсу рік останньої публікації вказаний як 1947-й.

на службі німецького імперіалізму», а третя продовжувала лінію дослідження старожитностей Північного Причорномор'я та була спрямована на «викриття фальсифікацій деякими румунськими істориками історії українського північно-західного Причорномор'я». Газета опублікувала також фотографію А. Г. Готалова-Готліба (якість, на жаль, бажає кращого).

На засіданні вченої ради у травні 1950 р. відзначається, що попри похилий вік (А. Г. Готалову-Готлибу йшов 85-й рік) учений «енергійно продовжує наукову роботу» [14, № 41, л. 14]. Та вже у 1952 р. у житті викладача і факультету сталися зміни: історичний факультет був перетворений на історико-економічний [14, № 66]. Окрім трьох власне історичних кафедр (історії УРСР і СРСР, загальної історії та історії стародавнього світу та середніх віків) введена кафедра статистики та загальноуніверситетські кафедри марксизму-ленінізму і філософії. У зведеному звіті за кафедрою стародавнього світу та середніх віків відзначається, що там не приділялося достатньої уваги науково-дослідній роботі й результати наукових досліджень не обговорюються. На той час на факультеті вимоги до взаємних перевірок та обговорень доходили до абсурду. Так, доцент І. С. Перлов на вченій раді 7 жовтня 1952 р. відзначав: «...ми працюємо по суті п'ять тижнів. За ці п'ять тижнів мене два рази стенографували, я представив текст двох лекцій на 50-ти сторінках, обговорили два плани моїх лекцій, була присутня комісія на моїй лекції. Все це треба помножити на 5 одиниць, тому що я повинен стільки ж текстів і стенограм прочитати інших товаришів» [14, № 61, л. 9]. У дусі уваги до дріб'язких формальностей виконана й доповідь голови комісії перевірки факультету В. П. Тульчинської на вченій раді на початку 1953 р. Серед зауважень була «...каламбурно-жартівлива поведінка з боку працівників історико-економічного факультету щодо оформлення звітності. ... Звітні картки були представлені в такому вигляді, що їх неможливо розібрати навіть самому автору» [14, № 71, л. 10], а також вказівка на відсутність наукової продукції на факультеті. На це негайно відреагував А. Г. Готалов-Готліб, котрий збирався, судячи з усього, закинути доповідачці те, що «швець без чобіт»: наукові роботи виконуються, але не друкуються університетським видавництвом.

В. П. Тульчинська різко відреагувала на зауваження та пригадала завідувачу, що співробітник його кафедри М. Ф. Болтенко²¹ за свої

---

²¹**Болтенко Михайло Федорович** (1888–1959) — радянський історик, археолог та філолог. Член Одеського товариства історії і старожитностей (з 1913). Зазнавав переслідувань, у зв'язку з чим не зміг захистити докторську дисертацію.

«марристські²²» помилки був підданий критиці в центральному журналі «Вопросы истории». Надалі дискусія відбувалася навколо того, чи позбувся вчений «помилки», причому А. Г. Готалов-Готліб виступив із гарячим захистом свого співробітника («Я спостерігав його (так у тексті — *П. М.*). Він піддавався різкій критиці. В останні роки жодного сліда марризму у нього немає в роботі» [14, № 71, л. 23, 25]).

Як наслідок у списку відрхованих із університету за 1952–1953 н. р. виявилось відразу три професори [14, № 66, л. 143–144, 146] з історичного факультету: К. П. Добролюбський після довгої хвороби помер, М. М. Розенталь за власним бажанням вийшов на академічну пенсію та переїхав до Москви, А. Г. Готалов-Готліб також вийшов на пенсію, в зв'язку з чим кафедра історії стародавнього світу та середніх віків була злита з кафедрою загальної історії, а факультет на кілька років залишився без професорів.

Отже, академічна кар'єра А. Г. Готалова-Готліба (тимчасове деканство на історичному факультеті, завідування двома кафедрами) досягла свого піку в час глибокої старості одеського вченого та була обумовлена стрімкою зміною політичної ситуації в Україні — поверненням Одеси під контроль радянських військ у 1944 р. У зв'язку зі своїм високим становищем в університетській ієрархії А. Г. Готалов-Готліб прагнув опублікувати як свої візантієзнавчі, так і історико-педагогічні роботи. І якщо перші професор просто не довів до кінця, зважаючи похилий вік, то другі не були опубліковані через примхливе поєднання політико-ідеологічних чинників. Нова ситуація в країнах Європи після Другої світової війни зажадала корінної переробки вже написаних робіт із історії освіти, а сам учений кілька разів ставав жертвою «ідеологічних кампаній», що також не могло не гальмувати плани наукових публікацій, змушувало (щоб відвести від себе удар) виступати в пресі з галасливими публіцистичними статтями. Навіть історія античності та Візантії — області, де, здавалося, А. Г. Готалов-Готліб може стверджувати нерозривність до-революційних традицій наукового дослідження, виявилися під ідеологічним наглядом. У зв'язку з зазначеними позанауковими обставинами вчений виявив свої найкращі якості: спочатку він вступається за колегу-візантиніста Б. Т. Горянова, а потім — за соратника за кафедрою М. Ф. Болтенко. Однак і тут А. Г. Готалов-Готліб діяв

---

²²Март Микола Яковлевич (1865–1934) — російський та радянський лінгвіст, творець псевдонаукової яфетичної теорії («нового вчення про мову»), яка у Радянському союзі мала також назву «марристської теорії». Зводилася до шукання класової основи мови та виявлення «чотирьох основних елементів», із яких нібито складається будь-яка мова світу. 1950 р. марризм був жорстко розкритикований Сталініним у роботі «Марксизм та питання мовознавства».

вибірково: ті, хто «перетинав» дорогу його інтересам ставали «об'єктами» скарг, а потім нерідко і відповідних «пророблянь» — від них у період боротьби з «безвідним космополітизмом» постраждав спочатку С. Я. Лур'є, а потім С. Я. Боровий. Таким чином, ті самі фактори, які піднесли вченого сходами керівних кабінетів, не дали змоги А. Г. Готалову-Готлибу опублікувати його монографічні праці, залишити по собі пам'ять як про великого вченого-дослідника.

1. Архів Готалова-Готліба А. Г. // Архів НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, відділ рідкісних книг і рукописів.
2. *Бириштейн А.* Суета сует? [Електронний ресурс] / А. Бириштейн // Мигдаль Times. – 1997. – № 96–97. – Режим доступу : <http://www.migdal.org.ua/times/96/17023/> (Дата обращения: 03.12. 2016 г.). – Назв. с экрана.
3. Большевистское знамя. – 1944–1946.
4. *Боровой С. Я.* А. Г. Готалов-Готлиб [Текст] / С. Я. Боровой // Боровой С. Я. Воспоминания / [Вступ. ст. М. Соколянского ; Примеч. и библиогр. коммент. В. Кельнера]. – Москва ; Иерусалим : Евр. ун-т в Москве, 1993. – С. 345–355.
5. *Великодна Г. В.* Артемій Григорович Готалов-Готліб (1866–1960): до 150-річчя з дня народження [Електронний ресурс] / Г. В. Великодна // Наук. б-ка ОНУ ім. І. І. Мечникова. Віртуальні виставки. – Режим доступу : <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/gotalov150.pdf> (Дата звернення: 03.12.2016 р.). – Загл. з екрану.
6. *Великодна Г. В.* Складний життєвий шлях Артемія Григоровича Готалова-Готліба: до 150-річчя з дня народження [Текст] / Г. В. Великодна // Вісник ОНУ. Сер. : бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2016. – Т. 21, вип. 1. – С. 30–49.
7. *Гиришин М.* Crescendo [Текст] / М. Гиришин // Дерибасовская — Решильевская. – 2002. – № 11. – С. 105–117.
8. *Гольдин Ф. Л.* Научно-педагогическая деятельность А. Г. Готалова-Готлиба [Текст] / Ф. Л. Гольдин // Советская педагогика. – 1966. – № 12. – С. 101–105.
9. *Готалов-Готлиб А. Г.* Кризис университета и вопрос о подготовке учительства [Текст] / А. Г. Готалов-Готлиб // Путь Просвещения. – 1923. – №№ 10–11. – С. 37–62.
10. *Готалов-Готлиб А. Г.* Современный университет в США [Текст] / А. Г. Готалов-Готлиб // Фронт науки и техники. – 1934. – №№ 10–11. – С. 106–115.

11. *Готалов-Готлиб А. Г. Ф. И. Успенский как профессор и научный руководитель [Текст] / А. Г. Готалов-Готлиб // Византийский временник. – 1947. – Т. I (XXVI). – С. 114–126.*
12. *Готалов-Готлиб Артемій Григорович [Текст] // Не забудемо, пам'ятасмо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової інформаційне видання / гол. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд. та бібліогр. ред. : А. П. Бахчиванжи, А. С. Ложешник. – Одеса, 2015. – С. 297–298.*
13. ДАОО, ф. Р- 6570, оп. 1, № 6.
14. ДАОО, ф. Р-1403, оп. 1 А, № 10.
15. ДАОО, ф. Р-1438, оп. 2, №№ 4, 8, 9, 18, 32, 41, 42, 61, 66, 71.
16. ДАОО, ф. Р-1593, оп.1, № 114.
17. ДАОО, ф.Р-7400, оп. 2, № 6–9.
18. *Дмитриев А. Н. Необычайная история одесского профессора: А. Г. Готалов-Готлиб (1866–1960) между политикой и педагогикой [Текст] / А. Н. Дмитриев // Південь України у вітчизняній історії: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. 22–23 лист. 2012 р. – Одеса : «Астропринт», 2012. – С. 59–64.*
19. *Дмитриев А. Н. Переизобретение советского университета [Текст] / А. Н. Дмитриев // Логос. – № 1 [91]. – 2013. – С. 41–64.*
20. *За більшовицькі кадри. – 1947–1952.*
21. *Историография античной истории [Текст] / Под ред. В. И. Кузищина. – Москва : Высш. школа, 1980. – 415 с.*
22. *К столетию со дня рождения историка Саула Борового. «Размена чувств и мыслей». Из переписки С. Я. Борового с Ю. Г. Оксманом [Текст] / публ. и коммент. В. Н. Абросимовой, коммент. М. Г. Соколянского // Єгупець. – 2003. – № 11. – С. 335–381.*
23. *Карышковский П. О. Артемий Григорьевич Готалов-Готлиб [некролог] [Текст] / П. О. Карышковский // Византийский временник. – Т. XXI (XLVI). – 1962. – С. 275–276.*
24. *Машкин Н. А. Принципат Августа. Происхождение и социальная сущность [Текст] / Н. А. Машкин. – Москва–Ленинград, 1949. – 608 с.*
25. *Немченко І. В. Готалов-Готлиб Артемій Григорович: історик, педагог [Текст] / І. В. Немченко // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник : в 4 т. / відп. ред. В. А. Сминтина, заст.відп. ред. М. О. Подрезова ; редкол. : Ю. А. Амброз, Т. В. Васильева, І. С. Гребцова та ін. ; упоряд. та бібліогр. ред. : В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – Одеса : Астропринт, 2000. – Т. 2. – С. 334–336.*
26. *Низе Б. Очерк римской истории и источниковедения [Текст] /*

- Б. Низе // Санкт-Петербург : Типография общества «Общественная польза», 1910. – 598 с.
27. Особиста справа А. Г. Готалова-Готліба // Архів НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, бібліографічний відділ, ф. Матеріали до біографій співробітників Одеського (Новоросійського) університету, № 294, Л. 1–38.
28. Пёльман Р. Очерк греческой истории и источниковедения [Текст] / Р. Пёльман ; пер. С. А. Князьков. – Санкт-Петербург, 1910.
29. Сергеев И. П. Римская империя в третьем веке нашей эры. Проблемы социально-политической истории [Текст] / И. П. Сергеев. – Харьков, 1999. – 222 с.
30. Снегов С. Книга бытия: бытие отдельной личности и всей страны: [в 2 т.] [Электронный ресурс] / С. Снегов. – Калининград: Terra Балтика, 2007. – Т. 2. – Режим доступа : <http://www.rulit.me/books/kniga-bytiya-read-279292-95.html> (Дата обращения : 04.12.2016 г.). – Назв. с экрана.
31. Соколянский М. «Радость многолетнего общения» (письма С. Я. Борового Л. П. Гроссману) [Текст] / М. Соколянский // Дебрибасовская — Решильевская. – 2003. – № 13. – С. 250–270.
32. Удальцова З. В. К вопросу об оценке трудов акад. Ф. И. Успенского [Текст] / З. В. Удальцова // Вопросы истории. – № 6. – 1949. – С. 116–127.
33. Урсу Д. П. Ученые Одессы — жертвы идеологических кампаний 1946–1953 годов [Текст] / Д. П. Урсу // Юго-Запад. Одессика. – Вып. 10. – Одесса, 2010. – С. 114–173.
34. Чорноморська комуна. – 1944–1949.

REFERENCES

1. *Arkhiv Hotalova-Hotliba A. H.* [Archive of Gotalov-Gotlieb A. G.]. *Arkhiv NB ONU imeni I. I. Mechnykova, viddil ridkisykh knyh i rukopysiv* [Archive of National Mechnikov Research library, the Department of rare books and manuscripts]. [in Ukrainian].
2. Birshteyn, A. (1997). *Suyeta suyet?* [Vanity of vanities?]. *Migdal Times*, no. 96–97. Available at: <http://www.migdal.org.ua/times/96/17023/> (accessed: 3 December 2016). [in Russian].
3. *Bolshevistskoe znamia* [Bolshevik banner]. (1944–1946). Odesa. [in Russian].
4. *Borovoy, S. Ya. (1993). Vospominaniya* [Memories]. (Pp. 345–355). Moscow, Jerusalem. [in Russian].
5. Velykodna, H. V. (2016). *Skladnyi zhyttievyi shliakh Artemiia Hryhorovycha Hotalova-Hotliba: do 150-richchia z dnia narodzhennia*

- [Difficult life path of Artem Grigorevich Gotalov-Gotlieb: to the 150-th anniversary of birthday]. In *Visnyk ONU. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo* [Bulletin of ONU. Series: Library Science, Book Science]. (Vol. 21 (1), pp. 30–49). [in Ukrainian].
6. Velykodna, H. V. *Artemiy Hryhorovych Hotalov-Hotlib (1866-1960): do 150-richchya z dnya narodzhennya* [Artem Grigorovich Gotalov-Gottlieb (1866-1960): the 150th anniversary of his birth]. Available at: [http:// fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virt-gallery/gotalov150.pdf](http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virt-gallery/gotalov150.pdf) (accessed: 3 December 2016). [in Ukrainian].
  7. Girshin, M. (2002). *Crescendo. Deribasovskaia — Reshilevskaia* [Deribasovskaia — Reshilevskaia], 11, 105–117. [in Russian].
  8. Goldin, F. L. (1966) *Nauchno-pedagogicheskaia deiatelnost A. G. Gotalova-Gotliba* [Research and educational activity of A. G. Gotalov-Gotlieb]. *Sovetskaia pedagogika* [Soviet Pedagogy], 12, 101–105. [in Russian].
  9. Gotalov-Gotlib, A. G. (1923). *Krizis universiteta i vopros o podgotovke uchitelstva* [The crisis of University and the question of preparing of teachers]. *Put Prosveshcheniia* [The Path of Enlightenment], 10–11, 37–62. [in Russian].
  10. Gotalov-Gotlib, A. G. (1934). *Sovremennyi universitet v SShA (oчерk)* [The contemporary University in USA (an essay)]. *Front nauki i tekhniki* [The front of science and engineering], 10–11, 106–115. [in Russian].
  11. Gotalov-Gotlib, A. G. (1947). *F. I. Uspenskii kak professor i nauchnyi rukovoditel* [F. Uspenskii as professor and academic adviser]. In *Vizantiiskii vremennik* [Byzantian Annals]. (Vol. I (XXVI), pp. 114–126). [in Russian].
  12. *Hotalov-Hotlib Artemii Hryhorovych* (2015). In *Ne zabudemo, pam'iataiemo: spivrobotnyky ONU im. I. I. Mechnykova v roky Druhoi svitovoi viiny:informatsiine vydannia* [We won't forgive, we'll remember: the workers of Odesa National Mechnykov University in World War II: information publication]. (Pp. 297–298). Odesa. [in Ukrainian].
  13. DAOO [State Archive of Odesa Region], f. R-1403, in. 1 A, № 10 [in Ukrainian].
  14. DAOO, f. R-1438, in. 2, №№ 4, 8, 9, 18, 32, 41, 42, 61, 66, 71 [in Ukrainian].
  15. DAOO, f. R-1593, in. 1, № 114 [in Ukrainian].
  16. DAOO, f. R- 6570, in. 1, № 6 [in Ukrainian].
  17. DAOO, f. R-7400, in. 2, № 6–9 [in Ukrainian].

18. Dmitriyev, A. N. (2012) *Neobychaynaya istoriya odesksskogo profesora : A. H. Hotalov-Hotlib mezhd u politikoy i pedagogikoy* [The extraordinary story of the Odessa Professors A. G. Gotalov-Gottlieb between policy and pedagogy]. In *Materialy Mizhnarodniy naukovopraktychniy konferentsiyi "Pivden Ukrayiny u vitchyznyaniy istoriyii"* [Materials of the International scientific conference «South of Ukraine in the country's history»]. (Pp. 59–64). Odesa: Astroprint. [in Russian].
19. Dmitriyev, A. N. (2013). *Pereizobretenie sovetskogo universiteta* [Reinventing of Soviet University]. *Logos*, 1 (91), 41–64. [in Russian].
20. *Za bilshovytski kadry* [For Bolshevik cadres]. (1947–1952). Odesa. [in Ukrainian].
21. *Istoriografiia antichnoi istorii [Ucheb. Posobie]* (1980) [Historiography of Ancient History (Tutorial)]. (1980). Moscow. [in Russian].
22. Karyshkovskiy, P. O. (1962). *Artemiy Grigoryevich Gotalov-Gotlib* [Artem Grigorovich Gotalov-Gottlieb]. In *Vizantiyskiy Vremennik* [Byzantine Annals]. (Vol. 21 (46), pp. 245–246). [in Russian].
23. *K stoletiyu so dnya rozhdeniya istorika Saula Borovogo. "Razmena chuvstv i mysley". Iz perepiski S. Ya. Borovogo s Yu. G. Oksmanom* [On the centenary of the birth of the historian Saul Borovoy. "Exchange of feelings and thoughts". From correspondence S. Ya. Borovoy with G. Oksmanom]. (2003). *Yehupiets* [Egypets], 11, 335–381. [in Russian].
24. Mashkin, N. A. (1949). *Printcipat Avgusta. Proiskhozhdenie i sotsialnaia sushchnost* [Principate of August. The origin and social essence]. Moscow, Leningrad. [in Russian].
25. Nyemchenko, I. V. (2000). *Hotalov-Hotlib Artemiy Hryhorovych : istoryk, pedahoh* [Gotalov-Gotlib Artem Gryhorovych: historian, teacher]. In *Profesory Odeskoho (Novorosiysskoho) universytetu Professors of Odessa (Novorossiysk) University*. (Vol. 2, pp. 334–336). Odesa. [in Ukrainian].
26. Nize, B. (1910). *Ocherk rimskoi istorii i istochnikovedeniia* [Roman history and source study: an essay]. St. Petersburg. [in Russian].
27. *Osobyista sprava A. H. Hotalova-Hotliba* [Personal case of A.G. Gotalov-Gottlieb]. In *Arkhiv Naukovoii biblioteky Odeskoho natsionalnoho universiteta imeni I. I. Mechnikova, bibliografichnyy viddil* [Archive of the Scientific library of the Odessa Mechnikov, bibliographic department]. (Vol. 294, pp. 1–38). [in Ukrainian].
28. Pelman, R. (1910). *Ocherk grecheskoi istorii i istochnikovedeniia* [Greek history and source study: an essay]. St. Petersburg. [in Russian].

29. Sergeev, I. P. (1999). *Rimskaia imperiia v tretem veke nashei ery. Problemy sotcialno-politicheskoi istorii* [Roman Empire in third century A. D. Problems of social and political history]. Kharkov. [in Russian].
30. Snegov, S. (2007). *Kniga bytiya : bytiye otdelnoy lichnosti i vseiy strany* [The book of life : the being of the individual and of the whole country]. (2th ed.). (Vol. 2). Kaliningrad. Available at: <http://www.rulit.me/books/kniga-bytiya-read-279292-95.html> (accessed: 4 December 2016) [in Russian].
31. Sokolyanskiy, M. G. (2003). “*Radost mnogoletnego obshcheniya*”: (Pisma S. Ya. Borovogo L. P. Grossmanu) [«The joy of years of communication» (Letters S. Ya. Borovoy L. P. Grossman)]. *Deribasovskaia — Reshilevskaia* [Deribasovskaia — Reshilevskaia], 13, 250–270. [in Russian].
32. Udaltcova, Z. V. (1949). *K voprosu ob otcenke trudov akad. F. I. Uspenskogo* [To the question of valuation of works of academician F. I. Uspenskii]. *Voprosy istorii* [Questions of history], 6, 116–127. [in Russian].
33. Ursu, D. P. (2010). *Uchenye Odessy — zhertvy ideologicheskikh kompanii 1946–1953 godov* [Scholars of Odesa — the victims of ideological company of 1946–1953]. *Iugo-Zapad. Odessika* [South – West. Odessica], 10, 114–173 [in Russian].
34. *Chornomorska komuna* [Black Sea commune] (1944–1949). Odesa. [in Ukrainian].

А. Г. Готалов-Готліб на вершині адміністративної кар’єри: життя і діяльність одеського вченого в 1944–1952 рр.

Майборода П. А., магістр історії (м. Одеса).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 116–141.

Стаття присвячена дослідженню біографії А. Г. Готалова-Готліба (1866–1960) з 1944 р до 1952 р. Ми аналізуємо викладацьку і адміністративну роботу одеського вченого, керівництво аспірантами, його наукові плани та виконані роботи, а також зупиняємося на його участі в складанні ювілейної «Історії Одеси» та ідеологічних переслідуваннях, яким він піддавався під час «ждановщини» і боротьби з «безрідним космополітизмом». Ми приходимо до висновків, що академічна кар’єра А. Г. Готалова-Готліба досягла свого піку у час глибокої старості і була обумовлена стрімким зміною політичної ситуації в Україні — поверненням Одеси під контроль радянських військ в 1944 р. У зв’язку зі своїм високим становищем в універси-

тетській ієрархії А. Г. Готалов-Готліб прагнув опублікувати, як свої візантинознавчі, так і історико-педагогічні роботи. Однак через зміни в політичній кон'юнктурі професор кілька разів ставав об'єктом переслідувань, що змушувало його, щоб відвести від себе удар, виступати в пресі з галасливими публіцистичними статтями, і, в кінцевому рахунку, не дозволило А. Г. Готалову-Готлибу опублікувати низку його підготовлених робіт. У зв'язку з зазначеними обставинами одеський професор виявив свої кращі якості, виступивши на підтримку своїх колег-античників і візантиністів. Однак А. Г. Готалов-Готліб діяв вибірково: ті, хто «перетинав» дорогу його інтересам ставали «об'єктами» скарг, а потім і переслідувань.

Ключові слова: А. Г. Готалов-Готліб, пізній сталінізм, ідеологічні кампанії, візантиністика, педагогіка, наукові традиції.

A. G. Gotalov-Gottlieb on top of the administrative career: the life and work of the Odessa scholar in 1944–1952.

Maiboroda P. A., MA in History.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 116–141.

The article investigates the biography of A. Gotalov-Gottlieb (1866–1960) from 1944 until 1952. We analyze the teaching and administrative work of the Odessa scientist, graduate guide his research plans and work performed, as well as his participation in the preparation of the anniversary edition of the «History of Odessa». We conclude that the academic career of A. Gotalov-Gottlieb has reached its peak at the time of a rather old age, and was due to the rapid change in the political situation in Ukraine — Odessa was returned under the control of the Soviet troops in 1944. With regard to its high position in the university hierarchy A. Gotalov-Gottlieb tried to publish both his Byzantine and pedagogical work. However, due to changes in the political environment, professor several times became the object of persecution that forced him, withdrawing from a stroke, to publish strident political articles. In connection with these circumstances A. Gotalov-Gottlieb had shown his best qualities, supporting his colleagues-Byzantinists. However, A. Gotalov-Gottlieb acting selective: those who “crossed” his interests became «objects» of his complaints, and then often persecutions.

Keywords: A. Gotalov-Gottlieb, late Stalinism, ideological company, Byzantine science, education, scientific traditions.

А. Г. Готалов-Готлиб на вершине административной карьеры: жизнь и деятельность одесского учёного в 1944–1952 гг.

Майборода П. А., магистр истории.

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 116–141.

Статья посвящена исследованию биографии А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960) с 1944 г. до 1952 г. Мы анализируем преподавательскую и административную работу одесского учёного, руководство аспирантами, его научные планы и выполненные работы, а также останавливаемся на его участии в составлении юбилейной «Истории Одессы» и идеологических проработках, которым он подвергался во время «ждановщины» и борьбы с «безродным космополитизмом». Мы приходим к выводам, что академическая карьера А. Г. Готалова-Готлиба достигла своего пика в пору глубокой старости и была обусловлена стремительным изменением политической ситуации в Украине — возвращением Одессы под контроль советских войск в 1944 г. В связи со своим высоким положением в университетской иерархии А. Г. Готалов-Готлиб стремился опубликовать, как свои византиноведческие, так и историко-педагогические работы. Однако из-за изменений в политической конъюнктуре профессор несколько раз становился объектом преследований, что заставляло его, чтобы отвести от себя удар, выступать в прессе с крикливыми публицистическими статьями, и, в конечном счёте, не позволило А. Г. Готалову-Готлибу опубликовать ряд его подготовленных работ. В связи с указанными обстоятельствами одесский профессор проявил свои лучшие качества, выступив в поддержку своих коллег-античников и византинистов. Однако А. Г. Готалов-Готлиб действовал избирательно: те, кто «пересекал» дорогу интересам одесского учёного становились «объектами» его жалоб, а затем нередко и соответствующих проработок.

Ключевые слова: А. Г. Готалов-Готлиб, поздний сталинизм, идеологические кампании, византинистика, педагогика, научные традиции.

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІКИ

УДК 94(477.7):027.1:329.614:82-94«19/20»

*Олександр Олександрович КОНИК,
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та історіографії
Херсонського державного університету
(м. Херсон).*

ПІДПІЛЬНА БІБЛІОТЕКА У СПОГАДАХ ХЕРСОНСЬКИХ БОРЦІВ ІЗ ЦАРИЗМОМ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Стаття присвячена маловивченій проблемі формування підпільної бібліотеки в Херсоні та її функціонування у робітничому середовищі. Розглянуто інформаційний потенціал спогадів як історичного джерела для вивчення регіональної соціокультурної історії та різні способи його інтерпретації. На основі виявлених та проаналізованих архівних документів зроблено висновок про вплив особистості засновника бібліотеки Володимира Сергєєва та нелегальної літератури на його синів, які стали активними учасниками боротьби проти царської влади

Ключові слова: спогади, підпільна бібліотека, Херсон, нелегальна література, боротьба з царизмом.

The article is devoted to little-known problem of forming an underground library in Kherson and its operation in the working environment. Information potential of the memories is considered as a historical source for the study of regional socio-cultural history and different ways of its interpretation. On the basis of the identified and analyzed archival doc-

uments a conclusion was drawn about the influence of the personality of the library founder Vladimir Sergeev and illegal literature on his sons, who were active participants in the struggle against imperial power.

Keywords: memories, underground library, Kherson, illegal literature, the struggle against the tsarist government.

Статья посвящена малоизученной проблеме формирования подпольной библиотеки в Херсоне и ее функционирование в рабочей среде. Рассмотрены информационный потенциал воспоминаний как исторического источника для изучения региональной социокультурной истории и различные способы его интерпретации. На основе выявленных и проанализированных архивных документов сделан вывод о влиянии личности основателя библиотеки Владимира Сергеева и нелегальной литературы на его сыновей, которые стали активными участниками борьбы против царской власти

Ключевые слова: воспоминания, подпольная библиотека, Херсон, нелегальная литература, борьба с царизмом.

Важливість біографічно-інформаційної дослідницької роботи є загально визнаною: українські вчені давно працюють над цією проблематикою, існують спеціалізовані видання для її висвітлення, зокрема збірник «Українська біографістика» [7] та ін. Всебічно розглядаються як теоретичні проблеми вивчення історичного минулого на базі біографічних студій, так і шляхи вирішення суто практичних, утилітарних завдань [7, с. 3–8, 11–12].

Однією із актуальних є проблема переосмислення і верифікації суперечливих сторінок історії, глорифікованих або шельмованих іще в недавні часи постатей, тощо. Уникнути тенденційності при висвітленні політично вагомих подій об'єктивно непросто, пересадити містяться не тільки в офіційній історичній літературі, але також і в спогадах їх безпосередніх учасників — чи призначених для публікації, чи просто переданих на збереження до архівів або відповідних відділів бібліотек.

Спогади — надзвичайно цікаве та багате на інформаційні та інтерпретаційні можливості джерело. Йдеться про свідчення й інтерпретацію фактів самим автором, його сучасниками, подальшими дослідниками, якщо такі були, і далі по колу. Спомини ґрунтуються зазвичай на автобіографічному матеріалі, але — на відміну від офіційних анкет і автобіографій — мають зовсім іншу мотивацію та часто використовувалися для конструювання певного образу їх автора *post factum*. У цілому дають виключно багатий матеріал для вивчення регіональної соціокультурної історії, її «залюднення» та ролі

окремих особистостей і родин у бурхливих політичних процесах на переломі XIX–XX ст.

Прояви конструювання образу революціонера та впливу нелегальної бібліотеки, преси та літератури загалом на формування переконань і поведінкову мотивацію членів робітничої херсонської родини у спогадах одного з її членів є основним завданням цієї розвідки.

Історіографії питання, якщо не вважати такою дві-три невеликі газетні публікації, не існує. Це типова ситуація при спробі висвітлення маловідомих за межами району чи міста особистостей.

Аналіз суттєвих для висвітлення нашої теми методологічних аспектів, зокрема термінологічних, стосовно синонімічності понять «спогади», «спомини» чи «мемуари», особливостей використання таких джерел у біографічних дослідженнях і застосування інструментарію «нової сімейної історії» в науковій практиці біографічної галузі, найпростіше знайти на сторінках згаданого вище збірника [7, с. 439–440, 444, 461].

Повідомлення базується на спогадах Сергія Володимировича Сергєєва (дати життя автора спогадів потребують уточнень¹), уродженця міста Херсона, учасника боротьби за радянську владу на Херсонщині, землеміра за початковою освітою, датованих 1957 р., що зберігаються у Державному архіві Херсонської області [3]. У силу певних обставин чи особливостей характеру автора спогадів (далі в тексті зватимемо його «автором», — *О. К.*), вони стосуються усієї родини Сергєєвих, що робить їх також джерелом «сімейної історії».

Основний мотив створення споминів (попри можливе замовлення з боку партійних чи радянських властей або ініціативи архівних працівників) простежується у пріоритетах. Стержнем спогадів автор зробив опис епізодів із революційного минулого херсонського краю, починаючи з революції 1905–1907 рр., та його особистої причетності до нього. Очевидно, відчував у цьому потребу: так вийшло, що страйків на заводах він не організував, у бойових дружинах або Червоній армії не перебував, махновців особисто не переслідував тощо. Був беззастережним прихильником комуністичних ідей, із ентузіазмом працював над установленням і зміцненням радянської влади у регіоні, іноді з ризиком для життя (бути землеміром у херсонських степах за непевних часів перерозподілу землі, вочевидь, було справою небезпечною). З роками не втрачав запалу юності, уже на пенсії в підписах під листами вживав романтичну

---

¹Тут і далі в тексті подано тільки відомі дати, вказані у розглянутих архівних справах.

формулу «З комуністичним вітанням!» і вказував номер партійного квитка («партквиток № 0669042») [3, арк. 23].

Проте, як можна зрозуміти з контексту розглянутих справ, власті якось не спішили визнавати його буремне минуле: навіть кандидатський стаж у ВКП(б) довелося відбувати з 1930 й аж до 1939 р. [3, арк. 12]. Відтак спогади могли послужити своєрідною легітимацією власних заслуг, способом розповісти, «як було все насправді». Ця мотивація, притаманна зазвичай усім мемуаристам, могла мати місце й у даному випадку.

Так чи так, але вже на схилі трудової кар'єри у другій половині 50-х рр., а особливо після виходу на пенсію, Сергій Сергєєв заходився активно збирати матеріали про свою діяльність на користь партії та радянської влади, і написав згадані вище невеликі (12 аркушів машинописного тексту), але вельми цікаві спогади. Разом із супутніми матеріалами, представленими переважно газетними вирізками та листуванням із бібліотеками й архівами, вони складають джерельну базу цієї розвідки [2–4].

Ми використали не всі, а найбільш репрезентативні для висвітлення заявленої теми справи зі сформованих переважно у 50–60-ті рр. ХХ ст. фондів старих більшовиків, борців за радянську владу тощо, дотичні до діяльності Сергія Сергєєва. При сучасній перереєстрації такі фонди отримують більш реалістичні назви, бо боротьба за радянську владу іноді полягала у факті усунення голови сільської управи демобілізованими солдатами після несправедливого розподілу цукру цією управою, участь у революційних подіях — у доставці дров на квартиру родичів Леніна Єлізарових у Петрограді, або у переказах роману Ежель-Ліліак Войніч «Гедзь» у солдатських казармах чи співанні там же пісень про зраненого солдатика, якого обходять увагою сестри-жалібниці, бо їм подобаються офіцери й т. ін².

Головним стержнем у спогадах про родинну революційну діяльність до 1917 р. Сергій Сергєєв зробив постать свого батька та зібрану останнім «підпільну робітничу бібліотеку». Створення нелегальних бібліотек було більш характерним для гімназійної чи студентської субкультури кінця ХІХ ст., але організували їх і робітники та вихідці з так званого «пролетарського середовища».

Одним із таких був батько автора. У спогадах він однозначно позиціонується робітником, і таким на початку століття й був, проте окремі стадії родинного життя, зокрема походження та не зовсім типові для робітничого середовища соціальні зв'язки, не можна вважати зовсім ясними через брак джерельної інформації, яку можна

---

²Детальніше про це див.: [5].

перевірити. Авторські інтерпретації та можливі їм альтернативи будемо розглядати в ході подальшого викладу.

Батько автора, Сергєєв Володимир Пилипович (1861–1921) — кочегар, машиніст і слюсар за фахом — народився у Херсоні на Воєнному форштадті. З раннього дитинства був сиротою, батька свого (тобто діда автора спогадів, — *О. К.*) — не пам'ятав. З 8–9 років працював на шерстемийні, «*котра у ті далекі роки (1870–1975) знаходилася на колишньому Потьомкінському острові, де тепер збудовані судноремонтні верфі м. Херсона*». Мати ж автора була «*пралею, колишньою кріпосною селянкою*» [3, арк. 1].

Отже, з родини кочегара-машиніста з важким дитинством, що не пам'ятає батька, і пралі з кріпаків: стовідсотково робітничо-селянське походження. Однак у тексті спогадів після машинописного «Пилипович» кимось дописано чорнилом «Олексійович». Ситуація трохи непевна, адже у Пилипа-Олексія мала бути дружина, тобто бабця автора споминів, яка мала знати ім'я свого чоловіка (принаймні у сімейних переданнях такі речі зазвичай були відомими). Не зовсім ясною є і згадка про кріпосне походження матері автора — кріпосного права на Херсонщині, як відомо, не було. До того ж батько народився у рік відміни кріпосного права і міг мати дружину-кріпачку хіба тоді, коли б вона народилася задовго до 1861 р., тобто була значно старшою. Це, як на шлюбні традиції того часу, було малоймовірним. Хіба що була *родом* із кріпаків, із сім'ї переселених селян. Можливо, автор не дуже переймався різницею у правовому становищі матері до її шлюбу — кріпачка вона чи тільки родом із кріпаків. До того ж згодом, у 1968 р., у одній із газетних публікацій про родину Сергєєвих зустрічаємо ще й український, вірніше, козацький слід. За новим (чи уточненим) варіантом історії материнської лінії її дід був запорозьким козаком: «*...бувало сяде взимку на печі, та як почне розповідати: і про турка, і шляхту польську, і про князя Гришку Таврійського. А потім як розійдеться, як заспіває!...*» [2, арк. 22]. Це теж могло бути, хоча в даному разі важко відділити авторські спомини, якими явно користувався журналіст, від можливих «доповнень», що ними прикрасив свій нарис автор нарису «Комуністи» у районній газеті: дуже вже нагадує ця розповідь відомий сюжет із «Автобіографії» Тараса Шевченка.

Однак «пролетарське походження» автора у спогадах виглядало безсумнівним, чим і виконувалася одна з важливих умов успішної кар'єри в ранні радянські часи.

Родинною гордістю майбутніх комуністів Сергєєвих була батькова підпільна бібліотека. Сам батько, як припускає автор спогадів, членом РСДРП не був, але «*...був пристрасним пропагандистом*

Марксизму) (Так — О. К.) [3, арк. 5]. Розповіді про легендарну бібліотеку присутні практично в кожній подальшій газетній публікації автора, підтверджуючи цю тезу.

Щодо започаткування підпільної бібліотеки «вдома», то Сергєєв розповідає історію цілком вірогідну як для причорноморського портового міста, хоч і не без певних романтичних алюзій. Отже, його батько замолоду працював кочегаром на пароплавах сполучення Херсон-Одеса, а у 1885–1890-х рр. на лінії Одеса-Гамбург. У Гамбурзі познайомився з портовими робітниками, багато з яких були соціал-демократами, і через них придбав декілька книжок російською мовою, виданих у різних містах Німеччини. Вони склали в майбутньому основу його нелегальної бібліотеки, яку він тримав у схованці в кришці великого сімейного столу. Автор пам'ятає, що серед книжок цієї бібліотечки були окремі роботи К. Маркса... «(скорочене лейпцігське видання *«Капіталу»* 1899 р., 250 с.) Ф. Енгельса (*«Походження сім'ї, приватної власності й держави»*, К. Лібкнехта (*Його біографія й революційна діяльність, зазначив автор*), Лассалья (*Що таке держава*), Менгера (*Нове вчення про державу*))» — ініціалів останніх двох авторів не подає [3, арк. 1].

Батько міг тоді не знати, що діяльність Фердинанда Лассалья скептично оцінювалися Енгельсом, а німецькі соціал-демократи, що саме воліли боротися в парламенті, а не на барикадах, для нього були радше «філістерами». Що ж до теорії віденського професора Карла Менгера про невтручання держави в економіку, то для російських більшовиків це взагалі було святотатством. Тобто, у батькових книжках йшлося не зовсім про марксизм. Однак більшовиків тоді ще не було, а гамбурзькі портові приятелі батька, скоріш усього, були або «філістерами», або просто заробляли гроші на сумнівному товарі (батько книжки «придбав», як було сказано).

У подальшому ця бібліотека поповнювалася брошурами Енгельса, Плеханова та іншими, які батько «діставав» із Києва, Петербурга, Катеринослава. Це цікавий сюжет для подальшого дослідження: заводський слюсар, не зв'язаний із партійною структурою, «дістає» нелегальні книжки. Таке «дістання» як мінімум передбачає високу мобільність і наявність зв'язків у підпільному середовищі. Як для робітника, поїздки за літературою у згадані міста були справою малореальною, відтак залишаються друзі та знайомі — не обов'язково з робітничого середовища.

А ще такого роду літературу можна було банально купити тут-таки в Херсоні. «Старий більшовик» Андрій Пантелеймонов, приблизно одного віку з автором спогадів (1895 р. нар.), з 1908 р. працював палітурником у майстерні при відомій у Херсоні книгарні

Шаха, хазяйка якої мешкала переважно за кордоном і, судячи з характеристик Пантелеймонова, не мала жодного стосунку до революції. Розповідаючи про перше знайомство з жандармами (йшов 1914 р., але ще до війни) Пантелеймонов, як про звичну річ, згадує про оборудки власників магазину з нелегальною літературою. Під магазином був склад палітурних матеріалів, до якого він, як хлопець розсудливий і тверезої поведінки, мав доступ. Далі цитуємо: «... У тому ж складі зберігалася й нелегальна література. Завідував нею сам управляючий [...]. Нелегальна література після отримання, за можливістю, розкладалася на полицях. Але траплялося, не встигали ще повністю розпакувати, як налітали жандарми у такій кількості, що хватало оточити весь квартал...». Далі про деталі жандармської операції: запитання про походження літератури, крики, погрози, складання протоколу, виклики в жандармське управління та подальші погрози, але... погрози-натяки: «... цього разу обійдеться, але наступного разу буде вжито найстрогіших заходів». Зрештою, протокол складено з таким формулюванням: «Література дійсно знайдена, але в ящиках, на ящиках відсутній напис, що література не дозволена до продажу». Управляючий потім сказав, що такий протокол коштував магазину 2000 руб.» [1, арк. 3–4]. Ці гроші, певна річ, магазин мав повернути. Виходило так, що жандарми, які не знайшли на ящиках із книжками напису про те, що вони нелегальні, мали свій зиск, магазин Шаха — свій, інакше сумнівна література на склад магазину цілими ящиками не завозилася б. Товар мав приносити прибуток. Ніякої революції, тільки бізнес... А раз так, то гроші робітників нічим не гірші, ніж гроші інших клієнтів магазину, що торгував також письмовим приладдям, нотами тощо, як це було заведено в ті часи.

Судячи з характеру Пантелеймонова, що проглядається за текстом його споминів, цей сюжет навряд чи був ним вигаданий, аби показати продажність царських жандармів. У країні було негаразд, як покаже 1917 р. Однак бібліотека Сергєєва до цих часів не дожила.

У 1899–1905 р. «нелегальна робітничка бібліотека батька», як називає її автор спогадів, була перевезена до м. Каховки, де слюсар Сергєєв знайшов роботу на ливарному заводі Гуревича. Окремо наголошено, що батько давав читати книжки робітникам додому. Влітку завод згорів — за підозрою автора, спалений за вказівкою господаря, який отримав страховку та заодно позбавився від революційно налаштованої публіки [3, арк. 2].

Родина перебралася до передмістя Херсона, Степанівських хуторів, а з 1907 р. — у саме місто. Батько поповнив тим часом «підпільну робітничу бібліотеку» забороненими статтями Льва Толстого

про церкву та її служителів, брошурами Максима Горького, зокрема «Буревісником» — літературою не те щоб революційною, але все ж. А в період з 1910 по 1917 р., за спогадами автора, батько отримував із Петрограда (так, — *О. К.*) через залізничних машиністів газети — по 2–3 передачі щомісячно невеликими пакунками. Автор пам'ятає газети «Іскра», «Правда», «Робоча Правда» та інші соціал-демократичні видання. Батько давав читати ці газети робітникам, вони «...переходили із рук в руки й зачитувалися до того, що ставали прозорими, важко вже було розбирати текст. Але навіть у цьому вигляді газети мали великий попит, оскільки батько отримував тільки по 3–5 екземплярів, а іноді й менше». У цьому переліку дещо дисонує газета «Іскра», яка на той час давно вже не виходила, не зовсім зрозумілим видається і батьків статус у її поширенні — «любительський» чи все ж він працював на якусь революційну структуру. З 1910 р. долучив до цієї роботи й трьох своїх синів — Євгена, Олександра та автора спогадів, Сергія [3, арк. 3].

Цікаво, що жодним словом не прокопчився про цю бібліотеку чи участь Сергєєва у поширенні газети «Правда» серед робітників заводу сільгоспмашин Гуревича іще один учасник революційних подій 10-х років у Херсоні І. Абезгауз. Він працював тоді модельником на тому ж заводі й пальму першості у поширенні соціал-демократичної преси серед робітників віддавав майбутньому визнаному лідеру революції в Херсоні товаришу Сорокіну, натякнувши й на свою скромну участь («... підтримували газету, збирали мідяки на неї...») [2, арк. 15]. Можливо, модельники (робітничка еліта на будь-якому великому заводі, де був ливарний цех чи дільниця, бо йдеться про ливарні моделі, — *О. К.*) мали свої канали постачання забороненої преси, відмінні від можливостей представників поширеного слюсарного ремесла, можливо між «старими більшовиками» уже в радянські часи мала місце цілком зрозуміла конкуренція, яка й виявлялася як у сказаному, так і в замовчуваному у спогадах.

Однак вірити одному авторові спогадів і не вірити іншому немає жодних підстав, тим більше, що батько-Сергєєв таки домігся зрештою свого — усі троє його синів стали учасниками революційного руху, нехай і у безневинній поки формі читання батькових газет робітникам на лужку в час обідньої перерви.

Дуже важливий момент: батькове захоплення підпільною бібліотекою та нелегальними газетами, мабуть, зігрівало йому кров у досить сонній атмосфері периферійного міста, але було потенційно небезпечним для дітей, що підросли у родині. Це відчувала мати, яка, за словами автора згаданого вище нарису, не хотіла, щоб сини теж ішли батьковою стежкою (ще про двох своїх сестер автор у роз-

глянутих нами справах не згадує — О. К.). Йшлося про те, що один із синів, Сашко у 13-річному віці підгледів, де батько ховав книжки та поцупив одну з них. Розбирав незнайомі слова — соціал-демократи, марксизм... Мати застала його за цим читанням й увечері вчинила веремію «*Сам голову в петлю саджаєш, і синів туди?*» [2, арк. 22]. Вжита метафора, якщо справді так було сказано, мала зловісний характер, принаймні для Олександра, через якого й почалася батьківська сварка. У 1919 р. денікінці під орудою генерала Слащова повісять його як червоного комісара «...у м. Миколаєві на шовковиці, на Караїмському кладовищі, біля сторожки» [103, арк. 8]. У підпільники ж пішов, за словами автора нарису (читай — автора спогадів) після цього читання та подальших розмов із батьком, оскільки без революції не бачив інших шляхів для здійснення своєї мрії — стати капітаном далекого плавання, щоб носити кашкета з «крабо́м» й кітеля з золотими нашивками, та побачити дивні заморські країни [2, арк. 22].

Мрія багатьох херсонських хлопчаків, і не тільки херсонських, у цьому випадку привела до не зовсім сподіваних наслідків. А батькова «потайна бібліотека» між тим доживала останні дні. Характерно, що автор указує точну адресу її знаходження у 1910–1911 р. «...*(вулиця Заведенська (тепер вулиця Клари Цеткін, дім № 7, фасад будинку на вулицю) ...)*» [3, арк. 4], й робить так не тільки в цьому епізоді споминів. Подібна скрупульозність (якщо не враховувати того курйозного моменту, що примудрився не назвати рік власного народження) — характерний стиль автора, що мав, очевидно, продемонструвати повну достовірність сказаного.

Кінець батькового дітища він описує лаконічно, але яскраво: «*У кінці 1911 року ця бібліотека була видана якимось провокатором і розгромлена (знищена) царською поліцією. Батько був жорстоко побитий і арештований на довгий час. Підлоги в квартирах (так, — О. К) були зламані, пічка й стіни були покопирсані ломом — шукали з переляку не тільки книжки, але й зброю*» [3, арк. 4]. Навряд чи існування такої бібліотеки було секретом для поліції чи жандармів і раніше, скоріш усього пробив її час. Чи то поліції треба було відзвітуватися належним чином, чи у слюсаря Сергеева не було стільки грошей на хабаря, скільки їх було в управляючого магазином Шаха, але маємо dokonаний факт: підпільної бібліотеки не стало. А батька, на той час уже профспілкового активіста, робітники заводу Гуревича висунули в 1912 р. виборщиком від робочої курії при чергових виборах депутатів Державної думи. На губернських зборах його, природно, провалили (робоча курія була представлена 4 голосами з 126). Коли повертався додому, знову жорстоко побили — цього разу хер-

сонські чорносотенці — у темному місці недалеко від губернського земства «... (біля бульвару Карла Маркса — колишній Потьомкінський бульвар)...» [3, арк. 5], подає локацію події автор.

Однак із втратою батьківської книгозбірні бібліотечна тема в житті братів Сергєєвих не вичерпується.

У якийсь момент автор починає згадувати свого двоюрідного брата Бориса Сергєєва — не кого іншого, як майбутнього орденосця й лауреата сталінських премій, відомого радянського письменника Бориса Андрійовича Лавреньова (1891–1959). Прикметно, що у спогадах 1957 р., де описуються також життєві шляхи братів автора — страченого білогвардійцями Олександра й активного учасника громадянської війни, майбутнього ректора одного із київських вишів Євгена, членів партії, якими він явно пишається, про брата Бориса немає жодного слова.

Однак у липні 1961 р. в обласній газеті «Наддніпрянська правда» з'являється короткий нарис Сергєєва під назвою «Дорогий образ. До 70-річчя з дня народження Б. А. Лавреньова», який починається дещо загадково: «*Моя перше знайомство з двоюрідним братом по батькові — Борисом Сергєєвим припадає на 1906 р.*» [4, арк. 7]. Далі розкриваються обставини — родина жила у той час у передмісті за сім кілометрів від Херсона, Сергій із Олександром якраз навчалися у трикласному міському училищі та в негоду ночували у домі дядька. Дядько Андрій (про якого теж жодної згадки раніше) був учителем і завідувачем сирітським будинком та школою (тепер у цьому приміщенні будинок-музей Бориса Лавреньова — *О. К.*), із помешканням у дворі школи. Там і відбулося знайомство з Борисом, який увів їх у коло своїх інтересів, зокрема книг, які сам любив читати — про подорожі. За його порадою хлопці записалися на постійний абонемент до Херсонської публічної бібліотеки, де брали літературу протягом довгих років. Більше того — Борис познайомив хлопців із «...*провідними працівниками бібліотеки, завдяки чому ми одержали можливість користуватися цікавими книгами, і нам видавали їх без затримки*». Коли ж батько автора з родиною переїхали до Херсону разом зі своєю бібліотекою, то «...*окремі книги з його бібліотеки брав читати і Борис*» [4, арк. 7].

Тут виникають запитання, на які відповідей поки немає. Батько автора не пам'ятає свого батька; автор, що мешкав переважно у Херсоні, знайомиться з двоюрідним братом, який теж тут проживав, тільки у 1906 р. Віднайдений дядько Андрій із дружиною Марією, вчителькою гімназії, толерують братам, Сашкові та Сергієві, турбуються про них, тощо. Виходить — рідня, але із зовсім іншого соціального середовища. Вчительство в гімназії передбачало наявність

вищої освіти, відтак чин та особисте дворянство. Мотивація до родичання з боку представників «нижчої верстви» родини — слюсаря і пралі — зрозуміла: хлопцям є де переночувати в час негоди й узагалі — помешкання у самісінькому центрі Херсона. А що штовхнуло дядька Андрія до братових дітей — 1905 р., революція? «Ми теж простого роду»? Але ж Володимир батька не пам'ятав, то, може, й Андрій так само? Може, не такого простого? Сам Борис, виходить, теж раніше нічого не чув про родичів?

Щодо Борисового протегування хлопцям у міській бібліотеці — «познайомив із провідними працівниками»: пересічний читач зазвичай не спілкується з провідними працівниками бібліотек. Співробітник абонементу або читального залу, котрий видає літературу, — саме вони є звичним колом спілкування читача в бібліотеці, необхідним і достатнім. Інколи ще бібліограф, для окремих категорій відвідувачів. Наразі все. Борис же близько знав *«провідних працівників»*. Визнаною неформальною лідеркою херсонської міської бібліотеки, або ж *«провідною працівницею»* у той час була колишня петербурзька курсистка Віра Шейнфінкель³, впливовим меценатом — Михайло Беккер, який тривалий час обіймав посаду херсонського міського голови.

Рівень знайомств юного Бориса (чи й дядька Андрія), щонайменше, викликає повагу.

А стосовно Сашкового бажання носити кашкета з «крабом», то наразі важко сказати, що на нього більше вплинуло — батькові книжки про соціал-демократів, чи Борисові про подорожі. А трохи старший за віком Борис мав іще й кашкета із золотим якірцем над козирком...

Можна підсумувати. Архіви свого часу зробили добру справу, стимулювавши учасників революції та боротьби за радянську владу до створення споминів та забезпечивши їх збереження. Ці спомини містять масу фактичного матеріалу, часто з областей, зовсім неочікуваних. Так, поза сумнівом, вони ідеологічно заангажовані, часто упереджені, з прихованими чи явними образами, іноді відвертим вихвалюванням (усе це можна відчутися й у розглянутих вище споминах) — справа історика відділити зерно від полови. До того ж, упередженість і заангажованість теж можуть виступати історичним джерелом, принаймні, при вивченні суспільних пріоритетів у той чи інший історичний період. Можна стверджувати про виключно глибокий вплив особистості засновника бібліотеки Володимира Сергєєва та нелегальної літератури на його синів, які стали активними

---

³Детальніше про це див.: [6].

учасниками боротьби проти царської влади, та родину в цілому, до якої мав також певний стосунок Борис Сергєєв, у подальшому відомий як радянський письменник Борис Андрійович Лавренєв.

Розглянуті в статті спогади в окремих випадках містять неясності (походження родини, стосунки між дядьками і братами автора, деякі інші моменти), що робить їх перспективними для подальших досліджень. Такою є й тема, що її умовно можна назвати «бібліотека і суспільство».

1. Державний архів Херсонської області (ДАХО), ф. Р-3264, оп.1, спр. 82.
2. ДАХО, ф. Р-3264, оп.1, спр. 101.
3. ДАХО, ф. Р-3264, оп.1, спр. 103.
4. ДАХО, ф. Р-3264, оп.1, спр. 105.
5. *Коник О. О.* Перша світова війна у спогадах трьох учасників встановлення радянської влади на Херсонщині [Текст] / *О. О. Коник* // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Сер. : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – Вип. 20. – Харків, 2015. – С. 60–65.
6. *Коник О. О.* Каталог громадської бібліотеки як індикатор соціокультурної ситуації в Херсоні та інтелектуальних запитів його жителів. 1872–1896 рр. [Текст] / *О. О. Коник* // Матер. міжнар. наук.-практич. конф. «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання». – Київ : «Талком», 2015. – С. 113–116.
7. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць [Текст] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень ; редкол. : В. І. Попик (гол. ред.) та ін. – Київ, 2015. – Вип. 12. – 496 с.

REFERENCES

1. State Archives of Kherson region, f. R-3264, in.1, c. 82.
2. State Archives of Kherson region, f. R-3264, in.1, c. 101.
3. State Archives of Kherson region, f. R-3264, in.1, c. 103.
4. State Archives of Kherson region, f. R-3264, in.1, c. 105.
5. *Konyk, O.* (2015). *Persha svitova viina u spohadakh trokh uchastnykiv vstanovlennia radianskoi vlady na Khersonshchyni* [The First World War in the memories of the three members of the Soviet power in the Kherson region]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, (20), 60–65. [in Ukrainian].

6. Konyk, O. (2015). *Kataloh hromadskoi biblioteki yak indykator sotsiokulturnoi sytuatsii v Khersoni ta intelektualnykh zapytyv yoho zhyteliv. 1872–1896 rr.* [Catalogue of the public library as an indicator of socio-cultural situation in Kherson and intellectual inquiries of its inhabitants. 1872–1896 biennium]. In *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Istoryko-kulturna spadshchyna: zberezhennia, dostup, vykorystannia”* [International scientific conference “Historical and cultural heritage, preservation, access, use”]. (Pp. 113–116). Kyiv: Talkom. [in Ukrainian].
7. *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 12). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Підпільна бібліотека у спогадах херсонських борців із царизмом (кінець XIX – початок XX ст.).

Коник О. О., доктор історичних наук, професор кафедри всевітньої історії та історіографії Херсонського державного університету (м. Херсон).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 142–156.

Спогади Сергія Володимировича Сергєєва, учасника боротьби за радянську владу на Херсонщині, містять багатий матеріал для вивчення регіональної історії та ролі окремих особистостей у бурхливих політичних процесах на переломі XIX–XX ст. На їх основі розглянуто прояви самопрезентації автора та впливу нелегальної літератури і на формування переконань і поведінкову мотивацію членів робітничої родини.

Висвітлено обставини формування підпільної бібліотеки батьком автора спогадів та охарактеризовано її склад. Відзначено сприятливі умови для проникнення забороненої літератури в робітниче середовище, що їх давали припортові чорноморські міста: перші книги Володимир Сергєєв придбав за кордоном, коли працював кочегаром на пароплавах лінії Одеса – Гамбург.

Відзначено вплив нелегальної літератури на його синів, які стали активними учасниками боротьби проти царської влади. Розглянуто контакти автора спогадів з представником іншої гілки родини Сергєєвих, у подальшому відомим радянським письменником Борисом Лавренєвим.

Наявність у спогадах окремих неясних місць (походження родини, стосунки між дядьками і братами автора та ін.) робить їх перспективними для подальших досліджень.

Ключові слова: спогади, підпільна бібліотека, Херсон, нелегальна література, боротьба з царизмом

Underground library in the memoirs of the tsarist government fighters in Kherson (late nineteenth – early twentieth centuries).

Konyk Oleksandr, Professor of World History and Historiography of Kherson State University, Doctor of science (history), (Kherson).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 142–156.

Memories of Sergey Vladimirovich Sergeev, a member of the struggle for the Soviet power in the Kherson region contain rich material for the study of regional history and roles of individuals in the turbulent political processes at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. On their basis it is considered how self-expression of the author and illegal literature influenced formation of beliefs and behavioral motivation of the members of workers' family.

Deals with the circumstances of forming the underground library by the father of memories' author are highlighted and the library composition is described. Favorable conditions for the penetration of banned literature in the working environment from port Black Sea cities are defined: Vladimir Sergeev acquired the first books abroad, when he worked as a stoker on ships Odessa-Hamburg.

The influence of illegal literature in his sons, who were active participants in the struggle against imperial authority is noted. The contact between the memories' author and the representative of another branch of the Sergeevs family, subsequently a famous Soviet writer Boris Lavrenyov is considered too.

The presence of some vagueness in memories (the origin of the family relationship between uncles and brothers of the author and others), make them promising for further research.

Keywords: memories, underground library, Kherson, illegal literature, the struggle against the tsarist government

Подпольная библиотека в воспоминаниях херсонских борцов с царизмом (конец XIX – начало XX в.)

Коньк А. А., доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории и историографии Херсонского государственного университета (г. Херсон).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 142–156.

Воспоминания Сергея Владимировича Сергеева, участника борьбы за советскую власть на Херсонщине содержат богатый материал для изучения региональной истории и роли отдельных личностей в бурных политических процессах на рубеже XIX–XX вв. На их основе рассмотрены проявления самопрезентации автора и влияния нелегальной литературы на формирование убеждений и поведенческую мотивацию членов рабочей семьи.

Освещены обстоятельства формирования подпольной библиотеки отцом автора воспоминаний, охарактеризован ее состав. Отмечены благоприятные условия для проникновения запрещенной литературы в рабочую среду, существующие в припортовых черноморских городах: первые книги Владимир Сергеев приобрел за границей, когда работал кочегаром на пароходах линии Одесса – Гамбург .

Отмечено влияние нелегальной литературы на его сыновей, которые стали активными участниками борьбы против царской власти. Рассмотрены контакты автора воспоминаний с представителем другой ветви семьи Сергеевых, в дальнейшем известным советским писателем Борисом Лавреневым.

Наличие в воспоминаниях отдельных неясных мест (происхождение семьи, отношения между дядями и братьями автора и др.) делает их перспективными для дальнейших исследований.

Ключевые слова: воспоминания, подпольная библиотека, Херсон, нелегальная литература, борьба с царизмом.

*Валерій Валерійович ЛЕВЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
(м. Одеса).*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ – КЛЮЧОВА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГЕНЕРАЦІЙ ВЧЕНИХ-ІСТОРИКІВ ОДЕСИ

У статті запропонована модель вивчення закономірності формування та розвитку наукового знання та змін парадигм серед учених-істориків Одеси крізь призму ідентичності їхньої генерацій. Сформульовано тлумачення терміну генерація та запропоновано хронологічну періодизацію генерацій одеських істориків. На тлі соціально-політичних змін першої половини ХХ ст. ідентифіковано та представлено постать одеського історика М. Соколова як представника «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів.

Ключові слова: інтелектуальна біографія, вчені-історики, наукове співтовариство, Одеса, генерації.

The article proposed a model for the study of regularities of formation, development of scientific knowledge and paradigm shifts among historians of Odessa through the prism of the identity of their generations. Presents the meaning of the term generation and proposed a chronological periodization of generations of Odessa historians. On the background of socio-political changes of the first half of the XX century are identified and represented by a person of the Odessa historian N. Sokolov as a representative of «pozднеuniversity» generation of Imperial times.

Key words: intellectual biography, historians, academia, Odessa, generation.

В статті предложена модель изучения закономірности формирования и развития научного знания, изменения парадигм среди учёных-историков Одессы через призму идентичности их генерацій. Представлено значение термина генерація и предложена хронологі-

гическая периодизация поколений одесских историков. На фоне социально-политических изменений первой половины XX в. идентифицировано и представлено персону одесского историка Н. Соколова как представителя «позднеуниверситетской» генерации имперских времён.

Ключевые слова: интеллектуальная биография, учёные-историки, научное сообщество, Одесса, генерации.

Історична наука покликана виявляти рушійні сили та фактори історичних змін. Відомо, що такими можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні за своєю природою явища. За останні роки зросла увага до вивчення ролі окремих персоналій в історії. Підтвердженням цьому є бурхливий розвиток біографістики, просопографії та інших спеціальних історичних дисциплін, присвячених вивченню історії в контексті окремих історичних постатей, зокрема і представників наукової інтелігенції. Згадані дисципліни цікавляться життєписами особистостей, які належать до визначеного історичного періоду. Це можуть бути індивідуальні та колективні біографії, що розкривають особливості історії окремих територій, важливих історичних періодів та розвиток окремих соціальних інститутів.

Вивчення біографій дає змогу розкрити важливі особливості новітньої історії. Особливий інтерес викликають біографії представників еліти, котрі ініціюють соціальні зміни у визначеній сфері громадського життя. Зокрема для вивчення історії науки цікаві біографії вчених, які зробили внесок у її розвиток та уособлюють собою науковий простір та інтелектуальний прошарок соціуму.

Одеське співтовариство професійних істориків за понад двохсотрічну історію пройшло складний шлях еволюції й у різні часи мало певні характерні риси та ознаки. Тому, на наш погляд, варто спробувати охарактеризувати особливості цих періодів розвитку співтовариства одеських учених-істориків за весь час існування їхніх поколінь.

У контексті запропонованої теми дослідження плануємо вивчити закономірність формування, розвитку, поширення наукового знання та зміну парадигм серед істориків наукового співтовариства Одеси крізь призму ідентичності поколінь (нині у науковій літературі поширеніше поняття «покоління») та умов, що визначають їхнє формування [26]. У свою чергу пропонуємо ввести до наукового обігу запозичений у галузі природничих наук [2] термін «генерація», який по суті означає те саме, що й «покоління», але не обмежується хронологічними рамками професійної діяльності вчених [27], розширюючи межі їхнього вікового цензу. Тобто, генерація «...пред-

ставлена більш-менш одновіковими індивідуумами, які змінюються наступним поколінням, яке при диференціації життєвого циклу може істотно відрізнятись від попереднього». Відтак ми під терміном «генерація» розуміємо представників наукового співтовариства істориків, які представлені більш чи менш одноманітними деталями та змінюються виразниками наступної генерації, які при диференціації наукового циклу істотно відрізняються від постатей попередньої генерації.

Основними компонентами, що впливали на діяльність учених-істориків, був складний перманентний процес інституційних, структурних і когнітивних факторів у науково-дослідній діяльності та державно-адміністративної системи управління. У фазі трансформації суспільно-політичних і соціально-економічних умов необхідно повніше враховувати як окремий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, так і їх взаємозв'язок і взаємозумовленість у процесі розвитку співтовариства одеських учених-істориків.

Визначення «наукове співтовариство» розуміємо як сукупність учених-професіоналів, організація яких відображає специфіку наукової професії. У більш детальному ракурсі наукове співтовариство — це соціальна група, що поділяється на більше диференційовані підгрупи, об'єднані стандартами професійної поведінки, спільністю освіти, спеціалізації, наукових інтересів і змістовними когнітивними установками, які відповідно до теорії Томаса Семюела Куна (1922–1996) називають дисциплінарною матрицею або парадигмою [7]. Ключовим поняттям у його концепції, однак, є не парадигма, а поняття наукового співтовариства. Наукове співтовариство в контексті теорії американського вченого виступає як логічний суб'єкт наукової діяльності. Тобто, згідно концепції Т. Куна, науковець може бути зрозумілий як учений тільки за його приналежністю до наукової спільноти, всі члени якої дотримуються певної парадигми, котра, у свою чергу, характеризується сукупністю знань і особливостями підходу до вирішення наукових проблем, прийнятими даним науковим співтовариством. Таким чином, на противагу так званому інтерналістському¹ (противага — екстерналістський²), напряму в історіографії науки, для представників якого історія науки — це лише історія ідей, Т. Кун через наукове співтовариство вводить в свою концепцію го-

---

¹ Інтерналістський напрям (або іманентний), який є альтернативою екстерналістського напрямку, відстоює точку зору, згідно з якою наука розвивається не завдяки соціальному впливу, а в результаті своєї внутрішньої еволюції, де головним є зміна способу мислення.

² Екстерналістський напрям ставить собі за мету виявлення зв'язків соціально-економічного розвитку суспільства і розвитку наукових знань.

ловний фактор — людину [13]. У свою чергу, продовжимо цю ідею в тому руслі, що людина (у нашому випадку — вчений-історик) є своєрідною одиницею визначення парадигми наукового простору (історик — генерація (покоління) — наукова спільнота — науковий простір).

Оригінальний підхід вимірювання історичного часу через життя поколінь людей належить Володимиру Івановичу Вернадському (1863–1945): «...человеческая личность, как всё в окружающем мире, не является случайностью, а созданная продолжительным ходом предыдущих поколений» [4; 5]. Він детально досліджував розвиток наукової думки у ланцюгу людських поколінь, при цьому часовий відрізок кожного покоління міряв двадцятьма п'ятьма роками — тобто до народження дітей як наступного покоління [18]. Зрозуміло, що подібне визначення життєвого циклу є умовним, однак зберігає свою оригінальність. Ідеї вікового цензу В. Вернадського та методологічного підходу Т. Куна у ролі формування історії генерацій наукового співтовариства акумулюємо в логічний зв'язок: поява новаторів/ініціаторів у науці пов'язана з появою нових генерацій учених, які несуть нові методи, підходи, уявлення, ідеї, практики з заміною панівних концепцій, теорій, парадигм.

В останні роки помітно зросла увага до історії істориків та їх об'єднань у складі гуманітарної еліти країни. Дана тематика потрапила в поле зору сучасних українських [28; 15; 16; 20; 17; 21; 22; 19] і російських [1; 6; 3; 27; 26] вчених у фарватері педальовання теми європейськими колегами. На останні майже двадцять років пострадянської історіографії припадає новий етап у вивченні історії ідентичності генерацій професійної діяльності істориків. Кількісний та якісний ріст досліджень із цієї тематики на сучасному етапі пов'язаний із переходом від моно- до мультиконцептуальності в оцінці історії науки, а методологічну базу вивчення даного питання становлять принципи соціальної та культурної історій, в межах яких генерації істориків розглядаються як цілісна частина соціального та культурного ландшафтів товариств.

Інтерес до проблеми генерацій істориків Одеси сягає своїм корінням у далеке минуле. Спілкування, процеси взаємодії між ученими, стосунки, питання, з якими вони стикаються, вступаючи в контакт із іншими представниками наукової інтелігенції, завжди привертала до себе пильну увагу. Хоча у науковій літературі нами не виявлено праць, присвячених зазначеній у статті тематиці. У цілому питання про виділення генерацій одеських істориків у процесі їхньої професійної діяльності та повсякденного спілкування стали займати провідне місце у наукознавчих дослідженнях починаючи з

1990-х рр. минулого століття, коли дослідниками було встановлено, що виділення генерацій учених із проведення досліджень і отриманих результатів вважається істотною характеристикою їх наукової діяльності. Хоча в контексті політичної ситуації поділ істориків на представників дореволюційної епохи та нової формації з'явився ще у 1930-ті рр. Так, внаслідок політики більшовиків у цей період учені дорадянського часу, котрі не прийняли ідей нової влади, були умовно переведені до розряду «реакційних» або «буржуазних» [14].

До числа наукового цеху одеських істориків ми відносимо осіб за наявністю таких критеріїв: вища освіта (гуманітарні спеціальності), викладання у вишах, діяльність у профільних науково-дослідних установах, наукові публікації на історичну тематику.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець XVIII – початок XXI ст. Наукове співтовариство одеських істориків, починаючи з кінця XVIII ст. (у 1789 р. фортеця Хаджибей (з 1795 р. — Одеса) включена до складу Російської імперії) та протягом більше двох наступних століть входило до наукового простору різних державних утворень (найдовше — Російська імперія, СРСР, Україна), які, в свою чергу (за винятком України), були складовою євразійського наукового простору. Становлення і розвиток в Одесі наукових інфраструктур відбувалося в однакових із іншими освітньо-науковими центрами цих країн суспільно-політичних і соціально-економічних умовах.

Засновуючись на теорії вивчення історії науки у контексті зміни генерацій учених, спробуємо дослідити наукове співтовариство одеських істориків із метою виявлення їх загальної кількості, огляду багаторічного ритму діяльності, встановлення хронологічних меж кожної генерації, вивчення безпосередніх взаємовпливів усередині однієї або сусідніх генерацій. Також спробуємо простежити безпосередній персональний вплив учених на відстані у ланцюгу зміни генерацій, зародження інновацій, внутрішньо цехових комунікацій, місце і роль істориків у суспільстві за різних політичних режимів та їхнє ставлення до влади, етику відносин, виявити індивідуальні, особистісні властивості істориків, що в підсумку дає потенціал для глибшого розуміння буття історичної науки та тенденцій її розвитку як на локальному рівні, так і в контексті глобального осмислення.

На новітньому етапі розвитку української історіографії біографічні дослідження поступово переходять на новий рівень: від традиційного відтворення фактів життя — до інтелектуальної біографії. Увага дослідників все більше звертається на дослідження безперервних взаємозв'язків людини та оточуючого її соціокультурного простору, вираження світобачення історика в його наукових поглядах, формування життєвих пріоритетів особистості.

Ключовим алгоритмом вирішення цього завдання є пріоритетна тенденція у розвитку сучасної історіографії — інтелектуальна біографія, фокус якої спрямовано саме на «людську індивідуальність» [25]. Типологія біографічних нарисів складає на сьогодні значний діапазон варіантів. Так, у англомовних виданнях останнім часом виділяють чотири типи персональної історії: традиційну біографію історичної особи; «особисту історію» як дослідження життя індивідуума; «внутрішню біографію» (розвиток внутрішнього світу людини) та «інтелектуальну біографію істориків» [24].

Не ставлячи за мету проведення аналізу всієї картини типологічного різноманіття біографічної та біографознавчої літератури пропонуємо за універсальну модель даної проблематики обрати схему інтелектуальної біографії, що є сукупністю основних чотирьох типів біографії [23]: традиційна біографія; біографія і контекст (на тлі суспільно-політичних змін, реорганізації інфраструктури системи освіти або науки, у контексті наукового співтовариства або родини тощо); просопографія (дослідження особи в усій сукупності її індивідуальних якостей); біографія та герменевтика (вивчення інтелектуальної продукції або інтелектуальних досягнень), що в цілому складає основні віхи життя — інтелектуальної біографії.

За весь час розвитку історичної науки в Одесі співтовариство істориків представляли дев'ять генерацій, які хронологічно мають наступну градацію: 1) «аматорське»: кінець XVIII ст. – 1817 р.; 2) «ранньоліцейне»: 1817–1837 рр.; 3) «пізньоліцейне»: 1837–1865 рр.; 4) «ранньоуніверситетське» імперських часів: 1865 – кінець XIX ст.; 5) «пізньоуніверситетське» імперських часів: кінець XIX ст. – 1920 р. та 1941–1944 рр.; 6) «ранньорадянське»: 1920–1941 рр.; 7) «середньорадянське»: 1944–1968 рр.; 8) «пізньорадянське»: 1968–1991 рр.; 9) «українське»: від 1991 р. – до сучасності.

Одеське наукове співтовариство істориків за більш, ніж двохсотлітню історію пройшло складний шлях еволюції. Складні політичні умови негативно впливали на діяльність учених, які стикалися з багатьма проблемами. Кожен політичний режим різними способами намагався їх підпорядкувати домінуючій ідеології, а з її відкритими супротивниками вів боротьбу. У свою чергу, історики по-різному сприймали нові соціально-політичні умови та шукали способи не тільки для існування, а й (у окремих випадках) і виживання.

Специфіка взаємовідносин одеських істориків і політичних сил у зазначений період має багаторівневу структуру. Як в загальносвітовому, загальнодержавному та регіональному вимірі (зовнішні чинники), так і в площині впливу факторів соціально-політичної ситуації (поліетнічність, культурна революція, трансформація сис-

теми вищої освіти, впровадження політики коренізації, політичні репресії тощо). Безумовно, основним компонентом, що впливав на діяльність істориків, був складний перманентний процес інституційних, структурних і когнітивних змін у державно-адміністративній системі управління. У фазі трансформації соціально-політичних умов необхідно повніше враховувати як окремий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, так і їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Наприклад, політичні та соціально-економічні процеси першої половини ХХ ст., що відбулися на теренах України, вплинули на розвиток усіх сфер життя, зокрема й історичної науки. Ці зміни пояснюються частково тим, що спочатку вони не стільки мали на увазі удосконалення будь-якої сфери життя, скільки були відображенням пануючих на той час політичних поглядів. Відповідно носіїв цих поглядів значення та потреби історичної науки цікавили не в достатній мірі.

Подібна ж рефлексія була відносно суб'єктів історичної науки, які в різній мірі були «принижені» владою. Багатьом із них судилося пройти трагічним шляхом, визначеним долею радянської інтелігенції сталінської епохи. На цьому шляху їх чекали матеріальні труднощі, боротьба за виживання, арешти, загроза розстрілу та, в підсумку, вирок у звинуваченні в зраді Батьківщині. Серед числа цих учених хочемо згадати постать одеського історика «піздноуніверситетської» генерації імперських часів Миколи Опанасовича Соколова (1886–1953) [8; 9; 11; 12]. До кінця 1990-х рр. його ім'я не згадувалося у жодній науковій праці.

М. Соколов народився в Одесі 15 жовтня 1886 р. Після закінчення 1905 р. гімназії вступив на історико-філологічний факультет Імператорського Новоросійського університету. Ставши студентом історичного відділення, з першого курсу він захопився «практичним» вивченням історії — брав участь у археологічних розкопках на острові Березань під керівництвом професора Е. Р. фон Штерна (1859–1924), працював у музеї Одеського товариства історії та старожитностей (далі — ОТИС). Одним із аспектів його наукових захоплень стали дослідження написів на могильних плитах, привезених із археологічних експедицій, опис єгипетських і грецьких експонатів музею ОТИС. Результати цієї роботи увійшли до виданого 1908 р. каталогу музею. Влітку 1909 р. він брав участь у археологічних розкопках у с. Червона Гірка Херсонської губернії.

Після закінчення Новоросійського університету в травні 1911 р. М. Соколов отримав диплом першого ступеня. В якості стипендіата Міністерства народної освіти (далі — МНО) з 1 серпня 1911 р. був залишений для підготовки до професорського звання (прообраз сучасної аспірантури) при Варшавському університеті, але вже у ве-

ресні того ж року його було переведено до Петербурзького університету, де він отримав наукове відрядження на два роки за кордон для продовження підготовки до звання професора.

У перший рік свого перебування за кордоном М. Соколов слухав лекції в Йенському університеті. У музеях Берліна, Дрездена, Парижа вивчав пам'ятники мистецтва, давню історію та музеєзнавство, а в Паризькому університеті слухав лекції з історії мистецтв. У травні 1912 р. переїхав до Італії, де протягом шести місяців брав участь у розкопках Помпеї та вивчав пам'ятки мистецтва в Генуї, Мілані, Флоренції, Римі та Венеції. У жовтні 1912 р. переїхав до Греції, де в Афіньському університеті вивчав грецьку давнину, брав участь в археологічних розкопках давніх міст Фесту та Кносса на острові Крит. За час перебування за кордоном молодий учений отримав вищу історичну освіту європейського рівня та підготував і опублікував кілька дослідницьких робіт, серед яких «*Les épisodes de l'activité de la censure russe*» («Епізоди діяльності російської цензури» — переклад В. Л.), «*Quelques épisodes de la vie des étudiants russe en 1905 année*» («Деякі епізоди з життя російських студентів у 1905 році» — переклад В. Л.), обидві видані в Парижі 1912 р., «*Воскрешая Помпея*» (Рим, 1912) та «*На развалинах Кносса и Феста*» (Афіни, 1913). Якщо дві останні праці були написані в контексті фахових інтересів, то поява двох перших свідчить про зацікавлення вченого революційними поглядами, що було притаманно молодому поколінню того часу. Невипадкове і друкування цих статей за кордоном. Публікація їх в Росії була неможливою, зважаючи як на упередження цензури, так і на неминучість зарахуванням їх автора до числа «неблагонадійних» громадян із подальшим потраплянням під нагляд поліції.

У серпні 1913 р. М. Соколов повернувся до Петербурга, де з відзнакою закінчив Археологічний інститут, за що йому було надано звання дійсного члена Імператорського Російського археологічного товариства. У жовтні 1913 р., після складання магістерських іспитів і читання пробних лекцій, він був затверджений магістрантом кафедри загальної історії Петербурзького університету а в якості позаштатного приват-доцента та допущений до педагогічної роботи в Археологічному інституті та Вищих Жіночих курсах. Одночасно М. Соколов працював викладачем історії в Кадетському корпусі та жіночій гімназії. Серед навчальних курсів, які в ці роки він вів, були: «Історія Греції», «Історія Риму», «Історія Сходу», «Історія античного мистецтва», «Мистецтво Заходу в епоху середньовіччя», «Мистецтво епохи ренесансу», «Мистецтво давнього Сходу».

15 жовтня 1915 р. після успішного складання встановлених МНО випробувань — рецензій і захисту дисертації на тему «Пам'ятки

грецького мистецтва в Афінах епохи Перікла» (опублікована того ж року) М. Соколов отримав науковий ступень магістра загальної історії. Та вже за рік життя молодого талановитого вченого різко змінилася. Про його тривале захоплення революційними ідеями стало відомо наглядовим органам. Наслідком цього стало звільнення зі служби та під наглядом поліції вислання з Петербурга.

Епоху революцій і громадянської війни молодий учений пережив у Житомирі. Будучи переконаним соціалістом, М. Соколов позитивно сприйняв Жовтневу революцію та включився в активну боротьбу за становлення радянської влади. У 1918 р. він читав лекції на політичні теми у частинах військ житомирського гарнізону, а від травня до серпня 1919 р. був завідувачем підвідділу мистецтв Губернського відділу народної освіти. Результати цієї роботи були висвітлені у статті «Доповідь про організацію підвідділу мистецтв».

У період правління гетьмана П. Скоропадського М. Соколов був затриманий Державної охороною (вартою) та зазнав репресій із боку губернської влади (зокрема, губернського старости) та був насильно виселений з квартири і переселений на околицю міста. У роки громадянської війни його неодноразово заарештовували за підозрою в приналежності до більшовицької партії, а майно підлягало обшукам. Хоча ніякого стосунку до жодної політичної сили він не мав. Підтвердженням цього факту є автобіографія вченого від 15 жовтня 1923 р., в якій, незважаючи на тогочасну «престижність» «партійності», він зазначав, що: «...к партии... не принадлежу, но по убеждениям своим и направлению научно-педагогической работы являюсь марксистом». Будучи засудженим Державної охороною до смертної кари, М. Соколов утік з-під конвою та зник із міста, а його майно (книжки, рукописи тощо) було розграбоване. Щодо збереження власних наукових цінностей М. Соколову не щастило протягом усього життя. Роком раніше, у липні 1917 р. у Петрограді, в залишеній ним квартирі сталася пожежа, що знищила бібліотеку, матеріали наукового відрядження з археології та історії мистецтв, а також рукописи наукових робіт.

Із остаточним встановленням у Житомирі у червні 1920 р. радянської влади відновилася його активна педагогічна діяльність у вищій школі. У цей час М. Соколов працював в Інституті народної освіти, де в якості професора читав курси з «Історії мистецтв» і «Історії первісної культури». Але умови роботи в Житомирі, як і по всій країні в ті роки, були вкрай важкими. Тому «житомирський період» життя М. Соколова був недовгим. Уже у жовтні 1923 р. разом із родиною він переїхав до Одеси, де на початку 1923/24 навчального року був прийнятий на роботу відразу до чотирьох вишів. На 1 лис-

топада 1923 р. у штаті Одеського інституту народної освіти (ОІНО — наступник Новоросійського університету [10]) значився як професор курсу історії первісної культури. З 22 грудня 1923 р. був професором Інституту образотворчого мистецтва, де з вересня 1924 р. вів лекції та семінари з історії мистецтв середніх століть та епохи Відродження. Наприкінці 1920-х рр. М. Соколов залишався професором тільки двох вишів: Інституту образотворчого мистецтва та Інституту народного господарства, де викладав загальну історію, історію мистецтв і класичне мистецтво.

Активна педагогічна робота М. Соколова була нерозривно пов'язана з науковою діяльністю. Він був членом соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. Серед членів секції були його колеги з вищої школи Одеси, відомі вчені-історики Йосип Лейбович Вайнштейн (1894–1980), Костянтин Павлович Добролюбський (1885–1953), Микола Лазарович Рубінштейн (1897–1963), Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1952) та інші. На засіданнях секції М. Соколов виступав із доповідями на теми з історії мистецтва, соціальної сутності мистецтва, історії одеської цензури. Результатом досліджень останньої теми, над якою він почав працювати, перебуваючи у науковому відрядженні за кордоном, стало окреме видання «Нариси з історії Одеської цензури» (Одеса, 1924). На цей час у М. Соколова в стані рукописів перебували ще дві праці — «Зародыши профессиональных организаций в древнем мире» и «Тайна Венеры Милосской».

На початку 1930-х рр. в УРСР була проведена чергова реформа системи вищої освіти, згідно з якою були трансформовані виші та реорганізовано їх структуру, інститут штатних посад, науково-дослідні установи. Особисто для М. Соколова підсумком реформи стало те, що 24 жовтня 1930 р. за наказом директора Одеського художнього училища (на основі наказу народного комісаріату освіти від 1 жовтня 1930 р.) із посади професора він був переведений на посаду доцента. З 1933 р. рахувався на посаді доцента кафедри загальної літератури та заступника декана літературного факультету Одеського педагогічного інституту. З 1935 р. був професором Одеського інституту інженерів цивільного та комунального будівництва (курси історії мистецтва і античної літератури), але вже через два з половиною роки також був переведений з цієї посади до розряду доцентів.

Навесні 1938 р. М. Соколова підстерігав ще один несподіваний поворот у житті. 17 квітня його заарештували співробітники НКВС, але досить швидко звільнили з під варті. На той момент він шість місяців працював доцентом в Українському педагогічному інституті, де читав лекції з історії мистецтв, античної та європейської літератури.

Повернувшись на волю М. О. Соколов вирішив повернути собі й звання професора. Згідно з чинним законодавством для присудження цього звання йому необхідно було захистити докторську дисертацію. Частина цієї роботи 9 лютого 1940 р. він представив на обговорення кафедри загальної літератури Одеського педагогічного інституту. У присутності колег Бориса Васильовича Варнеке (1874–1944) — завідувача кафедри, П. Є. Єршова, П. Е. Черноблера, Х. С. Сліпого, Я. М. Пліха одна з глав докторської дисертації «Про французские салоны XVII и XVIII вв.» була заслухана та схвалена. Довести дисертаційне дослідження до логічного завершення М. Соколову завадила війна.

Під час окупації німецько-румунськими військами Одеси з 1 грудня 1941 р. М. Соколов був призначений директором Одеського художнього училища, перейменованого в серпні 1942 р. в Академію витончених мистецтв. За рік по тому, в серпні 1943 р. із посади директора Академії М. Соколов був звільнений. Основним місцем його педагогічної діяльності в ці роки став створений новою владою Румунський королівський університет (університет Трансністрії). 28 вересня 1942 р. разом із відомими вченими В. Ф. Лазурским і Б. В. Варнеке М. Соколов був призначений професором кафедри літератури західної Європи історико-філологічного факультету. Короткий час (від 29 вересня до 26 листопада 1942 р.) він був деканом історико-філологічного факультету.

Важливою складовою науково-творчої спадщини М. Соколова в цей період була його культурно-просвітницька діяльність. За розпорядженням ректора університету 29 травня 1942 р. у головній аудиторії університету в присутності всіх завідувачів кафедр і клінік, викладачів та асистентів учений прочитав лекцію «Искусство Японии и его влияние на европейскую живопись». На запрошення Інституту італійської культури й особисте прохання італійського консула Коппіні він, як директор Академії витончених мистецтв, по радіо прочитав 5 лекцій із історії італійської культури. Одна з них була присвячена темі «Творческий путь Габриеля Д'Аннунцио». Окремо від циклу лекцій присвячених історії Італії, по радіо також прочитав лекції на теми «Литературная жизнь Парижа в XVII веке» (25 листопада 1942 р.) і «Японское искусство и его влияние на искусство Европы» (28 червня 1943 р.).

Після звільнення частинами Червоної армії Одеси, 3 травня 1944 р. М. Соколов був заарештований. Протягом тижня співучасниками «антирадянській діяльності», яку інкримінували вченому, стали ще четверо професорів Одеського університету — С. Ф. Білодід, Б. В. Варнеке, В. Ф. Лазурський і К. Д. Покровський. Згідно

з постановою на арешт від 27 квітня 1944 р. основним мотивом для арешту М. Соколова стало те, що залишившись на окупованій території, брав активну участь у діяльності Інституту антикомуністичних досліджень і пропаганди, основним завданням якого була «...борьба с коммунизмом, разоблачение его лживости и отсутствие научного фундамента марксистских теорий, и действительную борьбу с коммунистической идеологией во всех отраслях науки, искусства и повседневной жизни». Особисто М. Соколовим в Інституті була прочитана лекція на тему про мистецтво в СРСР, в якій (як він вказував під час допитів, що постійно тривали від травня до вересня) «...с антисоветских позиций охаивал отношение Советской власти к искусству» и «заявлял про оторванность советской культуры от европейской». Зрозуміло, що такі заяви вчений зробив після довготривалого психологічного та фізичного тиску з боку співробітників НКВС. Отже, у результаті численних і виснажливих допитів М. Соколову довелося визнати себе винним. Ось його слова, якими закінчилося слідство у кримінальній справі: «В прочитанной мною лекции «О советском искусстве» я клеветнически утверждал, что мероприятия советской власти были направлены к тому, чтобы затормозить и задержать развитие изобразительного искусства. Я клеветнически утверждал, что в Советском Союзе художникам диктовалась и насильственно навязывалась тематика живописи, художников превращали в плакатистов. Я говорил, что советская власть лишила художников возможности писать на свободные темы, принуждала их изображать колхозные деревни, писать сцены из строительства заводов».

На підставі цих зізнань М. Соколов згідно з вироком Військового Трибуналу військ НКВС від 2 грудня 1944 р. за ст. 54 КК УРСР (зрада Батьківщині) був засуджений до 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах із поразкою прав строком на 5 років. М. Соколов провів у таборах майже весь призначений йому термін і помер у місцях позбавлення волі 25 жовтня 1953 р., так і не дочекавшись амністії. Призабутого за радянські часи вченого було по-смертно реабілітовано 27 липня 1993 р.

М. Соколов і в житті, і в науково-педагогічних поглядах пройшов непростий шлях. Отримавши вищу освіту в імперській системі освіти, він сформувався як представник «пізньоуніверситетської» генерації вчених-істориків, котрому були притаманні ознаки більшості його колег, процес формування яких припав на початок ХХ ст., коли до консервативного наукового простору проникали ідеї демократії. Захопившись цими ідеями, він сприйняв революції 1917 р., але впроваджені ідеали радянської влади, які згодом трансформувалися

у тоталітарний режим, відштовхнули науковця від цього політичного режиму, що стало причиною його співпраці з німецько-румунською владою. Його діяльність у 1941–1944 рр. була ознакою прихильності до імперських норм життя (структура університету того часу відповідала формату класичного університету Російської імперії) та більше боротьбою за виживання, до якої вченого привчили роки терору революцій, громадянської війни та сталінської диктатури. Осмислення умов життя та практичної діяльності вченого дають можливість гідно оцінити його внесок як історика, археолога, мистецтвознавця. Його наукова творчість було виключно різнобічною та плідною: він залишив помітний слід у багатьох областях історичної науки, зробивши особливо значний внесок у галузі історії мистецтва. Доля М. Соколова спіткала багатьох представників «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів учених-істориків.

Загалом тема історії генерацій одеських учених-істориків очікує на подальше комплексне дослідження, а зазначені маркери є першими орієнтирами наукового вивчення цієї теми.

1. *Беленький И. Л.* Проблемы биографического жанра в советской исторической науке: научно-аналитический обзор [Текст] / И. Л. Беленький. – Москва, 1988. – 27 с.
2. *Белашапкин С. П.* и др. Словарь-справочник энтомолога [Текст] / С. П. Белашапкин и др. / Сост. Ю. А. Захваткин, В. В. Исаичев. – Москва: Нива России, 1992. – 334 с.
3. *Бобкова М. С.* Наука и власть: научные школы и профессиональные сообщества в историческом измерении [Текст] / С. М. Бобкова // Новая и новейшая история. – 2003. – № 6. – С. 215–217.
4. *Вернадский В. И.* Размышления натуралиста. Кн. 2. [Текст] / В. И. Вернадский. – Москва, 1977. – 238 с.
5. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста [Текст] / В. И. Вернадский. – Москва, 1988. – 218 с.
6. *Корзун В. П.* Локальные научные сообщества в интеллектуальном ландшафте провинции [Текст] / В. П. Корзун // Методология региональных исторических исследований. Мат. междунар. семинара. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 47–49.
7. *Кун Т.* Структура научных революций. С ввводной статьёй и дополнениями 1969 г. [Текст] / Т. Кун. – Москва : Прогресс, 1977. – 300 с.
8. *Левченко В. В.* Из истории исторической науки: профессор Николай Афанасьевич Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Лев-

- ченко // Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий науч. альманах. – Вып. 6. – Одесса, 2008. – С. 227–247.
9. *Левченко В. В.* Соколов Микола Опанасович [Текст] / В. В. Левченко // Одеські історики. – Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 377–380.
  10. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту [Текст] / В. В. Левченко. – Одеса, 2010. – 428 с.
  11. *Левченко В. В.* Доля вченого на зламі епох: історик мистецтва Миколай Опанасович Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Левченко // Наук. вісник. Одес. держ. економ. ун-т. Всеукр. асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – № 9 (161). – Одеса, 2012. – С. 151–159.
  12. *Левченко В. В.* Из истории исторической науки в Одессе первой половины XX века: забытый историк искусства Николай Афанасьевич Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Левченко // Историки, научные школы и исторические сообщества Юга Российской империи, СССР и постсоветского пространства. Матер. междунар. науч. конф. Сб. науч. статей / Под ред. С. М. Сивкова. – Краснодар : Изд-во Южного ин-та менеджмента, 2012. – 264 с. – С. 122–129.
  13. *Микулинский С. Р.* Чем интересна книга Т. Куна «Структура научных революций» [Текст] / С. Р. Микулинский, Л. А. Маркова // Кун Т. Структура научных революций. С ввводной статьёй и дополнениями 1969 г. – Москва : Прогресс, 1977. – С. 274–292.
  14. *Одесский университет за 75 лет (1865–1940).* – Одесса, 1940. – 198 с.
  15. *Онопрієнко В.* Наукове співтовариство. Вступ до соціології науки [Текст] / В. Онопрієнко. – Київ, 1998. – 99 с.
  16. *Онопрієнко В.* Наукове співтовариство як засіб самоорганізації науки [Текст] / В. Онопрієнко, Н. Теппер // Вісник НАН України. – 1998. – № 3–4. – С. 3–7.
  17. *Оноприєнко В. И.* Поколения в науке: взгляд социолога [Текст] / В. И. Онопрієнко // Социологические исследования. – 2007. – № 4. – С. 75–85.
  18. *Пилясов А. Н.* Разделённые полувеком: интеллектуальное влияние В. И. Вернадского на Л. Н. Гумилёва [Текст] / А. Н. Пилясов // Вопросы философии. – 2014. – № 12. – С. 92–102.
  19. *Попик В.* Українська біографістика на зламі століть: зміна дослідницьких парадигм [Текст] / В. Попик // Наук. праці НБУВ. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 443–460.

20. *Попова Т. Н.* К проблеме формирования научного сообщества историков исторической науки: размышления на заданную тему [Текст] / Т. Н. Попова // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць. – Ч. 12. – Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2005. – С. 94–117.
21. *Попова Т. Н.* Научное сообщество историографов в Новороссийском университете (теоретический аспект) [Текст] / Т. Н. Попова // Лукомор'я: Археологія, етнологія, історія північно-західного Причорномор'я. – Вип. 2. – Одеса, 2008. – С. 40–43.
22. *Попова Т. Н.* Дисциплинарное сообщество историографов на исходе Постмодерна (фрагменты размышлений) [Текст] / Т. Н. Попова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 4. – 2009. – С. 210–235.
23. *Попова Т.* Жизнеописание учёного-историка на перекрёстке историографических традиций: теория, методология, практика [Текст] / Т. Н. Попова // Там само. – Вип. 8. – 2014. – С. 15–40.
24. *Репина Л. П.* «Новая историческая наука» и социальная история [Текст] / Л. П. Репина. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва, 2009. – С. 290–291.
25. *Репина Л. П.* Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика [Текст] / Л. П. Репина. – Москва, 2011. – С. 545–561.
26. *Серых А. А.* Поколенческая идентичность историков России в конце XIX – начале XX вв. [Текст] / А. А. Серых : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к. и. н. – Омск, 2010. – 23 с.
27. *Сидорова Л. А.* Советская историческая наука середины XX века. Синтез трёх поколений историков [Текст] / Л. А. Сидорова. – Москва : ИРИ РАН, 2008. – 294 с.
28. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ, 1996. – 238 с.

REFERENCES

1. Belenkii, I. L. (1988). *Problemy biograficheskogo zhanra v sovetskoj istoricheskoi nauke: nauchno-analiticheskii obzor* [Problems of the biographical genre in Soviet historical science: scientific and analytical review]. Moscow [in Russian].
2. Beloshapkin, S. P. & other. (1992). *Slovar-spravochnik entomologa* [Dictionary entomologist]. Moscow: Niva Rossii. [in Russian].
3. Bobkova, M. S. (2003). *Nauka i vlast: nauchnye shkoly i professionalnye soobshchestva v istoricheskom izmerenii* [Science and power:

- scientific schools and professional societies in the historical dimension]. *Novaia i noveishaia istoriia* [Modern and Contemporary History], 6, 215–217 [in Russian].
4. Vernadskii, V. I. (1977). *Razmyshleniia naturalista*. [Reflections of a naturalist]. Book 2. Moscow. [in Russian].
  5. Vernadskii, V. I. (1988). *Filosofskie mysli naturalista* [Philosophical thoughts naturalist]. Moscow. [in Russian].
  6. Korzun, V. P. (2000). *Lokalnye nauchnye soobshchestva v intellektualnom landshafte provintcii, Metodologiiia regionalnykh istoricheskikh issledovani. Materialy mezhdunarodnogo seminara*. [Local scientific community in the intellectual landscape of the province]. (Pp. 47–49). St. Petersburg. [in Russian].
  7. Kun, T. (1977). *Struktura nauchnykh revoliutcii. S vvodnoi statei i dopolneniiami 1969 year*. [Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Progress. [in Russian].
  8. Levchenko, V. V. (2008). *Iz istorii istoricheskoi nauki: professor Nikolai Afanasevich Sokolov (1886–1953)* [From the history of historical science: Professor Nicholas Afanasievich Sokolov (1886–1953)]. In *Iugo-Zapad. Odessika. Istoriko-kraevedcheskii nauchnyi almanakh*. [The South-West. Odessika. Local history research anthology] (Vol. 6, pp. 227–247). [in Russian].
  9. Levchenko, V. V. (2009). *Sokolov Mikola Opanasovich* [Sokolov Mykola Opanasovich]. In *Odeski istoriki, Tom 1 (pochatok XIX – seredina XX st.)*. [Odessa historians. Tom 1 (early XIX – mid XX century)]. (Pp. 377–380). [in Ukrainian].
  10. Levchenko, V. V. (2010). *Istoriia Odeskogo institutu narodnoi osviti (1920–1930 rr.): pozitivnii dosvid nevdalogo eksperimentu* [History Odessa Institute of Education (1920–1930 years): Positive experience failed experiment]. Odessa. [in Ukrainian].
  11. Levchenko, V. V. (2012). *Dolia vchenogo na zlami epokh: istorik mistetctva Mikolai Opanasovich Sokolov (1886–1953)* [Fate scientist at the turn of epochs, art historian Nicholas Opanasovych Sokolov (1886–1953)]. In *Naukovii visnik. Odeskii derzhavni ekonomichnii universitet* [Scientific Bulletin. Odessa state economic University. – Science: Economics, political science, history]. (Vol. 9 (161), pp. 151–159). [in Ukrainian].
  12. Levchenko, V. V. (2012). *Iz istorii istoricheskoi nauki v Odesse pervoi poloviny KhKh veka: zabytyi istorik iskusstva Nikolai Afanasevich Sokolov (1886–1953)* [From the history of historical science in Odessa the first half of the twentieth century: the forgotten art historian Nikolai Afanasievich Sokolov (1886–1953)]. In *Istoriki, nauchnye shkoly i istoricheskie soobshchestva Iuga Rossiiskoi im-*

- perii, SSSR i postsovetskogo prostranstva. Sbornik nauchnykh statei* [Historians of the scientific school and the historic community of South of Russian Empire, USSR and post-Soviet space: materialy Intern. scientific. conf.]. (Pp. 122–129). [in Russian].
13. Mikulinskii, S. R. & Markova L. A. (1977). *Chem interesna kniga T. Kuna "Struktura nauchnykh revoliucii"* [The interesting book Kuhn's "The Structure of Scientific Revolutions"]. In *Kun T. Struktura nauchnykh revoliucii. S vvodnoi statei i dopolneniiami 1969 g.* [Kun T. Reflections of a naturalist (1969)]. Moscow: Progress. [in Russian].
  14. *Odesskii universitet za 75 let (1865–1940)* [Odessa University for 75 years (1865–1940)]. (1940). Odessa. [in Russian].
  15. Onoprienko, V. (1998). *Naukove spivtovaristvo. Vstup do sotciologii nauki* [The scientific community. Introduction to the Sociology of Science]. Kyiv. [in Ukrainian].
  16. Onoprienko, V. & Tepper N. (1998). *Naukove spivtovaristvo iak zasib samoorganizatsii nauki* [The scientific community as a means of self science]. *Visnik NAN Ukraïni* [Bulletin of the NAS of Ukraine], 3–4, 3–7. [in Ukrainian].
  17. Onoprienko, V. I. (2007). *Pokoleniia v nauke: vzgliad sotciologa* [Generations of science: a view of the sociologist]. *Sotciologicheskie issledovaniia* [Sociological research], 4, 75–85. [in Russian].
  18. Piliasov, A. N. (2014). *Razdelennye poluvekom: intellektualnoe vliianie V. I. Vernadskogo na L. N. Gumileva* [Divided half a century: the intellectual influence of V. I. Vernadsky on the L. N. Gumilyov]. *Voprosy filosofii* [The problems of philosophy], 12, 92 [in Russian].
  19. Popik, V. (2011). *Ukraïnska biografistika na zlami stolit: zmina doslidnitskikh paradigm* [Ukrainian biographical at the turn of the century: changing research paradigms]. In *Naukovi pratci Natsionalnoi biblioteki Ukraïni imeni B. I. Vernadskogo* [Scientific works of NLUV]. (Vol. 31, pp. 443–460). [in Ukrainian].
  20. Popova, T. N. (2005). *K probleme formirovaniia nauchnogo soobshchestva istorikov istoricheskoi nauki: razmyshleniia na zadannuiu temu* [On the problem of the formation of the scientific community of historians of historical science: Reflections on a given topic]. In *Spetsialni istorichni distsiplini: pitannia teorii ta metodiki. Zbirka naukovikh prac* [Special Historical Subjects: Theory and Methods]. (Vol. 12, pp. 94–117). [in Russian].
  21. Popova, T. N. (2008). *Nauchnoe soobshchestvo istoriografiv v Novorossiiskom universitete (teoreticheskii aspekt)* [The scientific community historiography in the Novorossiysk University (theoretical aspect)]. In *Lukomor'ia: Arkheologiiia, etnologiiia, istoriia*

- pivnichno-zakhidnogo Prichornomor'ia* [Lukomorye: Archaeology, ethnology, history northwestern Black Sea]. (Vol. 2, pp. 40–43). [in Russian].
22. Popova, T. N. (2009). *Distciplinarnoe soobshchestvo istoriografov na iskhode Postmoderna (fragmenty razmyshlenii)* [Disciplinary community at the end of the post-modern historiographers (fragments of thought)]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauki* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 4, pp. 210–235). [in Russian].
  23. Popova, T. (2014). *Zhizneopisanie uchjonogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsij: teorija, metodologija, praktika* [Biography of the scientist and historian at the crossroads of historiographical traditions: the theory, methodology, practice]. In *Eidos. Al'manakh teorii ta istorii istorichnoi nauki* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 8, pp. 22). [in Russian].
  24. Repina, L. P. (2009). “*Novaja istoricheskaja nauka*” i *social'naja istorija* [“The new historical science” and social history]. (Pp. 290–291). Moscow. [in Russian].
  25. Repina, L. P. (2011). *Istoricheskaja nauka na rubezhe XX–XXI vv.: social'nye teorii i istoriograficheskaja praktika* [Historical science at the turn of XX–XXI centuries .: social theory and practice of historiography]. Moscow. [in Russian].
  26. Serykh, A. A. (2010). *Pokolencheskaia identichnost istorikov Rossii v kontce XIX – nachale KhKh vv.: avtoref. diss. na soisk. uch. step. k. i. n.* [Generational Identity Russian historians in the late XIX – early XX centuries]. *Extended abstract of doctoral dissertation (History)*. Omsk. [in Russian].
  27. Sidorova, L. A. (2008). *Sovetskaia istoricheskaja nauka serediny KhKh veka. Sintez trekh pokolenii istorikov* [Soviet historical science of the mid-twentieth century. Synthesis of three generations of historians]. Moscow. [in Russian].
  28. Chishko, V. S. (1996). *Biografichna traditciia ta naukova biografiia v istorii i suchasnosti Ukraini* [Curriculum vitae tradition and history and modernity Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

Інтелектуальна біографія — ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси.

Левченко В. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету (м. Одеса).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 157–176.

У статті запропонована модель вивчення закономірності формування і розвитку наукового знання та змін парадигм серед вчених-істориків Одеси через призму ідентичності їх генерацій. Сформульовано тлумачення терміну генерація та запропоновано хронологічну періодизацію генерацій одеських істориків.

На новітньому етапі розвитку української історіографії біографічні дослідження поступово переходять на новий рівень: від традиційного відтворення фактів життя — до інтелектуальної біографії. Увага дослідників все більше звертається на дослідження безперервних взаємозв'язків людини та оточуючого її соціокультурного простору, вираження світобачення історика в його наукових поглядах, формування життєвих пріоритетів особистості. За весь час розвитку історичної науки в Одесі корпорацію істориків представляли дев'ять генерацій. На тлі соціально-політичних змін першої половини ХХ ст. ідентифіковано та представлено постать одеського історика М. Соколова як представника «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів.

Ключові слова: інтелектуальна біографія, вчені-історики, наукове співтовариство, Одеса, генерації.

Intellectual biography — key model of the history of generations of historians Odessa.

Levchenko V. V., Ph.D., assistant professor of Ukrainian, historical, legal and linguistic disciplines, Odessa National Maritime University (Odessa).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 157–176.

The article proposed a model for the study of regularities of formation, development of scientific knowledge and paradigm shifts among historians of Odessa through the prism of the identity of their generations. Presents the meaning of the term generation and proposed a chronological periodization of generations of Odessa historians. In the latest stage of development of Ukrainian historiography, biographical studies are moving to a new level: from the traditional playing of the facts of life — intellectual biography. Attention researchers are increasingly drawn to the continuous research of interrelation of man and its surrounding socio-cultural space historian expression outlook in its scientific opinion, the formation of individual life priorities. During the entire development of historical science in Odessa corporation represented by nine generations of historians. On the background of socio-political changes of the first half of the XX century are identified and represented by a person of the

Odessa historian N. Sokolov as a representative of «pozднеuniversitet-skoу» generation of Imperial times.

Key words: intellectual biography, historians, academia, Odessa, generation.

Интеллектуальная биография — ключевая модель исследования истории поколений учёных-историков Одессы.

Левченко В. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры украиноведения, историко-правовых и языковых дисциплин Одесского национального морского университета (г. Одесса).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 157–176.

В статье предложена модель изучения закономерности формирования и развития научного знания, изменений парадигм среди учёных-историков Одессы через призму идентичности их поколений. Сформулировано толкование термина генерация и предложено хронологическую периодизацию поколений одесских историков. На новейшем этапе развития украинской историографии биографические исследования постепенно переходят на новый уровень: от традиционного воспроизведения фактов жизни — к интеллектуальной биографии. Внимание исследователей всё больше обращается на исследование непрерывных взаимосвязей человека и окружающего его социокультурного пространства, выражение мировоззрения историка в его научных взглядах, формирование жизненных приоритетов личности. За всё время развития исторической науки в Одессе корпорацию историков представляли девять поколений. На фоне социально-политических изменений первой половины XX в. идентифицирована и представлена фигура одесского историка Н. Соколова как представителя «позднеуниверситетской» генерации имперских времён.

Ключевые слова: интеллектуальная биография, учёные-историки, научное сообщество, Одесса, генерации.

*Олександр Євгенович МУЗИЧКО,
кандидат історичних наук,
доцент Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова (м. Одеса)*

ПІВДЕННА УКРАЇНА У ДОЛІ ГРЕЦЬКИХ ІСТОРИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Досліджено місце Південної України, передусім Одеси, у долі та науковій діяльності істориків грецького походження, які, або мешкали та працювали на цих теренах, або мешкали у Греції, але підтримували контакти з південноукраїнськими колегами.

Ключові слова: Південна Україна, Одеса, Греція, історики, наукова співпраця

Studied the role of the Southern Ukraine in the life and scientific work of historians of Greek origin, who lived and worked in these areas, or lived in Greece, but maintained contact with the South Ukrainian colleagues.

Key words: southern Ukraine, Odesa, Greece, historians, scientific cooperation.

Исследовано места Южной Украины, прежде всего Одессы, в судьбе и научной деятельности историков греческого происхождения, которые жили и работали на этих территориях, или жили в Греции, но поддерживали контакты с южноукраинскими коллегами.

Ключевые слова: Южная Украина, Одесса, Греция, историки, научное сотрудничество

У розвитку сучасної української біографістики є помітним напрямом, що вивчає місце України та її складових (міст, сіл, областей) у житті та діяльності іноземців, та, з іншого боку, долі українців поза межами Батьківщини (символами цього інтересу можуть вважатися напівлегендарні історії Анни Ярославівни та Роксолани). Безумовно, це пов'язано передусім зі значним запитом в Україні на інтеграцію

нашої країни до світового культурного простору. Міжнаукова співпраця є одним із важливих аспектів цієї теми та переносить нас у високий світ інтелектуальних пошуків і відкриттів, підґрунтям яких були звичайні людські взаємини, долі та почуття. Інакше кажучи, перед тим як зробити наукові відкриття, науковці різних країн, а відтак і різних наукових шкіл, часто-густо мали відкрити для себе один одного.

Метою цієї статті є дослідження місця Південної України, передусім «столиці Півдня» Одеси, у долі та науковій діяльності істориків грецького походження, які, або мешкали та працювали на наших теренах, або, проживаючи у Греції, підтримували контакти з південноукраїнськими колегами. Також маємо на меті встановити факти, які б свідчили про роль Греції у житті та науковій активності південноукраїнських істориків не греків.

Джерельна база дослідження охоплює різноманітні нарративні та актові документи. Серед них переважають матеріали навчальних установ і товариств (зокрема Новоросійського університету). Використані нами архівні документи здебільшого зберігаються у фондах Державного архіву Одеської області. Також (що властиво наукознавчим дослідженням загалом) важливою для нас була така група джерел як праці істориків, що засвідчують їхні наукові погляди та сприйняття ними колегами.

Історіографічна база дослідження є досить вузькою. В одній із «протоісторіографічних» праць початку ХХ ст. було згадано про внесок греків у розвиток Одеського товариства історії та старожитностей (далі — ОТИС) [13]. Лише одна стаття безпосередньо присвячена зв'язкам грецьких та одеських істориків, але вона охоплює переважно першу половину ХІХ ст. і не розкриває низки важливих аспектів і джерельних фактів [7]. Низка праць містять біографічні відомості про істориків грецького походження, у житті яких залишила слід Південна Україна [1; 2; 6, с. 289–292; 8; 12; 18; 21, с. 90, 101, 116, 317]. Так, про одеського історика С. Д. Пападімітріу згадано у праці грецького історика К. К. Папулідіса [23].

Наявність греків на території Південної України, а також торгівельні та культурні зв'язки між Грецією та Південною Україною, належать до найдавніших і найтрадиційніших сторінок життя цієї частини України. Ці землі, зокрема, Одеса, були центром грецького національного руху, звідси розпочалося заснування Грецької держави. На півдні України у ХІХ ст. діяла низка грецьких благодійних організацій, що базувалися навколо місцевих грецьких церков і підтримували контакти один із одним. Тому закономірним і символічним є той факт, що саме з Одесою пов'язане становлення особистості першого видатного новогрецького історика Константиноса Папарі-

гопулоса (1815–1891). Його роль у грецькій історіографії подібна до ролі М. С. Грушевського: обидва встановлювали тяглість і безперервність національного процесу від стародавності до сучасності (грецький учений поєднав давню Грецію та Візантійську імперію, український — Київську Русь і модерну Україну). У 1821–1830 рр. К. Папаригопулос мешкав разом із матір'ю в Одесі та кілька років навчався в одеському Рішельєвському ліцеї. У 1827–1830 рр. там само навчався менш видатний як історик, проте талановитий і плідний К. М. Базілі. На відміну від К. Папаригопулоса, К. М. Базілі у середині століття повернувся до Одеси, де і прожив до самої смерті. У 1862 р. він видав одну з перших сходознавчих праць у південно-українській історіографії: «Сирия и Палестина под турецким правительством» (Одеса, 1861–1862 рр.; 2-е видання — 1875 р.; перевидана — 1962 р. у Москві). Приблизно у той самий час, що й згадані постаті, навчався в Одесі видатний археолог, епіграфік, засновник Афінського археологічного товариства (1837 р.), антикознавець, Олександр Різос (1810–1892).

Грецький внесок в історичну думку не обмежується Одесою та Миколаєвом, де він є найбільш помітним. Так, у Маріуполі довгі роки жив і працював історик, педагог із грецьких переселенців у Криму Феоктист Авраамович Хартахай.

У 1865 р. в Одесі розпочав діяльність Новоросійський університет (далі — НУ), що до 1920 р. був головним вогнищем освіти та науки на всьому величезному обширі Південної України. Одним із головних завдань, що ставила влада перед університетом, було поширення впливу Російської імперії на Балканах та підтримка зв'язків із цим регіоном. Символічною подією стало обрання за ініціативи іменитого філолога та історика В. І. Григоровича 8 квітня 1875 р. К. Папаригопулоса почесним членом НУ. У поданні містилася згадка про те, що грецький історик відвідував НУ.

Головним місцем діяльності грецьких фахових істориків та аматорів історії було вище згадане ОТІС. Членами товариства за всю його тривалу історію було 37 осіб частково грецького походження, або грецькі історики, які мешкали та працювали у Греції. Втім, переважну більшість склали мешканці Миколаєва, Одеси та Криму. Миколаївцями були моряки та історики З. А. та М. А. Аркаси, М. М. Кумані, М. П. Манганарі. У Криму мешкав В. Х. Кондаракі.

У першій половині XIX ст. провідними одеськими членами ОТІС були О. Ф. Негрі (віце-президент товариства), О. Ф. Панагідор-Ніковул (бібліотекар товариства), С. Ю. Дестуніс, М. Г. Палеолог, уже згаданий К. М. Базілі. У другій половині XIX ст. одеськими членами ОТІС були меценати (зокрема, й історичних досліджень) І. Ю. та

А. Ю. Вучина, Г. Г. Маразлі (обр. 1879 р.), колекціонери старожитностей І. І. Куріс, П. А. Маврогордато (скарбник ОТІС), протоієрей грецької церкви в Одесі А. Пефані, викладачі Ф. Г. Феохаріді та М. Д. Капетанакі.

Одним із найплідніших членів ОТІС був грек по батькові, священник, Серафім Антонович Серафімов — викладач, зокрема, грецької мови в Одеській духовній семінарії.

До «топових» членів ОТІС безумовно належали Синодій Дмитрович Пападімітріу та Іван Семенович Спафарис, хоча б зважаючи на їхній статус викладачів НУ. Доктор грецької філології, випускник Афінського університету, С. Д. Пападімітріу (1856–1921) був одним із засновників візантинознавства в Одесі. І. С. Спафарис народився 3 лютого 1875 р. Вищу освіту здобув на східному факультеті Петербурзького університету та в Київській духовній академії, звідки вийшов кандидатом богослов'я. В НУ викладав грецьку та турецьку мови [3].

Із греків, які мешкали поза межами Південної України, але у межах Російської імперії, до ОТІС належали: бесарабський член-кореспондент К. Е. Стаматі; дійсні члени: київський адміністратор та антиквар І. І. Фундуклей, петербуржці — бібліограф Г. М. Геннаді (Геннадіос), видатний візантиніст А. І. Пападопуло-Керамевс, вихованець НУ, видатний історик мистецтва Д. В. Айналов, та, нарешті, скромний чиновник і перекладач із Кубані А. Ф. Маркопуло.

Окрім вже згаданого О. Різоса, іноземними членами-кореспондентами ОТІС були: афіняни К. Е. та С. К. Ікономос, К. С. Крокідас, С. О. Куманідіс (секретар Археологічного товариства в Афінах), професор К. Піттакіс, професор із Бухаресту Г. Попадопуло; дійсними членами — С. Ламброс (ректор Афінського університету), П. Каввадія (генеральний ефор грецьких старожитностей), антиквар П. Ламбро.

Членами Історико-філологічного товариства при НУ, крім згаданого А. І. Пападопуло-Керамевса та С. Д. Пападімітріу, були отець Матвій — бібліотекар Пантелеймонівського монастиря на Афоні, одеські викладачі М. К. Пахіопуло, Х. Д. Куртіді, Л. Д. Ханакдопуло, Б. Ф. Цомакіон, А. Л. Пападатто та його сестра Лаура.

Л. Л. Пападатто була також одним із провідних членів Одеського бібліографічного товариства при НУ. Лаура Львівна Пападатто народилася в Одесі 15 липня 1885 р. у грецькій родині чиновника Бесарабсько-Таврійського банку Льва Ксенофонтовича Пападатто. Родичем сім'ї був відомий професор Г. Ф. Цомакіон. Л. Пападатто закінчила 8 класів одеської жіночої гімназії Відінської. У 1903–1905 рр. навчалася на історичному відділенні Одеських вищих жіночих курсів. У 1906 р. — на історичному факультеті університету Сорбонна в Парижі. Навесні 1907 р. повернулася до Одеси та в

1910 р. закінчила навчання на ОВЖК. У 1908 р. знову побувала у Франції. У 1912–1913 рр. викладала в жіночій гімназії К. Пашковської. На засіданнях Бібліографічного товариства прочитала три доповіді про історію російсько-французьких зв'язків і діяльність графа П. Строганова. Однак відомо лише дві її публікації. У 1913 р. перейшла в російське підданство. У 1913–1920 рр. викладала у жіночих гімназіях Відінської та Кандиби. На початку 1920-х рр. викладала французьку мову та історію в одеських трудшколах № 16, 23, 36, у 1930-х рр. — у консервному технікумі. Наприкінці 1937 р. її заарештували за звинуваченням у антирадянській агітації. Відбувала покарання в Казахстані, будучи інвалідом другої групи [4; 5, арк. 50,71].

Зазначимо, що Л. Пападатто не була єдиною одеською грекинею, яка цікавилася історією. А. І. Цомакіон (1855–1922) у 1892 р. видала у відомій серії біографій Павленкова біографію Д. Гарібальді.

Провідним історіографічним центром Криму була Таврійська вчена архівна комісія (далі — ТВАК). Серед її членів було десять греків. До аматорів історії, осіб, які фінансово підтримували історичні студії належали гласний Таврійського губернського земства Д. Д. Посполітаки, губернський земський гласний Г. І. Папа-Афанасопуло, керченські фабриканти П. К. та В. К. Месаксуді, феодосійський інженер М. М. Сарандинаки, землевласник І. Е. Цомакіон. Фаховими істориками були викладач гімназії Х. А. Монастирли, військовий, збирач і публікатор кримських легенд Н. О. Маркс, священник і викладач Д. С. Спірідонов і вже згаданий Д. В. Айналлов.

Внесок греків до історичної думки Південної України передусім вимірюється їхніми публікаціями на сторінках зазначених товариств. Так, у головному виданні ОТІС, «Записках», було опубліковано 30 статей (24 із них у другій половині XIX ст.) 14 грецьких авторів: С. Серафімова (6 статей), С. Пападімітріу (5 статей), по три кожний — М. Аркаса, І. Куріса, В. Кондараки, по дві — А. Негрі, А. Панагїодор-Ніковула, З. Аркаса, К. Стаматі, М. Палеолога, В. Аркаса, Г. Геннаді, А. Маркопуло, І. Спафаріса.

В «Известиях» ТВАК було надруковано п'ять статей чотирьох істориків: дві статті Д. С. Спірідонова та по одній Д. В. Айналлова, Н. О. Маркса, Х. А. Монастирли. До цих статей слід додати статтю Д. С. Спірідонова, що з'явилася вже на початку 1920-х рр. у нових умовах, але базувалася на його доповіді на засіданні ТВАК 28 вересня 1917 р., «Уродженці північного узбережжя Чорного моря в історії давньогрецької думки».

Але публікаціями у виданнях участь греків у розвитку історичних товариств не обмежувалася. Зокрема, це помітно у діяльності ТВАК. І. Е. Цомакіон, Г. І. Папа-Афаносополо, Г. К. Месаксуді,

Х. А. Монастирли жертвували музеєві товариства старожитні артефакти. Х. А. Монастирли упорядковував сотні документів із ліквідованих державних архівів. Він же брав участь в археологічних розкопках професора М. І. Веселовського [10, с. 124–126]. Зрештою, частина вчених публікували свої роботи з історії поза межами Одеси. Так, низка істориків, передусім С. Д. Пападімітріу, публікувалися у провідному часописі російських візантиністів — «Византийский временник».

Важливим аспектом нашої теми є питання про те, якою мірою південноукраїнські грецькі вчені (частину з них було б коректніше назвати грецького походження) підтримували контакти з Грецією та цікавилися грецькою історією. Серед згаданих південноукраїнських істориків лише невелика частина народилася у Греції. Передусім згадаємо про З. А. Аркаса, з огляду на глибоко символічне місце його народження — неподалік від гори Олімп. З. А. Аркасу належить важлива робота «Описание Ираклийского полуострова и древностей его. История Херсонеса» (Миколаїв, 1879). С. Д. Пападімітріу народився у Салоніках. Власне, у діяльності цього професора найбільш чітко видні всі компоненти справді грецького історика — він брав участь у роботі грецької одеської общини, виступав на її зборах, читав популярні лекції з історії Греції доби Візантії. У 1888–1905 рр. працював у Одеському грецькому училищі, був його директором. С. Д. Пападімітріу працював в архівах Греції, брав участь у міжнародному археологічному конгресі в Афінах (1912 р.). Попри те, що головною сферою наукових зацікавлень ученого була візантиністика, він цікавився також антикознавством у прив'язці до історії Північного Причорномор'я античної доби [14–17].

Але й ті, хто народився поза Грецією, зокрема, в Україні, у своїй більшості демонстрували неабиякий грецьких патріотизм, любов до грецької мови, культури та історії, прагнення підтримувати контакти з Грецією. Так, у некролозі С. Ікономосу, уродженець Катеринославщини С. А. Серафімов наголошував, що покійний постійно відстоював грецьку народність, яка вціліла завдяки відданості грецького народу своїй церкві та рідній мові. Вочевидь, ці слова характеризують не лише С. Ікономоса та греків, а й автора рядків [9, с. 919]. У 1913–1916 рр. Д. С. Спірідонов науково працював в Афінах та на Афоні. Десять статей авторства греків у «Записках» ОТИС були присвячені давньогрецькій і середньовічній грецькій історії.

Ще одним важливим аспектом нашої теми є зв'язки не грецьких істориків із грецькою історичною наукою, їх внесок у дослідження історії Греції. Інституційно зв'язки з грецькими закладами підтримували всі згадані установи: НУ, ТВАК, ОТИС. Так, у засіданні ТВАК

6 березня 1897 р. було заслухано пропозицію члена попереднього комітету археологічного з'їзду в Афінах професора Ф. І. Успенського про участь у з'їзді з нагоди 50-річчя французької школи в Афінах. ТВАК надіслало привітання, за що отримало подяку [11, с. 115].

Фактично, інституційне значення мав візит професора кафедри грецької літератури Новоросійського університету Ф.А. Струве в Афіни з червня по жовтень 1868 р. Він зустрівся з ректором університету професором Раллісом та передав йому примірник першого тому «Записок» Новоросійського університету. Ректор надіслав до Одеси праці афінських вчених. Зустрівся він також з королем Греції Георгом I, якому теж подарував вручив йому перший том «Записок». Викладачі Афінського університету С. Куманудіс та А. Русопулос провели екскурсію містом, зокрема, відвідали Акрополь [19, с. 491].

Надалі ці зв'язки лише зміцнювалися, завдячуючи передусім плеяді професорів-антикознавців НУ: В. Н. Юргевичу, Л. Ф. Воеводському, О. В. Нікітському, О. О. Деревницькому, О. О. Павловському, Е. фон Штерну та ін. Вони регулярно відвідували Грецію, досліджували давній період її історії, зокрема, у тісному зв'язку з дослідженням античності Північного Причорномор'я. Так, О. В. Нікітський викладав давньогрецьку мову в Одеській духовній семінарії. У 1883–1884 рр. був у науковому відрядженні у Греції. Більшість його робіт, зокрема, й дисертації присвячені вивченню епіграфіки Дельф. Науковими інтересами з історією грецької літератури були тісно пов'язані одеські історики С. В. Вілінський, В. М. Істрін, О. В. Ристенко.

Професор кафедри руської історії І. А. Линниченко довгий час товаришував і науково співпрацював із поміщиком Роменського повіту, археологом-аматором, членом Київського товариства Несторалітописця, членом-кореспондентом Московського імператорського археологічного товариства Сергієм Аркадійовичем Мазараки.

Яскравий слід Греція залишила у житті композитора, історика, педагога Петра Ніщинського — випускника 1850-х рр. Афінського університету. Під час перебування в Одесі він видав працю «Про значення Київя і України для слов'янства і історії християнства в Росії. Промова на зборах слов'янського товариства ім. св. Кирила і Мефодія, 11 червня 1868 р.» (1870). Також друкував грецькою мовою літературно-науковий часопис «Гермес», на сторінках якого приділяв увагу історії. Окрім цього, він є автором «Путівника по Константинополю», в якому йшлося про старожитності міста. Як дослідник давньогрецької літератури П. Ніщинський відомий своїми україномовними перекладами «Антигони» Софокла та «Одіссеї» Гомера.

А. О. Скальковський — один із перших істориків Південної України — приділив увагу грекам, як одному з народів, що заселяли цей регіон наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Інший класик південноукраїнської історіографії катеринославець Д. І. Яворницький у своїй знаній праці про історію запорізького козацтва висвітлив жваві взаємини запорожців із грецьким духовенством у 1700–1734 рр. [22, с. 267]. У 1910 р. Д. І. Яворницький відвідав Грецію, аби уявити собі ті місця, де запорожцям випадало бувати під час морських походів. Ця подорож залишила глибокий слід у душі історика. Уже наприкінці свого тривалого життя він бідкався дружині: «Чому нас не пускають у Грецію, був би я в афінському музеї. Ну, хоча б сторожем, але в музеї! Я колись добре знав грецьку й латину. В університеті, на екзамені перекладав одразу, мав завжди «5» [20, с. 14].

Отже, грецькі історики були помітними суб'єктами південноукраїнського історіографічного процесу, сприяючи пошуків і без того вкрай важливого для Південної України явища — дослідження місцевих давньогрецьких старожитностей, що вважалося однією з головних «візитівок» місцевої історіографії. Грецькі історики стояли біля витоків місцевої візантинознавчої традиції. Налагодження контактів із грецькими колегами, подорожі до Греції, були важливою частиною біографії багатьох південноукраїнських істориків не греків.

1. *Березовська Т. В.* Історичний портрет роду Аркасів [Текст] / Т. В. Березовська. – Миколаїв, 2006. – 215 с.
2. *Березовська Т. В.* Рід Аркасів: просопографічний портрет на історичному тлі доби [Текст] / Т. В. Березовська : автореф. дис. канд. істор. наук. – Одеса, 2004. – 20 с.
3. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 45, оп. 4, спр. 1645.
4. ДАОО, ф. Р-8065, оп. 2, спр. 815.
5. ДАОО, ф. 150, оп. 1, спр. 207, арк. 50, 71.
6. Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник [Текст] / упоряд. Ігор Лиман. – Київ, 2016. – Т. 2. – 496 с.
7. *Дьомін О. Б.* Одеса та грецька історична наука (XIX – поч. XX ст.) [Текст] / О. Б. Дьомін // Записки істор. ф-ту ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Вип. 8. – 1999. – С. 172–178.
8. *Дьомін О. Б.* Пападімітріу Сінодій Дмитрович [Текст] / О. Б. Дьомін, Т. М. Попова // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Т. 3. – Одеса, 2005. – С. 441–443.
9. Записки Императорского общества истории и древностей (ЗООИД). – Т. 5 – 1863. – С. 916–919.

10. Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Т. 19. – 1893.
11. Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Т. 27. – 1897.
12. *Левченко Г. С.* Пападімітріу Сінодій Дмитрович [Текст] / Г. С. Левченко // Одеські історики. Енциклоп. видання. Том 1 (початок ХІХ – середина ХХ ст.). – Одеса, 2009. – С. 290–292.
13. *Маркевич А. И.* Состав Императорского Одесского Общества Истории и Древностей в 1839–1901 гг. [Текст] / А. И. Маркевич // ЗООИД. – Т. 24. – 1902. – С. 93–106.
14. *Пападимитриу С. Д.* Древние сведения об острове Березани [Текст] / С. Д. Пападимитриу // Там же. – 1910. – Т. XXVIII. Протоколы. – С. 97–112.
15. *Пападимитриу С. Д.* Древние сведения об острове Березани [Текст] / С. Д. Пападимитриу. – Одесса, 1910. – 16 с.
16. *Пападимитриу С. Д.* Местоположение древней Одессы [Текст] / С. Д. Пападимитриу // ЗООИД. – 1911. – Т. XXIX. Протоколы. – С. 25–27.
17. *Пападимитриу С. Д.* Местоположение древней Одессы [Текст] / С. Д. Пападимитриу // Там же. – 1912. – Т. XXX. Исследования. – С. 389–395.
18. *Пархоменко Л. О.* Петро Ніщинський [Текст] / Л. О. Пархоменко. – Київ, 1989. – 64 с.
19. *Струве Ф.* Путевые заметки. Отчёт о командировке в Афины, Рим, Париж и германию, с 1 июня – 1 октября 1868 г. [Текст] / Ф. Струве // ЗООИД. – 1869. – Т. 3. – С. 465–516.
20. Сучасники про Д. І. Яворницького [Текст] / Упор. М. Чабан. – Київ, 2006. – 234 с.
21. *Хмарський В. М.* Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей [Текст] / В. М. Хмарський. – Одеса : Астропринт, 2002. – 400 с.
22. *Яворницький Д. І.* Історія запорізьких козаків [Текст] / Д. І. Яворницький. – Т. 1. – Київ, 1990. – 592 с.
23. *Papoulidēs K. K.* Oi Ellēnes tēs Odéssou. – Thessalonikē: Oikos Adelfōn Kuriakidēs, 1999. – 394 p.

REFERENCES

1. Berezovs'ka, T. V. (2006). *Istorychnyj portret rodu Arkasiv* [Historical portrait of the kind of Arkasa]. Nikolaev: Vyd-vo MDAU. [in Ukrainian].
2. Berezovs'ka, T. V. (2004). *Rid Arkasiv: prosopohrafichnyj portret na istorychnomu tli doby* [Kind of Arkasa: prosopography portrait against the historical background of the era]. *Extended abstract of PhD dissertation (History)*. Odessa. [in Ukrainian]
3. *State archive of Odessa region*, fund 45, inventory 4, case 1645.
4. *State archive of Odessa region*, fund R-8065, inventory 2, case 815.
5. *State archive of Odessa region*, fund 150, inventory 1, case 207, file 50, 71.
6. *Doslidnyky istorii Pivdennoi Ukrainy: biobibliohrafichnyj dovidnyk* [Researchers of history of southern Ukraine: a bibliographic guide]. (2016). (Vol. 2, pp. 289–292), Kyiv. [in Ukrainian].
7. D'omin, O. B. (1999). *Odesa ta hrets'ka istorychna nauka (XIX – poch. XX st.)* [Odessa and Greek historical science (XIX – beginning of XX century)]. In *Zapysky istorychnoho fakul'tetu ODU imeni I.I. Mechnykova* [Note storing Department OGU them. I. I. Mechnikov]. (Vol. 8, pp. 172–178. [in Ukrainian].
8. D'omin, O. B. & Popova, T. M. (2005). *Papadimitriju Sinodij Dmytrovyh* [Papadimitriou Snody D.]. In *Profesory Odes'koho (Novorosijs'koho) universytetu* [Professor of the Odessa (Novorossiysk) University]. (Vol. 3, pp. 441–443). Odessa. [in Ukrainian].
9. *Zapysky Ymperatorskoho Odesskaho obschestva ystoryy y drevnostej* [Notes of the Imperial society of history and antiquities in Odessa]. (1863). (Vol. 5, pp. 916–919). Odessa. [in Russian].
10. *Yzvestyia Tavrycheskoj uchenoj arkhyvnoj komysyisy* [News of the Taurian scientific archival Commission]. (1893). (Vol. 19). Odessa. [in Russian].
11. *Yzvestyia Tavrycheskoj uchenoj arkhyvnoj komysyisy* [News of the Taurian scientific archival Commission]. (1897). (Vol. 27). Odessa. [in Russian].
12. Levchenko, H. S. (2009). *Papadimitriju Sinodij Dmytrovyh* [Papadimitriou Snody D.]. In *Odes'ki istoryky. Entsyklopedychne vydannia* [Odessa historians. Encyclopedia]. (Vol. 1, pp. 290–292). Odessa. [in Ukrainian].
13. Markevych, A. Y. (1902). *Sostav Ymperatorskoho Odesskoho Obschestva Ystoryy y Drevnostej v 1839–1901 hh.* [Part of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities in 1839–1901]. In *Zapysky Ymperatorskoho Odesskoho obschestva ystoryy y drevnostej*

- [Notes of the Imperial society of history and antiquities in Odessa]. (Vol. 24, pp. 93–106). Odessa. [in Russian].
14. Papadymytryu, S. D. (1910). *Drevnye svedeniya ob ostrove Berezany* [Ancient information about the island of Berezan]. In *Zapysky Ymperatorskaho Odesskaho obschestva ystoriyy y drevnostej* [Notes of the Imperial society of history and antiquities in Odessa]. (Vol. XXVIII, Protokoly, pp. 97–112. [in Russian].
  15. Papadymytryu, S. D. (1910). *Drevnye svedeniya ob ostrove Berezany* [Ancient information about the island of Berezan]. Odessa. [in Russian].
  16. Papadymytryu, S. D. (1911). *Mestopolozhenye drevnej Odessy* [The location of the ancient Odessa]. In *Zapysky Ymperatorskaho Odesskaho obschestva ystoriyy y drevnostej* [Notes of the Imperial society of history and antiquities in Odessa]. (Vol. XXIX, Protokoly, pp. 25–27). [in Russian].
  17. Papadymytryu, S. D. (1912). *Mestopolozhenye drevnej Odessy* [The location of the ancient Odessa]. In *Zapysky Ymperatorskaho Odesskaho obschestva ystoriyy y drevnostej* [Notes of the Imperial society of history and antiquities in Odessa]. (Vol. XXX, Yssledovanyia, pp. 389–395). [in Russian].
  18. Parkhomenko, L. O. (1989). *Petro Nischyns'kyj* [Petro Nishchinsky]. Kyiv. [in Ukrainian].
  19. Struve, F. (1869). *Putevye zametky. Otchiot o komandyrovke v Afyny, Rym, Paryzh y hermanyiu, s 1 yiunia - 1 oktiabria 1868 h.* [Travel notes. A trip report to Athens, Rome, Paris and Germany, from 1 June – 1 Oct 1868]. In *Zapysky Ymperatorskoho Novorossyjskoho Unyversyteta* [Notes of the Imperial Nourassian University]. (Vol. 3, pp. 465–516). [in Russian].
  20. *Suchasnyky pro D. I. Yavornyts'koho* [Contemporaries of D. I. Yavornitsky]. (2006). Kiev. [in Ukrainian].
  21. Khmars'kyj, V. M. (2002). *Arkheohrafichna diial'nist' Odes'koho tovarystva istorii i starozhytnostej* [Archaeological activities of the Odessa society of history and antiquities]. (Pp. 90, 101, 116, 317). Odessa: Astroprint. [in Ukrainian]
  22. Yavornyts'kyj, D. I. (1990). *Istoriia zaporiz'kykh kozakiv* [The history of Zaporozhye Cossacks]. (Vol. 1). Kyiv. [in Russian].
  23. Papoulidēs, K. K. (1999). *Oi Ellēnes tēs Odēssou*. Thessalonikē: Oikos Adelfōn Kuriakidēs.

Південна Україна у долі грецьких істориків у другій половині XIX – на початку XX ст.

Музичко О. Є., кандидат історичних наук, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 177–189.

Метою цієї статті є дослідження місця Південної України, передусім Одеси, у долі та науковій діяльності істориків грецького походження, які, або мешкали та працювали на цих теренах, або мешкали у Греції, але підтримували контакти з південноукраїнськими колегами. З іншого боку, маємо на меті встановити факти щодо ролі Греції у житті та науковій активності південноукраїнських істориків — не греків.

Ключові слова: Південна Україна, Одеса, Греція, історики, наукова співпраця.

Southern Ukraine in the fate of the Greek historians of the second half of XIX – early XX century.

Muzychko O., Ph. D., assistant professor of Odessa National I. Mechnikov University (Odessa).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 177–189.

The purpose of this paper is to study the role of the Southern Ukraine in the life and scientific work of historians of Greek origin, who lived and worked in these areas, or lived in Greece, but maintained contact with the South Ukrainian colleagues.

Various narrative and archival documents are the sources for research. Materials for educational institutions and societies are dominated among them. Mostly archival documents are from the collections of the State archive of the Odesa region. Historiographical base of our study is fairly narrow. About 50 Greeks, a small part of which lived and worked in Greece, worked in Odesa society of history and antiquities, the Historical-philological society, Taurida archives Commission in the second half of XIX – early XX century. Distinguished byzantinist S. D. Papadimitriou worked for many years in the Novorossiysky University. Historians Z. Arkas and M. Kumani lived and worked in Mykolaiv. A number of works of non-Greek scholars, for example, O. V. Nikitsky, O. O. Derivitsky, E. fon Shtern, etc. dedicated to Greek theme. Knowledge of Greek history and culture popularized the Greek national-cultural societies, for example, Odesa «Omonia». All this gives grounds to assert that the Greeks have made a significant contribution to the development of history of southern Ukraine.

Key words: southern Ukraine, Odesa, Greece, historians, scientific cooperation

Южная Украина в судьбе греческих историков второй половины XIX – начала XX ст.

Музычко А. Е., кандидат исторических наук, доцент Одесского национального университета имени И. И. Мечникова (г. Одесса).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 177–189.

Целью этой статьи является исследование места Южной Украины, прежде всего Одессы, в судьбе и научной деятельности историков греческого происхождения, которые жили и работали на этих территориях, или жили в Греции, но поддерживали контакты с южноукраинскими коллегами. С другой стороны, хотим установить факты о роли Греции в жизни и научной активности южноукраинских историков — не греков.

Ключевые слова: Южная Украина, Одесса, Греция, историки, научное сотрудничество.

*Дмитро Олександрович МИРОНЕНКО,
завідувач відділу бібліографічної
та довідково-інформаційної роботи
Державної наукової архітектурно-будівельної
бібліотеки імені В. Г. Заболотного (Київ).*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШИХ ДІЙСНИХ ЧЛЕНІВ АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УРСР У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Розглянуто процес утворення, мету та основні завдання Академії архітектури УРСР. Охарактеризовано діяльність її президента та перших дійсних членів крізь призму розвитку архітектури першої половини ХХ ст.

Ключові слова: архітектура, Академія архітектури УРСР, Володимир Гнатович Заболотний, Павло Федотович Альошин, Олександр Васильович Власов, Сергій Васильович Безсонов, Олександр Матвійович Вербицький, Микола Григорович Лисенко, Олександр Інокентійович Неровецький.

The process of formation, purpose and main tasks of the USSR Academy of Architecture. Characterized the activities of the president and first full members in the light of the architecture of the first half of the XX century.

Key words: Architecture, the Academy of Architecture of the USSR, Vladimir Zabolotny, Pavlo Alyoshin, Alexander Vlasov, Sergei Bessonov, Alexander Verbitsky, Mykola Lysenko, Alexander Nerovetsky.

Рассмотрен процесс образования, цель и основные задания Академии архитектуры УССР. Охарактеризировано деятельность ее президента и первых действительных членов в контекст развития архитектуры первой половины ХХ в.

Ключевые слова: архитектура, Академия архитектуры УССР, Владимир Игнатьевич Заболотный, Павел Федотович Алёшин,

Александр Васильевич Власов, Сергей Васильевич Безсонов, Александр Матвеевич Вербцкий, Николай Григорьевич Лысенко, Александр Иннокентьевич Неровецкий.

Академія архітектури УРСР (далі — *АА УРСР*), що діяла протягом 1945–1952 рр., була надпотужним науковим, практичним і освітнім центром України. Це епоха в архітектурно-містобудівній і будівельній науці. Головними чинниками, які формували образ архітектури, визначали напрямки розвитку галузі зазначеного періоду, були особисті погляди перших дійсних членів АА УРСР.

АА УРСР створена на базі Української філії Академії архітектури СРСР. Філія ж утворена постановою Ради народних комісарів СРСР «Об организации филиала Академии архитектуры СССР в Украинской ССР» від 4 листопада 1943 р. № 1207 (відзначимо, що постанова ухвалена за 2 дні до визволення м. Києва). Українська Рада народних комісарів затвердила утворення філії постановою «Об организации Украинского филиала Академии Архитектуры СССР» від 26 травня 1944 р. № 274.

Отже, навесні 1944 р. в Україні почала діяти організація, яка виконувала роль координаційного, наукового, практичного центру, метою якого було створити потужний інститут з архітектурного проектування, містобудування, будівництва, мистецтва.

Через рік роботи Українська філія Академії архітектури СРСР отримала більшу самостійність — її реорганізовано на Академію архітектури УРСР. На законодавчому рівні такий акт затверджено постановою Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 18 квітня 1945 р. № 793 «Про організацію Академії архітектури УРСР». Відповідно до постанови, Раднаркомгоспу УРСР доручено протягом місяця затвердити положення й структуру АА УРСР, що й було зроблено. Також було затверджено штати й посадові оклади працівників.

Зазначимо, що активну участь у створенні АА УРСР брав Микита Сергійович Хрущов [1].

За два місяці Рада Народних Комісарів ухвалила постанову від 21 червня 1945 р. № 960 «Про організацію Академії архітектури УРСР», відповідно до якої було проголошено створення нового галузевого органу — АА УРСР. За цією постановою проголошувалася мета діяльності установи:

«З метою розвитку й процвітання української радянської архітектури, як мистецтва, що об'єднує всі види монументальних мистецтв, художньої промисловості та будівельної техніки і має величезне значення в справі відбудування міст і сіл УРСР, також з метою всебічного сприяння підготовці творчих і наукових кадрів у зазначених

галузях науки і мистецтва, організувати Академію архітектури Української РСР з місцеперебуванням її в місті Києві» [2].

Цією ж постановою затверджені статут і структура АА УРСР, визначено перший склад — 7 дійсних членів і 18 членів-кореспондентів.

Перші організаційні збори дійсних членів АА УРСР відбулися 25–26 липня 1945 р. На засіданні обрали керівний склад, а також розглянули й затвердили кандидатури на заміщення керівних посад наукових закладів АА УРСР.

Президентом обрали дійсного члена АА УРСР Володимира Гнатовича Заболотного, віце-президентом — дійсного члена АА УРСР Павла Федотовича Альошина, членом президії — дійсного члена АА УРСР Олександра Васильовича Власова.

Володимир Гнатович Заболотний у першому номері друкованого органу АА УРСР — «Віснику Академії архітектури УРСР» — опублікував програмну статтю Академії, де виклав мету створення й основні завдання діяльності установи на найближчу перспективу. Він, зокрема, зазначив: «Великої державної ваги завдання має розв'язати наша Академія. Масштаби її роботи визначаються не тільки тими колосальними руйнуваннями, що їх заподіяли німецькі загарбники, а й величезним розмахом нового будівництва. Вона повинна передусім скерувати творчу й наукову думку архітектурних кадрів на виконання п'ятирічного плану, на задоволення вимог наступного періоду, на розв'язання проблем “величезної науки” в галузі архітектури й будівництва» [3]. Там же він визначив два напрямки наукової та творчої діяльності АА УРСР на 1946–1950 рр.: а) використання місцевих матеріалів і заощадження дефіцитних; б) експериментування, наукова й творча підготовка до переходу на досконалі будівельні матеріали та способи будівництва, створення «передової будівельної промисловості».

Отже, основним завданням створення АА УРСР були нагальні питання відбудови міст і зведення житлових споруд з мінімальними затратами як будівельних матеріалів та з максимальною автоматизацією будівельних робіт в післявоєнних умовах. Крім того, вагомою була підготовка кваліфікованих галузевих спеціалістів.

Майбутній президент АА УРСР **Володимир Гнатович Заболотний** народився 1 серпня (за даними автобіографії — 30 липня) 1898 р. в с. Карань під Переяславом (нині у складі м. Переяслава-Хмельницького Київської обл.) у родині потомственного селянина Гната Павловича Заболотного. У 1927 р. він захистив дипломну роботу «проект профілакторія на 500 ліжок» на відмінно й отримав спеціальність «архітектор, художник, організатор виробництва».

Далі він залишився працювати викладачем кафедри архітектури Київського художнього інституту.

З 1940 р. Володимира Гнатовича призначили в Київський художній інститут кафедральним професором. У цьому ж році Комітет у справах вищої школи затвердив його у званні професора. Професор Заболотний часто залучав своїх студентів до створення справжніх проєктів. Так, зокрема, було здійснено проєкт Палацу і парку піонерів у м. Києві. Його реалізували в будинку колишніх Купецьких зборів (проєкт архітектора В. М. Ніколаєва) на сучасній Європейській площі.

Паралельно з педагогічною діяльністю працював у низці закладів. Протягом 1927–1929 рр. — архітектором, згодом старшим інженером Управління Південно-Західної залізниці.

У 1929–1933 рр. — старший архітектор, згодом головний інженер і головний архітектор Київської філії Державного інституту проектування міст («Діпромист»). Співробітники інституту (архітектори, шляховики, економісти, землевпорядники, сантехніки) працювали в залі на другому поверсі дерев'яної прибудови Київського будівельного інституту. За цей час В. Г. Заболотний брав участь у розробці генеральних планів Черкас, Кременчука, Комінтерівська, Каменського (нині Дніпродзержинськ), Кривого Рогу. Робота над містобудівними проєктами сприяла виробленню в архітектора вміння сприймати й створювати споруди не як окремі ізольовані об'єкти, а як ансамблі — у взаємозв'язку будівель з розташованими поруч будівлями.

У 1933 р. Володимира Гнатовича прийняли до Спілки радянських архітекторів УРСР.

Відаючи дань стилю конструктивізм, від якого після всесоюзного конкурсу на Палац рад у м. Москві в 1932 р. поступово відмовлятися, архітектор спроектував будинок Облпоживспілки в м. Вінниці.

У 1933–1936 рр. — головний інженер і головний архітектор Цивільного проєкту Народного комісаріату комунального господарства (Київська філія).

Протягом 1934–1935 рр. Володимир Заболотний збудував педагогічний інститут у м. Києві.

У 1936–1940 рр. — головний архітектор Управління будівництва Верховної Ради УРСР.

Він зводить житловий будинок інженерно-технічних працівників у столиці України.

В. Г. Заболотний взяв участь у конкурсі на проєкт Урядової площі та будинку Раднаркому УРСР в м. Києві. Проєкт групи архітекторів за керівництва майбутнього президента АА УРСР не переміг.

Згодом архітектор позмагався в конкурсі на проект будівлі Сесійного залу ЦВК УРСР (з 1938 р. — Верховної Ради УРСР). На цей раз проект Заболотного визнано найкращим з-поміж талановитих робіт відомих архітекторів, серед яких можна назвати С. Григор'єва, В. М. Рикова, Я. А. Штейнберга. Згодом Володимир Гнатович доопрацював проект і звів триповерховий будинок українського парламенту. Споруда вражає своєю легкістю, пропорційністю, відсутністю зайвих елементів, простотою і вишуканістю одночасно. За проект будівлі Верховної Ради УРСР В. Заболотний отримав Сталінську премію першого ступеня.

Останнім місцем роботи перед початком Другої світової війни було Управління міського архітектора міста, де Володимир Гнатович працював головним архітектором столиці радянської України. (1940–1941 рр.). У той же час його обрано депутатом міської ради.

1941-й р. позначений у професійному житті архітектора ще однією знаковою подією — на зібранні дійсних членів Академії архітектури СРСР його обрано в члени-кореспонденти.

З початком війни наукові заклади України евакуювалися в глибоку СРСР. В. Заболотний не становив виняток: його відправили в м. Уфу, де він продовжував роботу: зводив житлові будинки, а також завідував Відділом мистецтв у Інституті мистецтв і народної творчості Академії наук УРСР. У 1941–1944 рр. він завідував відділом мистецтв і народної творчості інституту мистецтв Академії наук УРСР (Уфа–Москва–Київ).

Оскільки значна кількість населення евакуювалася на схід, перед архітекторами постало завдання щодо швидкого зведення житлових будинків з місцевої сировини. В. Заболотний розробив конструкцію двокімнатних житлових будинків з демпферного гіпсу. Власті Башкирської АРСР високо оцінили роботу Володимира Гнатовича, нагородивши його грамотою місцевої Верховної Ради.

Про те, що Володимир Гнатович не полишав захоплення мистецтвом і в умовах ведення бойових дій, свідчить те, що 4 листопада 1942 р. в Уфимському художньому музеї він відкривав виставку робіт художників. Виставка була організована відділом мистецтв при РНК УРСР, Академією наук УРСР та Спілкою радянських художників України [4].

Сподіваючись на щонайшвидше звільнення рідної України й усвідомлюючи необхідність відбудувати населені пункти, він розробляв проект житлового будинку для колгоспників. Збереглися кресленики численних варіантів проектів низки типів будівель.

По завершенні бойових дій у столиці України повернувся до Києва. Місто зазнало серйозних руйнувань внаслідок війни. Необ-

хідно було відбудовувати його, а отже, постала потреба в спеціалізованих інститутах, які б організовували й провадили таку діяльність.

Отже, на момент утворення Української філії Академії архітектури СРСР Володимир Гнатович мав багатий організаційний досвід і низку реалізованих непересічних проєктів.

Як президент АА УРСР Володимир Гнатович брав активну участь у повсякденній роботі організації. Великого значення він надавав невідривності теорії архітектури від практики будівництва. Також він постійно брав участь у проєктній роботі, керував однією з архітектурних майстерень.

У Києві він завершив розпочаті в Уфі проєкти житлового будинку колгоспника.

Спільно з архітектором Лазаренком Володимир Гнатович розробив архітектурні й конструктивні елементи з кераміки.

Чергову конкурсну премію Заболотний здобув за проєкт житлового будинку з кераміки. Керамічна плитка використовувалася як облицювальний матеріал, так і як конструктивний елемент.

У 1952 рр. АА УРСР було реорганізовано на Академію будівництва і архітектури УРСР, президентом якої обрали Анатолія Миколайовича Комара.

Віце-президент АА УРСР **Павло Федотович Альошин** народився 15 (28) лютого 1881 р. у родині відомого київського підрядчика, київського купця другої гільдії, вихідця із селян. У 1899 р. він здобув середню освіту і вступив до Петербурзького інституту цивільних інженерів, який закінчив у 1904 р. з медаллю за найкращий проєкт. У часи навчання П. Альошин разом з Б. Конєцьким брав участь у конкурсному проєктуванні та отримав першу премію.

На час обрання на посаду в АА УРСР П. Альошин був поважним архітектором, автором будівель: жіночої гімназії (1906–1914 рр.), торговельно-промислового товариства в м. Петербурзі (1907–1909 рр.), Педагогічного музею в Києві (1909–1911 рр.), особняка Ковалевського (1911–1912 рр.), інших приватних будівель у Києві. У 1917 р. він керував роботами зі створення генерального плану м. Мурманська, розробляв функціональне зонування міста, районне планування та первинну забудову житлових кварталів. Характерною рисою його діяльності була сміливість у використанні новітніх будівельних матеріалів і конструкцій. А серед досліджуваних питань — шкільна типологія.

У 1919 р. П. Альошина призначено головним архітектором Києва, на посаді якого він працював до 1920 р.

Протягом 1927–1935 рр. за проєктами архітектора зведені житлові будинки для спеціалістів з оригінальним планувальним вирі-

шенням квартир — два «будинки лікаря», два житлові «будинки академіків», будинок Всеукраїнської Ради профспілок та ін. Протягом 1927–1930 рр. він спроектував і звів перший в Україні житловий будинок з плоским залізобетонним дахом (на вул. Великій Житомирській, 17 у м. Києві).

У 1929–1931 рр. його призначено головним архітектором Діпроміста в м. Харкові.

Павло Федотович брав активну участь у реконструкції та перебудові раніше зведених будівель інститутів Академії наук УРСР, музею Леніна, готелів «Континенталь», «Інтурист», «Грандготель», Будинку оборони та ін.

Активну участь архітектор брав у конкурсах на проекти будівель РНК і ЦК КПУ, Урядового центру в 1935 р. У ці ж роки він керував проектуванням Будівлі Рад і тресту харчової промисловості у Вінниці.

Після визволення Києва в 1944 р. П. Альошин брав участь у відновленні та реконструкції Державного університету і будинку приймальні Президії Верховної Ради УРСР (Маріїнський палац). У 1945 р. разом з групою архітекторів він працював над конкурсним проектом планування та забудови Хрещатика (друга премія).

У 1945 р. на перших організаційних загальних зборах дійсних членів Академії архітектури УРСР його було обрано віце-президентом Академії, в. о. Відділу архітектурних наук.

До останніх років життя П. Альошин займався педагогічною діяльністю. У 1920 р. його обрано професором Київського політехнічного інституту на кафедрі «Історія і теорія архітектури». З 1921 р. він був професором в Архітектурному інституті (згодом Архітектурному факультеті Художнього інституту). З 1944 р., після перерви, знову виконував обов'язки професора в Київському художньому інституті на кафедрі архітектурного проектування.

У 1946 р. П. Альошину присвоєно вчений ступінь доктора архітектури.

Після реорганізації АА УРСР на Академію будівництва і архітектури Павло Федотович був почесним членом Академії будівництва та архітектури УРСР.

Член президії АА УРСР **Олександр Васильович Власов** народився 1 (13) листопада 1900 р. в с. Велика Коша Тверської губернії (нині РФ) у родині лісівника (фахівця з лісництва), яка походила з дворян.

Протягом 1920–1928 рр. О. Власов навчався на архітектурному відділенні інженерного факультету Московського інституту цивільних інженерів (нині — Московське вище технічне училище) й брав активну участь в архітектурному житті.

Ще в часи навчання в інституті О. Власов часто зі співавторами пропонував на конкурс декілька варіантів проектів за різними назвами. Журі присуджувало премії і вже після відкриття конвертів, які відкривають імена, виявлялося, що, наприклад, у 1925 р. О. Власов з архітектором С. Андрєєвським отримав дві перші, три другі і дві треті премії за проекти типових житлових будинків для робітників у м. Ростові-на-Дону. У 1926 р. він разом з архітекторами В. Кратюком і М. Поляковим взяли участь у конкурсі на житлові будинки для м. Ярославля. З п'яти запропонованих варіантів вони отримали дві перші і три другі премії. Під час навчання О. Власов виконав 18 робіт, що були відзначені преміями на конкурсах. Дипломним проектом О. Власова був Палац Праці для м. Дніпропетровська

У 1928 р. керівництво інституту цивільних інженерів вирішило залишити його на викладацькій роботі. Через два роки архітектурне та фабрично-заводське відділення інженерно-будівельного факультету інституту було об'єднане з архітектурним факультетом ВХУТЕІН в Архітектурно-будівельний інститут, де О. Власов викладав на кафедрі архітектурного проектування до 1936 р.

У серпні 1929 р. разом з іншими молодими архітекторами О. Власов заснував Всеросійське об'єднання пролетарських архітекторів (ВОПРА), які намагалися створити новий стиль в архітектурі. Основними критеріями роботи ВОПРА були економічність і раціоналізм.

У 1930 р. архітектор разом з М. Поляковим і Д. Бабенковим розробляли планування м. Новосибірська. З цими ж архітекторами вони розробили два варіанти проектів театру в м. Ростові-на-Дону, що отримали на конкурсі другу та четверту премії.

О. Власов взяв участь у міжнародному конкурсі, оголошеному Виконкомом Харківського округу на проект «Театру масової музичної дії» і отримав першу премію. Проте проект залишився нереалізованим.

У 1931 р. О. Власов розробив проект драматичного театру на 1500 глядачів у м. Іваново (у співавторстві з М. Кадніковим). Проект був реалізований у 1932–1940 рр.

У цьому ж році архітектор разом зі студентами П. Гришиним, В. Желтіковим, В. Новосадовим, Р. Троцьким та інженером Г. Кузнецовим взяли участь у Міжнародному конкурсі на проект Палацу Рад, де отримали другу премію.

У 1932 р. було утворено майстерню № 2 Моспроекту, яку очолив О. Власов. Під час роботи в майстерні, він разом з М. Поляковим і В. Кратюком розробили планування Москви (1932 р.), самостійно

архітектор запроєктував трибуни й набережну Центрального парку культури та відпочинку (1933 р.), у співавторстві з В. Москвіним, А. Натальченком, Н. Шмідтом розробив генплан Центрального парку культури та відпочинку (1934 р.), а також проекти окремих споруд парку (1934 р.).

У 1935 р. О. Власов став головним архітектором Центрального парку культури та відпочинку в м. Москві. У 1937 р. на міжнародній виставці в м. Парижі за роботу над плануванням і розбудовою парку О. Власов отримав «Гран прі».

Наприкінці 1930-х рр. його призначили керівником 8-ї архітектурної майстерні та магістральним архітектором південно-західного напрямку.

У 1940 р. О. Власова обрано членом-кореспондентом Всесоюзної академії архітектури.

Під час Другої світової війни О. Власов разом з Академією архітектури евакуйований до м. Чимкент, де вирішував проблеми з відновлення зруйнованих міст. Там він створив проект генплану центрального міського парку культури й відпочинку для Чимкента, працював над проектами малих архітектурних форм для цього парку.

Навесні 1944 р., після звільнення м. Києва від німецько-фашистських загарбників, О. Власов призначений його головним архітектором. Проект відновлення Хрещатика, розроблений головним архітектором у співавторстві з архітекторами А. Добровольським, Б. Приймаком, О. Заваровим, В. Єлізаровим і О. Малиновським, переміг на конкурсі й був реалізованим.

Працював О. Власов над генеральним планом всього Києва. За його проектом було створено Ботанічний сад, що плавно переходив у Парк відпочинку.

У 1945 р. архітектора О. Власова обрано дійсним членом Академії архітектури УРСР, а також депутатом Верховної Ради УРСР 2-го скликання.

У 1946–1948 рр. він керував кафедрою архітектурного проектування Інституту аспірантури Академії архітектури УРСР.

У своїй творчості Олександр Васильович поєднував увагу й любов до найдрібніших деталей, створюючи філігранне мереживо в камені (Білий зал Центрального Будинку архітектора), з розмахом містобудівельних композицій, що перетворювалися в прекрасні міські парки. Крім того, він був прекрасним графіком, віддаючи перевагу техніці офорту.

У 1950 р. О. Власова призначено головним архітектором м. Москви. Він одразу приступив до розробки генерального плану, який був затверджений у 1952 р.

Сергій Васильович Безсонов (Бессонов) народився 1 липня 1885 р. в с. Лунево (Луньово) колишньої Калузької губернії. У 1910 р. закінчив юридичний факультет Казанського університету. Після навчання мав адвокатську практику, публікував статті з питань громадянського права. Паралельно навчався в Московському археологічному інституті. Під час навчання захопився історією архітектури — справою його подальшого життя.

Воєнні дії Першої світової війни занесли С. Безсонова на Кавказький фронт. Навіть в умовах ведення бойових дій він не залишався осторонь питань архітектури: досліджував пам'ятки Азербайджану і сходу Туреччини [5].

За низку опублікованих наукових праць у 1936 р. С. Безсонову присуджено ступінь доктора архітектури. У 1944 р. його обрано членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР.

С. Безсонов брав активну участь в організації Української філії Академії архітектури СРСР. У 1945 р. його обрано дійсним членом Академії архітектури УРСР. До 1947 р. працював на посаді директора Інституту історії й теорії архітектури, яку залишив через часті хвороби, і перейшов на посаду керівника сектора історії і теорії архітектури.

С. Безсонов був членом друкованого органу АА УРСР — журналу «Вісник Академії архітектури УРСР», що виходив щомісяця з 1946 р. до 1952 рр.

На початку 1948 р. творчі підходи архітектора були піддані нищівній критиці. «Вийшла постанова щодо “безпринципності, порочності та гнилості буржуазного об'єктивізму” його праць, присвячених розвитку української архітектури періодів Давньої Русі і бароко» [6].

Незважаючи на таку різке ставлення до роботи архітектора в Україні, С. Безсонов продовжував завідувати кафедрою історії архітектури і мистецтва Московського архітектурного інституту. 20 жовтня 1949 р. його переведено на посаду старшого наукового співробітника інституту, а 1 квітня 1950 р. він вийшов на пенсію за власним бажанням.

Олександр Матвійович Вербицький народився 27 вересня 1875 р. в м. Севастополі в родині техника-будівельника. Навчався в Севастопольському реальному училищі. У 1898 р. закінчив Петербурзький інститут цивільних інженерів. За часи навчання отримав дві золоті і срібну медалі, а за чудову здачу випускних іспитів його ім'я викарбовано на Почесній мармуровій дошці інституту.

Після закінчення інституту О. Вербицький переїхав до Києва, де на запрошення професора І. Кітнера брав участь у проектуванні ін-

тер'єру актового залу та інших приміщень Київського політехнічного інституту, згодом працював десятником і помічником виконроба академіка В. Ніколаєва на будівництві Київського оперного театру.

У 1901–1902 рр. у співавторстві з архітектором О. Кобелєвим спорудив будівлю Державного банку в м. Києві (розробив проект головного фасаду до надбудови).

Протягом 1904–1913 рр. О. Вербицький розробив низку проектів і безпосередньо займався зведенням багатопверхових житлових будинків на вулиці Енгельса, на розі вулиць Стрілецької та Рейтарської у Києві.

Проектував архітектор споруди і поза межами України: в Москві, Батумі, Кишеневі, Гомелі. Наприклад, на Чорноморському узбережжі Кавказу, неподалік від Батумі, в 1903 р. за проектом О. Вербицького зведено двоповерхову дачу з відкритими верандами й терасами в сторону моря.

Згодом О. Вербицький працював в Управління Південно-Західної залізниці в м. Києві спочатку архітектором служби шляхів, а потім головним архітектором. За понад 30 років роботи в управлінні він запроектував і збудував за власними проектами значну кількість споруд різного призначення: віадук і вокзал на станції Ковель, вокзали на станціях Глоби і Балти, товарні контори, численні паровозні депо, заводи, навчальні заклади, лікарні, житлові будинки.

Серед промислових споруд, зведених у цей період, — комплекс паперової фабрики в м. Малині, цукровий завод на станції Верхнячка зі службовими та допоміжними приміщеннями, паровозне депо в Дарницькому районі Києва, проект оформлення елеватора в м. Одесі.

У 1907 р. архітектор розробив проект двоповерхової будівлі товарної контори на станції Київ. Зведено споруду за його керівництва.

У 1909 р. О. Вербицький читав лекції з цивільної архітектури на вищих технічних курсах професора В. Пермінова.

У 1910 р. О. Вербицьким споруджено будинок для міської квиткової каси на вул. Пушкінській, 14 у Києві.

У 1910–1916 рр. за проектами архітектора в зведено приміщення школи в м. Ковелі, приміщення притулку для сиріт у м. Черкасах.

У 1920-х рр. О. Вербицький брав участь у створенні Архітектурного інституту, де згодом викладав архітектурне проектування.

У 1923–1924 рр. внаслідок об'єднання Інституту пластичних мистецтв з Архітектурним інститутом було створено Київський державний художній інститут, на архітектурному факультеті якого О. Вербицький працював до 1930 р., після чого викладав у Інженерно-будівельному інституті.

У 1927 р. О. Вербицький брав участь і переміг у закритому конкурсі на проект Київського залізничного вокзалу. Першу премію присуджено проекту О. Вербицького за участі П. Альошина, другу — проекту П. Альошина за участі О. Вербицького, третю — І. Роттару.

У 1929 р. архітектор розробив конкурсний проект нового типу споруди — фабрики-кухні, основний простір якої відводився для залу їдальні, а також були передбачені інші зали, великий магазин.

У 1937 р. О. Вербицькому присвоєно вчене звання «професор».

Протягом 1937–1953 рр. О. Вербицький незмінно керував навчально-творчою майстернею архітектурного проектування на архітектурному факультеті Київського художнього інституту.

У 1945 р. О. Вербицького обрано дійсним членом Академії архітектури УРСР. Протягом 1945–1948 рр. він працював директором Інституту аспірантури Академії.

Після Другої світової війни О. Вербицький викладав у Київському державному художньому інституті. Зодчий також тривалий час консультував у Діпромісті, Діпроцивільпромбуді, Гідротресті, в архітектурно-планувальному управлінні м. Києва, інших проектних організаціях.

У 1958 р. О. Вербицького обрано почесним членом Академії будівництва та архітектури УРСР.

Михайло Григорович Лисенко народився 16 (29) жовтня 1906 р. в с. Шпилівка Сумської обл. в родині багатодітного селянина. Після закінчення школи його переведено до будинку підлітків у м. Харкові. Зважаючи на обдарованість М. Лисенка, його перевели навчатися до профшколи, яку він закінчив у 1925 р. Потім навчався в Харківському художньому інституті. Дипломною роботою стала скульптура «Будівельниця».

У 1932 р. на V Всеукраїнській художній виставці у м. Харкові експонувався його горельєф «Китай бореться». У 1935 р. на VI Всеукраїнській виставці в Києві експонувався інший горельєф — «У катівнях фашизму».

З 1934 р. М. Лисенко плідно працював над скульптурними композиціями для пам'ятників і монументів.

На цей час припав початок його творчої співпраці зі скульптором Л. Муравіним, що тривала понад десять років. У співпраці скульптори створили, зокрема, дві п'ятиметрові скульптурні композиції «Героїка громадянської війни», «Героїка соціалістичного будівництва» для радянського павільйону на Всесвітній виставці в м. Нью-Йорку 1939 р. та виготовили ескізи однієї зі станцій Московського метрополітену.

З початку Другої світової війни евакуйований до м. Алма-Ати. Там у співавторстві з Л. Муравіним він виконав дві скульптурні композиції: «Друзі» і «Партизани», що експонувалися на республіканській художній виставці «Велика Вітчизняна війна» в м. Алма-Ати. Крім названих, виконав й інші роботи.

У 1944 р. М. Лисенко повернувся в Київ. Тут він створив скульптурні композиції «Винос пораненого», «Похорон партизана», «Подвиг семи колгоспників».

У 1946 р. на Всесоюзній художній виставці він експонував погруддя Т. Шевченка.

Був М. Лисенко і педагогом: протягом 1944–1971 рр. викладав у Київському художньому училищі на кафедрі скульптури (у 1946–1960 — завідувач кафедри). У 1960–1971 рр. керував навчально-творчою майстернею скульптури. Серед його учнів — скульптори Г. Кальченко, М. Вронський, В. Бородай, В. Сухенко, О. Олійник, В. Зноба, М. Дерегус та інші.

У 1947 р. М. Лисенку присвоєно вчений ступінь професора.

У 1963 р. скульптору було присвоєно звання народного художника СРСР, а в 1970 р. він став дійсним членом Академії мистецтв СРСР.

Олександр Інокентійович Неровецький народився 17 березня 1884 р. в м. Черкасах Київської губернії (нині обласний центр) в родині лікаря і вчительки, вихідців з духовного звання.

У 1901 р. закінчив Черкаську гімназію із золотою медаллю. У 1901–1902 рр. навчався на математичному факультеті Київського університету (відрахований за участь у студентському русі). У 1902–1907 рр. навчався на інженерно-будівельному факультеті Київського політехнічного інституту, по закінченні якого отримав спеціальність інженера-будівельника.

Працював, в основному, на будівництві на керівних посадах.

Під час роботи зі спорудження залізниць за його керівництва виконані конструктивні частини проектів залізничних будівель (депо, вокзали, майстерні, житлові будинки), опор великих кесонних мостів, різного роду штучних споруд (труб і залізобетонних мостів, шляхопроводів), генеральні плани розташування шляхів і будівель, а також проекти організації будівництва великих мостів, великих земляних робіт, укріплювальних і водовідвідних споруд (дамб), розроблені кар'єри тощо.

У 1907–1913 рр. працював помічником начальника і старшим виконавцем робіт на спорудженні залізниці залізничного вузла Льгов – Москва – Київ – Воронеж.

У 1913–1915 рр. О. Неровецький був старшим виконавцем робіт і начальником дільниці будівництва Кумської лінії Владикавказьких

залізниць. У 1915–1922 рр. він працював старшим виконавцем робіт і начальником будівництва кесонних мостів зазначеної залізничної лінії.

У 1922–1924 рр. О. Неровецький працював помічником директора тресту і завідував Чернігівською губернською будівельною конторою Губраднархозу.

У 1924–1926 рр. працював заступником директора Донецького відділу і начальником технічного відділення тресту «Укрдержбуд».

У 1925–1930 рр. О. Неровецький був заступником технічного директора і технічним директором, головним інженером тресту «Індубуд» в м. Харкові.

У 1930–1936 рр. працював заступником голови і технічним директором «Укрбудоб'єднання», «Південміськбуду», «Південмонтажбуду» в м. Харкові.

У 1930-х рр. за керівництва О. Неровецького розроблено й успішно застосовано на практиці нові ефективні конструкції та виробы, прогресивні методи ведення робіт. Зокрема, активно використовувалося масове використання великоблочних споруд, швидкісні методи будівництва. Вперше у світі було розроблено технічні умови на провадження будівельних і спеціальних робіт у зимовий період.

З 1934 р. його обрано головою Українського наукового інженерно-технічного товариства будівельників. О. Неровецький обіймав цю посаду до кінця свого життя.

З 1935 р. науковець безперервно очолював кафедри Харківського і Київського інженерно-будівельних інститутів.

У 1936–1939 рр. О. Неровецький працював директором Науково-дослідного інституту споруд і будівельних матеріалів (м. Харків).

У 1939 р. йому присвоєно вчений ступінь «професор».

У 1941 р. О. Неровецького обрано членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР.

У 1942–1944 рр. працював заступником директора з наукової роботи і завідувачем кафедри будівельного виробництва Магнітогорського гірничо-металургійного інституту.

З 1944 р. працював заступником голови Української філії Академії архітектури СРСР. Після утворення Академії архітектури УРСР О. Неровецький керував Редакційно-видавничою радою, був обраний керівником Відділу будівельних наук (з 1944 р.) та директором Інституту будівельної техніки. Крім того, він керував багатьма іншими відповідальними структурами Академії архітектури УРСР. Згодом О. Неровецький був обраний віце-президентом Академії архітектури УРСР.

У 1945 р. О. Неровецького обрано дійсним членом Академії архітектури УРСР. На останній сесії Академії архітектури УРСР його одногосно обрано віце-президентом.

Отже, перші дійсні члени АА УРСР були прекрасними організаторами, науковцями та знавцями в галузях архітектури, містобудування, будівництва, скульптури. Вони спромоглися за короткий термін виконати надзвичайно важке завдання з відбудови зруйнованих у роки Другої світової війни населених пунктів України. За їх участю були розроблені типові проекти будинків різного функціонального призначення, почали використовуватися місцеві будівельні матеріали, розроблятися важливі наукові питання.

1. *Заболотний В. Г.* Завдання Академії архітектури УРСР в 1946–50 рр. [Текст] / В. Г. Заболотний // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1946. – № 1. – С. 11.
2. Про організацію Академії архітектури УРСР [Текст] : постанова РНК і ЦК КП(б) У від 25 черв. 1945 р. № 960 // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1946. – № 1. – С. 7.
3. *Заболотний В. Г.* Завдання Академії архітектури УРСР в 1946–50 рр. [Текст] / В. Г. Заболотний // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1946. – № 1. – С. 11.
4. Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950 : зб. док. і матеріалів [Текст] / Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР, Ін-т історії партії при ЦК Компартії України, Ін-т історії АН УРСР ; упоряд.: А. І. Бичкова [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1989. – С. 38.
5. *Безсонов С. В.* Архітектура Києво-Печерської Лаври в її історичному розвитку [Текст] / С. В. Безсонов ; підготовка вид., комент. О. Черняхівська. – Київ, 2015. – С. 7.
6. *Безсонов С. В.* Архітектура Києво-Печерської Лаври в її історичному розвитку [Текст] / С. В. Безсонов ; підготовка вид., комент. О. Черняхівська. – Київ, 2015. – С. 7.

REFERENCES

1. Zabolotnyy, V. G. (1946). *Zavdannya Akademii arhitektury URSR v 1946–50 rr.* [The task of the Academy of Architecture in the USSR 1946–50]. *Visnyk Akademii arhitektury URSR* [Bulletin of the USSR Academy of Architecture], 1, 11. [in Ukrainian].
2. *Pro organizaciyu Akademii arhitektury URSR : postanova RNK i TsK KP(b)U vid 25 cherv. 1945 r. № 960* [About the organization of the USSR Academy of Architecture : Resolution of the CPC Central

- Committee and (b) 25 Jun. 1945 r. Number 960]. (1946). *Visnyk Akademii arxitektury URSS* [Bulletin of the USSR Academy of Architecture], 1, 7. [in Ukrainian].
3. Zabolotnyy, V. G. (1946). *Zavdannya Akademii arhitektury URSS v 1946–50 rr.* [The task of the Academy of Architecture in the USSR 1946–50]. *Visnyk Akademii arxitektury URSS* [Bulletin of the USSR Academy of Architecture], 1, 11. [in Ukrainian].
  4. *Kulturne budivnytstvo v Ukrayinskiy RSR, cherven 1941–1950* [Cultural building in the Ukrainian SSR, June 1941–1950]. (1989). (P. 38). Kyiv. [in Ukrainian].
  5. Bezsonov, S. V. (2015). *Arhitektura Kyevo-Pecherskoyi Lavry v yiyi istorychnomu rozvytku* [Architecture of Kyiv-Pechersk Lavra in its historical development]. (P. 7). Kyiv. [in Ukrainian].
  6. Bezsonov, S. V. (2015). *Arhitektura Kyevo-Pecherskoyi Lavry v yiyi istorychnomu rozvytku* [Architecture of Kyiv-Pechersk Lavra in its historical development]. (P. 8). Kyiv. [in Ukrainian].

Діяльність перших дійсних членів Академії архітектури УРСР в контексті розвитку архітектури першої половини ХХ ст.

Мироненко Д. О., завідувач відділу бібліографічної та довідково-інформаційної роботи ДНАББ ім. В. Г. Заболотного.

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 190–206.

Розглянуто процес утворення, мету та основні завдання Академії архітектури УРСР. Охарактеризовано діяльність її президента та перших дійсних членів крізь призму розвитку архітектури першої половини ХХ ст.

Ключові слова: архітектура, Академія архітектури УРСР, Володимир Гнатович Заболотний, Павло Федотович Альошин, Олександр Васильович Власов, Сергій Васильович Безсонов, Олександр Матвійович Вербицький, Микола Григорович Лисенко, Олександр Інокентійович Неровецький.

The activity of the first full member of the Academy of architecture of USSR in the context of development of architecture of the first half of the XX century.

Mironenko D. A., head of the Department of bibliographic and reference works SSACL named after V. G. Zabolotny.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 190–206.

The process of formation, purpose and main tasks of the USSR Academy of Architecture. Characterized the activities of the president and first full members in the light of the architecture of the first half of the XX century.

Key words: Architecture, the Academy of Architecture of the USSR, Vladimir Zabolotny, Pavlo Alyoshin, Alexander Vlasov, Sergei Bessonov, Alexander Verbitsky, Mykola Lysenko, Alexander Nerovetsky.

Деятельность первых действительных членов Академии архитектуры УССР в контексте развития архитектуры первой половины XX в.

Мироненко Д. А., заведующий отделом библиографической и справочно-информационной работы ГНАСБ им. В. Г. Заболотного.

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 190–206.

Рассмотрен процесс образования, цель и основные задания Академии архитектуры УССР. Охарактеризирована деятельность ее президента и первых действительных членов в контекст развития архитектуры первой половины XX в.

Ключевые слова: архитектура, Академия архитектуры УССР, Владимир Игнатьевич Заболотный, Павел Федотович Алёшин, Александр Васильевич Власов, Сергей Васильевич Безсонов, Александр Матвеевич Вербцкий, Николай Григорьевич Лысенко, Александр Иннокентьевич Неровецкий.

*Катерина Миколаївна НАГАЙКО,
аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький).*

ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД КИЇВСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ 60 – 90-Х РР. ХІХ СТ. (ДО ПИТАННЯ КІЛЬКІСНОГО ЦЕНЗУ)

У статті на основі опублікованих матеріалів та наукових праць в контексті кількісно-якісного цензу розглядається питання персонального складу Київської Української Громади 1860–1890-х рр.

Ключові слова: Київська Українська Громада, персональний склад, кількісно-якісний ценз, громадівський рух, українофільство.

On the basis of published material and research papers examines the quantity and quality of the personal qualifications of the Kiev Ukrainian communities 1860–1890.

Keywords: Kyiv Ukrainian community, composition, quantitative and qualitative qualification, communities' movement, Ukrainophilism.

В статье на основе опубликованных материалов и научных работ в контексте количественно-качественного ценза рассматривается вопрос персонального состава Киевской Украинской Громады 1860–1890-х гг.

Ключевые слова: Киевская Украинская Громада, персональный состав, количественно-качественный ценз, громадское движение, украинофільство.

Середина ХІХ ст. відзначилася значними подіями в суспільно-політичному житті Російської імперії загалом та України зокрема. Скасування кріпацтва, ліберальні реформи 60–70-х рр., розвиток «культурницької фази українського руху» [12, с. 3] дали можливість інтелігентам-українофілам втілювати у життя ідею відродження нації, окремішності українського народу. Початковим етапом у цій справі було створення платформи для надання освіти простим лю-

дям, якою стало відкриття недільних шкіл, видання навчальної літератури рідною мовою. Навколо цього процесу згуртувалися представники тогочасної інтелігенції: викладачі гімназій, університетів, студентство, значна частина з яких згодом увійшли до Київської Української Громади, діяльність якої впродовж 60–90-х рр. XIX ст. стала помітним епізодом національного відродження, яскравою формою українофільського руху. Саме вона об'єднала громадських, наукових і культурних діячів, котрі плекали творення української національної ідеї. Основою її діяльності виступили наукові та неформальні суспільні осередки. Це середовище, наповнене представниками національно свідомої українофільської інтелігенції, зрештою створило передумови для втілення у життя державницького міфу.

У різні періоди розвитку історичної науки до питання вивчення Київської Української Громади дослідники зверталися лише частково. Існують предметні розвідки першої третини XX ст. Такі як: праця Г. П. Житецького «Київська громада за 60-тих років» (1928) [16], у якій автор наводить відомості про дану організацію з початку її створення до «нової доби українського громадського життя у Києві...», тобто, до кінця 1860-х рр., тим самим зосереджуючись на певному етапі її існування — періодові так званої Старої Київської громади (далі — СКГ); стаття В. Міяковського «Киевская громада»: Из истории украинского общественного движения 60-х гг.» (1924), присвячена «історії української ліберальної думки» [27, с. 128], до якої дослідник зараховує і розвиток українського національного руху; публікація О. А. Назаревського «До історії київської громади 1870-х років» (1930) [29], де автор подає «кілька дрібниць» із історії Громади 70-х рр., зокрема відомості щодо складу, її діяльності та урядових переслідувань того часу. Сюди слід віднести і працю О. Рябініна-Скляревського «Київська громада 1870-х рр.» (1927) [40].

Окрім суто наукових праць цього періоду варто відзначити інші публікації, в основу яких покладено документальні матеріали та спогади, що стосуються Громади. Це, зокрема, розвідки М. Беренштам-Кістяківської, М. Гніпа, С. С. Русової, Є. Х. Чикаленка, Б. М. Шевеліва [5; 10; 39, 43; 49] та ін.

Наступний період у вивченні діяльності громадівського руху загалом і Київської Української Громади зокрема охоплює час незалежної України. До цієї теми звертаються сучасні вітчизняні дослідники: А. М. Катренко, Я. А. Катренко, М. Г. Палієнко, Н. С. Побірченко, Н. Чирикало, О. С. Козирев, І. Чорновол, Т. Ємець, К. М. Нагайко (К. Грицик), Т. Ю. Нагайко [19; 20; 21; 30; 32–37; 23; 47; 15; 11; 28].

Варто наголосити на наявності праць, присвячених окремим статтям українофільського руху, де Громада є однією зі складових

тогочасного суспільно-культурницького середовища. Це праці М. С. Гедіна, Л. В. Козуб, Н. С. Побірченко, Д. В. Садовникова та ін. [9; 24; 32; 41].

Сучасними вітчизняними дослідниками актуалізуються нові підходи у вивченні тих чи інших історичних сюжетів. Важливими для нашої теми є студії з вивчення інтелектуальних співтовариств, окремих груп та об'єднань, організацій, гуртків тощо. За визначенням І. І. Колесник, носіями культурно-національних цінностей періоду XIX ст. були представники інтелігенції, які об'єднувалися у різні інтелектуальні співтовариства, що мали різні форми вираження: родинно-сімейно-сусідські, культурно-громадські, науково-корпоративні, освітні, що дало можливість для «легітимізації саме українських форм розумово-освітніх практик в імперському культурному дискурсі» [25, с. 170]. Одним із таких конгломератів є середовище громад, створення якого було зумовлене «специфікою духовно-культурного життя в Україні протягом «довгого XIX ст.» [25, с. 170]. Чи не найвизначнішою групою людей, які мали спільні цілі та методи діяльності на ниві національного відродження виступила Київська Українська Громада на чолі з В. Б. Антоновичем.

Дослідник громадівського руху другої половини XIX ст. В. В. Міяковський, характеризуючи це інтелектуальне співтовариство, говорить, що «об'єдинение в громады имеет, уже по своему названию, нечто общее с обществами крестьян и построена на определенном территориальном признаке. Такие об'єдинения, с другой стороны, напоминают земляческие об'єдинения студентов и нет никакого сомнения, что именно от этих студенческих организаций ведет свое начало тот нелегальный украинский кружок в Киеве, который получил название «Громады» или «Старой Громады», в отличие от позднейших таких же нелегальных об'єдинений» [27, с. 130].

Л. І. Буряк у праці «Образ В. Б. Антоновича у контексті комеморативних практик XX століття» на основі аналізу спогадів людей із найближчого оточення вченого, учнів, його наукових та ідейних опонентів, предметно аналізує образ історика та громадського діяча середини XIX ст., вирізняючи саме це інтелектуальне середовище, де формувалась ідеологія, що потім поширилася на широкий загал українців [6].

Чи не основною складністю у дослідженні громад є той факт, що ці нелегальні утворення не декларували себе як організовану форму та не мали офіційної документації: статутів, програм, протоколів, рішень, звітів тощо. Незначна кількість відомих на сьогодні документів, що так чи інакше засвідчують існування громад, зокрема й Київської, створені швидше задля заперечення будь-якого формаль-

ного статусу організації. Винятком можуть слугувати лише спогади, листи та мемуари безпосередніх учасників громадівського руху, де ними зауважується на своїй українофільській діяльності. Зокрема, подібним прикладом може слугувати «Автобіографічна записка К. П. Михальчука», в якій автор вказує на наявність програми діяльності Громади: «Українство» стало для нас, членів «громади», власне свого роду релігією життя, і щоб вірно, небезплідно і методично служити йому, ми склали програму діяльності, в яку — окрім обов'язкових для всіх нас агітації і пропаганди серед інтелігенції і народу наших ідей і тенденцій та вербування нових членів до «громади» для спільної праці, — головніше входили завдання — передовсім культурного підняття і розвитку національної самосвідомості та можливі заходи коло визволення народу з-під його соціальної, економічної і політичної кормиги» [26, с. 222].

Через неможливість здійснення відкритої програмної діяльності громад, утворився джерельний вакуум, що позначився на методологічному рівні їх вивчення. На нашу думку, для осмислення та усвідомленого вивчення аспектів українофільського громадівського руху важливими виступають критерії, що стосуються персонального виміру його сформованих неформальних груп: кількісні та якісні характеристики.

В умовах відсутності офіційної документації, основним програмним документом Київської Української Громади прийнято вважати «Сповідь»¹ В. Б. Антоновича, вперше опубліковану в петербурзькому часописі «Основа» 1862 р., що містить основні засадничі орієнтири реалізації українофільського руху [2]. З її аналізу постають якісні характеристики його учасників. Ось яку оцінку громадівству як течії дає член цієї Громади Є. Х. Чикаленко: «... між членами громад не було злодіїв, хабарників, чорносотенців і ніколи не було жодного предателя чи провокатора, як це часто траплялося по інших таємних організаціях, а тому ні разу не було й жодної справи у жанр-дармської поліції з якою-небудь з громад» [43].

У контексті джерел, що документально засвідчують її кількісно-якісний склад варто назвати «Отзыв из Киева» 1862 р., надрукований у часописі «Русский Вестник», який підписала 21 особа, київські громадяни того часу на чолі з В. Б. Антоновичем, Б. С. Познанським, Т. Р. Рильським та ін. У цьому документі заперечується організована політична складова їхньої діяльності, відтак відсутнє будь-яке визнання формального існування Громади. Подібним документом, що

---

¹ Повна назва: «Моя исповедь. Ответ пану Падалице по поводу статьи в VII книжке «Основы» «Что об этом думать?» и письма пана Падалицы в X книжке».

засвідчує кількісний склад її учасників наприкінці літа 1862 р. є лист за підписом 44-х представників українофільської інтелігенції, адресований М. І. Костомарову, з проханням прийняти пропозицію заміщення посади на кафедрі російської історії Київського університету.

Щодо Київської Української Громади слід зауважити на одному з першочергових важливих моментів у її вивченні — відсутності єдиної оцінки дослідниками кількісного складу учасників. Ця ситуація пояснюється як вищезазначеними обставинами (відсутність належної кількості документальних першоджерел, де було б зафіксовано кількісний ценз Громади), так і тим фактом, що періоди діяльності цього співтовариства позначені певною зміною поколінь. Окрім того, за період його діяльності від 1860-х до 1890-х рр. відбувся розподіл на два табори, що поставило питання зміни як самого терміну, так і правонаступництва у формах діяльності. Так, за періодизацією запропонованою А. М. Катренком та Н. М. Чирикало, час існування Київської Громади умовно можна поділити на три періоди: 1860-ті рр., 1870-ті рр., 1880–1890-ті рр. [19, с. 5]. Перший етап відзначається суто культурно-просвітницькою роботою, що зазнала суттєвих утисків після Емського указу 1863 р. Внаслідок цього учасники громади змушені були тимчасово припинити свою активну українофільську діяльність. Наприкінці 60-х рр., на початку 70-х рр. Київська Українська Громада продовжила розпочату справу. До її складу влилися молоді люди, студенти університетів, із більш радикальними поглядами на шлях, яким має рухатись українська справа. Тому у 70-ті рр. Громаду стали називати «Молодою» на противагу «Старій». До кінця 90-х рр. XIX ст. із середовища громадівців виділилися представники політично зорієнтованої молоді, котрі розпочали нову фазу — будівництва української національної держави.

Специфіка вивчення кількісного цензу полягає і в тому, що члени Київської Української Громади входили до різноманітних об'єднань, відповідно до виду та мети своєї діяльності (гуртки, товариства, редакції). Учасники тієї чи іншої спільноти, які займалися справою певного спрямування також мали своє кількісне вираження. При цьому багато з так званих громадівців приймали участь у кількох об'єднаннях, зокрема і в інших громадах — Петербурзькій, Харківській, Одеській, Полтавській, Чернігівській, Єлисаветградській. За часом існування в Київській Українській Громаді умовно можна виділити такі об'єднання, як Стара та Молода громади. Відповідно до сфери своєї діяльності учасники громадівського руху були учасниками відповідних організацій: Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства, редакцій газет і

журналів («Основа», «Кіевская старина», «Кіевский Телеграф»), за своїми світоглядними переконаннями члени громади входили до Комітету дванадцяти на Подолі, Братства Тарасівців, Просвіти.

Отже, з огляду на те, що період діяльності Громади виявився досить тривалим, важко однозначно визначити критерій дослідницького пошуку, який би об'єктивно дав відповідь на питання щодо кількості учасників цієї українофільської організації. Її існування увібрало у себе кілька окремих етапів, що позначилися суттєвими змінами, які вплинули на процес формування національної свідомості представників як самої Київської Української Громади, так і широких кіл суспільства та обумовили еволюцію його поглядів у бік фактичного державотворення. За цей час до процесів формування національних ідеологічних основ була залучена значна кількість наукової та творчої інтелігенції. За різними оцінками, учасниками громади було від 100 до 500 осіб. Усталеною та водночас найбільш поширеною у вітчизняній історіографії є думка про кількість членів Громади від 250 до 300 осіб. Дана цифра наводиться у «Австро-руських споминах» М. П. Драгоманова, який, будучи членом Громади з 1863 р., твердить, що «в 1862 р. злились у велику громаду, душ 250-300» [14]. Водночас в «Автобиографической заметке» написаній 1883 р. він говорить, що кількість київських громадівців складала «500 душ с вольнослушателями» [13, с. 43].

Вважаємо за доцільне розглянути нижче деякі наявні відомості, що стосуються процесу його створення.

Загалом дослідники різних періодів сходяться на думці, що заснування Київської Української Громади припадає на кінець 50-х – початок 60-х рр. XIX ст. Наведемо міркування з кількох найбільш акцентованих на цьому питанні дослідницьких розвідок. Так, В. В. Міяковський вказує, що з так званих хлопоманів «дальнейшей эволюцией выделилась «Украинская Громада» [27, с. 130]. Посилаючись на спогади одного з перших громадівців Б. Познанського, автор зазначає, що 1861 р. В. Б. Антонович вийшов із польської гміни і «основал отдельно польско-украинское общество «Громаду» [27, с. 130].

Г. П. Житецький відносить початок заснування Київської Української Громади до часу створення недільних шкіл, у яких працювали студенти Київського університету, об'єднані у відповідні гуртки з вираженими національними ознаками. «У 1860 і на початку 1861 року в Києві вже існували гуртки, але Громади не було. Загальну назву «Громади» іноді уживало для себе новостворене товариство, що з ним усе більше зближуються колишні польські гмінчики, — «хлопомани» по тогочасному польському прозванню» [16, с. 93]. Таким чином ним робиться впевнений висновок про те, що в другій поло-

вині 1861 р. у Києві склалося «молоде товариство — Київська Українська Громада» [16, с. 93].

М. Д. Антонович у праці «З історії громад на рубежі 1850–1860-х років» припускає, що Київська Українська Громада існувала «задовго до 1861 р.». Розглядаючи питання часу її створення, автор зауважує на факті можливого знайомства Т. Г. Шевченка із «передовими студентами» під час відвідин Києва в першій половині серпня 1859 р. Автор припускає, що серед них міг бути ініціатор створення першої недільної школи Ф. Вороний². Відносно цього та інших наведених ним фактів щодо зв'язків Шевченка з київськими громадівцями дослідник вважає наступне: «...і хоч про громаду з конспіративних причин ніде не згадується, однак усе вказує на існування громади на той час у Києві» [3, с. 34]. Також він твердить, що відсутність спогадів перших громадівців (Ф. Панченко, В. Л. Береншам, О. Стоянов, А. П. Свидницький) не дає можливості (від початку — К. Н.) вивчити її генезу. «За цих умов ми можемо лише припустити, що ця Громада існувала вже принаймні влітку 1859 р., хоч і вела скромнішу працю, ніж у 1861–1962 рр.» [3, с. 35].

Перейдемо до аналізу існуючих дослідницьких спроб виділити аспекти щодо кількісно-якісного цензу учасників Київської Української Громади. Наперед зауважимо, що цілеспрямованої ґрунтовної розвідки щодо з'ясування зазначеного аспекту до цього часу не існує. Однак, можемо виділити у цьому стосунку кілька праць, предметом яких частково виступили кількість членів громади та їхні якісні характеристики.

Однією з перших спроб вказати на персональний склад Київської Української Громади стала розвідка у збірці «Пам'яті Михайла Драгоманова», що вийшла друком у Харкові 1920 р. до 25-ї річниці від дня смерті М. П. Драгоманова, Я. Довбищенка. Зокрема, останній, характеризуючи якісні зміни від заснування Громади на початку 60-х рр. XIX ст., що була тоді «студентським гуртком», до кінця 1870-х рр., (час від'їзду Драгоманова за кордон та організації там «вільної української трибуни»)» [31, с. 19], вказує, що тоді до складу Київської Української Громади входили вже вчителі гімназій, професори та інші, а також наводить перелік із 40 прізвищ осіб, які склали основу цієї організації, що набувала поширення й іншими містами та «уявляла із себе досить поважну силу <...>, бо вони вбирали в себе цвіт інтелігенції України» [31, с. 19]. Разом із тим, враховуючи погляди М. П. Драгоманова як прихильника більш радикального

---

² Г. Житецький у статті «Київська громада за 60-тих років» вказує, що перша недільна школа створена у Києві 11 жовтня 1859 р. під проводом І. Слепушкина.

шляху для поступу Громади, до якого він намагався повернути й інших уже з-за кордону, автор збірки дає таку оцінку Київській громаді 1870-х рр.: «...по своєму політичному радикалізмові та складу членів займала найвизначніше місце серед інших Громад» [31, с. 20].

На початку публікації в огляді загальної історіографії щодо Київської Української Громади нами наводяться прізвища чотирьох дослідників, чії праці побачили світ у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.: В. В. Міякоського (1924), О. Рябініна-Скдаревського (1927), Г. П. Житецького (1928), О. А. Назаревького (1930) [27; 40; 16; 29]. Найбільш предметно питання кількісно-якісного цензу порушив Г. П. Житецький у розвідці, що стала основним опублікованим джерелом, котре містить найбільш повну інформацію щодо діяльності Громади та її учасників, дає характеристику її персональному складові від початку існування до кінця 60-х рр. ХІХ ст. Дослідник виділяє такі складові елементи: біографічні дані осіб, що належали до Громади в різні періоди її існування, їх походження, освіта, рід діяльності. Автор наголошує на тому, що учасниками цього українофільського товариства були досить різні представники суспільства: «... в Громаді були представники всіх класів суспільства — козацтва та селянства, духівництва, діти службовців, землевласників, комерсантів, без великої переваги будь-якого стану; були й не-Українці, серед них — Поляки, Євреї, тощо. Щодо місцевости походження переважали Полтавці та Чернігівці над Правобережцями; щодо віку — це була молодь від 17 до 29 років, здебільшого студентство» [16, с. 104]. На основі проаналізованих документів, листів, щоденників членів Громади ним робиться висновок про кількість її членів у період 1862–1863 рр.: «...з усіма «суголосними» елементами, рахувати кількість київських громадян душ із 200» [16, с. 110].

Питання громадівського руху та зокрема Київської Української Громади досліджувалося діаспорними науковцями. Так, у збірці матеріалів до історії розвитку суспільно-політичної думки в Україні ХІХ–ХХ ст. «Вишкільний курс. Ч. 3», що вийшла друком за кордоном у 1977 р., у розділі «Від Шевченка до Драгоманова», автором якої є дослідник Ю. Охримович, з-поміж іншого наводяться відомості з історії Київської громади та дається її авторська оцінка: ««Київська Громада» згуртовує в собі зразу більше 300 членів, як на ті часи, коли ще інтелігенції з народу майже зовсім не було, число дуже велике» [8, с. 130].

У згаданого вище М. Д. Антоновича зазначається цифра наведена М. П. Драгомановим — 250–300 осіб. Саму ж діяльність Громади дослідник характеризує, як «...розпачливу працю окремих відчайдухів, які серед безпросвітньої ночі занепаду першої половини ХІХ століття йшли дослівно «з мотикою на сонце» [Лапки

М. Д. Антоновича — К. Н.], не пропала марно. Діяльність цих одиниць дала багаті жнива, які стали базою для дальшого розвитку нації у всіх сферах її життя» [3, с. 29].

Серед вітчизняних сучасних науковців питання якісно-кількісного цензу Київської Української Громади частково висвітлені в працях С. Світленка. Зокрема, у публікації «Українські громади другої половини XIX–XX ст. (Особливості ідеології та діяльності)» автор вказує, що загальна чисельність українського громадівського руху наприкінці XIX ст. налічувала 438 осіб, із яких понад 100 діяло в Києві [42, с. 10].

У монографії Л. І. Іванової та Р. П. Іванченко «Громадівський рух в 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми ідеології» у розділі «Київська Громада. До питання про існування таємного Малоросійського товариства», авторки висловлюють думку, що Київська громада «... створилася із ряду українських гуртків у Київському університеті» ще в 1859 р., посилаючись на «Автобиографическую заметку» того ж таки М. Драгоманова, в якій історик говорить, що малороси або українці склали «... особый национальный кружок, <...>, огромное большинство «православных» студентов Киевского университета (около 500 душ с вольнослушателями)» [17, с. 43].

М. Палієнко, у праці «Київська Стара Громада у суспільному та науковому житті України (Друга половина XIX – початок XX ст.)» дає оцінку якісному складу Громади, спираючись на спомини його безпосереднього учасника О. П. Михалевича: «...більшість громадівців мала українське коріння (їх батьки «жили по селах України»); за своїм походженням вони «були сини православних батюшок, сільської інтелігенції й селян. Нахил до українства був у них вроджений, з дитячих літ. Книжні принципи дали тільки теоретичну наукову основу їх симпатіям»; дослідження всіх проявів народного життя, потреб народу були для них «не модою, а якоюсь душевною потребою. Хто знушався над українцем, той був наче їх особистим ворог» [30, с. 53]. У згаданій статті вміщені відомості про осіб, які відвідували традиційні для громадівців «суботи», що відбувалися по черзі в будинках різних членів Громади. Про ці зібрання так говорить В. В. Міяковський, посилаючись на «справу братів Синегубів»: «Сходки эти происходили тогда, когда было для них занятие, не бывали никогда многочисленнее 20–30 лиц» [27, с. 139].

Персональний склад Громади, його кількісно-персональний вимір став предметом дослідження Н. С. Побірченко в роботі над «Коротким біографічним словником членів Київської Старої громади (друга половина XIX – початок XX століття)». Дана праця є чи не єдиним науковим доробком, у якому цілеспрямовано зібрано

біографічні відомості членів Київської Української Громади за весь період її існування. Дослідниця вказує, що це була найчисельніша науково-просвітницька організація у 200–300 осіб, яка існувала впродовж 60–90-х рр. XIX ст. до 1907–1908 рр., «... часу, коли були дозволені легальні громадські організації» [35, с. 3]. У даний словник авторка включила інформацію щодо 196-ти членів Громади. Ці студії були продовжені дослідницею у монографії «Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття (у двох книгах). Книга I. Київська громада», де розширила відомості до 238-ми [11].

Поруч із цими науковими розвідками варто згадати публікацію С. О. Козирєва «Персональний склад «Комітету 12» Старої Громади», де автор на основі архівних матеріалів та опублікованих праць дослідників акцентує увагу на біографічних даних дванадцяти осіб із числа громади, котрі перебували в еміграції разом із М. П. Драгомановим [23].

У контексті заявленої теми нашої статті варто вказати на публікацію І. Чорновола «Політичні концепції київської «Старої Громади»: від проросійського народництва до «нової ери», в якій на основі джерел особистого походження, зокрема епістолярної спадщини громадівців, що по суті виступають документальними свідченнями діяльності цієї українофільської організації, автор ілюструє настрої 70–80-х рр. XIX ст. і міжособистісні зв'язки членів Громади [47].

Досліджуючи питання кількісно-якісного виміру персонального складу Київської Української Громади 60–90-х рр. XIX ст., поруч із дослідницькими працями, заради більшої об'єктивності, варто звернутися до першоджерел, якими в даному випадку виступають публіцистичні матеріали, спогади, листи та щоденникові записи діячів громадівського руху. Проте, далеко не усі з них містять конкретні відомості щодо зазначеного питання. Так, аналізуючи опубліковану спадщину одного з головних ідеологів громадівського руху В. Б. Антоновича, відмічаємо, що ним не подається конкретних відомостей щодо кількості та складу Громади. Більше того, звертаючись до згаданого вище документу — «Отзывъ изъ Кіева», розуміємо, що її офіційне існування заперечувалося більшістю активних діячів. Натомість, відстоюючи свої ідейні переконання як українофіла, В. Б. Антонович зауважує: «Убеждения украинофилов, основанные на возможном всестороннем изучении своего народа» [1, с. 144]. Відводячи від себе підозри у політичному сепаратизмі, він стверджує — «...единственное оружие, которое мы желаем доставить нашему народу, это не нож, не коса — а совесть и наука» [2, с. 84].

Один із засновників Київської Української Громади, мовознавець М. Михальчук у своїй «Автобіографічній записці» згадує про період перебування в Києві та свою участь у громаді. Автор пише, що саме під його проводом «...наша «громада» стала тим кадром в національно-культурному рухові українства, який прямував до відродження нації, до котрого згодом почали приставати всі свідомі і патріотичні елементи українства не тільки з правобережжя, а й з лівобережжя, де спочатку недовіркою односилися до нас, уважаючи нас за «недоляшків». Всіх членів нашої «громади» душевно нахилили до свого рідного народу і до ширих послуг йому, з одного боку — природжені симпатії до нього, до його моральної істоти, психології, історії, побуту, первісної культури; до його безмірно трагічної долі в багатовіковій тяжкій борні з іншими народами за свою волю, за свої політичні, соціальні й культурні права, <...> а з другого боку — глибоке зневірення до моральної і життєвої вартості польщини і російства як національно-культурних і соціально-політичних режимів» [26, с. 220–221]. Не вказуючи на кількість учасників Громади, автор «Записки» подає відомості про сферу діяльності окремих її членів та їх конкретну роль в цьому товаристві. Відтак, отримуємо відомості щодо функцій, що їх виконували В. Б. Антонович, Т. Р. Рильський, К. П. Михальчук; згадуються П. П. Чубинський, Б. С. Познанський, А. П. Свидницький, (?) Непокойчицький.

Вище нами зауважувалося на вказуванні М. Драгомановим кількості членів Київської Української Громади, де він засвідчив найбільш поширений, на думку багатьох дослідників, показник. Уявлення ж про якісні орієнтири та сутність діяльності Громади в період 1870–1895 рр. дає опублікований архів ученого, зокрема листування з її членами. У ньому наявна як полеміка щодо здійснення нею діяльності у вказаний час, так і конкретні факти й оцінки реалізації нею визначених справ [4].

Важливим джерелом у з'ясуванні поставленого питання виступають спогади громадського діяча, письменника О. С. Русова, члена так званої Молодої Громади, призначенні для редакції часопису «Былое», у яких він вказує на те, що в період 1872–1873 рр. Стара Громада була «...действительно правильно организованною партією съ определенной програмою человекъ въ 70, а съ молодежью, допускавшей на ея собрания и до 200 душ обоего пола» [48, с. 248]. В згадуваний час до Громади було прийнято багато молоді, яка щойно закінчила вищі навчальні заклади, серед них багато «иногородних», які, закінчуючи навчання в Київському університеті, їхали у свої міста, де продовжували справу українофілів, організовували місцеві осередки громадівського руху. Вдаючись до характеристики

Київської Української Громади в період 1870–1880 рр., О. С. Русов детально описує ситуацію щодо формату її діяльності: «...не имея ни малейшаго права существовать, какъ публичная организация, и обладая лишьъ заграничнымъ органомъ для ознакомления украинскаго общества съ своими идеалами, «Громада» сознавала себя тайнымъ кружкомъ заговорщиковъ; открытое признание существования такого кружка, конечно, повлекло бы къ повальному привлечению всехъ къ ответственности и жандармской волоките. Ясно поэтому, что всякий подвергшийся этой волоките, могъ отвечать только за себя, но не въ какомъ случае не за целую корпорацию. Оттого никакъ нельзя было признать существования организации, и не смотря на аресты и разпросы многихъ ея членовъ крамолоискателями не удавалось найти искомаго. Выражаясь по терминологии XX века, «громадяне» называли себя «безпартійными» [48, с. 248].

Активний учасник громадівського руху кін. XIX ст. Є. Х. Чикаленко у спогадах про Стару Київську громаду, дає таку характеристику діяльності українських громад: «...склалися вони з людей, що вірили і по змозі працювали для відродження української нації. Політичного світогляду від членів не вимагалось, а тому між членами були і досить праві люди, але були й такі, що належали до соціалістичних революційних партій, але зате твердо вимагався етичний ценз». Зокрема щодо її функціонування (не вказуючи її кількісних характеристик) він наводить наступні відомості: «Завдання Київської старої громади, як і всіх громад тоді, було відродити українську націю, а для того, в першу чергу, крім заходів до скасування закону 1876 року, провадилася пропаганда української свідомості у всіх шарах населення шляхом видання в Росії легальних книжок, «метеликів» для народу, та часописів для інтелігенції, як «Київський телеграф», «Труд» і нелегальних за кордоном, як «Громада» в Женеві і участі в виданні «Правди» у Львові, та розповсюдженням їх. З 80-х років Київська стара громада почала видавати «Київську старину» [43].

Не зважаючи на відсутність конкретних відомостей про кількість членів Київської Української Громади у більшості з розглянутих нами джерел, важливим сегментом у них виступає наявність оцінок ролі діяльності окремих, найбільш визнаних діячів. Так, у щоденнику О. Кістяківського вміщено характеристики В. Б. Антоновича, М. П. Драгоманова, П. Г. Житецького, Ф. К. Вовка, М. І. Зібера, М. В. Лисенка, М. П. Старицького, І. В. Лучицького, В. В. Беренштама, Я. М. Шульгіна, С. А. Подолинського та ін. [22].

Цікавою та водночас цінною в усвідомленні ролі діячів громадівського руху, зокрема і представників Київської Української Громади, виглядає теза, що підкреслює якісну вагу та значення культурниць-

кої течії українофілів у процесах національного відродження: «... малороссийская ителigenция даже при теперешней ее численности, была могущественна» [22, с.].

Зауважені у розглянутих джерелах кількісно-якісні ознаки дають змогу зробити висновок, що на кінець XIX ст. Київська Українська Громада являла собою потужну різноступеневу інтелектуальну спільноту, що послідовно здійснювала власні програмні постулати, які полягали у слідуванні ідеологічним переконанням, відстоюванні україноцентричних уявлень її членів. На думку автора передмови до збірки автобіографічних матеріалів видатних українців XIX ст. Ю. Луцького, «... вони робили роботу, яка була проскрибована і тому небезпечна. Ними керували ідеї любові до рідного краю і віри в національне відродження народу» [26, с. 16].

Зважаючи на вищенаведені факти, що ілюструють стан вивчення проблеми якісно-кількісного складу Громади, варто наголосити, що за відсутності офіційних документів, які засвідчували б приналежність до даної організації, відсутності відомостей такого характеру в опублікованих джерелах особового походження та її нелегального конспіративного характеру, дане питання потребує детального вивчення в подальшому. Однак, можна зробити висновок, що до складу Київської Української Громади другої половини XIX ст. входили люди, котрі мали різне соціальне становище, професійні інтереси, національність тощо. Їхня кількість в різні періоди існування залежала від суспільно-політичного середовища та інших факторів, які впливали на розвиток національної справи, що була основним напрямком у роботі громадівців.

Як інтелектуальна спільнота Київська Українська Громада у 60–90-х рр. XIX ст. виступила як об'єднання людей, що базувалося на сукупності певних інтересів, цілей та мали бажання спільно працювати над досягненням поставленої мети. Саме завдяки першим найактивнішим учасникам Громади — її корифеям — заклалися та визначилися в якісному відношенні фундаментальні напрямки її діяльності, сформувалися ті професійні сфери та форми організації роботи, що зрештою призвели до реалізації українського національного проекту.

Отже, з огляду на опрацьований матеріал бачимо, що єдиного твердження в оцінці кількісного складу Київської Української Громади не існує, як і не запропоновано усталеного методологічного підходу його з'ясування. Втім, на нашу думку, означене питання потребує подальшого розгляду, оскільки здатне проілюструвати динаміку еволюції діяльності «хлопоманського кружка», який став рушієм у національному відродженні другої половини XIX ст.

1. Антонович В. Б. Погляди українофілів [Текст] / В. Б. Антонович // Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – Київ : Либідь, 1995.
2. Антонович В. Моя сповідь. [Текст] / В. Б. Антонович // Там само.
3. Антонович М. З історії громад на рубежі 1850–1860-х років [Текст] / Марко Антонович // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 49–84.
4. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1. Листування Київської Старої Громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.). – Варшава, 1938. – 442 с.
5. Беренштам-Кістяківська М. Українські гуртки в Києві другої половини 1880-их та початку 1890-их років [Текст] / Марія Беренштам-Кістяківська // За сто літ. – 1928. – Кн. 3. – С. 206–226.
6. Буряк Л. Образ В. Б. Антоновича у контексті комеморативних практик ХХ століття [Текст] / Л. Буряк // Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць. – Київ : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2012. – Вип. 3. – С. 345–371.
7. Вечірко Р. М. Роль «Старої громади», «Молодої громади», журналу «Основа» в розвитку культурно-історичної думки [Текст] / Р. М. Вечірко, О. М. Семашко, В. В. Олефіренко, Д. Ю. Кобринський, Т. С. Пітякова ; Київ. нац. економ. ун-т // Укр. та заруб. культура: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. – Київ : КНЕУ, 2003. – 367 с.
8. Вишкільний курс. Ч. 3 / Матеріали до історії розвитку суспільно-політичної думки в Україні ХІХ – ХХ стол. [Текст] / Упор. Г. Васькович. – Брюсель – Мюнзен – Лондон – Нью-Йорк – Торонто : В-во Спілки Української Молоді, 1977. – 232 с.
9. Гедін М. С. Діяльність Я. М. Шульгіна у складі Київської громади [Текст] / Максим Сергійович Гедін // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Київ, 2007. – № 2 (39). – С. 91–96.
10. Гніп М. До історії громадівського руху 1860 рр. (Записка А. Л. Шиманова) [Текст] / М. Гніп // За сто літ. – 1930. – Кн. 5. – С. 170–182.
11. Грицик К. Стара Київська Громада в українському національному русі у 60–90-х рр. ХІХ століття: погляд на проблему [Текст] / Катерина Грицик // Мандрівець: Журнал гуманітарних студій. – 2014. – № 6. – С. 22–28.
12. Донік О. М. Україна в переддень та в добу ліберальних реформ 1860–1870-х років [Текст] / Олександр Донік. – Київ : Кріон, 2012. – 240 с. : іл.

13. *Драгоманов М. П.* Австро-руські спомини (1867–1877) [Текст] / М. П. Драгоманов // М. П. Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці у 2-х т. – Т. 2. – Київ : Наук. думка, 1970. – С. 151–228.
14. *Драгоманов М.* Літературно-публіцистичні праці у двох томах. Т. 1. [Текст] / Михайло Драгоманов. – Київ : Київ. поліграф. комбінат, 1970. – 531 с.
15. *Ємець Т.* Внесок Київської старої громади в українське націєтворення [Текст] / Тетяна Ємець // Наук. і записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Культурологія. – 2012. – Вип. 10. – С. 132–141.
16. *Житецький І.* Київська громада за 60-тих років [Текст] / Ігнат Житецький // Україна: наук. двохмісячник українознавства. – 1928. – Кн. 1. – С. 91–125.
17. *Іванова Л. Г.* Громадівський рух в 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: проблеми ідеології [Текст] / Л. Г. Іванова – Київ : Укр. центр духовної культури, 1999. – 127 с.
18. *Іванова Л. Г.* З історії Київської громади 60-х років ХІХ ст. [Текст] / Л. Г. Іванова // Наук. записки Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія: Істор. науки: зб. наук. праць. Вип. 36. Випуск на 10-річчя каф. історії України / М-во освіти України, НПУ ім. М. П. Драгоманова ; редкол. М. І. Шкіль. – Київ : Науковий світ, 2000. – С. 90–100.
19. *Катренко А.* Джерела з історії Київської громади 60–90-х рр. ХІХ ст. [Текст] / А. Катренко, Н. Чирикало // Вісник Київ. нац. ун-ту. – Вип. 55. – 2001. – С. 5–13.
20. *Катренко А. М.* Національно-культурна та політична діяльність Київської громади (60-90-ті роки ХІХ ст.) [Текст] / Андрій Миколайович Катренко, Ярослав Андрійович Катренко. – Київ : [б. в.], 2003. – 179 с.
21. *Катренко А.* Науково-культурницька й політична діяльність Київської громади (70-ті – поч. 80-х років. ХІХ ст.) [Текст] / А. Катренко, Н. Чирикало // Четверта академія пам'яті професора Володимира Антоновича, 26-27 березня 1998 р. – Київ, 1999. – С. 96–110.
22. *Кістяківський О. Ф.* Щоденник (1874–1885) у двох томах. Т. 1. (1874–1879) [Текст] / О. Ф. Кістяківський. – Київ : Наук. думка, 1994. – 665 с.
23. *Козирев О. С.* Персональний склад «комітету 12-ти» Київської «Старої Громади» у 1875–1876 роках [Текст] / О. С. Козирев // Наук. праці Миколаїв. ДГУ ім. Петра Могили. Істор. науки, 2006. – Т. 62. – Вип. 49. – С. 23–26.

24. Козуб Л. Стосунки Михайла Драгоманова з Київською громадою в еміграційний період [Текст] / Лариса Козуб // Етнічна історія народів Європи. – 2002. – Вип. 12. – С. 45-49.
25. Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. ХІХ століття [Текст] / І. І. Колесник // Укр. істор. журнал. – 2008. – № 1. – С. 169–193.
26. Михальчук К. Автобіографічна записка [Текст] / Кость Михальчук // Самі про себе. Автобіографії видатних українців ХІХ-го століття ; ред. Луцький Ю. – Нью-Йорк : Видання Укр. Вільної Академії наук у США. – 1989. – С. 219–225.
27. Міяковський В. «Киевская громада»: Из истории украинского общественного движения 60-х гг. [Текст] / Володимир Міяковський // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 127–150.
28. Нагайко Т. Українські громади у фокусі української історичної думки: короткий огляд сучасної історіографії [Текст] / Тарас Нагайко // Мандрівець. – 2014. – № 5 (113). – С. 12–17.
29. Назаревський О. А. До історії київської громади 1870-х років [Текст] / О. А. Назаревський // За сто літ. – Кн. 5. – Харків-Київ, 1930. – С. 208–212.
30. Палієнко М. Київська Стара Громада у суспільному та науковому житті України (Друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] / Марина Палієнко // Київ. старовина. – № 2. – 1998. – С. 53.
31. Пам'яті Михайла Драгоманова. Зб. – Харків : Поюр, 1920. – 112 с.
32. Побірченко Н. До історії взаємин М. Драгоманова та Київської громади в контексті українського культурно-просвітницького руху (друга половина ХІХ ст.) [Текст] / Наталія Семенівна Побірченко // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 1. – С. 17–32.
33. Побірченко Н. С. До історії створення та початків освітньої діяльності Київської громади (60-ті роки ХІХ ст.) [Текст] / Н. С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 126–138.
34. Побірченко Н. С. Київські громадівці і недільні школи (60-ті роки ХІХ ст.) [Текст] / Н. С. Побірченко // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 40–45.
35. Побірченко Н. С. Короткий біографічний словник членів Київської Старої громади (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) [Текст] / Н. С. Побірченко. – Київ : Інтелект, 1998. – 72 с.
36. Побірченко Н. С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття (у двох книгах). Кн. І. Київська громада [Текст] / Н. С. Побірченко. – Київ : Наук. світ, 2000. – 307 с.

37. *Побірченко Н. С.* Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття) [Текст] / Н. С. Побірченко. – Київ : Наук. світ, 2002. – 331 с.
38. *Райківський І.* Питання національної єдності Наддніпрянщини і Галичини в ідейній спадщині українських громадівців останньої чверті XIX – початку XX ст. [Текст] / Ігор Райківський // Вісник Прикарпат. Ун-ту. Історія. – 2011. – Вип. 20. – С. 3–17.
39. *Русова С.* Мої спомини рр. 1861–1879. [Текст] / Софія Русова // За сто літ. – Кн. 2. – 1928. – С. 135–175.
40. *Рябінін-Скляревський О.* Київська громада 1870-х років [Текст] / О. Рябінін-Скляревський // Україна. – 1927. – № 1/2. – С. 144–162.
41. *Садовникова Д. В.* Культурницька діяльність Миколи Лисенка в середовищі «Київська Громада» [Текст] / Дарія Володимирівна Садовникова // Часопис Нац. муз. академії України ім. П. І. Чайковського. – 2012. – Вип. 1. – С. 128–139.
42. *Світленко С.* Українські громади другої половини XIX–XX ст. (Особливості ідеології та діяльності) [Текст] / Сергій Іванович Світленко // Київ. старовина. – 1998. – № 2. – С. 9–28.
43. Спогади Євгена Чикаленка. Київська стара громада [Текст] / Є. Х. Чикаленко // Чикаленко Є. Х. Зібрання творів в 7 т. – Київ, 2003. – Т. 1. Спогади. – С. 229–231.
44. *Чирикало Н. М.* Київська громада 1861–1864 рр. [Текст] / Н. М. Чирикало // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка : Історія. – 2002. – № 59/60. – С. 10–13.
45. *Чирикало Н. М.* Київська громада 80–90-х р. XIX ст. [Текст] / Н. М. Чирикало // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка : Історія. – 05/2000. – Вип. 47. – С. 46–49.
46. *Чирикало Н.* Спогади діячів українського національно-визвольного руху 60–90-х років XIX століття [Текст] / Н. Чирикало, О. Беззубець // Етнічна історія народів Європи: Історико-етнологічні дослідження і національна ідея [Текст] : зб. наук. праць. – Вип. 9 / Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Посольство Фінляндської Республіки в Україні. – Київ : УНІСЕРВ, 2001. – С. 90–95.
47. *Чорновол І.* Політичні концепції київської «Старої Громади»: від проросійського народництва до «нової ери» [Текст] / І. Чорновол // Укр. історична наука на порозі XXI століття : Міжнар. наук. конгрес ; м. Чернівці, 16–18 трав. 2000 р. : доповіді та повідом. – 2001. – С. 15–25.

48. Шамрай С. Спомини Ол. Ол. Русова [Текст] / Сергій Шамрай // За сто літ. – Кн. 1. –1927. – С. 248.
49. Шевелів Б. Петиції українських громад до Петербурзького комітету грамотності з р. 1862 [Текст] / Б. Шевелів // За сто літ. – 1928. – № 3. – С. 11–16.

REFERENCES

1. Antonovych, V. B. (1995). *Pro ukrainofiliv ta ukrainofilstvo* [About Ukrainophiles and Ukrainophilism]. In *Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* [My confession: Selected historical and journalistic works]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
2. Antonovych, V. (1995). *Moia spovid* [My confession] In *Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* [My confession: Selected historical and journalistic works]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
3. Antonovych, M. (1998). *Z istorii hromad na rubezhi 1850–1860-kh rokiv* [History communities at the turn of 1850–1860 years]. *Kyivska starovyna* [Kyiv old], 2, 49–84. [in Ukrainian].
4. *Arkhiv Mykhaila Drahomanova. T. 1. Lystuvannia Kyivskoi Staroi Hromady z M. Drahomanovym (1870–1895 rr.)* [Archive Dragomanov D. 1. Correspondence Kyiv Hromada M. Drahomanov (1870–1895 biennium)]. (1938). Varshava. [in Ukrainian].
5. Berenshtam-Kistiakivska, M. (1928). *Ukrainski hurtky v Kyievi druhoi polovyny 1880-ykh ta pochatku 1890-ykh rokiv* [Ukrainian clubs in Kiev, the second half of 1880 and early 1890-ies]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 3, 206–226. [in Ukrainian].
6. Buriak, L. (2012). *Obraz V. B. Antonovycha u konteksti komemoratyvnykh praktyk KhKh stolittia* [The image of Antonovich commemorative practices in the context of the twentieth century]. In *Natsionalna ta istorychna pam'iat: zb. nauk. Prats* [National and Historical Memory: Coll. Science. Jobs]. (Vol. 2, pp. 345–371). [in Ukrainian].
7. Vechirko, R. M. (2003). *Rol “Staroi hromady”, “Molodoi hromady”, zhurnalu “Osnova” v rozvytku kulturno-istorychnoi dumky* [The role of “Hromada”, “Young community”, the magazine “basis” in the development of cultural and historical thought]. *Ukrainska ta zarubizhna kultura* [Ukrainian and Foreign Culture]. Kyiv KNEU. [in Ukrainian].
8. *Vyshkilnyi kurs. Ch. 3. Materialy do istorii rozvytku suspilno-politychnoi dumky v Ukraini XIX–XXI* [Vyshkilnyj course. Part 3. Materials for the history of political thought in Ukraine XIX–XX centuries]. (1977). Briusel – Miunzen – London – Niu-Iork – Toronto: V-vo Spilky Ukrainskoi Molodi. [in Ukrainian].

9. Hedin, M. S. (2007). *Diialnist Ia. M. Shulhina u skladi Kyivskoi hromady* [Activity Shulgin composed Kiev community]. In *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy* [Journal of the Academy of Labor and Social Relations Federation of Trade Unions of Ukraine]. (Vol. 2 (39), pp. 91–96). Kyiv. [in Ukrainian].
10. Hnip, M. (1930). *Do istorii hromadivskoho rukhu 1860 rr. (Zapychka A. L. Shymanova)* [The history of community movement in 1860 (Zapychka Shymanova)]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 5, 170–182. [in Ukrainian].
11. Hrytsyk, K. (2014). *Stara Kyivska Hromada v ukrainskomu natsionalnomu rusi u 60–90-kh rr. XIX stolittia: pohliad na problemu* [Old Kyiv community in the Ukrainian national movement in the 60–90's. XIX century: view of the problem]. *Mandrivets: Zhurnal humanitarnykh studii* [Mandrivets: Journal of Humanitarian Studies], 6, 22–28. [in Ukrainian].
12. Donik, O. M. (2012). *Ukraina v peredden ta v dobu liberalnykh reform 1860–1870-kh rokiv* [Ukraine on the eve and day of liberal reforms 1860–1870 years]. Kyiv: Krion. [in Ukrainian].
13. Drahomanov, M. (1970). *Literaturno-publitsystychni pratsi u dvokh tomakh. T. 1.* [Literary and journalistic work in two volumes. Vol. 1]. Kyiv: Kyivskiy polihrafichnyi kombinat. [in Ukrainian].
14. Drahomanov, M. P. (1970). *Avstro-ruski spomyny (1867–1877)* [Austria-n memories (1867–1877)]. *Literaturno-publitsystychni pratsi u 2-kh t. T. 2.* [Literary and journalistic works in 2 vols. Vol. 2.]. (Pp. 151–228). Kyiv: Nauk. Dumka. [in Ukrainian].
15. Iemets, T. (2012). *Vnesok Kyivskoi staroi hromady v ukrainske natsiietvorennia* [Contribution Kyiv old Ukrainian community in nation-building]. *Naukovi zapysky* [Proceedings]. (Vol. 10, pp. 132–141). [in Ukrainian].
16. Zhytetskyi, I. (1928). *Kyivska hromada za 60-kh rokiv* [Kyiv community for 60 of those years]. *Ukraina: naukovyi dvokhmisiachnyk ukrainoznavstva* [Ukraine: Ukrainian scientific dvohmisyachnyk]. (Bo. 1, pp. 91–125). [in Ukrainian].
17. Ivanova, L. H. (1999). *Hromadivskiy rukh v 60-kh rr. XIX st. v Ukraini: problemy ideolohii. Monohrafiia* [Communities' movement in the 60's. XIX century. Ukraine: issues of ideology. Monograph]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury. [in Ukrainian].
18. Ivanova, L. H. (2000). *Z istorii Kyivskoi hromady 60-kh rokiv XIX st.* [History of the Kiev community 60 years of the nineteenth century]. In *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova* [Scientific notes of National Pedagogical

- Dragomanov University]. (Vol. 36, pp. 90–100). Kyiv: Naukovi svit. [in Ukrainian].
19. Katrenko, A. (2001). *Dzherela z istorii Kyivskoi hromady 60–90-kh rr. XIX st.* [Sources on the history of Kiev community 60-90-ies. XIX century]. In *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Kyiv National University]. (Vol. 55, pp. 5–13). [in Ukrainian].
  20. Katrenko, A. M. (2003) *Natsionalno-kulturna ta politychna diialnist Kyivskoi hromady (60–90-ti roky XIX st.)* [Ethno-cultural and political activities of the Kiev community (60–90 years of XIX century)]. Kyiv. [in Ukrainian].
  21. Katrenko, A. (1999). *Naukovo-kulturnytska i politychna diialnist Kyivskoi hromady (70-ti – poch. 80-kh rokiv. XIX st.)* [Scientific and cultural and political activities of the Kyiv community (70th – early. 80's. XIX century)]. *Chetverta akademiia pamiati profesora Volodymyra Antonovycha* [Fourth Academy memory of Professor Vladimir Antonovich]. (Pp. 96–110). Kyiv. [in Ukrainian].
  22. Kistiakivskiy, O. F. (1994). *Shchodennyk (1874–1885) u dvokh tomakh. T. 1. (1874–1879)* [Diary (1874–1885) in two volumes. Vol. 1 (1874–1879)]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
  23. Kozyrev, O. S. (2006). *Personalnyi sklad «komitetu 12-ty» Kyivskoi «Staroi Hromady» u 1875–1876 rokakh* [Personal structure of the «Committee of 12» Kiev «Hromada» in 1875–1876]. In *Naukovi pratsi Mykolaivskoho DHU im. Petra Mohyly* [Scientific papers Nikolaev MSHU Peter Graves]. (Vol. 49, pp. 23–26). [in Ukrainian].
  24. Kozub, L. (2002). *Stosunky Mykhaila Drahomanova z Kyivskoiu hromadoiu v emihratsiynyi period* [Dragomanov relations with Kyiv community in exile period]. In *Etnichna istoriia narodiv Yevropy* [Ethnic history of the peoples of Europe]. (Vol. 12, pp. 45–49). [in Ukrainian].
  25. Kolesnyk, I. (2008). *Intelektualne spivtovarystvo yak zasib lehitymatsii kulturnoi istorii Ukrainy. XIX stolittia* [The intellectual community as a means of legitimizing the cultural history of Ukraine. XIX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. [Ukrainian historical journal], 1, 169–193. [in Ukrainian].
  26. Mykhalchuk, K. (1989). *Avtobiohrafichna zapyska* [Autobiographical note]. In *Sami pro sebe. Avtobiohrafii vydatnykh ukraintsiv XIX ho stolittia* [Themselves. Autobiography of prominent Ukrainian nineteenth century]. (Pp. 219–225). Niu-Iork: Vydannia Ukrainskoi Vilnoi Akademii nauk u SShA. [in Ukrainian].
  27. Miiakovskiy, V. (1924). “*Kyevskaia hromada*”: *Yz ystoriyy ukraynskoho obshchestvennoho dvyzhenyia 60-kh hh.* [Kievskaya community: IZ Ukrainian history the Public movement of 60-ies]. *Letopys revoliutsyy* [Revolution chronicles], 4, 127–150. [in Ukrainian].

28. Nahaiko, T. (2014). *Ukrainski hromady u fokusi ukrainskoi istorychnoi dumky: korotkyi ohliad suchasnoi istoriohrafii* [Ukrainian community in focus Ukrainian historical thought: an overview of contemporary historiography]. *Mandrivets* [Mandrivets], 5 (113), 12–17. [in Ukrainian].
29. Nazarevskiy, O. (1930). *Do istorii kyivskoi hromady 1870-kh rokiv* [The history of the community of Kiev 1870]. *Za sto lit* [Over a hundred years]. (Bo. 5, pp. 208–212). Kharkiv–Kyiv. [in Ukrainian].
30. Paliienko, M. (1998). *Kyivska Stara Hromada u suspilnomu ta naukovomu zhytti Ukrainy (Druha polovyna XIX-pochatok XX st.)* [Old Kyiv community in social and scientific life of Ukraine (the second half of the nineteenth and early twentieth centuries)]. *Kyivska starovyna* [Kyiv old], 2, 53. [in Ukrainian].
31. *Pam'iaty Mykhaila Drahomanova. Zbirnyk* [In memory of Michael Dragomanov]. (1920). *Vseukrainske derzhavne vydavnytstvo* [Ukrainian State Publishing]. Kharkiv: Poiur. [in Ukrainian].
32. Pobirchenko, N. (2012). *Do istorii vzaemyn M. Drahomanova ta Kyivskoi hromady v konteksti ukrainskoho kulturno-prosvitnytskoho rukhu (druha polovyna XIX st.)* [The history of relations between Kyiv and Dragomanov community in the context of Ukrainian cultural and educational movement (late nineteenth century)]. In *Istoryko-pedahohichniy almanakh* [Historical and Pedagogical Almanac]. (Vol. 1, pp. 17–32). [in Ukrainian].
33. Pobirchenko, N. S. (1999). *Do istorii stvorennia ta pochatkiv osvithnoi diialnosti Kyivskoi hromady (60-ti roky XIX st.)* [On the history of creation and the beginning of the Kiev community education (60 years of the nineteenth century)]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], 2, 126–138. [in Ukrainian].
34. Pobirchenko, N. S. (1999). *Kyivski hromadivtsi i nedilni shkoly (60-ti roky XIX st.)* [Kiev Gromadovtsi and Sunday school (60 years of the nineteenth century)]. *Shliakh osvity* [Moving education], 4, 40–45. [in Ukrainian].
35. Pobirchenko, N. S. (1998). *Korotkyi biohrafichnyi slovnyk chleniv Kyivskoi Staroi hromady (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Short Biographical Dictionary of Old Kyiv community members (second half of XIX – early XX century)]. Kyiv: Intelekt. [in Ukrainian].
36. Pobirchenko, N. S. (2000). *Pedahohichna i prosvitnytska diialnist ukrainskykh Hromad u druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia (u dvokh knyzhakh). Kn. I. Kyivska hromada* [Educational and awareness of the Ukrainian community in the late nineteenth – early twentieth century (in two books). Bo. I. Kyiv community]. Kyiv: Naukovyi svit. [in Ukrainian].

37. Pobirchenko, N. S. (2002). *Pytannia natsionalnoi osvity ta vykhovannia v diialnosti ukrainskykh Hromad (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [The question of national education in Ukrainian of Commons (the second half of the nineteenth – early twentieth century)]. Kyiv: Nauk.svit. [in Ukrainian].
38. Raikivskiy, I. (2011) *Pytannia natsionalnoi yednosti Naddniproian-shchyny i Halychyny v ideinii spadshchyni ukrainskykh hromadivtsiv ostannoï chverti XIX – pochatku XX st.* [The question of national unity Dnieper and Galicia in the ideological heritage of Ukrainian hromadamen last quarter of the nineteenth – early twentieth century]. In *Visnyk Prykarpatskoho universytetu* [Journal Prikarpatyky University]. (Vol. 20, pp. 3–17). [in Ukrainian].
39. Rusova, S. (1928). *Moi spomyny rr. 1861–1879* [My memories of years. 1861–1879]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 2, 135–175. [in Ukrainian].
40. Riabinin-Skliarevskiy, O. (1927). *Kyivska hromada 1870-kh rokiv* [Community in Kyiv 1870]. *Ukraina* [Ukraine], 1/2, 144–162. [in Ukrainian].
41. Sadovnykova, D. V. (2012). *Kulturnytska diialnist Mykoly Lysenka v seredovyshchi “Kyivska Hromada”* [Cultural activities Mykola Lysenko among the “Kiev Community”]. In *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho* [Journal of the National Music Academy of Ukraine Tchaikovsky]. (Vol. 1, pp. 128–139). [in Ukrainian].
42. Svitlenko, S. (1998). *Ukrainski hromady druhoi polovyny XIX–XX st. (Osoblyvosti ideolohii ta diialnosti)* [Ukrainian community of the late nineteenth and twentieth centuries. (Feature ideology and activity)]. *Kyivska starovyna* [Kyiv old], 2, 9–28. [in Ukrainian].
43. *Spohady Yevhena Chykalenka. Kyivska stara hromada* [Memoirs of Eugene Chykalenko. Kyiv old community]. (2003). (Pp. 229–231). Kyiv. [in Ukrainian].
44. Chyrykalo, N. M. (2002). *Kyivska hromada 1861–1864 rr.* [Kyiv community 1861–1864 biennium]. In *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenko* [Bulletin of Kyiv National University. Taras Shevchenko]. (Vol. 59/60, pp. 10–13). [in Ukrainian].
45. Chyrykalo, N. M. (2000). *Kyivska hromada 80–90-kh r. XIX st.* [Kyiv community 80–90’s. XIX century]. In *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenko* [Bulletin of Kyiv National University. Taras Shevchenko]. (Vol. 47, pp. 46–49). [in Ukrainian].
46. Chyrykalo, N. (2001). *Spohady diiachiv ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 60–90-kh rokiv XIX stolittia* [Memories leaders

- Ukrainian national liberation movement 60–90 years of the nineteenth century]. In *Etnichna istoriia narodiv Yevropy: Istoryko-etnologichni doslidzhennia i natsionalna ideia* [Ethnic history of the peoples of Europe: Historical and ethnological research and national idea]. (Vol. 9, pp. 90–95). Kyiv. UNISERV. [in Ukrainian].
47. Chornovol, I. (2001). *Politychni kontseptsii kyivskoi "Staroi Hromady": vid prorosiiskoho narodnytstva do novoi ery* [The political concept of Kiev "Hromada" from Russian populism of the "new era"]. In *Ukrainska istorychna nauka na porozi XIX stolittia Mizhnar. Nauk. Konhres* [Ukrainian historical science on the threshold of XXI century Intern. Science. Congress]. (Pp. 15–25). [in Ukrainian].
48. Shamrai, S. (1927). *Spomyny Ol. Ol. Rusova* [Memoirs Ol. Ol. Rusova]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 1, 246–269. [in Ukrainian].
49. Sheveliv, B. (1928). *Petytsii ukrainskykh hromad do Peterburzkooho komitetu hramotnosti z r. 1862* [Petitions Ukrainian communities in the St. Petersburg Committee of literacy p. 1862]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 3, 11–16. [in Ukrainian].

Персональний склад Київської Української Громади 60-90-их рр. XIX ст.

Нагайко К. М., аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», кандидат історичних наук (м. Переяслав-Хмельницький).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 207–232.

Середина XIX ст. відзначилася значними подіями в суспільно-політичному житті Російської імперії в цілому та України зокрема. Скасування кріпацтва, ліберальні реформи 60–70-х рр., розвиток «культурницької фази українського руху» дали можливість інтелігентам-українофілам втілювати у життя ідею відродження нації, окремішності українського народу. Київська Українська Громада, що існувала впродовж 60–90-х рр. XIX ст. стала осередком, в якому ідейно об'єдналась плеяда громадських, наукових та культурних діячів, що плекала творення української національної ідеї. Період діяльності Громади виявився досить тривалим та розмаїтим, через що важко однозначно визначити критерій дослідницького пошуку, який би об'єктивно дав відповідь на питання щодо кількості учасників цієї українофільської організації. Її існування увібрало у себе кілька окремих етапів, що позначилися суттєвими змінами, які вплинули на процес формування національної свідомості представників як

самої Громади, так і широких кіл суспільства та обумовили еволюцію його поглядів у бік фактичного державотворення. За цей час до процесів формування національних ідеологічних основ була залучена значна кількість наукової та творчої інтелігенції.

Інтелектуальна спільнота Київська Українська Громада у 60–90-х рр. XIX ст. виступила, як об'єднання людей, яке базувалося на сукупності певних інтересів, цілей, що мали бажання спільно працювати над досягненням поставленої мети. Саме завдяки першим найактивнішим учасникам Громади — її корифеям — заклалися та визначилися в якісному відношенні фундаментальні напрямки її діяльності, сформувалися ті професійні сфери та форми організації роботи, що зрештою призвели до реалізації українського національного проекту.

Ключові слова: Київська Українська Громада, громадівський рух, кількісно-якісний ценз, українофільство.

The personal composition of the Kiev Ukrainian Community 60–90 years of XIX century.

Nahaiko K. M., Candidate of Historical Sciences, graduate student State Institution of Higher Education Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University (Pereyaslav-Khmelnytskyi).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 207–232.

The mid-nineteenth century. marked a significant event in the socio-political life of the Russian Empire and Ukraine. The abolition of serfdom, liberal reforms 60-70, the development of the «cultural phase of the Ukrainian movement» let the Ukrainophiles to realize the idea of the revival of the nation, the independence of the Ukrainian people. Kyiv community has existed for 60-90-ies of the XIX century and became the center, in which ideologically joined the constellation of social, scientific and cultural figures, that nurtured the creation of the Ukrainian national idea. The period of activity was quite long and varied, therefore, it is difficult to determine the criterion search of the research, which would objectively give the answer to the question about the number of participants in this ukrainophile organizations. Its existence incorporates several separate stages, which affected significant changes that have influenced the process of formation of national consciousness of the representatives of the Kyiv Community and the wider circles of society and led to the evolution of his attitudes towards the actual state. During this time, the processes of formation of national ideological foundations attracted a significant amount of scientific and creative intelligentsia.

Intellectual community in Kiev, the Ukrainian Community in the 60-90-ies of the XIX century. acted as an Association of people, which was based on the aggregate of certain interests, purposes, had a desire to work together to achieve a goal. Thanks first to the most active participants of the Community — its leaders — agreed and defined in qualitative terms, the fundamental directions of its activities, formed those of the professional sphere and forms of work organization, which ultimately led to the implementation of the Ukrainian national project.

Key words: Kyiv Ukrainian Community, communities ‘ movement, quantity and quality requirement, ukrainophilism.

Персональний состав Киевской Украинской Громады 60–90-х гг. XIX в.

Нагайко К. М., аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», кандидат історических наук (. Переяслав-Хмельницький).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 207–232.

Середина XIX в. отримала значительними подіями в громадсько-політичній житті Російської імперії в цілому і України в частині. Скасування кріпосного права, ліберальні реформи 60–70-х гг., розвиток «культурної фази українського руху» дали можливість інтелігентам-українофілам втілювати в життя ідею національного відродження, особливості українського народу. Київська Українська Громада, існуюча протягом 60–90-х гг. XIX в. Стала тією середовищем, в якій ідейно об'єднались плеяда громадських, наукових і культурних діячів, прагнуть до створення української національної ідеї. Період діяльності Громади виявився достатньо тривалим і різноманітним, через що важко однозначно визначити критерії дослідницького пошуку, який би об'єктивно дав відповідь на питання про кількість учасників цієї українофільської організації. Її існування включало в себе кілька окремих етапів, відзначених суттєвими змінами, які впливали на процес формування національного свідомості представників як самої Київської Громади, так і широкіх шарів суспільства і створили еволюцію його поглядів в бік фактичного побудови державності. За цей час до процесу формування ідеологічних національних основ було залучено значительне число наукової і творчої інтелігенції.

Интеллектуальное сообщество – Киевская Украинская Громада в 60–90-х гг. XIX в. выступила как объединение людей, которое базировалось на совокупности определенных интересов и задач, имеющих своим стремлением совместно работать над достижением поставленной цели. Именно благодаря первым активным участникам Громады — ее корифеям — были заложены и определены в качественном отношении фундаментальные направления ее деятельности, сформировались те профессиональные сферы и формы организации работы, которые в конечном итоге привели к реализации украинского национального проекта.

Ключевые слова: Киевская Украинская Громада, громадское движение, количественно-качественный ценз, украинофильство.

РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

УДК [051 (092) : 929] (477)

*Олег Миколайович Яценко,
завідувач відділу формування
біобібліографічного інформаційного ресурсу
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник (Київ).*

ВІТЧИЗНЯНА НАУКОВА ПЕРІОДИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ «УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БІОГРАФІЧНОГО АРХІВУ»

У статті представлено результати аналізу фрагмента української сучасної наукової періодики на наявність публікацій про життєвий і творчий шлях наших співвітчизників. Окреме місце приділено вивченню проблеми виявлення біографічного матеріалу із загального масиву репертуару вітчизняної наукової періодики та запропоновано технологічні рішення поповнення електронного «Українського національного біографічного архіву» цими даними з ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Наукова періодика України».

Ключові слова: українська наукова періодика, біобібліографія, бібліотечна технологія, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Український національний біографічний архів.

The fragments of the modern Ukrainian scientific periodicals are analyzed in search there of existence the publications on the biography and career of ukrainian countrymen.

A special attention is paid to study the problem of identification of biographical material from the general array of domestic scientific periodicals.

Proposed the technological solutions to filling these data the electronic version the «Ukrainian National biographical archive» from the resource of the Vernadsky National Library of Ukraine called «Scientific Periodicals of Ukraine».

Key words: Ukrainian scientific periodicals, bio-bibliography, library technology, the Vernadsky National Library of Ukraine, the Ukrainian National biographical archive.

В статті представлено результати аналізу фрагмента української сучасної наукової періодики на наявність публікацій про життя та творчий шлях діячів України. Особливо розглядається проблема виявлення біографічного матеріалу з загальної масиви репертуару вітчизняної наукової періодики і запропоновано технологічні рішення заповнення електронного «Українського національного біографічного архіву» цими даними з ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Наукова періодика України».

Ключові слова: українська наукова періодика, біобібліографія, бібліотечна технологія, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Український національний біографічний архів.

Одним із різновидів відтворення життєвого і творчого шляху особи є біобібліографія. Об'єктом її діяльності є твори особи і література про неї. Вказана інформація повинна задовольняти потреби читачів, які зацікавлені у більш детальному вивченні життя та творчості певної особи. Біобібліографічний матеріал став невід'ємною складовою біографічних статей в енциклопедично-довідкових виданнях, утворюваного електронного ресурсу «Український національний біографічний архів» (далі УНБА). Біобібліографії властива стислість викладу, високий рівень довідковості, підвищена щільність інформації, багатство фактичного матеріалу. Вона допомагає отримати, крім відомостей поданих у біографічній статті, додаткові джерела для розширення та поглиблення знань про людину.

Аналізуючи бібліографічну інформацію в енциклопедично-довідкових виданнях останніх десятиліть все частіше зустрічаються випадки посилання у біографічних статтях на застарілу літературу про особу, наведені дані не підкріплюються результатами сучасних досліджень (монографіями, статтями), не вказується найважливіша і новітня вітчизняна і зарубіжна література. Зі збільшенням обсягів інформації дослідникам при написанні біографічних статей до

нових довідково-енциклопедичних видань стає дедалі важче знайти необхідні дані. Для виправлення ситуації при формуванні УНБА пропонується використовувати як джерело матеріали про життєвий і творчий шлях наших співвітчизників з електронного ресурсу «Наукова періодика України» (далі НПУ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ). Це дасть можливість значно поповнити джерельну базу УНБА, ознайомити його користувачів із повними текстами статей — сучасними біографічними дослідженнями про діячів історії, науки та культури України.

Питанню формування джерельної бази УНБА приділяється чільне місце у наукових публікаціях В. І. Попика, С. М. Ляшко, Н. І. Любовець, І. В. Валявко, О. М. Яценка, Ю. В. Вернік та ін. Проте дослідження проблематики застосування електронного ресурсу НПУ НБУВ, як джерела біографічної інформації з формування УНБА, в контексті джерелознавчих та технологічних проблем, розглядається вперше.

У праці В. І. Попика [6] висвітлено сформовані у російській довідковій літературі впродовж тривалого часу традиції ставлення до українського матеріалу, основних тенденцій, щодо його відображення, а також аналіз джерельного значення російських загальних і галузевих енциклопедій, біографічних словників і довідників, електронних біографічних науково-інформаційних ресурсів для розвитку української довідкової біографістики. С. М. Ляшко [4] окреслила та охарактеризувала коло джерел за їх пізнавальними можливостями задля використання в біографічних дослідженнях, спрямованих на відтворення біографії особи в історії. Автор пропонує систематизувати джерела за характером, змістом, видом і цільовим призначенням. Н. І. Любовець [3] досліджує специфічні особливості та властивості мемуарів (спогадів) як біографічних джерел. І. В. Валявко [1] звертає увагу на архівні матеріали, як джерело біографічних досліджень. У цьому контексті О. М. Яценко [8] запропоновано розглядати особові архівні справи як джерело для наповнення біографічною інформацією УНБА. Ю. В. Вернік [2] проаналізовано можливість використання блогів як джерел біографічних даних.

Метою даної статті є висвітлення результатів аналізу фрагмента української сучасної наукової періодики — вивчення її цільового призначення, змістовного наповнення; виявлення видань, в яких присутні біографічні матеріали, розглянуто їх різновиди. Окреме місце у статті приділено вивченню проблеми пошуку відомостей про життєвий і творчий шлях вітчизняних діячів із загального масиву репертуару НПУ. Розглянуто технологічні рішення формування електронних бібліографічних записів документів з метою налагодження, в подальшому, ефективного пошуку зазначеної інформації.

На сайті НБУВ у розділі «Наукова періодика України»¹ розміщено алфавітний список назв вітчизняних періодичних наукових видань із зазначенням переліку років та номерів (випусків), що доступні для перегляду повних текстів статей. Для опрацювання нами обрано коло видань, назви яких починаються на кириличну літеру «А». Хронологічний період визначено в межах 2008–2014 рр. Нижню дату обрано у зв'язку з тим, що до 2008 р. у електронному ресурсі НПУ, у більшості випадків, відсутні аналітичні бібліографічні описи статей та їх повні тексти. Верхню дату — із-за значного відставання представлення видавництвами до НБУВ електронних версій текстів статей. Під поняттям «біографічні матеріали» мається на увазі окремі статті, присвячені життю та діяльності вітчизняних діячів (одній особі) в різні хронологічні періоди.

Таблиця

Статистичні показники аналізу наукової періодики

Різновиди наукових періодичних видань	Кількість		
	назв	номерів, випусків	статей про життя та діяльність
альманахи наукові	3	12	17
електронні наукові фахові видання	2	40	17
збірники наукових праць	50	441	780
інформаційно-аналітичні журнали	1	138	0
тематичні наукові збірники	1	12	4
наукові журнали	13	162	137
наукові записки	1	14	67
науково-виробничий збірник	1	4	8
науково-практичні (виробничі) журнали	19	236	237
науково-теоретичні журнали	2	28	15
науково-технічні журнали	4	107	21
науково-технічні збірники	5	59	4
науково-технічні і виробничі журнали	1	70	93
професійні журнали	1	52	1
Всього:	104	1375	1401

¹ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID= (дата звернення: 19.12.2016).

Загальна кількість опрацьованих періодичних видань становить 107 назв, з них тих, що відповідають визначеним хронологічним межах 104 назви. Сукупна кількість переглянутих номерів, випусків — 1375, знайдених статей з біографічними матеріалами — 1401.

Різноманітне цільове призначення та змістове наповнення вітчизняної наукової періодики. В таблиці представлено різновиди періодичних видань та їх кількісні характеристики, що були опрацьовані під час аналізу. Найбільше з дослідженого масиву української наукової періодики репрезентують *збірники наукових праць* (50). Друге і третє місце займають *науково-практичні* (19) та *наукові* (13) *журнали*. Відповідно, в цих виданнях, виявлено найбільшу кількість статей про життя та діяльність українських діячів: у збірниках наукових праць — 780, науково-практичних журналах — 237, наукових журналах — 137.

Максимальне число статей про життя та діяльність співвітчизників знайдено у виданнях (в дужках подано кількість статей):

- Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки (194);
- Архіви України (176);
- Актуальні проблеми української літератури і фольклору (157);
- Археологія (99);
- Автоматическая сварка (93);
- Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер.: Лінгвістика і літературознавство (86);
- Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії (67);
- Актуальні питання гуманітарних наук (62);
- Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика (56);
- Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури (49).

Як бачимо, переважають видання гуманітарного спрямування. Варто також зазначити, що найменше біографічних матеріалів знаходиться в інформаційно-аналітичному журналі «Агросвіт» (зі 138 досліджених номерів знайдено 0 статей) та у збірнику наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (із 45 випусків — 0 статей).

Проаналізувавши фрагмент наукової періодики встановлено, що зовсім відсутній біографічний матеріал у *інформаційно-аналітичних журналах*, у більшості *науково-технічних збірниках* (4 з 5), *науково-теоретичних журналах* (1 з 2), *збірниках наукових праць* (20 з 50), *наукових журналах* (8 з 13), *науково-практичних журналах* (7 з 19). В дужках подано кількість назв видань.

Багатоманітне забарвлення представлених біографічних матеріалів у науковій періодиці. Зустрічаються статті: присвячені життю і діяль-

ності відомих вчених, медиків, діячів культури (наприклад, *Михайлов В. Олена Апанович – історик українського козацтва (біоісторіографічний аспект)* // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2008. Вип. 13. С. 255–260; *Луцька Г. В. Етапи життєвого шляху О. Я. Кониського та його вплив на розвиток юридичної науки в НТШ* // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 3–9); з ґрунтовним аналізом творчої спадщини, з висвітленням маловідомих, забутих і замовчуваних фактів з життя і діяльності постатей вітчизняної історії (*Льницький В. Провідник Карпатського крайового проводу ОУН – Степан Слободян-«Єфрем», «Клим»* // Актуальні питання гуманітарних наук. 2012. Вип. 1. С. 383–390; *Ряба О. І. Теорія про трудове селянське господарство і кооперацію у контексті еволюції систем землеробства (до 75-річчя з дня трагічної смерті О. В. Чайнова)* // Агробіологія : зб. наук. пр. 2012. Вип. 9. С. 5–12); з представленням біобібліографічних матеріалів науковців (*Сєнічева О. А. Біобібліографія професора Вікторії Зарви* // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2009. Вип. 20. С. 11–20).

Деякі публікації висвітлюють короткі нариси життя та наукової діяльності, розкривають здобутки і досягнення в науковій, педагогічній роботі українських діячів (*Михайлюк В. І. Олександр Гнатович Набоких — основоположник ґрунтознавства в Україні та фундатор Одеського сільськогосподарського інституту* // Аграрний вісник Причорномор'я: зб. наук. праць. Одеса : СМІЛ, 2008. Вип. 46. С. 168–181; *Никифоров А. М. Літературна творчість Никанора Онацького в контексті його культурно-просвітницької діяльності* // Актуальні питання мистецької освіти та виховання. 2014. Вип. 1–2. С. 69–77).

В окремих дослідженнях висвітлено погляди постатей, простежено напрями їх реалізації в працях діячів (*Саветчук Н. М. Філософсько-правові погляди І. Франка* // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2008. Вип. 20. С. 29–36; *Галів М. Реалізація ідеї національної автентичності української педагогіки у творчості Омеляна Вишневецького* // Актуальні питання гуманітарних наук. 2012. Вип. 1. С. 78–84 та ін.).

Особливе місце займають тематичні статті, присвячені окремим ділянкам, проблемам творчості особи (*Лазірко Н. Дослідження Юрія Клена про німецький експресіонізм* // Актуальні питання гуманітарних наук. 2013. Вип. 4. С. 149–157; *Скрипник І. Грицько Чубай: особистість як закритий текст із відкритим підтекстом та літературне середовище Львова кінця 60-70-х років* // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2014. № 3. С. 76–82 та багато інших).

Найбільшу частину біографічного матеріалу складають статті, приурочені до ювілейних і пам'ятних дат, некрологи тощо (*Зубкова В.*

Григорій Васецький (до 80-річчя від дня народження) // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки: зб. наук. пр. 2009. Вип. 2. С. 63–64; *Філатова Т.* Самовіддано служив мистецтву (пам'яті члена-кореспондента АМУ В. В. Восєводіна) // Там само. С. 378–380; До 110-річчя від дня народження Катерини Білокур // Там само. 2010. Вип. 3. С. 9–15; О. О. Созінову — 80 // Агро-екологічний журнал. 2010. № 2. С. 104–105; Волянський Юрій Леонідович : некролог // *Аннали Мечников.* ін-ту. 2013. № 4. С. 96–98 та ін.). У багатьох виданнях ці статті виділено в окремі розділи: «Ювілей», «Вітаємо з ювілеєм», «Хроніка», «Привітання». В окремих випадках, ці публікації розміщено як вступна стаття до номера (випуску) періодичного видання.

Проте, варто зазначити, що на сторінках деяких наукових періодичних видань ресурсу НПУ НБУВ не всі статті представлені в електронному варіанті змісту номера (випуску), не утворено на них аналітичні бібліографічні записи, а отже, інформація про ці публікації стають недоступними для пошукових систем. Більшою мірою, це відноситься до привітань з ювілеями та некрологів. Так, на сторінці «Агро-екологічного журналу» НПУ НБУВ не розписані статті з розділу «Ювілей» (О. П. Ісаченку – 60 // Агро-екологічний журнал. 2014. № 2. С. 112; Г. М. Чоботьку – 65 // Там само. № 3. С. 109 та ін.)², хоча інформація про статті присутня у змісті друкованого видання. А на сторінці науково-виробничого журналу «Автошляховик України» згадані публікації подано не за назвою статті а за назвою розділу «Ювілей»³, що також унеможлиблює їх подальше виявлення.

Відсутні бібліографічні записи та повні тексти статей зі вступної частини та розділу «Хроніка» у міжнародному науково-технічному та виробничому журналі «Автоматическая сварка», де зосереджено велику кількість біографічного матеріалу (див. наприклад: К 100-летию со дня рождения В. А. Сахарнова // *Автоматическая сварка.* 2014. № 1 (728). С. 4)⁴. У змісті електронного варіанта вказаного

² URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=agrog (дата звернення: 19.12.2016).

³ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=au_2013_2_12 (дата звернення: 19.12.2016).

⁴ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9626970%2F2014%2F1 (дата звернення: 19.12.2016).

номера відсутня інформація про статтю — бібліографічний опис та повний текст. Хоча, в електронному вигляді вона є в наявності на сторінці «Наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України»⁵. Відсутність чіткого порядку представлення інформації в електронному ресурсі НПУ НБУВ унеможливує користувачам, у тому числі співробітникам Інституту біографічних досліджень (далі ІБД) НБУВ, отримувати актуальну інформацію для формування та поповнення даними електронного ресурсу УНБА. Дана інформація має велике значення для біографічних досліджень — надається можливість поповнити, уточнити фактографічні (біографічні) дані, наприклад, закрити дати життя особи (некрологи).

На сьогодні для дослідників-біографістів, читачів, які цікавляться безпосередньо історико-біографічними працями, дослідженнями життєвого та творчого шляху наших співвітчизників обмежено повний доступ до цих публікацій із-за деяких пробілів та упущень в організації та формуванні бібліографічних масивів. Їх пошук вимагає від користувачів електронних мереж знання предмета, певних евристичних здібностей і додаткових самостійних зусиль, оскільки електронний каталог (далі ЕК) НБУВ поки що не дає таких зручних можливостей виокремлення біографічних видань, як це передбачено, наприклад, електронними пошуковими системами каталогів багатьох зарубіжних бібліотек [5, с. 331].

Одним із головних питань організації роботи з формування біобібліографічного ресурсу УНБА є вирішення проблеми наповнення в автоматичному режимі його персональних карток з ЕК НБУВ інформацією про твори особи (якщо вона писала) та літературою про неї, у тому числі з репертуару вітчизняної наукової періодики. ЕК — це бібліотечний каталог в машиночитаній формі, що працює в реальному режимі часу. Він є багатофункціональним — інформація до нього вводиться один раз, а використовується для різних цілей і потреб, як для користувачів, так і для службового використання працівниками бібліотеки в процесі виконання ними функціональних обов'язків.

У складі НБУВ є унікальний науково-дослідний структурний підрозділ — ІБД, серед найважливіших науково-прикладних завдань якого є формування електронного інформаційного ресурсу академічного рівня — УНБА. Особливості розробленої інститутом робочої моделі УНБА полягають, насамперед, у тому, що вона об'єднує функції науково-довідкового біобібліографічного ресурсу [7, с. 54].

---

⁵ URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/103251> (дата звернення: 19.12.2016).

У зв'язку з тим, що ЕК НБУВ і бази даних (далі БД) ІБД підтримуються різними програмними засобами і технологічні процеси при формуванні цих масивів не пересікаються, ми будемо розглядати варіант використання пошукових можливостей ЕК НБУВ для формування запиту з УНБА:

- про наявність праць особи (пошук за «автором»);
- літератури про неї (пошук за «персоналією»).

Бібліотечна пошукова система дозволяє швидко знаходити в ЕК необхідні документи з інформацією про їх місцезнаходження. При роботі з ЕК існує можливість проведення як простого, так і розширеного (професійного) пошуку видань. Для розшукування певного документа необхідно утворити інформаційний запит. Фахівцями ІБД інтегровано біографічну БД «Персоналії» з ЕК НБУВ. На сайті УНБА в «Персональних картках» осіб включених до архіву у розділі «Ресурси НБУВ»⁶ здійснюється пошук документів, що знаходяться у найбільшій в Україні книгозбірні. Але, нажаль, ефективність цього пошуку не є вичерпною і має певні недоліки. Нині, для того щоб знайти публікацію про конкретну особу в ЕК НБУВ, у тому числі і в статтях періодичних наукових видань, необхідно знати прізвище автора, точну назву публікації, найменування видання — в якому журналі (збірнику) вона розміщена та її вихідні данні (рік, номер, випуск). В іншому випадку, наприклад за прізвищем та ім'ям діяча, — виявити документи про життя та діяльність особи досить проблематично. Знайдені дані або не повні, або утримують великий відсоток «шуму». Нижче розглянемо недоліки пошуку і запропонуємо шляхи вирішення цієї проблеми.

Проведемо експеримент. Наприклад, необхідно знайти публікації що стосуються життя і діяльності авіаконструктора Олега Костянтиновича Антонова. У розділі «Наукова періодика України — простий пошук»⁷ ЕК НБУВ, у виді пошуку «Ключові слова» введемо значення «*Антонов Олег Костянтинович*». Система видає повідомлення «За вашим запитом нічого не знайдено, уточніть запит».

Обмежуємо запит до «*Антонов Олег*». В результаті отримуємо по одному документу в БД «*Книжкові видання та компакт-диски*», «*Наукова періодика України*» та «*Реферативній базі даних*». Проте, ці данні не є повними і не можуть задовольнити інформаційні потреби користувачів.

⁶URL: http://biography.nbuv.gov.ua/components/search_uba/pers_card.php?id=1510 (дата з вернення: 19.12.2016).

⁷URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID= (дата звернення: 19.12.2016).

У пошуковому полі лишаємо тільки «Антонов». Загальна кількість знайдених документів становить: «Наукова періодика України» — 499; «Книжкові видання та компакт-диски» — 810; «Журнали та продовжувані видання» — 12; «Автореферати дисертацій» — 40; «Реферативна база даних» — 798⁸. Зрозуміло, що з такою кількістю інформації необхідно проводити додатковий аналіз документів на предмет їх релевантності. Адже до результатів пошуку потрапило багато «шуму». Це і автори публікацій прізвища яких починаються на «Антонов», наприклад «Антонов В. М.», «Антонова», «Антонович», «Антоновский», варіант українською мовою «Антоновський»; випадки коли корінь «Антонов» присутній в значеннях по батькові, наприклад «Віктор Антонович» та інші. Таким чином, результати пошуку не надають можливості у зручному для користувача вигляді отримати необхідну інформацію для подальшої роботи з нею. Аналогічні результати отримуємо при введенні до пошукового поля «Антонов О. К.» або «Антонов О.».

При спробі здійснити «професійний пошук»⁹, вид пошуку — «Персоналія» — отримуємо невтішний результат — «За вашим запитом нічого не знайдено, уточніть запит». Неточний результат отримуємо і при здійсненні повнотекстового пошуку¹⁰. Після внесення запиту «Антонов Олег Костянтинович» отримуємо 72 результати, серед яких також багато «шуму». Отримані дані є неповними, бо серед цих результатів відсутня інформація про статті, що знаходяться в ресурсі НПУ¹¹.

Якщо провести подібні запити в ЕК інших бібліотек (наприклад Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаніка, Науковій бібліотеці Національного університету Києво-Могилянська академія, Оде-

---

⁸ Інформацію представлено станом на 19.12.2016 р.

⁹ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN_PROF&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID= (дата звернення: 19.12.2016).

¹⁰ URL: <http://nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 19.12.2016).

¹¹ Див.: *Кива Д. С.* Олег Константинович Антонов — всемирно известный авиационный конструктор // *Авиационно-космическая техника и технология*. 2006. № 1. С. 7–11 (також доступний URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aktit_2006_1_4); *Кривцов В. С., Малашенко Л. А.* Выдающийся авиаконструктор и талантливый педагог // Там само. С. 12–15 (також доступний URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aktit_2006_1_5); *Гайдучук В. Е.* О. К. Антонов у истоков студенческого конструкторского бюро ХАИ и научной школы по проблемам создания авиаконструкций из композиционных материалов // Там само. С. 16–20 (також доступний URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aktit_2006_1_6) та багато інших.

ській національній науковій бібліотеці та ін.) користувач отримує чітку розрізнену інформацію про твори автора та літературу про нього.

ЕК створюється не за ради ЕК, а для того, щоб до нього отримали доступ як найбільша кількість користувачів, у тому числі працівники бібліотеки для організації бібліотечних процесів і операцій та проведення науково-дослідної роботи. До поняття «організація ЕК», окрім інших, відносяться процеси будови та формування масиву машиночитних бібліографічних записів та створення ефективної пошукової системи. Для невеликої бібліотеки, при організації ЕК, достатньо утворити бібліографічні записи з ключовими словами та місцем зберігання документа. Для національної бібліотеки цих функцій замало. НБУВ при індексуванні бібліографічних записів ЕК використовує рубрики та ключові слова. Для пошуку інформації про життя та діяльність конкретної особи цих засобів не достатньо.

Для здійснення пошуку користувачі віддають перевагу мові ключових термінів. Пошук за предметними рубриками є більш професійним і призначений для досвідчених користувачів або фахівців. В структурі формату MARC, на основі якого побудовано електронні бібліографічні записи ЕК НБУВ, є поле «600 — ім'я особи, що використовується як предметна рубрика (персоналія)». Це поле утримує дані (прізвище, ім'я, по батькові) про наявність в документі відомостей про життя та діяльність конкретної особи. Саме воно дає можливість забезпечити результативний пошук та доступ до документів, в яких присутня ця інформація. Про наявність даних в цих полях бібліографічних записів ЕК НБУВ свідчить присутність розділу «Додаткові точки доступу» — Антонов, Олег Константинович (о нём) (див. рис. нижче).

Для вирішення питання налагодження ефективного пошуку в ЕК НБУВ та УНБА необхідно розділити умови пошуку:

- для ознайомлення з творами особи необхідно налагодити пошук за полями «700 — первинна інтелектуальна власність», «701 — альтернативна інтелектуальна власність», «702 — вторинна інтелектуальна власність» бібліографічних записів ЕК НБУВ;
- для отримання інформації про наявність в ЕК літератури про життя та діяльність особи — налаштувати пошук за полем «600 — ім'я особи, що використовується як предметна рубрика (персоналія)».

5.

ВА571313

Моисеев, Вячеслав.

"...Интересно будет знать". Беседы с генеральным
авиаконструктором Олегом Константиновичем Антоновым [Текст] /
В. Моисеев. - К. : [б.в.], 1996. - 74 с. - ISBN 5-7707-8641-8

Рубрикатор НБУВ:

О5 д(4УКР) Антонов

Тематичні рубрики:

Повітряний транспорт

Географічні рубрики:

Україна

Дод. точки доступу:

Антонов, Олег Константинович (о нём)

Видання зберігається у :

Основний фонд

Знайти подібні

НБУВ є найбільшою бібліотекою України, головним науково-інформаційним центром держави, в структурі якої є ІБД — науковий підрозділ, який займається біографічними дослідженнями. Виправлення ситуації є нагальною необхідністю для:

- організації ефективного пошуку в ЕК;
- структурування інформації про особу (відокремивши її праці, від літератури про неї);
- значного поповнення УНБА інформацією про сучасні розвідки про життя та діяльність наших співвітчизників (у тому числі з ресурсу НПУ);
- активізації біографічних досліджень.

Висновки. При проведенні аналізу електронного повнотекстового ресурсу НПУ НБУВ встановлено перелік наукової періодики, де присутні статті про життєвий та творчий шлях діячів історії, науки та культури України; також виокремлено коло видань, які зовсім не містять цієї інформації. Представлено різновиди періодичних видань та їх кількісні характеристики, що були опрацьовані під час аналізу. Більшу частину статей представляють публікації до ювілейних і пам'ятних дат, некрологи.

Під час дослідження виявлено розбіжності в результатах пошуку біографічних матеріалів про вітчизняних діячів в ЕК з матеріалами аналізу повних текстів статей наукової періодики ресурсу НПУ НБУВ. Встановлено, що їх кількість значно більша ніж тих, що надає ЕК НБУВ.

Для виправлення ситуації запропоновано:

1. Відкоригувати вимоги для редакцій українських наукових періодичних видань, з метою розпису вступних статей та статей з розділів «Ювілеї», «Вітаємо з ювілеєм», «Хроніка», «Привітання» тощо, надання їх повних текстів до електронного ресурсу НПУ НБУВ.
2. Розділити пошук за «Автором» та за «Персоналією». До першого індексувати поля: «700 — первинна інтелектуальна власність», «701 — альтернативна інтелектуальна власність», «702 — вторинна інтелектуальна власність» бібліографічних записів ЕК НБУВ. Для забезпечення ефективного пошуку літератури про життя та творчість особи налаштувати пошук за «Персоналією», використовуючи для цього лише поле «600 — персоналія, ім'я особи як предметна рубрика».

Вирішення цих питань дасть можливість, у подальшому, ознайомити користувачів з працями діяча, на якого укладено персональну сторінку в УНБА та літературою про його життя та діяльність. На основі отриманих даних з'явиться можливість уточнювати, конкретизувати, осучаснювати біографічну інформацію про наших співвітчизників, провадити плідні біографічні дослідження.

1. *Валявко І. В.* Архіви та бібліотеки Дмитра Чижевського як творча лабораторія мислителя та важливе джерело біографічного дослідження [Текст] / І. В. Валявко // *Укр. біографістика*. – Київ, 2011. – Вип. 8. – С. 264–279.
2. *Вернік Ю.* Блоги як новітні джерела біографічної інформації [Текст] / Ю. Вернік // *Наук. пр. НБУВ*. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 626–632.
3. *Любовець Н.* Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень [Текст] / Н. Любовець // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – Київ, 2009. – Вип. 24. – С. 277–291.
4. *Ляшко С. М.* Джерельна база біографічних досліджень: загальне і особливе [Текст] / Ляшко С. М. // *Укр. біографістика*. – Київ, 2011. – Вип. 8. – С. 27–50.
5. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія [Текст] / В. І. Попик / *НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського*. – Київ, 2013. – 520 с.

6. Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники та довідники як джерело формування українських науково-інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – Київ, 2010. – Вип. 6. – С. 7–39.
7. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. І. Попик // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 52–60.
8. Яценко О. Особові справи архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен) як джерело для наповнення біографічною інформацією «Українського біографічного архіву» [Текст] / О. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2005. – Вип. 14. – С. 744–779.

REFERENCES

1. Valiavko, I. V. (2011). *Arkhivy ta biblioteky Dmytra Chyzhevs'koho yak tvorcha laboratorii myslytelia ta vazhlyve dzherelo biohrafichnoho doslidzhennia* [Archives and Libraries of Dmytro Chyzhevsky as a Thinker's Creative Laboratory and an Important Source for the Biographical Research]. In *Ukrayins'ka biohrafistyka* [Biografistica ukrainica]. (Vol. 8, pp. 264–279). Kyiv [in Ukrainian].
2. Vernik, Yu. (2011). *Blohy yak novitni dzherela biohrafichnoi informatsii* [Blogs as new sources of biographical information]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine] (Vol. 31, pp. 626–632). Kyiv [in Ukrainian].
3. Liubovets, N. (2009) *Memuary (spohady) yak dzherelo biohrafichnykh doslidzhen* [Memoirs (memories) as a source of biographical research]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine] (Vol. 24, pp. 277–291). Kyiv [in Ukrainian].
4. Liashko, S. M. (2011). *Dzherelna baza biohrafichnykh doslidzhen: zahalne i osoblyve* [Source base of biographical researches: general and special]. In *Ukrayins'ka biohrafistyka* [Biografistica ukrainica]. (Vol. 8, pp. 27–50). Kyiv [in Ukrainian].
5. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoï biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
6. Popyk, V. I. (2010). *Rosiïski knyzhkovi ta elektronni entsyklopedii, biohrafichni slovnyky ta dovidnyky yak dzherelo formuvannia ukra-*

- ins'kykh naukovo-informatsiinykh resursiv* [Russian paper and electronic encyclopedias, biographical dictionaries and reference books as a source of formation of Ukrainian biographical scientific information resources]. In *Ukrayinska biohrafistyka* [Biografistica ukrainica]. (Vol. 6, pp. 7–39). Kyiv [in Ukrainian].
7. Popyk, V. I. (2013). *Tendentsiyi rozvytku diyal'nosti bibliotek u reprezentatsiyi pam'yati pro vydatnykh spivvitchyznykiv* [Trends in the development of library activities in representing the memory of outstanding compatriots]. In *Natsionalna ta istorychna pamyat'*. (Vol. 8, pp. 52–60). Kyiv [in Ukrainian].
  8. Yatsenko, O. (2005). *Osobovi spravy arkhivu Ukrainskoho Vil'noho Universytetu (Miunkhen) yak dzherelo dlia napovnennia biohrafichnoiu informatsiieiu "Ukrainskoho biohrafichnoho arkhivu"* [Affairs person Archive Ukrainian Free University (Munich) as a source for biographical information content "Ukrainian biographical archive"]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine] (Vol. 14, pp. 744–779). Kyiv [in Ukrainian].

Вітчизняна наукова періодика як джерело формування «Українського національного біографічного архіву»

Яценко О. М., завідувач відділу формування біобібліографічного інформаційного ресурсу Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 233–249.

Відображено результати аналізу фрагмента української сучасної наукової періодики, назви яких починаються на кириличну літеру «А», в межах 2008–2014 рр., на наявність публікацій про життєвий і творчий шлях наших співвітчизників. Із 104 назв опрацьованих періодичних видань (кількість переглянутих номерів / випусків — 1375) знайдено 1401 статтю з біографічними матеріалами. Представлено різновиди періодичних видань та їх кількісні характеристики. Найбільшу кількість дослідженого масиву української наукової періодики репрезентують збірники наукових праць (50). В цих виданнях, знайдено найбільше статей про життя та діяльність українських діячів — 780. Подано назви видань, у яких знайдено найбільше число біографічних статей та в яких вони відсутні. Зображено різноманіття представлених біографічних матеріалів у науковій періодиці. Розкрито прогалини висвітлення в ресурсі деяких статей-привітань з ювілеями та некрологів.

Окреме місце приділено вивченню проблеми виявлення біографічного матеріалу із загального масиву репертуару вітчизняної наукової періодики. Запропоновано при укладанні бібліографічних записів до електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, окрім основних полів, заповнювати поле типу «600 Ім'я особи як предметна рубрика». Це дозволить в автоматичному режимі поповнювати «Український національний біографічний архів» літературою про конкретну особу з електронного каталогу бібліотеки, у тому числі, ресурсу «Наукова періодика України».

Ключові слова: українська наукова періодика, біобібліографія, бібліотечна технологія, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Український національний біографічний архів.

Domestic scientific periodicals as a source of formation the «Ukrainian National biographical archive».

Yatsenko Oleh, Head of Department Institute of biographical research Vernadsky National Library of Ukraine, Ph. D, Senior Research Assistant.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 233–249.

The fragments of the modern Ukrainian scientific periodicals that beginning with Cyrillic letter «А» the period of 2008–2014 are analyzed in search there of existence the publications on the biography and career of Ukrainian countrymen.

104 titles of periodicals were processed (number of revised editions — 1375) and been found an article from 1401 biographical materials. The kinds of periodicals and their quantitative characteristics are presented. The greatest numbers of study array of the Ukrainian scientific periodicals are represented in collections of scientific works (50). The most articles of the biography and careers of Ukrainian workers (780) were found in these publications. Publishing titles in which found the greatest number of biographical articles are published. In resource of some articles of anniversaries, congratulations and obituaries are revealed gaps.

A special attention is paid to study the problem of identification of biographical material from the general array of domestic scientific periodicals. During an indexing electronic bibliographic records electronic catalog the Vernadsky National Library of Ukraine to use the right type «600 name of the person as a subject heading» are proposed.

It will replenish automatically «Ukrainian national biographical archive» by literature on a specific person from the electronic library catalog, including resource «Scientific Periodicals of Ukraine».

Key words: Ukrainian scientific periodicals, bio-bibliography, library technology, the Vernadsky National Library of Ukraine, the Ukrainian National biographical archive.

Отечественная научная периодика как источник формирования «Украинского национального биографического архива».

Яценко О. Н., заведующий отделом формирования биобиблиографического информационного ресурса Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 233–249.

Отображены результаты анализа фрагмента украинской современной научной периодики, названия которых начинаются на кириллическую букву «А», в пределах 2008–2014 гг., на наличие публикаций о жизненном и творческом пути украинских деятелей истории и культуры. Из 104 названий рассматриваемых периодических изданий (количество просмотренных номеров / выпусков — 1375) найдено 1401 статью с биографическими материалами. Представлены разновидности периодических изданий и их количественные характеристики. Наибольшее число исследованного массива украинской научной периодики представляют сборники научных трудов (50). В этих изданиях, найдено больше всего статей о жизни и деятельности украинских деятелей — 780. Перечислены названия изданий, в которых обнаружено наибольшее число биографических статей и в которых они отсутствуют. Показано многообразие представленных биографических материалов в научной периодике. Раскрыты пробелы представления в ресурсе некоторых статей-поздравлений с юбилеями и некрологов.

Отдельное место уделено изучению проблемы выявления биографического материала из общего массива репертуара отечественной научной периодики. Предложено при составлении библиографических записей электронного каталога Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, кроме основных полей, заполнять поле типа «600 Имя лица как предметная рубрика». Это позволит в автоматическом режиме пополнять «Украинский национальный биографический архив» литературой о конкретном лице с электронного каталога библиотеки, в том числе, ресурса «Научная периодика Украины».

Ключевые слова: украинская научная периодика, биобиблиография, библиотечная технология, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, Украинский национальный биографический архив.

Юлія Вікторівна ВЕРНІК,
науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ).

ІНТЕРНЕТ ЯК ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СУЧАСНИКІВ

Розглядаються новітні способи фіксації щоденної соціальної активності сучасної людини засобами інтернет. Аналізуються електронні інформаційні ресурси — джерела біографічної інформації, описані етапи їх систематизації та групування за визначеними критеріями. Досліджується зв'язок між методами збору, структурування та обробки біографічної інформації та професійною діяльністю, мережевою активністю та віком.

Ключові слова: джерела біографічної інформації, соціальні мережі, блоги, персональні дані, домени.

Consider innovative ways of fixing the daily social activity of modern person online means. Analyzes the electronic information resources — sources of biographical information, describes the steps of ordering and grouping them according to certain criteria. Investigate the relationship between the methods of collecting, structuring, biographical information processing and professional activity, network activity and age.

Keywords: *sources* of biographical information, social networks, blogs, personal data, domains.

Рассматриваются новейшие способы фиксации ежедневной социальной активности современного человека средствами интернет. Анализируются электронные информационные ресурсы — источники биографической информации, описаны этапы их систематизации и группировки по определенным критериям. Исследуется взаимосвязь между методами сбора, структурирования, обработки биографической информации и профессиональной деятельностью, сетевой активностью и возрастом.

Ключевые слова: источники биографической информации, социальные сети, блоги, персональные данные, домены.

Розвиток новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, що пронизують усі сфери життєдіяльності суспільства, обумовлює ті трансформації, що відбуваються з людиною у сучасному реальному та віртуальному просторі. Утворюються нові форми соціальних зв'язків. Це вимагає від індивіда нових якостей, нових форм представлення в створюваному комунікативно-інформаційному середовищі та обумовлює зміни у його системі цінностей і навіть інколи стає основним простором життєдіяльності. Перед сучасною людиною, котра в силу сьогоденної специфіки наразі існує в двох протилежних просторах, — соціальному та віртуальному, — задача соціокультурного визначення постає у зовсім іншому ракурсі. Світ соціального як сукупність різних соціальних інститутів чітко регламентує діяльність і певним чином обмежує її поведінку, в той час як світ віртуального безмежний і накладає на людину у процесі її самовизначення менше обмежень (відкритість і незавершеність особистості стають особливостями сучасної культури). Таке формування віртуальної ідентичності у мережі інтернет (за П. Келлі) є відображенням трансформацій реальної ідентичності людини, що характеризує наслідки змін у структурі суспільства [4].

Підґрунтям для дослідження даного процесу можна вважати теорії соціальних комунікацій (К. Шенон, У. Уівер, Г. Ласуел, Т. Ньюкомбо, М. Маклюен, Д. Гавра), концептуальні ідеї віртуалістики та інформаційного суспільства (М. О. Носов, Ф. І. Гиренок, М. Кастельс, Н. Луман, Д. Белл, А. Тоффлер); вивчення віртуальної ідентичності (В. Фриндте, Т. Келер); дослідження он-лайн спільнот і віртуальних світів (Т. Белсторф, К. Рідінгз, Б. Уелман, С. Хільц); теоретичні засади розробки веб-технологій (Н. Саліван, Н. Галахер, Б. Скотт, Т. Нейл, Д. Снук); концепції діяльності наукових спільнот тощо (Т. С. Кун, В. І. Вернадський, М. Г. Ярошевський, А. В. Петровський та ін.).

Із поширенням новітніх комунікаційних технологій та впровадженням їх у щоденне життя людини, відбуваються суттєві зміни і в організації професійної діяльності вчених-біографістів, зокрема стосовно пошуку, відбору, структурування й оперування джерелами біографічної інформації. На зміну традиційним джерелам поступово приходять електронні аналоги друкованих видань, інформація збагачується іконографічним, аудіо та відео контекстом, занепадає епістолярний жанр і ведення щоденників, натомість утворюються нові форми оприлюднення персональної інформації — соціальні мережі, блоги.

Одними з перших форм віртуального спілкування на початку 90-х рр. XX ст. були ехо-конференції (fidonet), чат-програми (Internet Relay Chat — IRC), де більшість учасників не користувалися своїми справжніми іменами. Ступінь довіри до ідентичності, представленої користувачем того чи іншого комунікаційного ресурсу, була не високою і не давала змогу дослідникам-біографістам повноцінно використовувати наявну біографічну інформацію. З цього приводу можна згадати феномен популярності віртуальних особистостей у другій половині 1990-х – на початку 2000 рр. (Горний, 2000 <http://www.netslova.ru/gorny/v1.html>).

Але із розвитком мережевого суспільства та виникненням нового капіталу — інформації, її основними «акціонерами» та зберігачами стали «інформаційні олігархи» — нетократи, а основною тенденцією суспільства з подібною структурою стала поступова відмова від «нестабільної» ідентичності, що надавалася користувачами мережі. Таким чином, інформація набуває більшої цінності тоді, коли вона є унікальною та достовірною, тому і «віртуальні Я», як складові інформаційного обміну, повинні стати стабільними та вартими довіри у інших учасників мережевого простору.

Завдяки спрощенню доступу до мережі суттєво змінюється і сам контент, яким наповнюється інтернет: інформацію, що продукується професіоналами, багато в чому заміщують у самому широкому сенсі звичайні тексти, фото, відео, створювані непрофесійними користувачами, які водночас є і головними споживачами такої інформації. Користувачі інтернету стають як авторами та, так і редакторами своєї інформації, а головним критерієм цінності того чи іншого ресурсу стає як кількість людей, які його переглядають, так і достовірність існуючої там інформації (особистих даних).

У результаті змінюється сприйняття інтернету користувачами — від хаотичного нагромадження різноманітної інформації до простору самопрезентації та комунікації. Так, принципово новим в організаційному плані представлена структурованість соціальної мережі, в якій відбувається побудова своєї особистої мережі, де можуть знаходитися і залучатися інші користувачі. Тому представленість себе під неіснуючим ім'ям значно знижує можливість виконання цієї задачі (в деяких мережах є навіть відсоткова кількість заповнюваності особистої інформації для повноцінного спілкування з іншими користувачами мережі, виставлення певного матеріалу).

Таким чином, спілкування у просторі соціальних мереж стало сприйматися як більш реальне та персоніфіковане. Кожне повідомлення, отримане у соціальній мережі, супроводжується супутньою інформацією про автора (ім'я та фото-аватарка). Кожна персональна

сторінка дає уявлення про зв'язки людини з іншими («друзі»), загальні дані про особу, хроніку подій, фото, відео матеріали та коло її інтересів. У розділі загальної інформації, наприклад мережі FB, можна отримати: короткі відомості про основні місця роботи (навіть із позначкою вмінь і навичок, мабуть для створення потенційного резюме для роботодавців, або так званий зв'язок із професійними мережами) та навчання (вища та середня освіта); сімейний стан і родичів; місце проживання; а також контактну та основну інформацію (електронна адреса, мобільний телефон, дата народження, адреса, стать, мова спілкування, іменини, віросповідання, політичні погляди). Також можна вказати адресу своєї особистої веб-сторінки та прив'язку до інших профілів у мережі (VK, Instagram, Twitter, SnapChat, YouTube, Line, WeChat, Kik, Pinterest, LinkedIn, Skype, QQ, SoundCloud, Spotify, Ask.fm, Tumblr). Передбачена також можливість розповіді про себе, додавання інших імен, даних при народженні, та зазначення улюблених цитат. Окремо винесено основні події з життя людини за роками на основі внесеної попередньої інформації із загального розділу.

У розділі фото та відео матеріалів додаються світлини з життя людини з можливістю розташування їх за альбомами та з позначенням або виділенням на них осіб, імена яких є в даній соціальній мережі. Таке впізнавання осіб за обличчям може запропонувати визначити наразі і сам FB.

У розділі додаткової інформації про особу можна ознайомитися з колом її зацікавленостей: фільми, телепередачі (переглянуто, хочу подивитися, відмітки «подобається», рекомендовані друзями), музика (відмітка «подобається» або слухати пізніше), книжки (прочитано, хочу прочитати, відмітка «подобається»), спорт (команди та спортсмени), додатки та ігри (з особистими рекомендаціями до «друзів») і зібрані на підставі цього узагальнені відомості уподобань персони.

На основі аналізу хроніки подій створена рубрика «Заходи» (вже минули та найближчі очікувані відвідування з перетином осіб із оточення, зазначеного в «Друзях», які вже там побували або планують відвідати), тобто складання певних публічних зв'язків особи.

Окремої уваги для вивчення заслуговує розділ «Групи», учасником яких є дана людина. Існуючі відкриті групи при цьому можуть не нести якоїсь особливої або нової інформації, це можуть бути групи загальної людської зацікавленості («Добрих та позитивних людей», прихильників політичних партій або лідерів, спортсменів, громадських об'єднань). Існуючі закриті групи мали б надати більше інформації про особу (в першу чергу професійної), проте в силу своєї

обмеженості доступу учасників до групи не дають змогу вивчення матеріалу дослідникам-біографістам. Поряд із цим існують професійні спільноти відкритого типу з певним обмеженням осіб, що розміщують матеріал та необмеженим колом зареєстрованих учасників для обговорення та коментування матеріалів. Так «Українське біографічне товариство», представлене в мережі FB і засноване на базі Інституту біографічних досліджень, значно розширює можливості пошуку, відбору й оприлюднення біографічного матеріалу, оскільки значна частина документів джерельної бази, а також більшість дослідників-біографістів і краєзнавців знаходяться саме у регіонах. Постійно обновлювана інформація про видатних діячів нашого суспільства, минулих років і сьогодення, фото матеріали, інформація про загальні заходи та конференції, виставки та зустрічі, являються головним чинником залучення як досвідчених науковців, біографістів, так і всіх, хто цікавиться рідною історією та культурою.

Даний матеріал має стати додатковим джерелом для наповнення Українського національного біографічного архіву в плані уточнення персональних даних народження, смерті, сфер діяльності, навчання, місць перебування, фото, відео контенту. Доповнюваний із нових архівних джерел завдяки відкритому доступу інтернета, особистих архівів родичів, персональних сторінок у соціальних мережах, блогах, на основі спогадів, особистих повідомлень, створюваних генеалогічних гілок родин, він стає майже основним матеріалом створення біографії сучасника.

У сучасному наявному інтернет-просторі перенасиченість інформаційними потоками може водночас привести і до певної хаотичності та невпорядкованості персональних відомостей. Для дослідника-біографіста в такому випадку стає першочерговою задачею структурування масиву даних і відокремлення відібраних джерел від інформаційного шуму. Якщо для пошуку якоїсь певної видатної особистості минулих десятиліть шляхи збору матеріалу більш-менш відомі, а це: аналіз особових документів (щоденників, приватних листів, мемуарів, генеалогії родини, буденних документів, довідок, особових карток, медичних карток, аудіо, відео інформації тощо); аналіз біографічних творів, що написані іншими авторами (життєписи, енциклопедичні довідки, некрологи, офіційні біографії); біографічне інтерв'ю, тобто тривалі бесіди, в яких людина розповідає про окремі події її життя; фокус-групи, де ведучий збирає різних людей і пропонує їм висловити власні погляди щодо життя тієї чи іншої особи, що є особливо важливим для визначення ролі спірних постатей в історії). То для складання повноцінної біографії сучасника, навіть широко представленого в мережі, на сьогодні відсутні

чітко визначені методики опрацювання матеріалу. Різнопланова біографічна інформація надає необмежені можливості ознайомлення з життям і діяльністю особи, як власноруч зафіксованою в мережевому просторі, так і на основі даних сторонніх осіб, створюючи майже цілісну картину образу сучасника. Особиста інформація, подана людиною для презентації себе в середовищі, може доповнюватися, розширюватися, але в той же час водночас може вступати і в протиріччя зі світоглядним сприйняттям себе іншими, що потребує від біографіста відстежувати й аналізувати весь наявний різнобічний матеріал. Відбір і структурування його за певними критеріями має й також певну залежність від характеристик професійної діяльності особи, мережевої активності, віку.

На прикладі кількох доменів (діяч мистецтва і культури, науковець і підприємець) спробуємо окреслити шляхи виокремлення біографічного матеріалу із всієї мережі інтернет. На першому етапі для відібраних трьох доменів проведемо загальний відбір за ключовими словами «ім'я» та «прізвище» пошуковиком типу Google. Увесь матеріал подається відразу структурований за загальними відомостями, картинками, відео, новинами та додатками. Для більш уточненої інформації в разі наявності дублюючих даних персон із однаковими іменами, будемо поступово розширювати ключі пошуку, додаючи «по-батькові», країну, місце проживання, професію або інші вже відомі дані (навіть перетини з іншими особами).

Другий етап складніший і вимагає від дослідника візуально переглянути відібрані сайти, об'єднуючи їх у певні групи за визначеними критеріями. В залежності від потреб шукача інформації умовно поділимо їх на три групи: 1) пізнавальна, освітня, інформаційно-довідкова; 2) поповнення біографічних ресурсів; 3) усі виявлені згадки, які можна використовувати у біографічному (просопографічному, генеалогічному) дослідженні.

В якості інформаційно-довідкової функції для відбору сайтів про відомого діяча мистецтва та культури можливе використання даних із вікі, електронних аналогів традиційних довідкових енциклопедій, довідників, словників, біографічних сайтів зразка <http://biography.nbuv.gov.ua/>, <http://www.biographybase.com/>, <http://esu.com.ua/>.

Для другої групи в якості наповнення біографічних ресурсів значно поширюється обсяг необхідної інформації з включенням генеалогічних родових дерев (<https://www.myheritage.com.ua/>, <http://prashhur.com/>), архівних документів із Державної архівної служби України (<http://www.archives.gov.ua/>), Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (undiasd.archives.gov.ua), каталогізованих бібліотечних публікацій із офіційними біографіч-

ними виданнями, журнальними та газетними публікаціями, інформація з офіційних сайтів установ і організацій, власні авторські публікації, фото зі світлин і відеоматеріали з сервісів відеохостингу зразка YouTube тощо.

Нині все частіше виникає потреба у представленні життя та діяльності особи повноцінно та різнобічно, з використанням усієї позитивної та негативної інформації. Тому використання для наповнення баз біографічних ресурсів усієї (а не лише офіційно представленої) інформації є найбільше розповсюдженим способом побудови офіційної біографії персони.

Так, в третій групі використання джерел біографічної інформації маємо спиратися на всі наявні згадки в інтернеті про особу. Якщо в нашому випадку персона відома та популярна, веде публічне життя, то такої інформації буде забагато, починаючи від власної інформації діяча (персональний сайт із особистими публікаціями, фото, відео контентом, ведення блогу, створення профілів у соціальних мережах, twitter, instagram для зворотнього спілкування, коментування, перепости та оцінювання «like»), до причетних до нього усіх перетинань ключових слів (анонси концертів, заходів, публікації в ЗМІ, зокрема і в «жовтій пресі»), фото і відео прихильників, негативні відгуки, часто замовлені для піару, громадська діяльність, неформальні зустрічі та презентації, особисті враження користувачів і неофіційні повідомлення, створення спільнот і сторінок у соціальних мережах іншими особами).

Такий спектр різнопланової інформації створює для біографіста-дослідника певні труднощі, тому як ніякої теоретичної та методологічної бази обробки даного масиву інформації, її сортування й узагальнення, використання такого роду даних досі не існує. Але і відкидання такої інформації, занесення її до категорії інформаційного шуму, значно звужує простір та об'єктивно заважає процесові побудови об'єктивної біографії.

Розглядаючи етапи виокремлення біографічної інформації з мережевого простору для другого відібраного домену — «науковець», маємо спочатку проаналізувати всю специфіку діяльності сучасного вченого. Як відомо, наукова комунікація у сукупності процесів представлення, передачі та отримання наукової інформації є основним механізмом функціонування та розвитку науки, одним із найважливіших засобів її зв'язку з суспільством, а також необхідною умовою формування та розвитку особистості вченого. Основу такої комунікації складає професійне спілкування учасників. Якщо раніше структурно така взаємодія складалася з безпосередніх зв'язків ученого (особисте спілкування, наукові дискусії, бесіди), наукових пуб-

лікацій (книжки, наукові та реферативні журнали, збірники праць, матеріали конференцій, наукові дослідження) та змішаних форм (методологічні семінари, наукові конференції, симпозіуми, тренінги), то з розвитком інформаційних технологій, глобалізацією світової спільноти відбуваються процеси перетворення наукової діяльності. Все частіше вона стає формою поєднання традиційних моделей спілкування вчених і створюваних нових віртуальних форм взаємодії. Тому й процес виокремлення необхідної біографічної інформації буде мати свої особливості.

Якщо на першому етапі пошуку за ключовими словами процес відбору для науковця той самий, що й у випадку пошуку інформації про умовного діяча культури та мистецтва, то другий етап представляє зовсім інший шлях сортування та групування відібраного матеріалу. Зазвичай там буде небагато інформаційного шуму та зайвого піару, але водночас може бути ситуація зовсім закритого типу представлення авторських матеріалів, експериментальних наукових дослідів і біографічних даних. У такому випадку можливе використання тільки загальної офіційної інформації з *wiki*, сучасних онлайн-енциклопедичних видань, публікацій і згадок інших учених, офіційні визнання заслуг і фото, відео репортажі. При відкритому способі комунікації вченого, його наукова діяльність, а часто й особисті контакти, можливо відслідкувати в мережі, наприклад, за допомогою електронної пошти.

Також особиста інформація може бути представлена на сторінках організацій і установ у відповідних структурних підрозділах, соціальних мережах, персональних каналах YouTube, у відомостях на основі даних колег і друзів, банківських реквізитів, фінансових документів, *twitter*, *instagram*, *skype*. Наукова діяльність відображена у власних авторських публікаціях в українських і світових виданнях, статтях у збірниках праць, колективних монографіях, що найчастіше відкриті в мережі на сайтах електронних аналогів журнальних видань (<http://usj.org.ua/>), збірників праць (<http://ub.nbuv.gov.ua/>), сайтів наукових установ і організацій (<http://nbuv.gov.ua/>, <http://nplu.org/>), дисертаційних і реферативних баз даних (<http://www.disser.com.ua/>). Чимало інформації можна отримати і з наукових соціальних мереж. Так, <https://www.academia.edu/> надає можливість за ключовими словами або групою спільних інтересів отримати доступ до опублікованих або ще робочих (*working paper*) публікацій науковця; <https://scholar.google.ru/> — переглянути профіль, публікації, співавторів та індекс цитувань ученого; бібліографічна та реферативна база даних та інструмент відстеження цитування статей, що опубліковані в наукових виданнях «Scopus» (<http://www.scopus.com/>)

також може надати інформацію з особистого профілю науковця або організації; <https://www.science-community.org/uk/> пропонує статті, вебінари, інтерв'ю, гранти, вакансії для науковців. Така віртуальна комунікація знайшла своє відображення також у наукових форумах (<http://forum.kharkiv.edu/>, http://www.kogpi.edu.te.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=71&Itemid=369) та наукових блогах (<http://naub.org.ua/>, <http://scienceblogs.com/>, <http://www.researchblogging.org/>, <http://www.sciencedirect.com/>). Ще одним джерелом біографічної інформації можемо вважати віртуальні спільноти або групи, створені у соціальних мережах, професійні або популяризаторські. Найчастіше з першим типом спільнот виникають складнощі у вигляді їхньої закритості для незареєстрованих користувачів без права доступу в групи, що обмежує пошукові можливості відбору й аналізу персональних професійних чи особистих даних науковця. Водночас, відкриті професійні спільноти надають забагато прав для користувачів із метою редагування, уточнення, коментування, додавання відомої їм нової інформації і тому потребують певного фільтрування випадкових повідомлень або тролінгу.

Робота з джерелами біографічної інформації для третього домену — «підприсмець» співпадає на першому етапі з двома попередніми. Висвічена інформація, що підлягає обробці та фільтруванню, чітко окреслює специфіку діяльності підприємця. Місця роботи, навчання, банківські установи, податкові звіти, фінансова інформація, клієнтські замовлення, соціальні потреби, медичні служби, інформація про пересування, відрядження, офіційні та ділові зв'язки. Деяку інформацію можливо також почерпнути з державних реєстрів, сайтів об'яв, працевлаштування та декларацій. Неофіційна інформація з соціальних мереж відкриває шлях до розбавлення суто професійних даних різного роду повідомленнями про особу, її особисті зацікавленості та коло рідних, друзів. Наразі наведені професійні персональні дані є найбільш вразливими в мережі інтернет, пов'язаними з можливими ризиками використання особистої інформації та потребують захисту від незаконного втручання, розголошення або пошкодження даних.

Таким чином, разом із відкритістю інформації, доступністю її вільного знаходження та отримання, виникає проблема регламентації використання персональних даних та їхнього захисту, що, в свою чергу, звужує можливості отримання біографічної інформації при складанні цілісного життєвого шляху людини в послідовності сукупностей щоденних подій і ситуацій.

Останнім часом фіксування таких буденних станів стає невід'ємною частиною життя молодого покоління, що суттєво видозмінює

відбір та обробку біографічного фактажу і вірогідно може привести до заміщення нарративів візуальними образами. Короткі повідомлення доповнюються великим обсягом фото та відеоматеріалу, прочитання якого та виділення найголовнішого з нагромадженого в подальшому може суттєво видозмінити і сам зміст основної функції біографіста-дослідника: від реконструювання (синтезу, добудови) біографії до її структурування (аналізу, фільтрації фактичного матеріалу).

Загалом, аналізуючи сучасне інтернет середовище як особливе соціальне — зі своєю мовою взаємодії, нормами, ритуалами, сценаріями, стереотипами, ієрархією, в основі якого лежить можливість впливу на хід комунікації, відзначимо накладання, суміщення та навіть змішування віртуального та реального, особистого та публічного. Реконструйована на основі наявних електронних джерел інформації біографія сучасної людини, з одного боку, відкриває перед дослідником особистий світ людини, її думки, емоції, почуття та переживання, а з іншого чітко демонструє залежність самосприйняття досліджуваної особи від її бачення іншими, представленості її віртуального образу в мережевому просторі. Усвідомлення взаємовпливу через механізм оберненого зв'язку дає змогу дослідникові-біографісту відтворити усю багатогранність і цілісність життєдіяльності сучасника.

1. *Barbier G., Feng Z. & Gundecha P.* Provenance data in social media // *Synthesis Lectures on Data Mining and Knowledge Discovery*. – Morgan&Claypool Publisher, 2013. – Vol. 4, No. 1. – P. 1–84.
2. *Gao H., Hu J., Huang T. & Wang J.* Security issues in online social networks // *Internet Computing, IEEE*. – 2011. – Vol. 15, No. 4. – P. 56–63. – http://www.cs.northwestern.edu/~ychen/Papers/social-NetSec_survey.pdf.
3. *Gjoka M. & Kurant M.* Practical recommendations on crawling online social networks // *Selected Areas in Communications, IEEE Journal on*. – 2011. – V. 29, No. 9. – P. 1872–1892.
4. *Kelly P.* Human Identity Part 1: Who are you? / P. Kelly. – <http://www-home.calumet.yorku.ca/pkelly/www/id1.htm>
5. *Leskovec J., Lang K., Dasgupta A. & M. Mahoney.* Community structure in large networks: Natural cluster sizes and the absence of large well-defined clusters. – *Internet Mathematics*, 2009. – Vol. 6, No. 1. – P. 29–123.

Интернет як джерело біографічної інформації про сучасників.

Вернік Ю. В., науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 250–262.

В останні десятиліття на відміну від попередніх років буденне життя значної більшості наших сучасників фіксується і документується в пошукових системах Google, Bing, Yandex, соціальних мережах (Fb, Vk), Twitter, LinkedIn, Youtube, електронному листуванні. Таким чином створюється або накопичується інформація щоденної активності людини. Створюючи біографії особистостей минулих років основною функцією була реконструкція або заповнення невідомого матеріалу через відомий (інтерполяція). Щодо сучасників такої проблеми не виникає, але гостро постає питання структурування певного накопиченого масиву інформації щодо персони, тобто виявлення цілісного життєвого шляху в сукупності звичайних щоденних подій і ситуацій. Обробка зібраного матеріалу потребує нових підходів до створення, аналізу та побудови біографії сучасних видатних діячів і пересічних громадян. За відсутності методологічної та теоретичної бази опрацювання отриманого в такий спосіб матеріалу виникає проблема пошуку нових підходів до обробки масиву біографічного фактажу. Розглядаються основні етапи пошуку інформації, відбір і систематизація джерел за певними критеріями (професійна, міжособистісна, громадська, освітня складова біографічної інформації), відокремлення від супутнього інформаційного шуму, аналіз, обробка та узагальнення персональних даних для створення біографії сучасника.

Ключові слова: джерела біографічної інформації, соціальні мережі, блоги, персональні дані, домени.

The Internet as a source of biographical information about his contemporaries.

Vernik Y. V., researcher at the Institute of biographical research, the Vernadsky National Library of Ukraine (Kiev).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 250–262.

In recent decades, in contrast to previous years, the daily life of the majority of our contemporaries is recorded and documented in the search engines Google, Bing, Yandex, social networks (Fb, Vk), Twitter, LinkedIn, Youtube, e-mail. This creates or collects information daily

human activity. Describing the biographies of personalities of the past years, the main function was to reconstruct an unknown or filling material through a known (interpolation). About contemporaries such a problem does not arise, but at the same time is an issue of structuring certain accumulated an array of information about the person, it is a manifestation of a holistic way of life together ordinary daily events and situations. Processing of the collected material requires new approaches to the creation, analysis and construction of modern biographies of prominent figures and ordinary citizens. In the absence of a methodological and theoretical framework of treating the material thus there is the problem of finding new approaches to the treatment of an array of biographical factual material. The main stages of information search, selection and systematization of sources according to certain criteria (professional, interpersonal, social, educational component biographical information), separation from the accompanying information noise, analysis, processing and compilation of personal data to recreate a contemporary biography.

Keywords: sources of biographical information, social networks, blogs, personal data domains.

Интернет как источник биографической информации о современниках

Верник Ю. В., научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 250–262.

В последние десятилетия, в отличие от прошлых лет, повседневная жизнь большинства наших современников фиксируется и документируется в поисковых системах Google, Bing, Yandex, социальных сетях (Fb, Vk), Twitter, LinkedIn, Youtube, электронной почте. Таким образом создается или накапливается информация ежедневной активности человека. При описании биографии личностей прошлых лет основной функцией была реконструкция или заполнение неизвестного материала через известный (интерполяция). В отношении современников такой проблемы не возникает, но вместе с тем остро стоит вопрос структурирования определенного накопленного массива информации об особе, то есть проявление целостного жизненного пути в совокупности обычных ежедневных событий и ситуаций. Обработка собранного материала требует новых подходов к созданию, анализу и построению биографии современных выдающихся деятелей и рядовых граждан. При отсутствии методологической и теоретической базы обработки полученного таким образом материала возник-

кает проблема поиска новых подходов к обработке массива биографического фактажа. Рассматриваются основные этапы поиска информации, отбор и систематизация источников по определенным критериям (профессиональная, межличностная, общественная, образовательная составляющая биографической информации), отделение от сопутствующего информационного шума, анализ, обработка и обобщение персональных данных для воссоздания биографии современника.

Ключевые слова: источники биографической информации, социальные сети, блоги, персональные данные, домены.

*Сергій Миколайович МІЩУК,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУ (м. Київ);*

*Галина Анатоліївна МІЩУК,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка (м. Житомир)*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ РЕГІОНАЛЬНОЇ БІОГРАФІКИ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

У контексті новітніх інформаційно-комунікаційних процесів розглянуто питання розвитку інформаційних ресурсів регіональної біографіки, предсталених у мережі обласних універсальних наукових бібліотек України як складової бібліотечної системи країни.

Ключові слова: обласні універсальні наукові бібліотеки України, біографістика, регіональна біографіка, ресурси біографічної інформації, контентний ресурс.

Considered questions of development of information resources of regional biography in the context of new information and communication processes, which are represented in the network of regional universal scientific libraries of Ukraine as clemassausa library system of the country.

Keywords: regional universal scientific library of Ukraine, biography studies, regional biography, resources biographical information, content resource.

В контексте новейших информационно-коммуникационных процессов рассмотрены вопросы развития информационных ресурсов региональной биографии, представленных в сети областных универсальных научных библиотек Украины как составляющей библиотечной системы страны.

Ключовые слова: областные универсальные научные библиотеки Украины, биографистика, региональная биографика, ресурсы биографической информации, контентный ресурс.

Розвиток біографічних досліджень в Україні впродовж двадцяти п'яти років незалежності, зростання широкої громадської зацікавленості до них обумовлюють необхідність ґрунтовного аналізу цього явища. В сучасних умовах біографічні знання є галуззю гуманітарної науки та важливою частиною національної культури, суспільно-політичного та духовного буття. Швидке зростання сучасних потреб науки, освіти, культури, виховання, державного управління в Україні потребує науково достовірної біографічної інформації.

У наш час у зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій і комунікаційних мереж, формування великих інформаційних баз і засобів навігації, що дають змогу вільно оперувати всіма нагромадженими в них матеріалами, по-новому окреслюють зміст поняття «біографічна інформація». Відбувається інтеграція джерел та широкого комплексу наукових досліджень із оцінками та судженнями про певну особу. На зміну традиційним поняттям науки минулого прийшло узагальнююче поняття «ресурси біографічної інформації», що відображає змістовну частину, способи та форми збирання, внутрішню організацію, суспільне використання інформаційних комплексів.

У сучасних умовах у зв'язку з бурхливим розвитком електронних ресурсів в сфері біографічної інформації бібліотеки виступають як провідні центри соціальних комунікацій. Вони не лише збирають і зберігають біографічну інформацію, а й створюють умови для інформаційно-технологічного забезпечення та організації обслуговування користувачів на основі сучасних інформаційних технологій. Сучасним бібліотекам належить провідна роль у галузі гуманітаристики — інтеграція та поширення біографічних знань.

Відповідні орієнтири для діяльності бібліотек України в сучасних умовах дає прийнятий Президією УБА 7 липня 2015 р. Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи» (http://www.kiev.ua/files/manifest_UBA.pdf), де зазначено, що бібліотека в умовах кризи надає допомогу у формуванні ціннісних орієнтирів особистості та суспільства, вона — організатор доступу до достовірних джерел інформації, платформа для технологічної та медіа грамотності, підвищення медійної культури.

Окремо наголошується, що бібліотека створює гармонійний комунікаційний простір для суспільної взаємодії на державному, регіо-

нальному та місцевому рівнях. Це майданчик для комунікації та соціального діалогу представників влади і громади, що послуговує відновленню довіри до влади. Також бібліотека сприяє взаєморозумінню представників різних національностей, конфесій і поколінь, формуючи толерантність, зберігає та популяризує культурно-історичну спадщину країни, регіону та місцевої громади як основу національно-патріотичного розвитку особистості. Вона створює умови для формування активних громадян і реалізації принципів і механізмів функціонування демократичного громадянського суспільства, консолідує та розвиває місцеву громаду. Бібліотека — це територія єдності, на якій долаються стереотипи та зближуються світоглядні позиції, згуртовується українське суспільство та розбудовується нація.

Важливе місце і роль в сучасних умовах належать регіональному сегментові — обласним універсальним науковим бібліотекам України як складової бібліотечної системи країни. В регіонах України формуються історико-біографічні та біобібліографічні ресурси наукового, освітнього, культурно-інформаційного та пізнавального характеру. Вони розбудовуються переважно в розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Саме бібліотеки, завдяки своїй науковій та краєзнавчій роботі є дієвими центрами об'єднання зусиль установ і організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів біографічної дослідницької роботи щодо використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності.

Потребу в спеціальних дослідженнях ролі та місця бібліотек України загалом та обласних універсальних наукових бібліотек зокрема (регіонального сегменту) у новій соціокультурній ситуації відчули як самі бібліотеки, так і наукова спільнота на загал. У межах теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації», над якою упродовж 2013–2015 рр. працював Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІБД НБУВ)¹, нами була зроблена спроба з'ясувати сучасний стан і перспективні завдання розвитку регіональної бібліотечної біографічної інформації [6].

У своїх пошуках і висновках ми засновувалися на аналізі контенту інформаційних порталів і сайтів обласних універсальних наукових бібліотек України, а також теоретико-методологічному доробкові науковців ІБД НБУВ, зокрема низці праць В. І. Попика [6–

¹ Тема НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». I кв. 2013 – IV кв. 2015 рр. Науковий керівник чл.-кор. НАН України В. І. Попик, основні виконавці: д. і. н. Т. І. Ківшар, кандидати історичних наук Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко, О. В. Бугасва.

9], дослідженні С. М. Ляшко [3], статтях Н. П. Марченко [4; 5], О. М. Яценка [10] та ін.

Історіографічний пошук показав, що до аналізу окресленої проблеми в сучасних умовах українські вчені звертаються здебільшого в руслі своїх наукових розвідок. Так, Н. І. Любовець досліджує мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства [2], О. А. Воскобойнікова-Гузєва розкриває особливий зріз національного інформаційного простору — соціокомунікаційну діяльність бібліотек України [1], Н. П. Марченко [4] зосереджується на специфіці створення та функціонування біографіки, орієнтованої на користувача-дитину, зокрема в мережі дитячих бібліотек України тощо.

Метою дослідження було відстежити та проаналізувати інформаційні ресурси регіональної біографіки, представлені у мережі обласних універсальних наукових бібліотек України як складової бібліотечної системи країни.

Матеріалами регіональної біографіки насичені портали більшості обласних універсальних наукових бібліотек України. Здебільшого на їхніх веб-сайтах регулярно оновлюються оригінальні дослідницькі біографічні матеріали та біобібліографія (до прикладу, Вінницької, Волинської, Харківської ОУНБ), широко представлена фахово дібрана та належно анотована бібліографія публікацій, присвячених відомим землякам (скажімо, веб-сайти Миколаївської ОУНБ імені О. Гмирьова, Херсонської ОУНБ імені Олеся Гончара, Кіровоградської ОУНБ імені Д. І. Чижевського).

Не надто численні матеріали регіональної біографіки містять сайти: Запорізької ОУНБ імені І. П. Котляревського (<http://www.library.pt.ua/>) — у розділі «Віртуальні виставки та бібліографічні покажчики» та «Про Запорізький край», де в підрозділі «Запоріжжя в особах» розміщені біобібліографічні покажчики персоналій; Одеської ОУНБ імені М. С. Грушевського (<http://www.biblioteka.od.ua/>) — у розділах «Віртуальні виставки», «Видання» та «Календар знаменних дат Одещини», а також у ресурсі «Бібліотечні блоги», що містить блог «Одесский краевед» («Одеський краєзнавець»), де розміщені короткі біографічні довідки персоналій, фото, біобібліографія та інші матеріали; Рівненської ОУНБ (<http://www.libr.rv.ua/>) — у розділах «Віртуальні виставки», «Мистецька Рівненщина», «Літературна Рівненщина» та «Історична Волинь»; Тернопільської ОУНБ (<http://www.library.te.ua/>) — у розділах «Віртуальні виставки», «Календар знаменних дат» та «Події культурного життя»; Хмельницької ОУНБ (<http://www.ounb.km.ua/>) — в інформаційних ресурсах «Віртуальні виставки», «Краєзнавчий календар», «Історична Волинь» та «Наш регіон».

Водночас кожний веб-сайт є значною мірою неповторним відбитком соціокомунікативних процесів краю, в межах якого створений. Так, інформаційний портал Дніпропетровської ОУНБ імені Первочителів слов'янських Кирила і Мефодія (<http://www.lib.dp.ua/>) містить матеріали регіональної біографіки у розділах: «Віртуальні виставки» та «Календар знаменних дат», «Електронна бібліотека. Колекції», «Вернісаж талантів: віртуальні зустрічі», «Анонси: Що? Де? Коли?». Проект «Дніпропетровщина» вміщує значний матеріал із різних аспектів життя краю та є цікавим і затребуваним ресурсом, що репрезентує регіон. Зокрема проект містить цікавий із погляду регіональної біографістики інформаційний ресурс «Персоналістика краю», де розміщено електронну бібліотеку про край зі світлинами обкладинок книг, короткі анотації, бібліографічні описи, вказано джерело електронної копії та кількість переглядів. Зазначено, що електронна бібліотека містить 358 документів, зокрема «Звіт міської бібліотеки за 1907 р.», «Постанови сесій губернських земських зборів» тощо. Також у бібліотеці розміщено праці Д. Багалія, Д. Яворницького, А. Скальковського, В. Машукова, І. Акінфієва, В. Бабенка, Я. Новицького, І. Кондорського та ін.

Сайту Житомирської ОУНБ імені Олега Ольжича (<http://www.lib.zt.ua/>) містить цікавий для біографіста інформаційний ресурс «Імена в історії краю». До списку включено фото та біографічні матеріали про сорок відомих людей Житомирщини, які народилися, жили або працювали в краї. Це матеріали про художника Ю. Камишного, співачку Н. Матвієнко, композитора А. Пашкевича, піаніста С. Ріхтера, інженера-програміста Я. Шрайберга та ін. Матеріали регіональної біографіки вміщені також у розділах: «Віртуальні виставки» та «Мистецьки виставки».

На сайті Закарпатської ОУНБ імені Ф. Потушняка (<http://www.biblioteka.uz.ua/>) матеріали регіональної біографіки вміщені у розділах «Виставки» та «Календар краєзнавчих знаменних дат». Інформаційні ресурси «Художники Закарпаття», «Письменники Закарпаття» та «Видатні закарпатці» наповнені матеріалами про персоналії. Зокрема вміщено перелік 182 художників Закарпаття, їхні фото, короткі біографічні довідки, бібліографію та зображення творів. Також ресурс містить матеріали про 69 письменників Закарпаття — лауреатів літературних премій (перелік робіт авторів, фото персоналій, короткі біографічні довідки та перелік нагород). Подано також інформаційні матеріали про 119 видатних закарпатців (містять фото, стислу біографічну довідку та бібліографію).

На сайті Івано-Франківської ОУНБ імені І. Франка (<http://www.lib.if.ua/>) матеріали регіональної біографіки вміщені у

розділах «Календар знаменних і пам'ятних дат Івано-Франківської області» та «Віртуальні виставки». Розділ сайту «Франко і Прикарпаття» містить матеріали, присвячені Великому Каменяреві. Фахівці бібліотеки підготували бібліографічний покажчик, методичні рекомендації, віртуальну виставку, електронну книгу та провели соціологічну розвідку. Ресурс містить: розділи про роки та місця перебування І. Франка на Прикарпатті; перелік праць, що висвітлюють різні аспекти життя Галичини ХІХ – поч. ХХ ст.; пам'ятники та пам'ятні знаки, встановлені на честь І. Франка; перелік установ та організацій, які носять ім'я І. Франка; зазначені лауреати міської премії імені І. Франка в галузі літератури та журналістики. У розділі «Музична Франкіана Прикарпаття» представлено відомих українських композиторів, уродженців Івано-Франківщини, митців, які в певний період перебували в краї, чия творчість переплелася з поетичним словом Івана Франка. У розділі «Образотворча Франкіана Прикарпаття» представлені українські художники — уродженці краю та митці, які перебували на Прикарпатті та багатий творчий доробок яких присвячений Іванові Франку. В розділі «Франкознавці Прикарпаття» представлено короткі біографічні дані науковців і краєзнавців Івано-Франківщини, які зробили вагомий внесок у прикарпатську дослідницьку франкіану. Наукові праці та публікації з періодичних видань подано в алфавіті назв за період 2006–2014 рр. У розділі «Спогади» представлено спогади про І. Франка визначних особистостей, сучасників письменника — уродженців краю, а також відомих постатей нашої держави, життя яких пов'язане з Івано-Франківщиною.

Незважаючи на сучасну складну ситуацію на Донбасі, в м. Старобільську продовжує працювати колектив Луганської ОУНБ імені Горького (<http://www.bibrary.lg.ua/>). Аналіз сайту свідчить, що попри складні умови працівники бібліотеки повністю відновили його роботу. Кожний розділ сайту насичений інформаційними матеріалами. Так, розділ «Краєзнавцям» містить регіональну біографіку — матеріали конференції «Микола Руденко — поет, філософ, борець», бібліографічні покажчики «Співець Донбасу» (присвячений письменнику та поету Г. С. Довнару), «Юрій Єненко — талант людяності» (про життєвий і творчий шлях відомого вченого, лікаря, письменника, художника, громадського діяча). Матеріалами регіональної біографіки насичені також інформаційні ресурси «Знаменні дати Луганщини», «Матеріали наукових конференцій» та «Ресурси бібліотеки».

На сайті Полтавської ОУНБ імені І. П. Котляревського (<http://www.library.pt.ua/>) матеріали регіональної біографіки вміщені у розділах «Віртуальні виставки», «Календар знаменних і

пам'ятних дат Полтавщини» та «Хроніка культурного життя Полтавщини». Ресурс «Видатні люди Полтавщини» містить матеріали про гетьмана Д. Апостола, письменника-модерніста В. Барку, художник В. Боровиковського, педагога Г. Ващенко, поета-байкаря Л. Глібова, композитора І. Дунаєвського, вченого М. Духова, спортсмена І. Піддубного та інших видатних полтавців. Тут також подані біографічні довідки, вибірково фото, біо- та бібліографія персоналій. Інформаційний проект «Регіональні краєзнавчі ресурси» містить розділ «Полтавщина історична» про полтавських міських голів за період 1800–1917 рр. Тут подано перелік усіх 25-ти очільників Полтави, а також, фото та біобібліографію шести полтавських міських голів: С. М. Кованько (1868–1871), О. М. Абаза (1872–1888), В. П. Тегубова (1889–1906), П. І. Кулябко-Корецького (1906–1908), О. О. Черненка (1909–1913), С. С. Заньковського (1913–1917). Зазначено, що матеріали взято із видання «Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної Комісії» (Полтава, 1993).

Сайт Сумської ОУНБ (<http://www.ounb.sumy.ua/>) містить матеріали регіональної біографіки у розділах «Віртуальні виставки», «Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини» та «Корисні сторінки». Також у розділі «Краєзнавство» є інформаційний ресурс «Видатні персоналії Сумщини», наповнений матеріалами про меценатів, письменників, поетів і видатних сумчан. Персоналії містять коротку біографічну розповідь і фото. У розділі «Видання» вміщено біобібліографічні покажчики, присвячені видатним сумчанам за період 2008–2016 рр.

Сайт Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка (<http://www.library.ck.ua/>) містить матеріали регіональної біографіки у розділах «Віртуальні виставки» «Наші дарувальники» та «Бібліокафе». У розділі «Краєзнавство» є підрозділ «Видатні країни», де персоналії містять короткі біографічні довідки та бібліографію. Сайт бібліотеки має інформацію про наявність краєзнавчої картотеки персоналій, а також картотеки персоналій відділу літератури іноземними мовами. Також інформаційний ресурс бібліотеки повідомляє про численні культурно-мистецькі заходи, засновані на біографічній інформації (скажімо, книжкові виставки до 100-річчя від дня народження педагога й історика О. Тканка, 160-річчя від дня народження українського актора та режисера М. Садовського тощо).

Інформаційний портал Чернівецької ОУНБ імені М. Івасюка (<http://www.library.cv.ua/>) у розділі «Про бібліотеку» містить проект «Світлиця М. Івасюка», наповнений матеріалами за тематичними підрозділами: «Він ішов по терню до зірок», «Життя задля України», «Михайло Івасюк. Поетичний образ сина», «Фотографії», «Літера-

тура», «Архів М. Івасюка». Бібліотечний сайт містить також значний масив віртуальних виставок, заснованих на персоналістиці, скажімо: «Микола Равлюк» (До 135-річчя від дня народження науковця-філолога, просвітницького діяча Буковини), «Назарій Яремчук — портрет на тлі Буковини», «Знаний і незнаний Єротей Пігуляк» (До 165-річчя від дня народження політичного діяча, голови товариства «Український Народний Дім в Чернівцях»), «Дослідник культури Буковини» (До 150-річчя від дня народження німецького історика Рудольфа Вагнера), «Нездолання квітка Буковини» (115 років від дня народження німецької поетеси Рози Ауслендер), «Подвижник народної просвіти» (До 145-річчя від дня народження українського письменника Івана Синюка), «Український підкорювач космосу» (до 65-річчя від дня народження Леоніда Костянтиновича Каденюка — першого космонавта-буковинця незалежної України) та ін.

Портал Чернігівської ОУНБ імені В. Г. Короленка (<http://www.libkor.com.ua/>) містить матеріали регіональної біографіки в розділах «Хроніка культурного життя Чернігівщини» та «Календар знаменних дат». Розділ «Краєзнавче розмаїття Чернігівщини» складають підрозділи «Пам'ятні місця» та «Відомі особистості». У розділі «Мистецький вернісаж» вміщено матеріали про визначних чернігівців — художника О. Гузя та фотографа А. Черноівана. Розділ «Віртуальна виставка» наповнений матеріалами про вихідців сіверянського краю — скульптора П. П. Забілу, майстра кіно О. Довженка та ін.

Підсумовуючи, маємо визнати, що в сучасних умовах у регіонах України провідну роль у галузі формування біографічних ресурсів відіграють обласні універсальні наукові бібліотеки. Вони накопили певний практичний досвід і теоретичні напрацювання у цій галузі. У бібліотеках формуються історико-біографічні та біобібліографічні ресурси наукового, освітнього, культурно-інформаційного та пізнавального характеру. Вони розбудовуються переважно в розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми організації їх діяльності досить різні: читацькі форуми, тематична біобібліографія, добірки матеріалів про визначних діячів науки, освіти та культури, книжкові виставки, календарі пам'ятних дат тощо.

На сьогодні обласні універсальні наукові бібліотеки України мають досвід створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів у галузі біографістики — баз даних, бібліографії та біобібліографії, каталогів і путівників по книжкових і рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек, що перебувають в електронному

інформаційному просторі. Регіональні бібліотеки України мають певний досвід в організації (нині — віртуальних) тематичних виставок (персональних та ювілейних), проведенні наукових круглих столів, літературних читань, конференцій, семінарів, що є основою у подальшому розвитку інформаційно-біографічної справи.

Водночас нині є необхідність появи нової складової у роботі бібліотек, а саме — створення Web-проектів із регіональної біографіки на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек із залученням усієї бібліотечної системи регіону, що сприятиме швидкому та ефективному просуванню інформаційних ресурсів за запитам користувачів та їх популяризації.

Таким чином, інформаційні ресурси регіональної біографіки, що представлені в мережі обласних універсальних наукових бібліотек України як складової бібліотечної системи країни, є важливим ресурсом, який сприяє розбудові української європейської держави. Дослідникам усіх регіонів України необхідно докласти зусилля для формування сукупного національного біобібліографічного ресурсу, укладання в країні великих, складно структурованих історико-біографічних ресурсів, зокрема із залученням регіональної біографіки. Сучасні регіональні ресурси біографічної інформації за своїм змістом повинні примножувати здобутки української науки та культури.

1. *Воскобойнікова-Гузєва О. А.* Соціокомунікаційну діяльність бібліотек України в новітніх умовах [Текст] / О. А. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотеч. вісник. – 2016. – № 1. – С. 12–17.
2. *Любовець Н. І.* Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства [Текст] / Н. І. Любовець // Укр. біографістика. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 359–376.
3. *Ляшко С. М.* Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-і рр. XX ст.) [Текст] : нариси історії / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – 88 с.
4. *Марченко Н. П.* Зasadничі принципи та тенденції формування вітчизняних електронних ресурсів, присвячених книзі для дітей і дитячому читанню [Текст] / Н. П. Марченко // Наук. праці Держ. наук.-пед. б-ки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 4. Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – С. 367–375.
5. *Марченко Н. П.* Новітня Шевченкіана на сайтах провідних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. біографістика. – Київ, 2014. – Вип. 11. – С. 336–361.

6. Попик, В. І. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблема формування та використання : колективна монографія [Текст] / В. І. Попик (керівник проекту), Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 272 с.
7. Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 9–41.
8. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Володимир Попик. – Київ : НБУВ, 2013. – 520 с.
9. Попик В. І. Biography. – Біографіка. – Біографістика. – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень [Текст] / В. І. Попик // Укр. іст. журнал. – 2015. – № 3. – С. 124–138.
10. Яценко О. М. Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотеч. вісник. – 2014. – № 5. – С. 24–29.

REFERENCES

1. Voskoboinikova-Huzieva, O. (2016). *Socoikomunikatsiyina diylnist bibliotek Ukrainu v novitnich umovach* [The socio-communication activities of libraries of Ukraine in latest conditions]. *Bibliotechnyy visnyk* [Library Bulletin], 1, 12–17. [in Ukrainian].
2. Lyubovets, N. (2016). *Memuarny potencial resursiv bibliotechnogo kraveznavstva* [Memoir potential resours library Local History]. In *Ukrainska biografistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 12, pp. 359–376). Kyiv. [in Ukrainian].
3. Lyashko, S. N. (2006). *Biohrafichna dovidkova sprava v Ukraini (60-ti rr. XIX – 40-I rr. XX st.)*. [Narysy istorii [Biographical information business in Ukrainian (60-ies. XIX – 60-ies. XX century.). Essays on History]. Zaporizhzhia: Dyke pole. [in Ukrainian].
4. Marchenko, N. P. (2014). *Zasadnychi pryntsyypy ta tendentsii formuvannia vitchyznianykh elektronnykh resursiv, prysviachenykh knyzi dlia ditei i dytiachomu chytanniu* [Fundamental principles and trends in the development of domestic electronic resources dedicated to the book for children and children's reading]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedagogichnoi bsblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Science Labores of V. A. Sukhomlynsky

- State scientific pedagogical library of Ukraine]. (Vol. 4, pp. 367–375). Vynnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian].
5. Marchenko, N. (2014). *Novitnia Shevchenkiana na saitakh orovydyknykh bibliotek Ukrainu dla ditei* [New Shevchenkiana on the sites of leading libraries of Ukraine for Children]. In *Ukrainska biogrfistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 11, pp. 336–361). Kyiv. [in Ukrainian].
  6. Popyk, V. I., Liubovets, N. I., Yatsenko, O. M., Liashko, S. M. & Marzchenko, N. P. (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliohrafichnoi informatsii: problema formuvannia ta vykorystannia : kolektyvna monohrafiia* [Domestic resources of biographical information and bibliography: problem formulation and use: collective monography]. Kyiv. [in Ukrainian].
  7. Popik, V. I. (1913). *Resursy dovidkovoï biografichnoi informatsii: istorychyi dosvidformuvaia, suchasnyi stan, problemu ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv. [in Ukrainian].
  8. Popik, V. I. (1915). *Biographi – Biografika – Biogrfistyka – Biobibliografia: poniatiinyi arsenal istoryko-biohrafichnykhdoslidzhen* [Biography – Biographika – Biographistyka – Bibliography. Conceptual arsenal of historical and biographical studies]. *Ukrainski istorychnii zhurnal* [Ukrainian historical magazine], 3, 124–138. [in Ukrainian].
  9. Popik, V. I. (1915). *Zdobutky ta perspektyvni zavdanya bibliotechnoi biografyky* [Achievements and perspective tasks of library historical and biographical studies]. *Ukrainska biogrfistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 3, 124–138). Kyiv. [in Ukrainian].
  10. Yatsenko, O. M. (2014). *Personalna bibliografia, biobibliografia: terminolohichnyi analiz* [Persons bibliography, biobibliography: terminological analysis]. *Bibliotechnyy visnyk* [Library Bulletin], 5, 24–29. [in Ukrainian].

Інформаційні ресурси регіональної біографіки обласних універсальних наукових бібліотек України.

Міщук С. М., провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук (Київ);

Міщук Г. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри всевітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 263–276.

У статті висвітлено питання розвитку інформаційних ресурсів регіональної біографіки в контексті новітніх інформаційно-комунікаційних процесів, що представлені в мережі обласних універсальних наукових бібліотек України як складової бібліотечної системи країни.

В бібліотеках формуються історико-біографічні та біобібліографічні ресурси наукового, освітнього, культурно-інформаційного і пізнавального характеру. Вони накопичили певний практичний досвід та теоретичні напрацювання у цій галузі, розбудовуються переважно в розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми організації їх діяльності досить різні: читацькі форуми, тематична біобібліографія, добірки матеріалів про визначних діячів науки, освіти та культури, книжкові виставки, календарі пам'ятних дат тощо.

На сьогодні обласні універсальні наукові бібліотеки України мають досвід створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів у галузі біографістики — баз даних, бібліографій та біобібліографій, каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек, що перебувають в електронному інформаційному просторі.

Обласні універсальні наукові бібліотеки України мають певний досвід в організації (нині — віртуальних) тематичних виставок (персональних та ювілейних), проведенні наукових круглих столів, літературних читань, конференцій, семінарів, що є основою у подальшому розвитку інформаційно-біографічної справи.

Ключові слова: обласні універсальні наукові бібліотеки України, біографістика, регіональна біографіка, ресурси біографічної інформації, контентний ресурс.

Information resources of the regional biographical science of regional universal scientific libraries of Ukraine.

Mischuk S., Doctor of science (history), Institute for Biographical Research V. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv);

Mischuk G., Ph. D., Associate Professor department the World History Zhitomir University of. I. Franko (Zhitomir).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 263–276.

The article deals with the development of information resources of regional biography in the context of new information and communication processes represented in the network of regional universal scientific libraries of Ukraine as a component of the library system of the country.

The libraries formed the historical-biographical and bibliographic resources for scientific, educational, cultural, informational and educational nature. They gained some practical experience and theoretical developments in this field, developed mainly in the context of local history, coverage of local stories, views, personalities well-known and unjustly neglected countrymen. Forms of organization of their activities are very different: readers' forums, thematic biobibliografiya, collection of materials about prominent figures of science, education and culture, book exhibitions, calendars of memorable dates and the like.

Today regional universal scientific library of Ukraine, have experience of creating highly intelligent information products in the field of biographicity — databases, bibliographies and biobibliographies, directories, and guides to book and manuscript collections and collections of thematic files that are in the electronic information space.

Regional universal scientific library of Ukraine have a certain experience in the organization of the (now virtual) exhibitions (solo and jubilee), scientific round tables, literary readings, conferences, and seminars, which is the basis for further development of information and biographical works.

Keywords: regional universal scientific library of Ukraine, biography studies, regional biography, resources biographical information, content resource.

Информационные ресурсы региональной биографики областных универсальных научных библиотек Украины.

Мищук С. Н., ведущий научный сотрудник Института биографических исследований, доктор исторических наук (г. Киев);

Мищук Г. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Житомирского государственного университета имени Ивана Франка (г. Житомир).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 263–276.

В статье освещены вопросы развития информационных ресурсов региональной биографики в контексте новейших информационно-коммуникационных процессов, представленные в сети областных универсальных научных библиотек Украины как составляющей библиотечной системы страны.

В библиотеках формируются историко-биографические и биобиблиографические ресурсы научного, образовательного, культурно-информационного и познавательного характера. Они накопили определенный практический опыт и теоретические наработки в этой области, развиваются преимущественно в разрезе краеведения, освещение местной истории, представления персоналий известных и незаслуженно забытых земляков. Формы организации их деятельности весьма различны: читательские форумы, тематическая биобиблиография, подборки материалов о выдающихся деятелях науки, образования и культуры, книжные выставки, календари памятных дат и тому подобное.

Сегодня областные универсальные научные библиотеки Украины имеют опыт создания высокоинтеллектуальных информационных продуктов в области биографистики — баз данных, библиографии и биобиблиографий, каталогов и путеводителей по книжным и рукописным фондах и коллекциях, тематических картотек, которые находятся в электронном информационном пространстве.

Областные универсальные научные библиотеки Украины имеют определенный опыт в организации (ныне — виртуальных) тематических выставок (персональных и юбилейных), проведении научных круглых столов, литературных чтений, конференций, семинаров, что является основой в дальнейшем развитии информационно-биографической дела.

Ключевые слова: областные универсальные научные библиотеки Украины, биографистика, региональная биографика, ресурсы биографической информации, контентный ресурс.

*Інна Олександрівна ДЕМУЗ,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри документознавства,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький).*

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті в контексті сучасних епістолологічних досліджень проаналізовано листи відомого суспільного діяча П. Я. Стебницького. Акцентовано увагу на значенні листування для вивчення історії громадського життя України.

Ключові слова: П. Я. Стебницький, епістолярна спадщина, листування, історичне джерело, видання листів, громадське життя.

The article, in the context of current epistolary researches, analyzed the letters of famous public figure P. Y. Stebnytskyi. Attention is focused on the importance of correspondence for researching of history of public life in Ukraine.

Keywords: P. Y. Stebnytskyi, epistolary heritage, correspondence, primary source, publication of letters, public life.

В статье в контексте современных епистолологических исследований проанализировано письма известного общественного деятеля П. Я. Стебницкого. Акцентировано внимание на значении переписки для изучения истории общественной жизни Украины.

Ключевые слова: П. Я. Стебницкий, эпистолярное наследие, переписка, исторический источник, издание писем, общественная жизнь.

На сьогоднішній день джерелознавчі дослідження (як теоретичного, так і прикладного характеру) викликають значний інтерес серед

фахівців історичної науки. Необхідність глибоких джерелознавчих досліджень зумовлює актуальність процесу збирання, опрацювання й опублікування різного виду джерел. Інтенсивність і масштабність теоретичних розробок із джерелознавства, ступінь розширення, освоєння, аналізу та використання в історичних працях джерельної бази є одним із суттєвих показників стану національної історіографії. Безперечним свідченням високого професіоналізму, наукової ерудиції, досвіду археографічних навичок і наявності достатнього репрезентативного накопиченого матеріалу є видання узагальнюючих збірників документів.

Перспективним напрямом дослідження джерелознавства на сучасному етапі є використання епістолярної спадщини. Якісні зміни у теоретичних підходах до вивчення епістолярію можливі завдяки пертурбаціям у методології історичних наукових досліджень: заідеологізованість, політизованість у постановці проблем відходять у минуле, натомість на перший план висуваються об'єктивність і гуманістичний характер досліджень. Значно розширюється структура джерельної бази, більше уваги приділяється проблемам вірогідності й автентичності носіїв інформації. Відомо, що історичними джерелами стають лише ті носії, в яких інформація буде структурована в результаті цілеспрямованої діяльності дослідника та подана читачеві у вигляді знань про якісну своєрідність певної системи, тобто про її структуру та функції. Тому актуалізація та публікація, оприлюднення будь-якої інформації про «містилице» знань уже стає науковим фактом, що невпинно розширює джерельну базу [5, с. 96].

Персоніфікований підхід до вивчення історії передбачає пошукову роботу та критичний аналіз усіх видів інформаційних джерел із відомостями про конкретну особистість. Окреме місце серед таких джерел належить епістолярній спадщині, що має яскраво виражене соціальне підґрунтя: висвітлює історичну дійсність, певне суспільне середовище, в якому жив і працював автор листів, інтереси, емоції, особисті переконання та погляди окремої персоналії. Епістолярій дає можливість вивчати як повсякденність певної епохи загалом, так і конкретну особистість зокрема. Листи як історичне джерело мають специфічні ознаки, становлячи собою різновид писемних пам'яток. Їхня специфіка полягає, по-перше, в яскравому прояві суб'єктивної перцепції подій, що вимагає критичного ставлення до таких джерел; по-друге, кожний період історії вплинув на форму листів; по-третє, листи належать до найбільш «важких» джерел із точки зору наукового аналізу [1, с. 18].

Метою статті є загальний аналіз, у тому числі й актуалізація епістолярної спадщини відомого суспільного діяча П. Я. Стебницького в контексті сучасних епістолологічних досліджень.

Листування конкретної особистості актуалізує та робить можливим створення об'єктивного історичного дослідження про життя і діяльність цієї особи, середовище, в якому вона жила та працювала, її приватні й суспільні зв'язки з громадськістю. Адже сьогодні набула поширення так звана «інтелектуальна історія», «нова біографічна історія», «персональна історія», об'єктом якої є персональні тексти, а предметом дослідження — історія життя конкретної особистості в усій унікальності та повноті. Цілком зрозуміло, що самі листи не можна вважати основним джерелом для аналізу історичних процесів, однак вони є цінними джерелами, які в окремих випадках можуть бути рівнозначними з основними документами, в інших — альтернативними. Значення епістолярію полягає також у тому, що їхній упорядник доносить до читача не інформацію, інтерпретовану іншими дослідниками через суб'єктивне бачення, а так звані першоджерела у їхньому початковому вигляді.

Епістолярій поряд із джерелами мемуарного характеру набуває особливої актуальності у зв'язку зі зверненням істориків до вивчення ролі людини в історії, що поверне вітчизняну науку в лоно європейської, тобто, за влучним висловом Н. Яковенко, треба «спробувати звести історію з п'єдесталу науки про суспільство до рангу науки про людину в суспільстві» [35, с. 121]. Однак між мемуарами та листами є відмінність: перші пишуться поступово, з часом їхній зміст може змінюватися, вони часто призначені нащадкам, водночас листи мають, як правило, сучасний інтерес і пишуться під хвилиним враженням, тому в них яскраво відображається характер автора, його настрої саме в даний момент, чого не можна побачити у друкованих працях цієї людини.

Дефініцію «лист» епістолологи наповнюють різним змістом і трактують як важливе джерело історичних, мово- та літературознавчих досліджень. Так, Д. Дорошенко ще у 1924 р. звертався до листів, називаючи їх «живими» та «повнокровними» джерелами для вивчення життя та творчості діячів минулого, матеріалізованою людською пам'яттю, яка допомагає проникнути у ментальність українців певної доби; листування середини XIX ст. назвав «віддушиною» для національно свідомих українців, самовизначенням особистості, формою культурних і суспільних зв'язків [11, с. 139].

Досить часто епістолярій відносять до типу джерел особового походження, а службове, дипломатичне, комерційне — до діловодства, іноді його вважають джерелом для створення наукової біографії особи, де листам відводиться роль документа історичного, біографічного та творчого характеру, цим самим ставлячи їх в один ряд із документами, щоденниками, спогадами, не беручи до уваги

їхню специфічність, яка полягає в тому, що певній категорії листів властива поетика (діалогічність, поліфонізм, композиційна розкутість, стильові особливості тощо) [13, с. 7].

У зв'язку з широким уведенням епістолярію до наукового обігу в останнє десятиліття актуалізувалася потреба у нових теоретичних і методологічних розробках однієї з галузей спеціальних історичних дисциплін — епістолології. З'явилися методичні рекомендації щодо публікації листів, узагальнюючі дослідження теоретико-історіографічного змісту. Дослідники відзначають багатогранність (часто — унікальність) інформації у листуванні, яке сьогодні вважається повновартісним і цінним джерелом у процесі вивчення маловідомих подій минулого. Вагомими є напрацювання сучасних вітчизняних дослідників-джерелознавців: Я. С. Калакури, С. Ф. Павленко [16], І. Войцехівської, В. Ляхощького [1], М. Дмитрієнко й І. Войцехівської [10], І. Гирича та В. Ляхощького [2; 3], праці літературознавців В. Кузьменка [18; 19] та М. Коцюбинської [17], дисертаційні дослідження і монографічні видання Г. Мазохи [22; 23], А. Зіновської [14], Л. Морозової [26], І. Старовойтенко [30], які видрукували низку праць загальнотеоретичного характеру, присвячених дослідженню місця епістолярного жанру в літературознавстві, джерелознавстві та у спеціальних історичних дисциплінах.

Із 1990-х рр. по сьогоднішній час оприлюднено значну кількість епістолярної спадщини громадсько-суспільних діячів кінця XIX — початку XX ст., серед яких — окремі листи М. Грушевського, Є. Чикаленка, С. Єфремова, Л. Жебуньова, М. Гехтера, С. Петлюри, А. Кримського та ін. Невідомим широкому читацькому загалу до недавнього часу залишався багатогранний епістолярій Петра Януаровича Стебницького (1862–1923 рр.) — суспільного діяча, книговидавця, публіциста, організатора й очільника української фракції в Державній думі перших двох скликань, українця за походженням, який протягом багатьох років проживав і працював у Санкт-Петербурзі. Наразі опубліковано більшість із наявних листів П. Стебницького. Зокрема, одними з перших епістолярні зразки діяча вміщені в збірнику, підготовленому колективом упорядників Центральної наукової бібліотеки у 1966 р. і присвяченому Т. Г. Шевченку [33]. У виданні представлені окремі листи до П. Стебницького (Х. О. Алчевської, В. В. Данилова, В. М. Доманицького, Л. М. Жебуньова, В. В. Ігнатовича, А. Ф. Кашенка, В. К. М. Куліш, О. І. Лотоцького, М. В. Лисенка, Г. І. Маркевича, М. М. Могилянського, А. В. Ніковського, О. О. Русова, В. П. Степаненка, Є. В. Туз, І. І. Щітківського), а також листи, написані П. Я. Стебницьким і адресовані В. М. Доманицькому, Г. А. Коваленку-Коломацькому,

О. М. Куліш, І. С. Нечую-Левицькому, К. В. Шероцькому, І. І. Щітківському.

У 2008 р. світ побачило солідне видання взаємного листування П. Стебницького зі своїм однодумцем, колегою і товаришем Є. Чикаленком, яке було зібране й опубліковане Н. Миронець, І. Старовойтенко та О. Степченко [12]. У публікації Т. Демченко та С. Іваницької оприлюднено вісім листів П. Стебницького та І. Шрага, оригінали яких зберігаються в Інституті рукопису НБУВ і Чернігівському історичному музеї імені В. В. Тарновського [9]. Автором даної статті у 2011 р. також здійснено видання епістолярної спадщини П. Стебницького, яка міститься в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського у фондах: I (листування з В. П. Науменком, Г. П. та П. Г. Житецькими, О. М. Куліш), III (листування з Г. К. Голоскевичем, Б. Д. та М. М. Грінченками, В. П. Науменком, О. О. Русовим, В. П. Степанченком, Г. М. Хоткевичем), 52 (лист до С. П. Пастернака), 82 (листування з Л. М. Жебуньовим), 86 (лист Г. П. Житецького), 134 (лист до Г. А. Коваленка), 152 (листи до К. В. Шероцького), 209 (лист до О. І. Михалевича), 226 (до А. В. Ніковського та С. В. Петлюри), 338 (листування з О. М. Куліш) [21]. У 2014 р. О. Степченко видано унікальний каталог, у якому вперше реконструйовано всю архівну спадщину П. Стебницького, що зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ: залучено документи особового фонду діяча, що складають 687 одиниць зберігання, та розпорошені по різних архівах Інституту [31]. У третьому розділі (с. 60–349) вміщено переліки офіційного та приватного епістолярію П. Стебницького.

Серед когорти українських науковців виділяємо дослідників, які займаються, окрім опублікування, також дослідженням епістолярної спадщини П. Стебницького (І. Демуз, Т. Демченко, С. Іваницька, Л. Кузьменко, Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко, Ю. Черченко та ін.) [7, с. 9]. Так, у статтях І. Старовойтенко [27–29] відображено сюжети листування П. Стебницького та Є. Чикаленка, зокрема ті, в яких висвітлюються проблеми видання та розповсюдження повного «Кобзаря» Т. Шевченка, що вийшов у Петербурзі в 1907–1908 рр. за редакцією В. Доманицького. З листів довідуємося про участь у цих заходах П. Стебницького — співредактора обох видань і члена видавничих комісій. Як стверджує І. Старовойтенко, ці події накладали яскравий відбиток на психологічне самопочуття публіциста, що й відображено у його епістолярії.

Н. Миронець здійснила аналіз епістолярію П. Стебницького, який ілюструє ставлення останнього до особистості М. Грушевського (стаття «М. Грушевський у листуванні Є. Чикаленка з П. Стебницьким» (с. 321–335) [25], а також стосунки П. Стебницького з

Є. Чикаленком і В. Винниченком [24]. Листування П. Стебницького з В. Доманицьким стало об'єктом вивчення Л. Кузьменко [20], з Б. Грінченком — О. Степченко [32], з Є. Чикаленком — Ю. Черченка [34], зі І. Шрагом — Т. Демченко та С. Іваницької [8; 9], з С. Єфремовим — Н. Зубкової [15]; І. Демуз розглянула епістолярій суспільного діяча як важливе джерело для вивчення повсякденної історії початку ХХ ст. [4; 6].

Таким чином, даючи загальну характеристику епістолярної спадщини П. Стебницького, систематизуємо її за наступними критеріями:

– *за місцем збереження*. Листи громадського діяча, написані ним особисто та йому адресовані, зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського: Ф. I — Літературні матеріали, Ф. III — Листування, Ф. X — Архів Академії Наук України, Ф. 52 — особистий фонд С. П. Пастернака, Ф. 82 — особистий фонд Л. М. Жебуньова, Ф. 86 — особистий фонд Г. П. Житецького, Ф. 134 — особистий фонд Г. А. Коваленка, Ф. 152 — особистий фонд К. В. Шероцького, Ф. 209 — особистий фонд О. О. Тулуба, Ф. 226 — особистий фонд А. В. Ніковського, Ф. 338 — особистий фонд П. О. Куліша;

– *за адресатами*. П. Стебницький був комунікабельною людиною, тому підтримував епістолярні контакти з багатьма відомими сучасниками. Його респондентами та постійними адресатами стали видавці В. П. Науменко, Б. Д. Грінченко та його дружина, письменники та літературознавці Житецькі, політик А. В. Ніковський, громадські діячі й публіцисти Л. М. Жебуньов, О. О. Русов, Є. Х. Чикаленко, С. В. Петлюра, співробітники «Благодійного товариства з видання дешевих і загальнокорисних книг» та ін.;

– *за рівнем збереженості, інформативності та кількості листів у кореспонденції* поділяємо на майже повністю збережене листування та збережене частково, а також однобічну кореспонденцію (епізодичне листування). За даним критерієм перше місце займає, на нашу думку, листування П. Стебницького з Є. Чикаленком, друге — з родиною Грінченків;

– *за видом кореспонденції* — листи, написані на офіційних бланках «Благодійного товариства з видання дешевих і загальнокорисних книг» з адресою та телефоном редакції; листи на звичайних аркушах паперу із зошита або аркушах великого формату; поштові листівки (невеликі жовті картки з цупкого паперу розміром 9×14 см, які називалися «почтовая карточка» або «открытое письмо»).

П. Стебницький писав листи, в основному, чорним чорнилом, здебільшого розбірливим почерком. Віднайдено також так звані «за-

криті» листи. Окремі архівні справи містять збережені конверти з зазначеними адресами отримувачів. Більшість листів датовано, проте зустрічаються й листи без дати. Більшість листів П. Стебницького написані українською мовою (російською — до Г. П. Житецького). Суспільний діяч дотримувався усталених традицій епістолярного жанру: починався лист, як правило, датою та дружнім зверненням: «високоповажний», «вельмишановний», «шановний», «дорогий і шановний». Закінчувався лист або листівка побажаннями: «бувайте здоровенькі», «з щирим поважанням», «щиро прихильний», «з великою шанобою» тощо.

Аналіз багаторічного листування П. Стебницького дає можливість виокремити наступні аспекти, що ілюструють громадське життя кінця XIX – початку XX ст.:

– ділові стосунки з рядом офіційних установ і редакцій, з якими співпрацював Петро Януарович: «Вестник финансов и торгово-промышленной газеты», Український клуб «Громада», видавництво «Український учитель», книговидавництво «Задруга», «Общество славянской культуры в Москве», «Общество бывших воспитанников коллегии Павла Галагана», часопис «Украинская жизнь», Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Українська академія наук, Національна бібліотека України, Товариство «Просвіта» в Києві, Українське товариство шкільної освіти, Український народний кооперативний банк, Видавниче товариство «Друкар»;

– організаційні аспекти роботи «Благодійного товариства з видання дешевих і загальнокорисних книг», відбирання необхідних для видання рукописів, зобов'язання товариства друкувати оповідання письменників і публіцистів, перерахування їм гонорарів (листування П. Стебницького з родиною Грінченків, В. Науменком, О. Русовим, Є. Чикаленком);

– клопотання до Святійшого Синоду про дозвіл видання Благодійним товариством українською мовою Святого Письма (1904 р.), складання записки до Міністерства внутрішніх справ щодо скасування цензурного закону 1876 р., можливість об'єднання в єдину організацію Благодійного товариства і Товариства імені Т. Шевченка (листи П. Стебницького до Г. Житецького);

– передання бібліотеки Б. Грінченка у власність «Благодійного товариства з видання дешевих і загальнокорисних книг» (листування П. Стебницького з М. Грінченко);

– доля Благодійного товариства в роки, коли головою організації став Г. Голоскевич, причини відмови П. Стебницького від обов'язків голови видавництва, переведення товариства з Санкт-Петербурга до Києва (листування П. Стебницького з Г. Голоскевичем);

– особисті враження адресатів від революційних подій 1917 р. у Санкт-Петербурзі та Києві (листування П. Стебницького з В. Наumenком) тощо.

Як стверджує О. Степченко, більшість листів П. Стебницького стосуються: видавничої справи, відкриття українських шкіл, вирішення питань національної мови та літератури, праці в петербурзькій «Громаді», обговорення питань української справи. Також епістолярій проливає світло на ідейні позиції та переконання кореспондентів і адресатів, дає можливість дослідити певні життєві обставини та мотивацію їхньої поведінки [31, с. 30, 31, 32].

Очевидним є той факт, що тематика епістолярної спадщини П. Стебницького є різноаспектною та не обмежується зазначеними напрямками. Листування громадського діяча становить багатогранний пласт, що репрезентує історію національного руху кінця XIX – початку XX ст., в якому поєдналися особисті й суспільні настрої тогочасної української свідомої інтелігенції, й, відповідно, його епістолярій потребує детального аналізу й ґрунтовного вивчення.

1. *Войцехівська І. Н.* Епістолологія. Короткий історичний нарис [Текст] / І. Н. Войцехівська, В. П. Ляхоцький. – Київ, 1998. – 52 с.
2. *Гирич І. Б.* Археографічне опрацювання епістолярної спадщини українських і політичних діячів кінця XIX – першої третини XX ст. [Текст] / І. Б. Гирич, В. П. Ляхоцький. // Архіви України. – 1995. – № 4–6. – С. 84–87.
3. *Гирич І. Б.* Видання україномовних епістолярних джерел кінця XIX – середини XX ст.: [методичні рекомендації] [Текст] / І. Б. Гирич, В. П. Ляхоцький. – Київ : «Літопис», 2000. – 48 с.
4. *Демуз І.* Петро Януарович Стебницький: штрихи до біографії (1862–1923) [Текст] / І. Демуз // Електронне наукове фахове видання «Історія науки та біографістика», Державна наукова с/г бібліотека Української академії аграрних наук. – 2009. – № 4. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2009-4/09demuz.paf. 2009. – Назва з екрану.
5. *Демуз І.* Епістолографічні дослідження як один із актуальних напрямів сучасного джерелознавства [Текст] / І. Демуз // Часопис української історії. – Вип. 21. – С. 96–102.
6. *Демуз І.* Епістолярій П. Я. Стебницького як одне з ключових джерел вивчення повсякденності початку XX ст. [Текст] / І. Демуз // Історія повсякденності: теорія та практика : мат. Всеукр. наук. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав.

- 2010 р. / [Упор. Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 84–86.
7. Демуз І. Постаць Петра Стебницького (1862–1923 рр.) в історіографічних рефлексіях [Текст] / І. Демуз // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – 2015. – № 7 (139). – Серія «Історичні науки». – С. 7–15.
  8. Демченко Т. П. «Тягне до участі у громадських справах...»: Листи Іллі Шрага до Петра Стебницького [Текст] / Т. П. Демченко, В. І. Онищенко // Скарбниця української культури : зб. наук. праць. Вип. 4 / Ред. кол.: О. Б. Коваленко, С. Л. Лаєвський, Л. П. Линюк, С. М. Лихачова, С. О. Половнікова та ін. ; Управління культури Чернігів. облдержадміністрації, Чернігів. історичний музей ім. В. В. Тарновського ; НАН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, Чернігів. відділення. – Чернігів : Сіверянська думка, 2004. – С. 62–69.
  9. Демченко Т. П. Петро Стебницький та Ілля Шраг в епістолярному спілкуванні: рік 1916-й [Текст] / Т. П. Демченко, С. Г. Іваницька // Пам'ятки: археографічний щорічник. – Київ, 2012. – Т. 13. – С. 98–125.
  10. Дмитрієнко М. Епістолографія (епістолологія) як наука історичного циклу [Текст] / М. Дмитрієнко, І. Войцехівська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. праць і спогадів. Число 2. – Київ, 1998. – С. 23–45.
  11. Дорошенко Д. В справі видання мемуарів та листування (кілька зауваг та дезидератів) [Текст] / Дмитро Дорошенко // Стара Україна: часопис історії та культури. – Львів, 1924. – № 9–10.
  12. Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901–1922 роки [Текст] / [упор.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вст. стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко]. – Київ : Темпора, 2008. – 628 с.
  13. Забіяка І. М. Епістолярна спадщина Василя Горленка [Текст] / І. М. Забіяка. – Київ : ВПЦ «Київ. Ун-т», 2002. – 247 с.
  14. Зіновська А. М. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 [Текст] / А. М. Зіновська. – Київ, 2008. – 20 с.
  15. Зубкова Н. М. Листування П. Я. Стебницького з С. О. Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. [Текст] / Н. М. Зубкова, О. П. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2005. – Вип. 10. – С. 366–374.

16. *Історичне джерелознавство* : підручник для студ. історичних спец. вищих навч. закладів [Текст] / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – Київ : Либідь, 2002. – 488 с.
17. *Коцюбинська М.* Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість [Текст] / М. Коцюбинська – Київ : «Дух і літера», 2001. – 300 с.
18. *Кузьменко В. І.* Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст. [Текст] / В. І. Кузьменко ; [відп. ред. В. Дончик]. – Київ, 1998. – 306 с.
19. *Кузьменко В. І.* Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.01.01 [Текст] / В. І. Кузьменко. – Київ, 1999. – 34 с.
20. *Кузьменко Л.* Листування В. Доманицького з П. Стебницьким як джерело вивчення його редакторської роботи з підготовки до друку повного видання «Кобзаря» Т. Шевченка [Текст] / Людмила Кузьменко // Наук. записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – 2008. – Вип. 16. – С. 270–288.
21. *Листування П. Я. Стебницького* [Текст] / упор., вступ. ст. і комент. І. О. Демуз ; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. університет ім. Григорія Сковороди». – Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2011. – 249 с.
22. *Мазоха Г. С.* Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. Наук : спец. 10.01.01 [Текст] / Г. С. Мазоха. – Київ, 2007. – 38 с.
23. *Мазоха Г. С.* Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації [Текст] / Г. С. Мазоха. – Київ : Міленіум, 2006. – 344 с.
24. *Миронець Н.* З епістолярної спадщини громадсько-політичних діячів України (1917). Листування Є. Х. Чикаленка з В. П. Винниченком та П. Я. Стебницьким [Текст] / Н. Миронець // Укр. істор. журнал. – 1997. – № 5. – С. 119–135.
25. *Миронець Н. І.* Джерела історичної пам'яті [Текст] / Н. І. Миронець ; редкол. : П. С. Сохань (голова) [та ін.]. – Київ : Віпол, 2008. – 397 с.
26. *Морозова Л. І.* Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.06 [Текст] / Л. І. Морозова. – Київ, 2007. – 24 с.
27. *Старовойтенко І.* Листування Є. Х. Чикаленка з П. Я. Стебницьким як історичне джерело [Текст] / І. Старовойтенко // Ар-

- хеограф. щорічник. – Київ ; Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 2004. – Вип. 8/9. – С. 112–138.
28. Старовойтенко І. Листування П. Стебницького з Є. Чикаленком як джерело просопографічної інформації про кореспондентів [Текст] / І. Старовойтенко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 10. – Київ, 2005. – С. 375–384.
  29. Старовойтенко І. Повний «Кобзар» Т.Шевченка (1907–1908) у листуванні П. Стебницького з Є. Чикаленком [Текст] / І. Старовойтенко // Слово і час. – 2008. – № 3. – С. 17–25.
  30. Старовойтенко І. М. Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.06 [Текст] / І. М. Старовойтенко. – Київ, 2004. – 322 с.
  31. Степченко О. П. Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог [Текст] / О. П. Степченко. – Київ : НБУВ, 2014. – 464 с.
  32. Степченко О. П. Епістолярій П. Стебницького та Б. Грінченка з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення національної видавничої справи в Україні [Текст] / О. П. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2010. – Вип. 14. – С. 294–305.
  33. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів [Електронний ресурс] / Упор.: А. Г. Адаменко, М. П. Візир (кер.), І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський; відп. ред. Ф. К. Сарана ; Академія Наук Української РСР, Центральна наукова бібліотека. – Київ : Наук. думка, 1966. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis12.htm>. – Назва з екрану.
  34. Черченко Ю. Історія українського руху в листуванні Євгена Чикаленка і Петра Стебницького [Текст] / Юрій Черченко // Студії з архівної справи та документознавства. – 2008. – Т. 16. – С. 140–142.
  35. Яковенко Н. До питання про методологію вивчення історії України [Текст] / Н. Яковенко // Генеза. – 1996. – №1 (4). – С. 118–123.

REFERENCES

1. Voytsekhivska, I. N. & Lyakhotskyu, V.P. (1998). *Epistolohiya. Korotkyy istorychnyy narys* [Epistology. Short Historical Essay]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Nyrych, I. B. & Lyakhotskyu, V.P. (1995). *Arkheohrafichne opratsyuvannya epistolyarnoyi spadshchyny ukrayinskykh i politychnykh diyachiv kintsya XIX – pershoi tretyny XX st.* [Archaeographical

- Study of Epistolary Heritage of Ukrainian and Political Figures of the Late XIX – the First Third of the XX Century]. *Arkhivy Ukrayiny* [Archives of Ukraine], 4–6, 84–87. [in Ukrainian].
3. Hyrych, I. B. & Lyakhotsky, V. P. (2000). *Vydannya ukrayinomovnykh epistolyarnykh dzherel kintsya XIX – seredyny XX st.: [metodychni rekomendatsiyi]* [Publications of Ukrainian Epistolary Sources of the Late Twentieth – Mid-Twentieth Century: [methodological recommendations]. Kyiv: «Litopys». [in Ukrainian].
  4. Demuz, I. (2009). *Petro Yanuarovych Stebnytsky: shtrykhy do biohrafiyi (1862–1923)* [Petro Yanuarovych Stebnytsky: Touch Ups to Biography (1862–1923)]. *Istoriya nauky ta biohrafistyka* [History of Science and Biography Studies], 4. Retrieved from www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2009-4/09demuz.paf. 2009. [in Ukrainian].
  5. Demuz, I. (2011). *Epistolohrafichni doslidzhennya yak odyin iz aktualnykh napryamiv suchasnoho dzhereloznavstva* [Epistolographic Research as One of the Latest Branches of Modern Source Studies]. In *Chasopys ukrayinskoyi istoriyi* [Journal of Ukrainian History]. (Vol. 21, pp. 96–102). [in Ukrainian].
  6. Demuz, I. (2010). *Epistolyariy P. Ya. Stebnytskoho yak odne z klyuchovykh dzherel vyvchennya povsyakdennosti pochatku XX st.* [Epistolary of P. Y. Stebnytskyi as One of Key Sources of Study of Everyday Life in the Early XX Century]. In *Istoriya povsyakdennosti: teoriya ta praktyka* [History of Everyday Life: Theory and Practice]. (Pp. 84–86). Pereyaslav-Khmelnytsky. [in Ukrainian].
  7. Demuz, I. (2015). *Postat Petra Stebnytskoho (1862–1923 rr.) v istoriohrafichnykh refleksiyakh* [Figure of Petro Stebnytskyi (1862–1923) in Historiographical Reflections]. *Skhid: analitychno-informatsiyyny zhurnal* [East: Analytical and Informative Journal], 7 (139), 7–15. [in Ukrainian].
  8. Demchenko, T. P. & Onyshchenko V. I. (2004). “Tyahne do uchasti u hromadskykh spravakh...” : *Lysty Illi Shraha do Petra Stebnytskoho* [“Going to Participation in Public Affairs...” : Letters of Illi Shrah to Petro Stebnytskyi]. In *Skarbnytsya ukrayinskoyi kultury: zbirnyk naukovykh prats* [Treasury of Ukrainian Culture: Collection of Research Papers]. (Vol. 4, pp. 62–69). Chernihiv: Siveryanska dumka. [in Ukrainian].
  9. Demchenko, T. P. & Ivanytska, S. H. (2012). *Petro Stebnytsky ta Illya Shrah v epistolyarnomu spilkuvani: rik 1916-y* [Petro Stebnytskyi and Illia Shrah in Epistolary Communication: 1916]. In *Pamyatky: arkheohrafichnyy shchorichnyk* [Remembrances: Archaeographical Annual]. (Vol 13, pp. 98–125). [in Ukrainian].

10. Dmytriienko, M. & Voytsekhivska, I. (1998). *Epistolohrafiya (epistolohiya) yak nauka istorychnoho tsykladu* [Epistolography (Epistology) as Study of Historical Cycle]. In *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannya teorii ta metodyky. Zbirka naukovykh prats ta spohadiv* [Special Historical Disciplines: Theory and Methods. Collection of Research Papers and Recollections]. (Vol. 2, pp. 23–45). [in Ukrainian].
11. Doroshenko, D. (1924). *V spravi vydannya memuariv ta lystuvannya (kilka zauvah ta dezyderativ)* [In Publication of Memoirs and Correspondence (Several Remarks and Desiderata)]. *Stara Ukrayina: chasopys istoriyi ta kultury* [Ancient Ukraine: Journal of History and Culture]. (Vol. 9–10). Lviv. [in Ukrainian].
12. Chykalenko, Yevhen & Stebnytsky, Petro. *Lystuvannya. 1901–1922 roky* [Correspondence. 1901–1922]. (2008). Kyiv. [in Ukrainian].
13. Zabiya I. M. (2002). *Epistolyarna spadshchyna Vasylya Horlenka: monohrafiya* [Epistolary Heritage of Vasyl Horlenko: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Zinovska, A. M. (2008). *Ukrayinskyy pysmennytskyy epistolyariy: typolohiya vidkrytoho lystuvannya: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk* [Ukrainian Writing Epistolary: Typology of Open Correspondence]. *Abstract of dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Zubkova, N. M. & Stepchenko, O. P. (2005). *Lystuvannya P. Ya. Stebnytskoho z S. O. Yefremovym yak dzherelo z istoriyi narodnoho prosvitnytstva v Ukrayini pochatku XX st.* [Correspondence of P. Y. Stebnytskyi with S. O. Yefremov as Source from History of National Enlightenment in Ukraine in the Early XX Century]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. (Vol. 10, pp. 366–374). [in Ukrainian].
16. *Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk dlya stud. istorychnykh spets. vyshchyykh navch. zakladiv* [Historical Source Studies: Textbook for Students of History Department]. (2002). Kyiv. [in Ukrainian].
17. Kotsyubynska, M. (2001). *Zafiksovane i netlinne. Rozdumy pro epistolyarnu tvorchist* [Documented and Imperishable. Thoughts of Epistolary Work]. Kyiv. [in Ukrainian].
18. Kuzmenko, V. I. (1998). *Pysmennytskyy epistolyariy v ukrayinskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rr. XX st.* [Writing Epistolary in Ukrainian Literary Process of 1920–1950s]. Kyiv. [in Ukrainian].
19. Kuzmenko, V. I. (1999). *Pysmennytskyy epistolyariy v ukrayinskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rr. XX st.: avtoref. dys. na zdobuttya*

- nauk. stupenya d-ra filol. nauk* [Writing Epistolary in Ukrainian Literary Process of 1920–1950s]. *Abstract of dissertation for the degree of Doctor of Philological Sciences*. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Kuzmenko, L. (2008). *Lystuvannya V. Domanytskoho z P. Stebnytskym yak dzherelo vyvchennya yoho redaktorskoyi roboty z pidhotovky do druku povnoho vydannya “Kobzarya” T. Shevchenka* [Correspondence of V. Domanytskyi with P. Stebnytskyi as Source of Study of His Editorial Work of Preparing for Typing the Whole Edition of “Kobzar”]. In *Nauk. zap.: zb. pr. molodykh vchenykh ta aspirantiv* [Scientific notes: collection of paper works of young scholars and postgraduates]. (Vol. 16, pp. 270–288). [in Ukrainian].
  21. *Lystuvannya P. Ya. Stebnytskoho* (2011). [Correspondence of P. Y. Stebnytskyi]. Korsun-Shevchenkivskyy. [in Ukrainian].
  22. Mazokha, H. S. (2007). *Zhanrovo-stylovi modyfikatsiyi ukrayinskoho pysmennytskoho epistolyariyu druhoyi polovyny XX stolittya: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra filol. nauk* [Genre and Stylistic Modifications of Ukrainian Writing Epistolary of the Second Half of the XX Century]. *Abstract of dissertation for the degree of Doctor of Philological Sciences*. Kyiv. [in Ukrainian].
  23. Mazokha, H. S. (2006). *Ukrayinskyy pysmennytskyy epistolyariy druhoyi polovyny XX stolittya: zhanrovo-stylovi modyfikatsiyi: monohrafiya* [Ukrainian Writing Epistolary of the Second Half of the XX Century: Genre and Stylistic Modifications: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
  24. Myronets, N. (1997). *Z epistolyarnoyi spadshchyny hromadsko-politychnykh diyachiv Ukrayiny (1917). Lystuvannya Ye. Kh. Chykalenka z V. P. Vynnychenkom ta P. Ya. Stebnytskym* [From Epistolary Heritage of Social and Political Activists of Ukraine (1917). Correspondence of Y. Kh. Chykalenko with V. P. Vynnychenko and P. Y. Stebnytskyi]. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 5, 119–135. [in Ukrainian].
  25. Myronets, N. I. (2008). *Dzherela istorychnoyi pamyati* [Sources of Historical Memory]. Kyiv. [in Ukrainian].
  26. Morozova, L. I. (2007). *Pysmennytskyy epistolyariy u systemi literaturnykh zhanriv: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk* [Writing Epistolary in System of Literary Genres]. *Abstract of dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences*. Kyiv. [in Ukrainian].
  27. Starovoytenko, I. (2004). *Lystuvannya Ye. Kh. Chykalenka z P. Ya. Stebnytskym yak istorychne dzherelo* [Correspondence of Y. Kh. Chykalenko with P. Y. Stebnytskyi as Historical Source]. In

- Arkheohrafichnyy shchorichnyk* [Archaeographical Annual]. (Vol. 8/9, pp. 112–138). Kyiv; Nyu-York. [in Ukrainian].
28. Starovoytenko, I. (2005). *Lystuvannya P. Stebnytskoho z Ye. Chykalenkom yak dzherelo prosopohrafichnoyi informatsiyi pro korespondentiv* [Correspondence of P. Stebnytskyi with Y. Chykalenko as Source of Prosopographic Information about Correspondents]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. (Vol. 10, pp. 375–384). [in Ukrainian].
  29. Starovoytenko, I. (2008). *Povnyy “Kobzar” T. Shevchenka (1907–1908) u lystuvanni P. Stebnytskoho z Ye. Chykalenkom* [The Whole “Kobzar” of T. Shevchenko (1907–1908) in Correspondence of P. Stebnytskyi with Y. Chykalenko]. *Slovo i chas* [Word and Time], 3, 17–25. [in Ukrainian].
  30. Starovoytenko, I. M. (2004). *Lystuvannya Yevhena Chykalenka yak istorychne dzherelo: dys. ...kand. ist. nauk* [Correspondence of Yevhen Chykalenko as Historical Source]. *Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences*. Kyiv. [in Ukrainian].
  31. Stepchenko, O. P. (2014). *Arkhivna spadshchyna P.Ya. Stebnytskoho u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernadskoho: kataloh* [Archival Heritage of P. Y. Stebnytskyi in Funds of Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. Kyiv. [in Ukrainian].
  32. Stepchenko, O. P. (2010). *Epistolyariy P. Stebnytskoho ta B. Hrinchenka z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernadsoho yak dzherelo z vyvchennya natsionalnoyi vydavnychoyi spravy v Ukrayini* [Epistolary of P. Stebnytskyi and B. Hrinchenko from Funds of Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine as Source of Study of National Publishing in Ukraine]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. (Vol. 14, pp. 294–305). [in Ukrainian].
  33. *T. H. Shevchenko v epistolyariyi viddilu rukopysiv* (1966). [T. H. Shevchenko in Epistolary of Department of Manuscripts]. Retrieved from <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis12.htm>. [in Ukrainian].
  34. Cherchenko, Yu. (2008). *Istoriya ukrayinskoho rukhu v lystuvanni Yevhena Chykalenka i Petra Stebnytskoho* [History of Ukrainian Movement in Correspondence of Yevhen Chykalenko and Petro Stebnytskyi]. In *Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva* [Studios of Archiving and Documentation Science] (Vol. 16, pp. 140–142). [in Ukrainian].
  35. Yakovenko, N. (1996). *Do pytannya pro metodolohiyu vyvchennya istoriyi Ukrayiny* [To Issue of Methodology of Studying of Ukrain-

ian History]. *Heneza* [Genesis]. (Vol. 1 (4), pp. 118–123). [in Ukrainian].

Епістолярна спадщина П. Я. Стебницького як джерело з історії громадського життя в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 277–293.

У статті в контексті сучасних епістолологічних досліджень проаналізовано листи відомого суспільного діяча П. Я. Стебницького. Зокрема, акцентовано увагу на значенні листування для вивчення історії громадського життя України. Виділено ряд видань, у яких оприлюднено окремі зразки епістолярію П. Я. Стебницького, розглянуто напрацювання дослідників з даної проблеми. Подано характеристику зібраної і надрукованої автором цієї статті епістолярної спадщини суспільного діяча.

Ключові слова: П. Я. Стебницький, епістолярна спадщина, листування, історичне джерело, видання листів, громадське життя.

Epistolary heritage of P. Y. Stebnytskyi assource of history of public lifein Ukraine in the late XIX and early XX century.

Demuz I. O., Doctor of History, the Head of Documentation Department of the State Higher Educational Institution «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University» (Pereyaslav-Khmelnytsky).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 277–293.

The article, in the context of current epistolary researches, analyzed the letters of famous public figure P.Y. Stebnytskyi. In particular, attention is focused on the importance of correspondence for researching of history of public life in Ukraine. The article highlighted a number of publications that have published some examples of epistolary by P. Y. Stebnytskyi and researched some achievements of this issue. It is presented characteristics of epistolary heritage of public figure that is collected and published by the author of this article.

Keywords: P. Y. Stebnytskyi, epistolary heritage, correspondence, primary source, publication of letters, public life.

Эпистолярное наследие П. Я. Стебницкого как источник по истории общественной жизни Украины конца XIX – начала XX вв.

Демуз И. А., доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой документоведения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Гр. Сковороды» (г. Переяслав-Хмельницкий).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 277–293.

В статье в контексте современных епистолологических исследований проанализировано письма известного общественного деятеля П. Я. Стебницкого. В частности, акцентировано внимание на значении переписки для изучения истории общественной жизни Украины. Выделен ряд изданий, в которых обнародованы отдельные образцы эпистолярия П. Я. Стебницкого, рассмотрены наработки исследователей из данной проблемы. Дана характеристика собранного и опубликованного автором этой статьи эпистолярного наследия общественного деятеля.

Ключевые слова: П. Я. Стебницкий, эпистолярное наследие, переписка, исторический источник, издание писем, общественная жизнь.

*Ігор Іванович СТАМБОЛ,
кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ).*

ЛИСТУВАННЯ І. Л. ЛИПИ ЯК ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У статті здійснено огляд біографічних нарисів, що є частиною друкованого доробку відомого українського письменника, лікаря та політичного діяча — І. Липи. Визначено основні підходи, які використовував автор нарисів визначаючи роль певних осіб. Здійснено спробу з'ясувати які з біографічних статей І. Липи отримали розголос та стали основою для наступних біографів.

Ключові слова: біографічні нариси І. Липи, О. Потебня, О. Корсун, І. Манжура, С. Руданський, Б. Грінченко, М. Білінський.

This article provides an overview of biographical essays which are the part of the printing works of famous Ukrainian writer, doctor and politician — I. Lypa. The basic approaches used by the author to determining the role of certain individuals were found. An attempt to find out which of I. Lypa's biographical articles got of publicity and became the basis for future biographers was made.

Keywords: I. Lypa's biographical essays, O. Potebnya, O. Korsun, I. Manzura, S. Rudanskyi, B. Hrinchenko, M. Bilinsky.

В статье сделан обзор биографических очерков, который является частью печатного наследия известного украинского писателя, врача и политического деятеля — И. Липы. Определены основные подходы, которые использовал автор очерков определяя роль некоторых персон. Предпринята попытка выяснить какие из биографических статей И. Липы получили огласку и стали основой для последующих биографов.

Ключевые слова: биографические очерки И. Липы, А. Потебня, А. Корсун, И. Манжура, С. Руданский, Б. Гринченко, М. Белинский.

Біографічні дослідження є популярним напрямком сучасної історіографії. Традиція оперування біографічними даними серед українських істориків сягає початку XIX ст., але сформувалася як історична дисципліна на початку XX ст. із появою ВУАН [14, с. 16–17]. Цей процес поступово висвітлюється в ґрунтовних дослідженнях в галузі біографістики Я. Дашкевича, В. Чишка, В. Попика, С. Ляшко та інших. Проте, аналіз досвіду збирання біографічних даних не фаховими істориками чи науковцями досліджується нині недостатньо.

Однією із важливих персон українського націстворення кінця XIX – першої чверті XX ст. був Іван Львович Липа (1865–1923) — письменник, лікар, громадський і політичний діяч, котрий є автором різножанрового друкованого доробку: поезія, проза, спогади та публіцистика. Остання вже частково досліджена у працях О. Шишка та І. Стамбола, проте різножанровість публіцистичних газетних публікацій передбачає різні вектори досліджень. Зокрема у доробку І. Липи є низка статей-присвят своїм померлим однодумцям, що виходять за межі визначення типових некрологів. Із огляду на те, що ці присвяти містили спроби дослідження біографій знайомих І. Липі осіб, їх можна аналізувати як своєрідні біографічні нариси. Тому завданням даної статті є аналіз основних підходів І. Липи до характеристики персоналій та якості поданих ним до друку біографічних матеріалів.

Одна з перших посмертних згадок, написаних І. Липою, була присвячена відомому мовознавцю Олександрю Потебні (1835–1891). Окрім цієї присвяти немає відомостей про відносини між автором і об'єктом згадки за життя, проте, це дуже ймовірно, оскільки О. Потебня викладав у Харківському університеті в той час, коли І. Липа студіював там медицину. Окрім того останній був помітною особою серед активної студентської молоді та контактував із багатьма представниками старшого покоління інтелігенції, зокрема Д. Багалієм, О. Русовим, Х. Алчевською та іншими [15, с. 7].

Написану у рік смерті мовознавця згадку І. Липа почав із схожого на українську думу-плач замальовку: «...нема долі нашій Україні. Кидають її діти один за одним, а нещасна вдова схилила низенько до долу свою голівоньку...» [16, с. 38]. Так автор звертав увагу на те, що смерть О. Потебні вже чергова у 1891 р. втрата серед мовознавців [16, с. 38]. За дивним збігом трохи раніше помер Василь Мова (Лиманський) — відомий український письменник із Кубані. Також у 1891 р. не стало фольклориста Т. Зіньківського, якого автор присвяти згадав із псевдонімом Певний.

Подаючи біографічну інформацію, І. Липа користувався автобіографією О. Потебні, на яку вмістив бібліографічне посилання з «Ис-

тории русской этнографии» О. Пипіна, зазначивши, що вона була написана «по-московськи» [16, с. 38]. Цитата з біографії містить дані про освіту мовознавця, напрямки його наукової діяльності та кар'єрні сходинки. Автор посмертної згадки відмовився від самостійного аналізу наукової діяльності О. Потебні, пославшись на свою не кваліфікованість, проте зазначив, що мовознавець видав понад сорок розвідок, більшість із яких стосуються української мови та культури [16, с. 38]. Сучасні бібліографи нараховують 72 праці, що вийшли за життя мовознавця, та 139 загалом, враховуючи перевидання та віднайдені до сьогодні. [13, с. 18, 27].

Щодо значення творів О. Потебні автор наводив переклад цитати В. Лошанського з «Отчета Императорского русского географического общества за 1890 г.»: «...Познайомившись з дослідями Ол. Потебні, кожен дійсне освічений Москаль зрозуміє, скільки світу кидає знайомість з мовою вкраїнською на історичний розвій нашої загально-літературної (?) мови, яку ми, Москалі, переборщуючи любимо вважати виключно за власну» [16, с. 39]. Цю цитату І. Липа використав, щоб засвідчити факт, що етнічні росіяни визнають внесок мовознавця в укорінення окремішності української філології від російської.

Значної уваги надав він поховальній процесії, що відбулася у Харкові 1 грудня 1891 р. Зокрема зазначав, що в університетській церкві, де відбувалася панахида, були самі «пани та підпанки, бо простих, як звичайно, поліція не пускала» [16, с. 39]. Така ремарка свідчить про тодішні суспільно-політичні погляди автора, що були близькими до «народницьких» або «народолюбства» [15, с. 7]. Описавши шість вінків, покладених на домовину від наукових товариств, І. Липа висловив обурення, що вінок із підписом «Незабвенному учителю» належав лише двом десяткам слухачів-філологів [16, с. 39]. Тут автор наголошував на невдячності колишніх студентів О. Потебні, яких, вочевидь, за чверть століття викладання в університеті могло бути більше тисячі.

Докладний опис ще одного вінка «зі стиглого колоса, між якими були розтикані квітки: блакитні немертники і білий ромен» із написом на стрічці «Від Українців-слухачів О. О. Потебні» свідчить, що І. Липа, як активний учасник студентської громади, міг бути причетним до його створення. Роздуми автора нарисю про символічність цього вінка, «що нагадував стиглу вже ниву, на якій сів небіжчик» і опис «купи української молодіжи», котра «йшла за нею з головами низько похиленими», різко контрастують із згадкою щодо промови ректора університету М. Алексієнка, яка була «дотепною», але «звичайно по московському» [16, арк. 39]. Так І. Липа вказував на шкід-

ливий консерватизм старшого покоління харківської громади, водночас надаючи великого значення молодому поколінню радикальніших українців, до яких і сам належав.

Ще одним представником літературних кіл, згадку про якого вмістив І. Липа у львівській «Зорі», був лінгвіст і письменник О. Корсун (1818–1891). Автор використав матеріали П. Єфименка (Юхименка), видані, вочевидь, у «Кіевской Старине», де знайшов лист від О. Корсуна з автобіографічними даними за 1843 р. І. Липа резюмовано подав основні біографічні дані лінгвіста, пояснюючи необхідність такої публікації тим, що «...життєписи небіжчика, навіть найкоротенької, ніде не з'явилося, ні в наших, ні московських часописах, ба навіть ніхто не знає, коли він і родився...» [17].

І. Липа подав інформацію про становлення поглядів О. Корсуна та причини його приналежності до українознавчих студій. Визначив коло спілкування лінгвіста-етнографа, до якого належали Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров та І. Срезневський, а також описав його освітній шлях і основні публікації [17]. Причиною того, що, виїхавши з Харкова, О. Корсун майже припинив з'являтися у часописах, І. Липа вважав його юридичну службу у губернатора м. Дербент (нині — у Дагестані). Крім того автор вказав основний здобуток О. Корсуна — «...перший видавець української періодичної літератури», що пояснюється його редагуванням альманаху «Сніп», виданого у 1841 р. [17]. Останній момент пояснює зацікавлення І. Липи цією постаттю, адже «тарасівець» протягом життя неодноразово сприяв розвитку справи періодики в Наддніпрянській Україні.

Найбільший і найґрунтовніший серед біографічних нарисів І. Липи присвячено етнографові Іванові Манжури [2, с. 243]. Ця праця є найбільш інформативною, бо спочатку зачитувалася, як реферат на зборах одеського товариства «Просвіта». Автор нарису дав власну оцінку розвитку української етнографії та вказав на причини вдалого розвитку цієї науки: «...вони [українські етнографи] на цій ниві зробили найбільше за всіх Славян. І не диво: нам більше за всіх треба було поставити свій фольклор як першу, можливу тоді, фортецю в обороні нашої народної індивідуальности» [2, с. 243]. І. Липа наголошував на світовому резонансі, викликаному появою фольклористичних досліджень про українців. Особливо його вразило те, що росіяни М. Чернишевський, М. Добролюбов та А. Пипін звернули увагу на українське питання та майже позбавилися імперських поглядів [2, с. 244.].

У біографії І. Манжури автор нарису відзначив його психологічні переваги та проблеми: поетичний талант, амбітність, патріотизм — із одного боку, та алкоголізм і «хвора нервова організація» — з іншого

[2, с. 245]. Так само, як і в нарисі про О. Корсуну, лікар використовував автобіографію І. Манжури для висвітлення його життєвого шляху. Момент, коли етнограф починає займатися дослідженням і збиранням фольклорних пам'яток, І. Липа визначив як апогей душевних переживань «справжнього народолюбця», що «пішов у народ» [2, с. 248]. Як підтвердження «народолюбства» автор використав цитату зі спогаду Ф. Сумцова, де професор свідчив, що «...живих зносин з народом Манжура не покидав до самої смерті» [2, с. 248].

Знову-таки, відмовляючись від фахової оцінки етнографічної діяльності, лікар зупинився на двох аспектах спадку І. Манжури: кількісному показникові та значенні доробку етнографа для українського суспільства. Зібраних І. Манжурою пісень І. Липа нараховував 1 135 українських і ще 200 — московських. Щодо казок, то лише перерахував видання, в яких вони видавалися [2, с. 248–249]. Значення фольклориста, автор вбачав у тому, що М. Драгоманов, О. Потебня та багато інших завдяки І. Манжурі отримали можливість здійснювати лінгвістичні дослідження [2, с. 249].

Літературна діяльність І. Манжури не приносила йому належного, тому, за словами І. Липи, етнограф усе життя «дуже бідував». Без особливого обурення автор нарису відзначав, що після смерті І. Манжури у бідності «...на кладовище проводив його самий сторож, а несли, звичайно такі ж бездомні бурлаки, як і він» [2, с. 250]. Лікар вважав таку ситуацію закономірною, адже сам І. Манжура її передбачив у вірші, уривок якого наведено у нарисі. Українці згадали про видатного етнографа, але, за словами І. Липи, це не тривало довго і «...знову доведеться шукати те місце, де спочило вічним сном те хворе серце, що все життя своє плакало горячими сльозами... за долю темного, покривдженого українського люду» [2, с. 250].

Докладно описано поетичний спадок І. Манжури. Автор нарису визначив основний напрямок більшості поезій як соціально-економічний, адже здебільшого вірші дотичні темі селянства та народного господарства [3, с. 319]. Тому І. Липа погоджується із думкою Ф. Сумцова, що І. Манжура — найбільший селянський поет після Т. Г. Шевченка. Поряд із цим, лікар відзначив, що автор селянсько-землеробської поезії сам не мав землі, він — «поет-пролетарій» [3, с. 319]. Його алкоголізм і «босяцьке життя», на думку І. Липи, не вплинуло на моральні якості: «...чулу душу, ясний розум, веселий талант і цікавість до народнього життя» [3, с. 322].

І. Липа вважав, що не зважаючи на «пропащий» спосіб життя, яке вів поет-етнограф, він не відхилився від власних переконань, а був типовим українським народолюбцем, причому, одним із кращих. Його постійне перебування серед селян, на думку автора нарису, за-

клало «чимало зерен» у національну свідомість останніх [3, с. 323]. І. Манжура, за словами І. Липи, — «...син пролетарської країни, співець убогого люду», який на собі переносить долю народу, тому він не міг лишатися в межах інтелігентності, а спустився до найнижчого «пролетарського рангу» [3, с. 323]. Останній висновок є типовим для І. Липи, який, виходячи із власних світоглядних позицій, бачив у трагедії однієї людини трагедію цілого народу та вірив, що інтелігенція має віддавати всі свої життєві ресурси на благо спільноти.

У наступній невеликій замітці І. Липа закликав до збереження пам'яті про відомого поета С. Руданського [18, с. 39]. Він проїздив територією Криму і, потрапивши до Ялти, відшукав могилу поета, до якого мав, напевно, особливе ставлення, адже той, як і автор замітки, також обрав собі медичний фах. І. Липа із сумом констатував, що на могилі, на яку вказав вартовий цвинтаря, немає ні хреста, ні огорожі [18, с. 39]. Він висловив занепокоєння, що якщо не зробити пам'ятника С. Руданському, то скоро «...вже ніхто либонь і не покаже, де лежатиме його тіло, де похована та щира людина, що так страждала і бідалась долею свого народу... Ніхто, кажу, не покаже, бо Ялта, то єсть місто без жодних традицій, без вчорашнього навіть дня...» [18, с. 39]. Тож І. Липа закликав громадськість зібрати кошти на монумент поетові, визначивши, що найкраще було б зробити те одеській громаді, що виявилася найближчою від інших до місця спочинку достойника.

Невідомо, на скільки вдалося «достукатися» І. Липі до українців, але пам'ятник С. Руданському було поставлено саме у 1892 р. Вочевидь до вшанування долучився й одеський бібліофіл і громадський діяч М. Комаров, бо в «Зорі» були його публікації на цю тему. Деякі з дослідників літературного життя у Криму вважають, що саме І. Липа став ініціатором збору коштів на пам'ятник [1, с. 7]. У спадщині І. Липи немає про це згадок, а статті щодо спорудження пам'ятника, зокрема О. Юрчишиної, свідчать, що допис І. Липи «...зробив вплив на прогресивну інтелігенцію, і коштом шанувальників поета ... було споруджено пам'ятник [С. Руданському]» [19].

Одну з біографічних статей І. Липа присвятив своєму товаришеві по «Братерству Тарасівців» — маловідомому громадському діячеві Олександрові Степановичу Кривкові (1863–1895). Участь у цьому товаристві була дуже ризикованою для молодих інтелігентів і для більшості мала вирішальний вплив на подальше життя. Одні, як І. Липа, В. Боровик, М. Коцюбинський та інші, проминувши урядові обмеження, втілювали ідеї тарасівців аж до Національної революції, інші, як М. Яценко та О. Кривко, підірвали фізичне та психологічне здоров'я, тому не прожили довго після арештів 1893 р. [10].

Зі статті дізнаємось про походження О. Кривка — він народився 17 серпня 1863 р. на хуторі неподалік станиці Денської у землях війська Кубанського, у сім'ї сотника [5, с. 375]. Дитинство О. Кривка проходило в не надто сприятливих умовах: батько пиячив, бив хлопця та його брата Сергія. Освіту отримував у Катеринодарі. Туди ж переїхала його мати з іншими дітьми, тож гімназист виконував господарські обов'язки в родині. Швидка смерть матері, на думку І. Липи, залишила в свідомості О. Кривка «...слід сумливости чи елегійності» [5, с. 375]. Батько не відпускав хлопця на навчання і він ледь зміг потрапити до Харківського університету.

Виходячи із необхідності конспірації І. Липа не вмістив опису діяльності О. Кривка у «Братерстві Тарасівців», вказавши лише, що «...він цілком увійшов у ту духовну роботу, що займала душі його нових товаришів і робота мисли стала з того часу його найпершим ділом...» [5, с. 376]. Після завершення навчання, О. Кривко пішов лікарем «на село» Шишаки миргородського повіту, причому, маючи можливість лишитися працювати у Харкові. І. Липа характеризує його як демократа з «любов'ю до народа» та гарячого українського патріота. Тому для селян він став «своїм», а місцеві магнати, зокрема фон Прінту, примусили його перейти в інше село — Хамутець, яке виявилось останнім місцем роботи О. Кривка [5, с. 376].

У Хамутці О. Кривко потоваришував із місцевими селянами і почав серед них необережну українську агітацію «...дещо співав, читав, балакав». Серед селян знайшовся донощик, який розповів місцевому священику про «незаконні» справи лікаря. Справа дійшла до поліції й О. Кривка було звинувачено у «приготовленні к бунту» [5, с. 376]. Голова місцевої земської управи О. Смагин, товариш лікаря ще з Харкова, звільнив його, чим завдав душевних переживань, адже О. Кривко відчував себе зрадженним.

Хвороба лікаря, що переросла в сухоти, на думку І. Липи прогресувала, саме у зв'язку з психічним пригніченням: він розчарувався у товаришеві та селянах, для яких працював, і боявся за власне майбутнє. Так і не відійшовши від розчарувань, О. Кривко помер [5, с. 376]. Своєрідно, порівняно із іншими згадками, І. Липа завершує нарис життя О. Кривка. Він прямо звертається до товариша «дорогий брате», що було звичним зверненням між учасниками «Братерства Тарасівців», та обіцяє, що його душа «...даватиме нам бадьорости у тій справедливій борні за волю, котрої щирим оборонцем ти являвся до останньої хвилини» [5, с. 376]. З огляду на те, що біографічних даних про О. Кривка на сьогодні дуже мало, нарис І. Липи є одним із основних свідчень про життя та діяльність його побратима.

Збереглося дві версії нарису, присвяченого письменнику, котрий помер дуже молодим — О. Плющеві (1887–1907): передмова до видання його творів і психологічний портрет в «Українській Хаті» [6]. Маючи за мету дати пояснення самогубства письменника, І. Липа шукав причин у літературній справі. «Молодого письменника не пригріла ще молодша за його література наша... редактори, ба й рецензенти здебільшого поводять з українськими письменниками байдужо... й дивляться на наших письменників крізь призму європейської літератури...» [8, с. 5]. Сучасні дослідники відзначають велику кількість міфів, яким поклала початок рання смерть письменника, тому невизнання в літературі — лише одна із версій [11].

Не відкидав автор і психологічних аспектів процесу дорослішання поета, які могли викликати зневіру в житті [8, с. 4]. Народившись у заможній родині, хлопець не знав злиднів, що на думку І. Липи, могло стати основою психічної неспроможності поета долати перешкоди. Він швидко розвинув свій талант і вже з п'ятнадцяти років почав писати художні твори, що також могло призвести до раннього виснаження творчих сил [8, с. 5]. Не знайшовши потрібного відгуку на свої твори у суспільстві, молодий поет «довчасно зістарів духом» і не зміг витримати «життєвої пригоди», що з ним трапилася [8, с. 6]. Свідченням духовного виснаження письменника І. Липа бачить «знесиленість життям» героїв оповідань О. Плюща, які борються зі смертю, але програють [8, с. 7]. Видавши самотужки твори рано померлого письменника, І. Липа зберіг його творчість від забуття, а його біографічні спроби, пов'язані з О. Плющем, є на сьогодні одними з найбільш цитованих літературознавцями, коли йдеться про письменників початку ХХ ст.

Чи не найбільш дружні відносини І. Липа підтримував з родиною Грінченків. Тому, коли в їхній родині сталася трагедія — померла дочка Настя, «тарасівець» відгукнувся спогадом про неї. Цінність постаті Н. Грінченко для національного руху І. Липа визначив, як «...однієї з перших українських інтелігентних дітей», маючи на увазі, що Грінченки виховували дочку в традиційному українському дусі [7, с. 353]. Таких родин у Наддніпрянщині було мало, тож про них, за словами І. Липи, між харківських студентів ходили легенди. З малою ще Н. Грінченко І. Липа зустрівся вперше восени 1892 р., коли поїхав знайомитися з Грінченками в с. Олексіївку, де вони вчителювали. Настя була прикладом всебічно розвинутої, розумної дитини, яка спілкувалася лише українською мовою [7, с. 353].

Значну увагу приділив автор згадки процесу виховання дівчини. Ще малою вона перечитала чималу родинну бібліотеку, тому батьки виписували для неї книжки та журнали з Галичини, а з огляду на те,

що дитячої літератури не було зовсім, випускали спеціально для Насті рукописний журнал «Квітка» [7, с. 353]. День виходу журналу був, за словами І. Липи, святом у родині, адже до того його зміст був таємницею.

Згадував І. Липа те, що дочка Грінченків завжди супроводжувала її на прогулянках, одягнена в українське вбрання «...з різнокольоровими стрічками... як чудова гарна квітка» [7, с. 354]. Побачивши Настю 15-річною, автор нарису характеризував її як свідому ідейну дівчину. Пізніше, коли вона навчалася у Львівському університеті, І. Липа високо піднімав її значення серед галицького студентства та жіночої громади. Це, на думку автора, був розквіт її діяльності, а вдома «...вона загубила спершу волю, потім здоровля, а в решті й саме життя» [7, с. 354].

Значно більший нарис І. Липа присвятив Борисові Грінченку (1963–1910). Він значно доповнює попередній і глибше висвітлює процес знайомства І. Липи з Грінченками. Визначаючи значення Бориса Дмитровича для українців, автор нарису констатував, що «...в яку тільки сферу українознавства не заглянеш, зустрінеш Грінченка» [9, с. 312]. Окрім того, на думку автора, який довгий час товаришував із Б. Грінченком, життєвий шлях останнього «є найкращим і найбільшим твором».

Уперше І. Липа дізнався про Б. Грінченка від І. Спілки та з поезій, виданих під псевдонімом «В. Чайченко». Вірш «Праця єдина з неволі нас вирве» він називає «програмою українців» і життєвим принципом самого Б. Грінченка, бо він стежив і піклувався про всі українські справи [9, с. 314–316]. Автор нарису наводить доказ працелюбності літератора: «...Василь Чайченко, Іван Перекотиполе, Б. Вільхівський (псевдоніми Грінченка) заміщають своїми писаннями трохи не половин друкованого там [в «Зорі»] матеріалу» [9, с. 314]. Тож в той час Б. Грінченко став «ланцюгом», що єднав молодь Наддніпрянщини та Галичину, про що свідчить І. Липа.

Автор нарису описав своє перше враження від зустрічі з літератором і від побуту, який мав місце у його оселі. Згадуючи про широке листування з Б. Грінченком, І. Липа наголосив на тому, що листування той вів лише українською та переконував у тому своїх товаришів [9, с. 315]. Чимало інформації у нарисі стосується і тогочасних проблем, пов'язаних із видавничими та педагогічними справами Б. Грінченка.

Причиною ранньої смерті працелюбного товариша І. Липа вважав відірваність від роботи та України, адже Б. Грінченко помер на території Італії [9, с. 317]. Пафосна кінцівка нарису була найширшою від усіх попередніх, що є свідченням вдячності та бажання,

аби постать Б. Грінченка набула такої ж цінності для інших, якою вона була для І. Липи.

Всі згадані вище біографічні нариси І. Липа видав до революції. Пройшовши всі етапи визвольних змагань і опинившись в еміграції, він планував утвердити пам'ять про своїх загиблих товаришів. Зокрема І. Огієнко свідчить, що вже проживаючи у Винниках (1922–1923), лікар збирав матеріали про свого колегу в медичній та нацистворчій справі — Івана Луценка (1863–1919), але його реалізувати не вдалося [12, с. 126]. Проте, вдалим вийшов матеріал про не менш поважного, але зовсім маловідомого сьогодні урядовця часів революції, контр-адмірала та одного з засновників української морської піхоти Михайла Білінського (1882–1921).

Нарис про М. Білінського розпочинався з опису зовнішності та характеру соратника: висока ставна постать, по-англійському голений, талановитий фінансист, тверезий адміністратор, людина чесні, веселий і привітний [4, с. 135]. За словами І. Липи, товариство любило морського офіцера, який радував його своїм «...приємним міцним співом». Зустрівши революцію в Росії (яку автор нарису називає «Московією»), М. Білінський не перебрався в Україну та займався дипломатичною й організаційною діяльністю, як урядовець [4, с. 135].

Високо оцінено в нарисі діяльність М. Білінського як міністра Морських справ. Він «...розвивав наші порти в Одесі й Миколаєві, будувалися панцерники, організувалася фльота» [4, с. 136]. Не менш важливою була діяльність М. Білінського як організатора Гуцульських полків морської піхоти. Сарказмом сповнений відрізок тексту, в якому йдеться про переслідування звільненого міністра урядом Б. Мартоса, якому вдалося ув'язнити М. Білінського на місяць у Кам'янці-Подільському. Апеляції до уряду не давали результату та, за словами І. Липи, «...тільки наступ більшовиків на Кам'янець дав йому змогу вийти з «рідної» тюрми» [4, с. 136].

Одну з головних ролей у кабінеті міністрів УНР, який очолив І. Мазепа, на думку І. Липи, виконував М. Білінський. Він погодився на посаду міністра внутрішніх справ за умови, що по вступі до Києва Директорія скличе передпарламент і виробить конституцію [4, с. 136]. Проте, у С. Петлюри виявилися інші плани і до нового складу уряду М. Білінський не потрапив, а отже, конституція та парламент залишилися нездійсненими проектами. Тому, за словами І. Липи, колишній міністр веде активну партійну діяльність у Партії Самостійників-Соціалістів і шукає можливості об'єднати українців, у наслідок чого з'явилося Народне об'єднання, що перетворилося на партію.

Наступним етапом в житті діяча І. Липа виділяє роботу в Раді Республіки, де вони разом були делегатами від партії Самостійників-соціалістів. Проте, коли уряд, за словами лікаря, розігнав Раду, М. Білінському стало затісно в УНР [4, с. 137]. У даному нарисі автор вмістив роздум щодо характерної риси української революції, який наведемо у повному обсязі: «Люде, що мають свою індивідуальність, тверді пересвідчення, що все своє майно і своє життя віддали цьому молохові, що прийшли творити державу Українську уже з відомим ім'ям, уже з великим запасом досвіду, поволі одходили од центру, зникали десь у безвісти, а багато кладе свої голови в шалених повстаннях.

На їх місце ставали нові люде, що використовували революцію в своїх інтересах і для свого панування. Вони не були ті, що твердо й одверто обстоювали свої пересвідчення, вони покійно йшли туди, кули покрутила їх диктаторська рука» [4, с. 137]. Звідси І. Липа виводить причину занепаду політичної кар'єри М. Білінського — він мав державницький розум і свої тверді пересвідчення, за що його було «...меншими й дрібнішими відштовхнуто» з політикуму. Але він, на думку автора нарису, не міг сидіти без праці, тому пішов на «одверту боротьбу з Москвинами» і взяв участь у Зимовому поході 1921 р. [4, с. 137]. Про те, що М. Білінський застрелився в оточенні під Базаром І. Липа не згадав, але відзначив, що той був поранений і «...мужньо відбиваючись, поклав свою гарячу козацьку голову» [4, с. 137].

Нарис життя і діяльності М. Білінського став останньою біографічною статтею у друкованому доробку І. Липи. Його написано під враженнями від програної боротьби та на особистих враженнях від постаті чотириразового міністра УНР. Цей нарис значно відрізняється від попередніх, в яких сум за втратою товариша чи одностудця поєднувався з оптимізмом, що його справа не минула марно. Автор нарису, як видно із тексту, не надто вірив, що смерть М. Білінського та інших діячів революції виявилася окупною, адже національну справу його покоління прогало.

Як бачимо, у доробку І. Липи біографічні нариси-присвяти посідають вагоме місце. Він писав їх в умовах, коли загроза забуття українцями своїх видатних земляків була значною, що стало причиною певної специфіки нарисів. Джерелами його біографічних заміток стали переважно автобіографії, художні твори та власні враження автора від знайомства та співпраці з діячами. Майже у кожній праці він визначав значення постаті для національного руху та літератури. У біографічних нарисах прослідковується значний оптимізм, який знаходив автор у можливості реалізації нездійснених мрій померлих соратників. Ця реалізація мала наступити із набуттям Украї-

ною самостійності, тому у дописі, що з'явився після поразки Національної Революції спостерігається чималий песимізм. Більшість творів мають важливе значення для утвердження пам'яті про померлих діячів і є унікальними джерелами для наступних досліджень.

1. *Кочерга С. О.* Південний берег Криму в житті і творчості українських письменників XIX століття [Текст] / С. О. Кочерга. – Ялта : РВВ Кримського гуманітарного інституту, 2004. – 35 с.
2. *Липа І.* Іван Манжура (Біографічний нарис (ч. 1) [Текст] / Іван Липа // Укр. хата. – 1909. – № 5. – С. 243–250.
3. *Липа І.* Іван Манжура (Біографічний нарис (ч. 2) [Текст] / Іван Липа // Укр. хата. – 1909. – № 6. – С. 319–324.
4. *Липа І.* Михайло Білінський (Сильветка) [Текст] / І. Липа // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1925. – Львів : Накл. Укр. Т-ва допомоги емігрантам з Великої України, 1925. – С. 135–137.
5. *Липа І.* Над могилою Олександра Кривка [Текст] / І. Липа // Зоря. – 1896. – Ч. 19. – С. 375–377.
6. *Липа І.* Олексій Плющ (психографічний нарис; з портретом) [Текст] / Іван Липа // Укр. хата. – 1909. – № 5. – С. 223–228.
7. *Липа І.* Пам'яті Насті Грінченко [Текст] / І. Липа // Укр. хата. – 1909. — № 7–8. – С. 353–354.
8. *Липа І.* Переднє слово [Текст] / І. Липа // Плющ О. Твори. – Одеса : ОЛС, 1911. – Т. 1. – С. 5–8.
9. *Липа І.* Ессе Ното: Пам'яті Б. Грінченка [Текст] / І. Липа // Укр. хата. – 1910. – № 5. – С. 312–318.
10. *Наумов С.* Братство тарасівців [Текст] / С. Наумов // Укр. істор. журнал. – 1999. – № 5 (ч. 1). – С. 36–44.
11. *Нестелєв М. А.* Декадент і травма повсякденності : (автодеструкція в житті і творчості О. Плюща) [Текст] / Нестелєв М. А. // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. — 2012. — Вип. 26, ч. 2. — С. 35–42.
12. *Огієнко І.* Світлій пам'яті Івана Липи (1919-1923) [Текст] / І. Огієнко // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 8. – С. 124–134.
13. *Олександр Опанасович Потебня: (До 170-річчя з дня народження): Біобібліогр. покажч.* [Текст] / Уклад.: В. Ю. Франчук, Ф.Х. Широкопад, Ю. Ю. Полякова; Вступ. ст. : Ф. Х. Широкопад; Наук. ред.: Ф. Х. Широкопад ; бібліогр. ред.: С. Б. Глибицька. Х., 2005. – 152 с.
14. *Попик В. І.* Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблема формування та використання : колективна монографія [Текст] / В. І. Попик (керівник проекту),

- Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко, Н. П. Марзченко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 272 с.
15. *Стамбол І. І.* Іван Львович Липа в українському національному русі (кінець ХІХ – початок 20-х років ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 [Текст] / І. І. Стамбол ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2016. – 16 с.
  16. *Степовик І.* Олександр Потебня: Посмертна згадка [Текст] / І. Степовик (І. Липа) // Зоря. – 1892. – № 2. – С. 38–39.
  17. *Степовик І.* Матеріали до життєпису Олександра Корсуна [Текст] / І. Степовик (І. Липа) // Зоря. – 1892. – № 10. – С. 199.
  18. *Степовик І.* Могила Ст. Руданського [Текст] / І. Липа // Зоря. – 1892. – № 2. – С. 39–40.
  19. Юрчишина О. Про перший пам'ятник С. Руданському [Текст] / О. Юрчишина // Прапор перемоги. – 2000. – 29 січня.
  20. *Stambol I.* Formation of Ivan Lyra's worldview [Текст] / I. Stambol // Записки історичного факультету / ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2015. – Вип. 26. – С. 143–153.

REFERENCES

1. Kocherha, S. O. (2004) *Pivdennyi bereh Krymu v zhytti i tvorchosti ukrainskykh pysmennykiv XIX stolittia* [Kocherha S.O. Southern coast of Crimea in the life and creativity of Ukrainian writers of the XIX century]. Yalta: Crimean Humanitarian Institute. [in Ukrainian].
2. Lyra, I. (1909). *Ivan Manzhuра (Biohrafichnyi narys (ch.1)* [Lyra I. Ivan Manzhuра (Biographical sketch (Part 1)]. In *Ukrainska khata* [Ukrainian Home], 5, 243–250. [in Ukrainian].
3. Lyra, I. (1909) *Ivan Manzhuра (Biohrafichnyi narys (ch.1)* [Lyra I. Ivan Manzhuра (Biographical sketch (Part 2)]. In *Ukrainska khata* [Ukrainian Home], 6. , 319–324. [in Ukrainian].
4. Lyra, I. (1925) *Mykhailo Bilynskyi (Sylvetka)* [Lyra I. Mykhailo Bilynsky (Sketch)]. In *Kalendar-almanakh «Dnipro» na zvychainyi rik 1925* [Calendar-Almanac «Dnipro» for the usual year 1925]. (pp.135–137). Lviv. [in Ukrainian].
5. Lyra, I. (1896). *Nad mohyloiu Oleksandra Kryvka* [Lyra I. Over the Olexander Kryvko's grave]. In *Zoria* [Star], 19, 375–377. [in Ukrainian].
6. Lyra, I. (1909). *Oleksii Pliushch (psikhohrafichnyi narys; z portretom)* [Oleksiy Plushch (psihohrafichnyy sketch, with a portrait)]. In *Ukrainska khata* [Ukrainian Home], 5, 223–228. [in Ukrainian].
7. Lyra, I. (1909). *Pamiati Nasti Hrinchenko* [In memory of Nastya

- Hrinchenko]. In *Ukrainska khata* [Ukrainian Home], 7–8, 353–354. [in Ukrainian].
8. Lypa, I. (1911). *Perednie slovo* [Foreword]. In *Pliushch O. Tvory*. [Plushch O. The works]. (T. 1, pp. 5–8). Odesa: OLS. [in Ukrainian].
  9. Lypa, I. (1910). *Ecce Homo: Pamiaty B. Hrinchenka* [This is the person: In memory of B. Hrinchenko]. In *Ukrainska khata* [Ukrainian Home], 5, 312–318. [in Ukrainian].
  10. Naumov, S. (1999). *Bratstvo tarasivtsiv (ch. 1)* [Naumov S. Brotherhood of Taras (part 1)]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [The Ukrainian historical journal], 5, 36–44. [in Ukrainian].
  11. Nestelieiev, M. (2012). *Dekadent i travma povsiakdennosti: (avtodestruktsiia v zhytti i tvorchosti O. Pliushcha)* [Nestelieiev M. Decadent and routine trauma, (self-destruction in the life and work of Olexander Plushch)]. In *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Serii: Lihvistyka i literaturoznavstvo* [Actual problems of Slavic Studies. Series: Linguistics and Literary Studies]. (Vol. 26, part 2, pp. 35–42). [in Ukrainian].
  12. Ohienko, I. (1998). *Svitlilii pamiati Ivana Lypy (1919–1923)* [In bright memory of Ivan Lypa (1919–1923)]. In *Kurier Kryvbasu* [Kryvbas Courier], 8, 124–134. [in Ukrainian].
  13. Shyrokorad, F. (Ed) (2005). *Oleksandr Opanasovych Potebnia: (Do 170-richchia z dnia narodzhennia): Biobibliohr. Pokazhch* [Oleksandr Opanasovych Potebnya: (To the 170th anniversary of his birth): Bibliographic index]. Kharkiv. [in Ukrainian].
  14. Popyk, V. I., Liubovets, N. I., Yatsenko, O. M., Liashko, S. M. & Marzchenko, N. P. (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliohrafichnoi informatsii: problema formuvannia ta vykorystannia: kolektyvna monohrafiia* [Domestic resources of biographical information and bibliography: problem formulation and use: collective monography]. Kyiv: VNLU [in Ukrainian].
  15. Stambol, I. (2016). *Ivan Lvovych Lypa v ukrainskomu natsionalnomu rusi (kinets XIX – pochatok 20-kh rokiv XX st.)* [Ivan L. Lypa in the Ukrainian national movement (late XIX – early 20-ies of XX century)]. *Extended abstract of candidate's thesis (History)*. Odesa National Mechnikov University. Odesa [in Ukrainian].
  16. Stepovyk, I. (1892). *Oleksandr Potebnia: Posmertna zghadka* [Oleksandr Potebnya: Posthumous mention]. In *Zoria* [Star], 2, 38–39. [in Ukrainian].
  17. Stepovyk, I. (1892). *Materialy do zhyttiepysu Oleksandra Korsuna* [Materials for the biography of Olexander Korsun]. In *Zoria* [Star], 10, 199. [in Ukrainian].

18. Stepanyk, I. (1892). *Mohyla St. Rudanskoho* [The grave of Stephen Rudansky]. In *Zoria* [Star], 2, 39–40. [in Ukrainian].
19. Iurchyshyna, O. (2000, January 29). *Pro pershyi pamiatnyk S. Rudanskomu* [About the first monument to S. Rudansky]. In *Prapor peremohy* [Flag of victory]. [in Ukrainian].
20. Stambol, I. (2015) *Formation of Ivan Lypa`s worldview*. In *Zapysky istorychnoho fakultetu ONU im. I. I. Mechnykova* [Notes of History Faculty of Odesa National Mechnikov University]. (Vol. 26, pp. 143–153). [In English].

Листування І. Л. Липи як історико-біографічне джерело.

Стамбол І. І., молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 294–309.

У статті здійснено огляд біографічних нарисів, що є частиною друкованого доробку відомого українського письменника, лікаря та політичного діяча — І. Липи. Біографічні нариси, присвячені О. Потебні, О. Корсуну, І. Манжурі, С. Руданському, Насті та Борису Грінченкам, а також М. Білінському були надруковані у галицьких виданнях: «Зоря» і календар-альманах «Дніпро» та наддніпрянському — «Українська Хата». Визначено основні підходи, які використовував автор нарисів визначаючи роль вказаних осіб, головним з яких було місце особи у суспільно політичних і культурних процесах українського народу. Здійснено спробу з'ясувати які з біографічних статей І. Липи отримали розголос та стали основою для наступних біографів. Вказано на певну ідейну еволюцію автора, що прослідковується у нарисах: від оптимістичного народолюбства та віри у визволення народу від колоніалізму до розчарування невдячністю нових поколінь до діячів визвольних змагань.

Ключові слова: біографічні нариси І. Липи, О. Потебня, О. Корсун, І. Манжура, С. Руданський, Б. Грінченко, М. Білінський.

I. Lypa`s correspondence as a historical and biographical source.

Stambol Ihor, junior researcher at the Institute of biographical research NBUV (Kyiv), candidate of historical sciences.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 294–309.

This article provides an overview of biographical essays which are the part of the printing works of famous Ukrainian writer, doctor and

politician — I. Lypa. Biographical essays dedicated to O. Potebnia, O. Korsun, I. Manzhura, S. Rudanskyi, Nastya and Boris Hrinchenko and M. Bilinsky were published in Galician and Central Ukrainian journals: «Zorya», calendar-almanac «Dnipro» and «Ukrainska Hata». The basic approaches used by the author to determining the role of certain individuals were found. The main one was person's place in the social political and cultural processes of the Ukrainian people. An attempt to find out which of I. Lypa's biographical articles got of publicity and became the basis for future biographers was made. A certain author's ideological evolution, that evident in the essays was specified: from optimistic «people-loving» and faith in the Ukrainian's liberation from colonialism to disappointment by the new generations' thankful to figures of liberation struggle.

Keywords: I. Lypa's biographical essays, O. Potebnya, O. Korsun, I. Manzhura, S. Rudanskyi, B. Hrinchenko, M. Bilinsky.

Переписка И. Л. Липы как историческо-биографический источник.

Стамбол И. И., младший научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ, кандидат исторических наук (Киев).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 294–309.

В статье сделан обзор биографических очерков, который является частью печатного наследия известного украинского писателя, врача и политического деятеля — И. Липы. Биографические очерки, посвященные А. Потевни, А. Корсуну, И. Манжуре, С. Руданскому, Насте и Борису Гринченко, а также М. Белинскому были напечатаны в галицких изданиях: «Зоря» и календарь-альманах «Днипро» и надднепрянском — «Украинская Хата». Определены основные подходы, которые использовал автор очерков, определяя роль этих персон, главным из которых было место человека в общественно политических и культурных процессах украинского народа. Предпринята попытка выяснить, какие из биографических статей И. Липы получили огласку и стали основой для последующих биографов. Указано на некую идейную эволюцию автора, которая прослеживается в очерках: от оптимистического народолюбия и веры в освобождение народа от колониализма к разочарованию неблагодарностью новых поколений к деятелям освободительной борьбы.

Ключевые слова: биографические очерки И. Липы, А. Потевня, А. Корсун, И. Манжура, С. Руданский, Б. Гринченко, М. Белинский.

Ольга Анатоліївна ВАКУЛЬЧУК,
кандидат історичних наук,
завідуюча відділу відділу пресознавства НБУВ
(Київ).

**АНОТОВАНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ
ПОКАЖЧИК «СИМОН ПЕТЛЮРА
НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ
1917–1920 РОКІВ:
МАТЕРІАЛИ ДО БІОБІБЛІОГРАФІЇ»
У СИСТЕМІ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті розкрито зміст і особливості побудови бібліографічного покажчика «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії», публікацію якого приурочено до 90-річчя від дня загибелі Симона Петлюри — одного з провідників Української революції, громадсько-політичного діяча, публіциста, редактора. Покажчик укладено на основі газетних видань, що зберігаються у відділі газетних фондів (ВГФ) НБУВ.

Ключові слова: Симон Петлюра, Українська Народна Республіка, Директорія, покажчик, газети, бібліографія, зведений бібліографічний опис.

The article describes the contents and the particulars of formation of the bibliographic index «Symon Petliura on Pages of the Ukrainian Newspapers of 1917–1920: Materials for Biobibliography», which publication is timed to the 90th anniversary from the day of death of Symon Petliura, one of the leaders of the Ukrainian revolution, social and political figure, publicist, editor. The index was compiled on the basis of the newspaper publications kept at the Newspaper Funds Department (NFD) of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Key words: Symon Petliura, the Ukrainian People's Republic, the Directory, index, newspapers, bibliography, consolidated bibliographic review.

В статтю дана характеристика бібліографічного указателя «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали бібліографії», публікація якого приурочена к 90-літтю со дня гибелі С. Петлюри — одного из предводителей Украинской революции, общественно-политического деятеля, публициста, редактора. В указатель включены газеты, хранящиеся в отделе газетних фондів (ОГФ) НБУВ.

Ключевые слова: Симон Петлюра, Українська Народная Республика, Директорія, указатель, газети, бібліографія, сводное бібліографічне описання.

У грудні 2015 р. вийшов друком бібліографічний покажчик «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 рр.: матеріали до біобібліографії», підготовлений фахівцями Відділу газетних фондів (ВГФ) НБУВ. Робота над виданням здійснювалася відповідно до плану науково-дослідної роботи НБУВ, наукової роботи Відділу газетних фондів і базується на теоретико-методологічних, методичних, організаційних засадах національної бібліографії та пов'язана з досвідом практичної бібліографічної роботи укладачів.

Постать Симона Петлюри як одного з провідників Української революції, видатного громадсько-політичного діяча, публіциста, редактора, видавця, журналіста завжди привертала увагу вчених, а надто на сучасному етапі. Дослідники у своїх публікаціях висвітлюють різні віхи життя і напрями діяльності С. Петлюри. Під час роботи над покажчиком «Симон Петлюра на сторінках українських газет...» ми намагалися відслідковувати друковані матеріали, що прямо чи побіжно стосуються С. Петлюри, шукали і бібліографічну інформацію. Цікавою щодо останнього є стаття С. Литвина «Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990–1999). Матеріали до бібліографічного покажчика», надрукована у журналі «Бібліотечний вісник» (№ 1, 2000 р.) [6]. Автор розмістив бібліографію за таким принципом: твори самого С. Петлюри, збірники праць, окремі публікації про С. Петлюру, статті у збірниках і журналах (найбільший розділ) та праці, де побіжно йдеться про Петлюру.

Щодо фундаментальних досліджень, присвячених С. Петлюрі, то, в першу чергу, слід відмітити монографію С. Х. Литвина «Симон Петлюра у 1917–1926 рр. Історіографія та джерела» (2000), де проаналізовано архівні матеріали, значний масив історичної літератури, мемуаристику, періодичні видання [7]. У тому ж 2000 р. ученим захищено докторську дисертацію на тему «Симон Петлюра у національній боротьбі українського народу (1917–1926). Історіографічний та джерелознавчий аспекти» [8]. Зазначені праці визначають коло

джерел, зокрема і невідомих раніше, для подальших наукових досліджень. С. Х. Литвин є автором численних статей про С. Петлюру, в яких розкривається, переважно, його діяльність як Головного отамана військ УНР: «Симон Петлюра і українізація армії: чи був можливий інший шлях створення війська?», «Симон Петлюра і українське військо: протистояння більшовицькій агресії (листопад-грудень 1917 р.)» [9; 10]. Побіжно торкається військової діяльності Петлюри В. Солдатенко у статті «Центральна рада та українізація армії» [21]. Роль Петлюри у процесі творення українського війська, його вплив на процес, конкретні дії у цьому напрямку висвітлено у дисертації канд. історичних наук Емілії Костишин «Військово-політична діяльність Симона Петлюри» [5].

Значна кількість наукових публікацій присвячена проблемам, пов'язаним з єврейськими погромами в Україні і причетності до них С. Петлюри (статті Т. Гунчака, В. Михальчука, В. Сергійчука та ін.) [4; 15; 16]. Питання пошуку національної ідеї у публіцистиці Петлюри, його ролі на політичній арені як голови Директорії УНР, як одного з видатних діячів Центральної Ради, розкривають наукові розвідки В. Верстюка, В. Солдатенка [1; 2; 20]. Висвітлення життя та діяльності Петлюри у публікаціях зарубіжних авторів простежено у статті Тетяни Оніпко «Постать Симона Петлюри в розвідках закордонних дослідників» [12]. Серед науковців, чії праці прямо чи опосередковано пов'язані з постаттю Симона Петлюри, — О. Бойко, В. Гоцуляк, І. Гошуляк, Д. Дорошенко, С. Кульчицький, Н. Миронець, Д. Миронюк, В. Михальчук, Р. Пиріг, О. Реєнт, В. Савченко, Ю. Шаповал та ін. Майже всі історичні дослідження, що охоплюють період 1917–1920 рр., містять інформацію про С. Петлюру. Перевидаються і праці самого Петлюри, спогади сучасників про нього; проводяться конференції, «читання» та ін. заходи, за матеріалами яких видаються збірники наукових праць [13; 19]. На підставі проаналізованої літератури можна зробити висновок, що зберігається чітка тенденція пошуку об'єктивного погляду на події минулого, оцінки ролі та значення постаті Симона Петлюри у сучасному контексті.

Повертаючись до характеристики покажчика «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії», зазначимо, що основу видання складає колекція колишнього фонду спеціального зберігання. Більшість цих періодичних видань ще не так давно була недоступними широкому колу дослідників. Покажчик включає часописи періоду Центральної ради, Гетьманату та Директорії УНР (ті, що виходили з травня 1917 по грудень 1920 р.). Географія видань широка і охоплює всі регіони України: сучасні Вінницьку, Донецьку, Житомирську, Київську, Полтавську, Рів-

ненську, Сумську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку області, міста Дніпропетровськ, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Луцьк, Львів, Миколаїв, Одесу, Ужгород, Умань, Харків, Чернігів тощо.

На шпальтах газет 1917–1920 рр. відтворено щоденну хроніку, кожний крок діяльності Симона Петлюри. Так, внесок С. Петлюри у процес розбудови збройних сил України зафіксовано у наказах щодо організації Українського війська, створення армії УНР, мобілізації до лав армії УНР, формування персонального складу військового міністерства, про добровольців армії УНР, першочергове право на землю та освіту для вояків армії УНР (газети «Козацька думка», «Южный край», «Вісник Української Народної Республіки», «Ставка», «Відродження», «Дністер»), про створення нової «Синьої дивізії» (газети «Дзвін», «Республіканець»), про пільги пораненим, інвалідам і вдовам старшин і козаків армії УНР (наказ датований листопадом 1918 р., опублікований у січні 1919 р. у газеті «Вісник Волинського Губерніяльного комісара Директорії Української Народної Республіки»), про нагородження військовослужбовців, які сприяли створенню Української Республіки, про українізацію військових частин (газета «Южный край») [18, с. 16, 19, 45, 54, 55, 61, 174, 175, 178].

Активну участь Симона Петлюри у законодавчому процесі ілюструють Закони про землю, ліси, низка законів по Міністерствах внутрішніх, земельних, закордонних справ, народного господарства, фінансів, пошт і телеграфів, міністерствам праці, культів (газети «Вісник Волинського Губерніяльного комісара Директорії Української Народної Республіки», «Вісник Української Народної Республіки»), а також Декларації Директорії УНР про скасування гетьманського режиму і відновлення УНР, про реорганізацію уряду УНР та його завдання (газети «Воля», «Вільна Україна»); Декрети Директорії УНР про незалежність української церкви, про утворення управління преси та інформації (газети «Дністряньська хвиля», «Українська ставка», «Последние новости») [18, с. 144, 145, 157, 186, 187, 189, 190, 191] тощо.

Газетні матеріали, включені до покажчика, розкривають і проблему єврейських погромів на території тогочасної України та дають змогу спростувати нав'язані стереотипи щодо їх організації Петлюрою. Красномовними є навіть назви статей: «Головний Отаман проти погромів. Наказ ч. 89 від 20 липня 1919 року» (газета «Вісник Української Народної Республіки» від 26 липня 1919 р.), «Всім. Всім. Смерть погромщикам» (газета «Громада» від 20 червня 1919 р.), «До єврейського населення України» (про посилення урядом УНР заходів проти єврейських погромів, газета «Козак» від 20

червня 1919 р.) «Отношение к евреям» (газета «Жизнь» від 21 жовтня 1919 р.), «Приём Головним Отаманом Міністра єврейських справ» (газета «Трудова громада» від 26 серпня 1919 р.) тощо [18, с. 140, 132, 150, 210, 234].

Значна кількість газетних матеріалів відбиває погляди С. Петлюри на зовнішню політику УНР та відносини з більшовиками. До прикладу: «Выступление германцев против Петлюры» (газета «Родной край». – Херсон, 1918), «Германская делегация у Петлюры» (газета «Вечер». – Київ, 1918), «Скасування німецько-української угоди» (газета «Відродження». – Київ, 1918), «Антанта, румыны и Петлюра» (газета «Молва». – Київ, 1919), «Соглашение Петлюры с Антантой» (газета «Наш голос». – Харків, 1919), «Соглашение Петлюры с Румынией» (газета «Вечерние огни». – Київ, 1919); «Війна з більшовиками» (газета «Рада». – Київ, 1919), «Война с Великороссией» (газета «Столичный голос». – Київ, 1919), «Война Украины с большевиками» (газета «Голос жизни». – Бердичів, 1919) [18, с. 37, 101, 111, 248, 126, 128, 129]. Окремо відмітимо декілька наказів Петлюри про заборону агітації проти української влади, боротьбу з антидержавними, більшовицькими агітаторами та провокаторами аж до депортації таких (газети «Вісник Української Народньої Республіки», «Нова рада», «Громадянин», «Республіканець») [18, с. 56, 58, 59, 90, 95, 175, 176, 177, 235, 295].

Актуальність матеріалів, викладених у покажчику, зумовлена тим, що охоплено значне коло джерел, котрі дадуть змогу заповнити лакуни, віднайти нові факти, відновити ланцюг тогочасних подій, отже, наблизитися до відтворення правдивої картини політичного, громадського, культурного життя суспільства та країни. Важливо також, що включені до опису матеріали періодики висвітлюють різні сфери багатогранної діяльності Симона Петлюри у добу Української революції. Актуальності покажчику додає і той факт, що його вихід приурочений до 90-річчя від дня загибелі Симона Петлюри у травні 1926 р.; Верховною Радою України прийняте рішення про визнання цієї дати днем скорботи.

Питання про необхідність виходу покажчика постало давно, адже робота над його укладанням розпочалася десять років тому — у 2006 р. Публікація відкладалася з різних причин. Більшість пов'язана з постаттю Симона Петлюри, неоднозначним ставленням до цієї особистості, різноплановим трактуванням його діяльності та «сліду» у вітчизняній історії. Проте були причини і суто професійного (з погляду бібліографії) характеру. Так, у попередньому варіанті рецензентами — фахівцями відділу національної бібліографії НБУВ — виявлено низку суттєвих недоліків. Вагомі зауваження

були висунуті щодо назви, структури, визначення виду видання, передмови, науково-допоміжного апарату, а саме — кількості та якості допоміжних показників тощо.

Авторами-укладачами було враховано всі критичні зауваження, відредаговано анотації, усунуто дрібні недоліки. Для цього всі газети вдруге переглядалися *de visu*. У результаті книжка, що вийшла 2015 р., сильно відрізняється від першого її варіанту 2006 р. Показчик скоротився в обсязі приблизно на третину, адже після обговорення у відділі було прийняте рішення залишити лише ті публікації, що стосуються безпосередньо Петлюри — накази, телеграми, листи, підписані ним, а також ті, де згадується його прізвище. Більшість матеріалів щодо діяльності т. зв. «петлюрівців» до показчика не увійшли, адже у багатьох випадках дуже важко зрозуміти, хто саме є цими «петлюрівцями» (часто-густо так називали людей, які не мали до Петлюри і його діяльності чи поглядів жодного стосунку). З тексту передмови прибрати занадто особистісні або емоційні оцінки тих чи інших подій, самого Петлюри та його оточення. Проте, зазначимо, що, на жаль, деякі технічні похибки і неточності все ж залишилися.

Автори-укладачі дослідили 155 назв газет (понад 5 тисяч номерів), склали їхні бібліографічні описи (як вже відзначалося, всі здійснено *de visu*), доповнивши розлогими анотаціями. Видання містить 2 704 описи, що хронологічно ілюструють діяльність Симона Петлюри у зазначений період. Описи подаються за хронологічним принципом, а в межах кожного року — за алфавітом першого слова. Багато матеріалів друкувалися у тогочасних газетах блоками та мали загальні назви. Автори подають їх так, як у газеті, не розриваючи на окремі повідомлення. Листи, накази, телеграми укладачі також залишили у тому вигляді, як вони надруковані.

Найважчим і копітким етапом роботи над показчиком був процес його «наповнення», що включав пошук часописів, звіряння з каталогами, створення зведеного бібліографічного опису. Написання анотацій теж виявилось досить складною справою, адже більшість тогочасних газет надруковані на неякісному папері, через плин часу він вже «зношений» і тому дуже важко читається текст; утруднював справу і тогочасний правопис.

Опис газет здійснено за чинними стандартами. При скороченні у підзаголовкових даних укладачі також спиралися на ДСТУ; у деяких випадках скорочення подано як у першоджерелі (за діючим державним стандартом). На жаль, не вдалося розкрити всі криптоніми і псевдоніми, їх винесено в іменний показчик так, як подає газета. У бібліографічних описах збережено правопис оригіналу, наприк-

лад: «проголошене Універзалу», «побіда», «перемирря», «директорія», «фльога», «гетман» тощо.

Науково-довідковий апарат видання включає два допоміжних покажчики: іменний (прізвища, які трапляються у бібліографічних описах, подаються за алфавітом; розкриті криптоніми зв'язані посиленнями на справжні прізвища) і покажчик місць видання (географічні назви наведено згідно з тогочасними нормами з відсиланням на сучасні назви і номери позицій, під якими описано відповідні видання); є список скорочень українською та російською мовами (включає абрєвіатуру та повні найменування) і список назв газет за алфавітом.

Надаючи схвальний відгук на публікацію покажчика «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 р.: матеріали до біобібліографії», його рецензент, доктор історичних наук, відомий дослідник вітчизняної преси Г. Я. Рудий, зазначає, що бажано було б дати ґрунтовну фахову (в історичному аспекті) передмову до книжки. Також висловлено сподівання, що у разі перевидання покажчика до нього буде включено матеріали газет не лише з фондів НБУВ, а й бібліотек України і закордонних.

Звичайно, автори-укладачі свідомі того, що презентований покажчик не дає вичерпної бібліографічної інформації про життя і діяльність Симона Петлюри, зрештою, повних бібліографій і не існує, хоча необхідно при їх укладанні намагатися охопити якомога більшу кількість джерел. Оскільки фахівці ВГФ на даному етапі не ставили за мету дослідити газети з фондів інших бібліотек, а працювали за планом наукової роботи, яким передбачено охопити газети з фондів НБУВ, можемо вважати це завданням на перспективу. Взагалі, це перша спроба укладання такого покажчика. Судячи з того, що він користується підвищеним читацьким попитом, спробу вважаємо вдалою.

На нашу думку, дана робота спонукає до об'єктивного дослідження історичних подій і фактів, дозволяє глибше усвідомити роль Симона Петлюри в історії України.

1. *Верстюк В. Ф.* Симон Петлюра і Директорія [Текст] / В. Ф. Верстюк // Сучасність. – 1997. – № 6. – С. 55–64.
2. *Верстюк В. Ф.* Симон Петлюра : політичний портрет [Текст] / В. Ф. Верстюк // Укр. іст. журнал. – 2004. – №3. – С. 112–125.
3. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог [Текст] / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (керівник), О. С. Залізнюк ; ред.-бібліогр.:

- О. О. Стиркул, Н. М. Швець ; НАН України, НБУВ. – Київ, 2014. – 436 с.
4. *Гунчак Т.* Симон Петлюра та євреї [Текст] / Т. Гунчак. – Київ : Либідь, 1993. – 48 с.
  5. *Костишин Е. І.* Військово-політична діяльність Симона Петлюри : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 [Текст] / Е. І. Костишин ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів, 2011. – 20 с.
  6. *Литвин С.* Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990–1999) : матеріали до бібліографічного покажчика [Текст] / С. Литвин // Бібліотеч. Вісник. –2000. – № 1. – С. 44–48.
  7. *Литвин С.* Симон Петлюра у 1917–1926 рр. Історіографія та джерела : монографія [Текст] / С. Литвин. – Київ, 2000. – 464 с.
  8. *Литвин С. Х.* Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926). Історіографічний та джерелознавчий аспекти : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 [Текст] / С. Х. Литвин ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2000. – 35 с.
  9. *Литвин С. Х.* Симон Петлюра і українізація армії: чи був можливий інший шлях створення війська? [Текст] / С. Х. Литвин // Наук. записки Ін-ту політ і етнонаціональних досліджень. Вип. 9. – Київ, 1999. – С. 13–24.
  10. *Литвин С. Х.* Симон Петлюра і українське військо: протистояння більшовицькій агресії (листопад-грудень 1917 р.) [Текст] / С. Х. Литвин // Симон Петлюра у контексті укр. нац. визвольних змагань : зб. наук. праць. – Фастів, 1999. – С. 7–29.
  11. *Миронюк Д. І.* Симон Петлюра як редактор журналу «Украинская жизнь» (1912–1917) : автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій: 20.02.22 2011 [Текст] / Д. І. Миронюк. – Київ, 2011. – 20 с.
  12. *Онiпко Т. В.* Постать Симона Петлюри в розвідках закордонних дослідників [Текст] / Т. В. Онiпко // Вісник Львів. комерц. академії. – Львів : Ви-во Львів. комерц. академії. – 2014. – Вип. 12. – С. 104–111. – (Серія – гуманітарні науки).
  13. *Петлюра С.* Народе український: вибрані статті, листи, документи [Текст] / С. Петлюра. – Харків, 1992. – 150 с.
  14. *Пирiг Р.* Симон Петлюра у сприйнятті Павла Скоропадського (за спогадами Гетьмана) [Текст] / Р. Пирiг // Укр. іст. журнал. – 2009. – №3. – С. 15–27.
  15. *Сергiйчук В.* Уся правда про єврейські погроми: мовою документів і матеріалів [Текст] / В. Сергiйчук. – Київ, 1996. – 122 с.

16. *Сергійчук В.* Погроми в Україні: 1914–1920: від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах [Текст] / В. Сергійчук. – Київ, 1998. – 544 с.
17. *Сергійчук В.* Національний міф про Петлюру в світлі нових документів [Текст] / В. Сергійчук // У 70-річчя паризької трагедії 1926–1996 : зб. пам'яті Симона Петлюри. – Київ, 1997. – С. 41–48.
18. Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії : анотов. бібліогр. покажч. [Текст] / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (керівник), Т. О. Борищенко, О. С. Залізнюк, Н. М. Носкіна. – Київ, 2015. – 385 с.
19. Симон Петлюра. Статті, листи, документи [Текст] / упоряд. В. Сергійчук. – Т. 3. – Київ, 1999. – 616 с.
20. *Солдатенко В. Ф.* Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби : монографія [Текст] / В. Ф. Солдатенко ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф.Кураса. – Київ : [Світогляд], 2007. – 621 с.
21. *Солдатенко В. Ф.* Центральна рада та українізація армії [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Укр. іст. журнал. – 1992. – № 6. – С. 26–39.
22. *Шаповал Ю.* Вбивство Симона Петлюри: нова інформація для роздумів [Текст] / Ю. Шаповал // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань : зб. наук. праць. – Фастів, 1999. – С. 69–79.

REFERENCES

1. Verstiuk, V. F. (1997). *Symon Petliura i Dyrektoriiia* [Symon Petliura and the Directory]. *Suchasnist*, 6, 55–64. [in Ukrainian].
2. Verstiuk, V. F. (2004). *Symon Petliura : politychnyi portret* [Symon Petliura : Political Portrait]. *Ukrainskii istorichnii zhurnal* [Ukrainian Historic Magazine], 3, 112–125. [in Ukrainian].
3. Vakulchuk, O. A. & Zalizniuk, O. S., Styrkul, O. O. & Shvets, N. M. (Eed.-bibliographers). *Hazety Ukrainy 1917–1920 rokiv u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : katalogh* [Ukrainian Newspapers of 1917–1920 at the funds of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine : Catalogue]. (2014). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Hunchak, T. (1993). *Symon Petliura ta yevrei* [Symon Petliura and the Jews]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
5. Kostyshyn, E. I. (2011). *Viiskovo-politychna diialnist Symona Petliury* [Military and Political Activity of Symon Petliura]. Abstract of Ph. D. in History. *Lviv Polytechnic National University*. Lviv. [in Ukrainian].

6. Lytvyn, S. (2000). *Symon Petliura v ukrainskii istoriografii novitnoi doby (1990–1999) : materialy do bibliohrafichnoho pokazhchyka* [Symon Petliura in the Ukrainian Historiography of the newest period (1990–1999): Materials for Bibliographic Index]. *Bibliotechii Visnyk* [Library Bulletin], 1, 44–48. [in Ukrainian].
7. Lytvyn, S. (2000). *Symon Petliura u 1917–1926 rr. Istoriohrafiiia ta dzherela: monohrafiia* [Symon Petliura in 1917–1926. Historiography and Sources: Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Lytvyn, S. (2000). *Kh. Symon Petliura u natsionalno-vyzvolnii borotbi ukrainskoho narodu (1917–1926). Istoriohrafichnyi ta dzhereloznavchyi aspekty* [Symon Petliura in the National and Liberation Struggle of the Ukrainian Nation (1917–1926). Historiographic and Source Study Aspects]. Abstract of Doctor of History. *National Academy of Sciences of Ukraine. M. S. Hrushevskyy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Study*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Lytvyn, S. (1999). *Kh. Symon Petliura i ukrainizatsiia armii: chy buv mozhlyvyi inshyi shliakh stvorennia viiska?* [Symon Petliura and Army Ukrainization: Was It Possible to Create the Army in Other Way?]. In *Naukovi zapysky Institutu politichnih i etnonatsionalnykh doslidzhen* [Scientific Records of the Institute of Political and Ethnonational Research]. (Vol. 9, pp. 13–24). Kyiv. [in Ukrainian].
10. Lytvyn, S. (1999). *Kh. Symon Petliura i ukrainske viisko: protystoiannia bilshovytskii ahresii (lystopad-hruden 1917 r.)* [Symon Petliura and the Ukrainian Army: Confrontation to the Bolshevik Aggression (November-December 1917)]. In *Symon Petliura u konteksti ukrainskikh natsionalnih vyzvolnykh zmahan* [Symon Petliura in the Context of the Ukrainian National and Liberation Struggle: Collected Scientific Theses]. (Pp. 7–29) Fastiv. [in Ukrainian].
11. Myroniuk, D. I. (2011). *Symon Petliura yak redaktor zhurnalu “Ukraynskaia zhyzn” (1912–1917)* [Symon Petliura as Editor of the “Ukrainian Life magazine” (1912–1917)]. Abstract of Ph. D. in Social Communications. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Onipko, T. V. (2014). *Postat Symona Petliury v rozvidkakh zakordonnykh doslidnykiv* [Symon Petliura’s Figure in Foreign Researchers’ Surveys]. In *Visnyk Lvivskoi komertsijnii akademii* [Bulletin of Lviv Commercial Academy]. (Vol. 12, pp. 104–111). [in Ukrainian].
13. Petliura, S. (1992). *Narode ukrainskyi: vybrani statti, lysty, dokumenty* [Ukrainian Nation: Selected Articles, Letters, Documents]. Kharkiv. [in Ukrainian].
14. Pyrih, R. (2009). *Symon Petliura u spryiniatti Pavla Skoropadskoho (za spohadamy Hetmana)* [Symon Petliura Perceived by Pavlo Skoropadskyi].

- ropadskyi (by Memories of Hetman)]. *Ukrainskii istorichnij zhurnal* [Ukrainian Historic Magazine], 3, 15–27. [in Ukrainian].
15. Serhiichuk, V. (1996). *Usia pravda pro yevreiski pohromy: movoiu dokumentiv i materialiv* [Simple Truth About Jewish Massacres: in language of documents and materials]. Kyiv. [in Ukrainian].
  16. Serhiichuk, V. (1998). *Pohromy v Ukraini: 1914–1920: vid shtuchnykh stereotypiv do hirkoï pravdy, prykhovanoi vadianskykh arkhivakh* [Massacres in Ukraine: 1914–1920: from false stereotypes to simple truth, concealed in the Soviet archives]. Kyiv. [in Ukrainian].
  17. Serhiichuk, V. (1997). *Natsionalnyi mif pro Petliuru v svitli novykh dokumentiv* [National Myth about Petliura Presented in New Documents] In *U 70-richchia paryzkoï trahedii 1926–1996: zb. pam'iaty Symona Petliury* [For 70th anniversary of the Paris tragedy 1926–1996: collection in commemoration of Symon Petliura]. (Pp. 41–48). Kyiv. [in Ukrainian].
  18. Vakulchuk, O. A., Borysenko, T. O., Zalizniuk, O. S. & Noskina, N. M. (2015). *Symon Petliura na storinkakh ukrainskykh hazet 1917–1920 rokiv: materialy do biobibliohrafiï : anotovaniï bibliohrahichnij pokazhchik* [Symon Petliura on Pages of the Ukrainian Newspapers 1917–1920: Materials for Biobibliography : Annotated Bibliographic Index]. Kyiv. [in Ukrainian].
  19. Serhiichuk, V. (1999). *Symon Petliura. Stati, lysty, dokumenty* [Symon Petliura. Articles, Letters, Documents]. (Vol. 3). Kyiv. [in Ukrainian].
  20. Coldatenko, V. F. (2007). *Vynnychenko i Petliura. Politychni portrety revoliutsiinoï doby: monohrafiia* [Vynnychenko and Petliura. Political Portraits of Revolution Period: Monograph]. Kyiv: [Svitohliad]. [in Ukrainian].
  21. Soldatenko, V. F. (1992). *Tsentralna rada ta ukrainizatsiia armii* [The Central Rada and Army Ukrainization]. *Ukrainskij istrichnij zhurnal* [Ukrainian Historic Magazine], 6, 26–39. [in Ukrainian].
  22. Shapoval, Iu. (1999). *Vbyvstvo Symona Petliury: nova informatsiia dlia rozdumiv* [Murder of Symon Petliura: new information for reflection]. In *Symon Petliura u konteksti ukrainskykh natsionalno-vyzvolnykh zman: zbsrnik naukovih prats* [Symon Petliura in the Context of the Ukrainian National and Liberation Struggle: Collected Scientific Theses]. (Pp. 69–79). Fastiv. [in Ukrainian].

Анотований бібліографічний показчик «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біо-бібліографії» у системі бібліографічних ресурсів НБУВ.

Вакульчук О. А., кандидат історичних наук, завідувач відділу пресознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 310–324.

У статті розкрито зміст і особливості побудови бібліографічного покажчика «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 рр.: матеріали до біобібліографії», публікацію якого приурочено до 90-річчя від дня загибелі Симона Петлюри — одного з провідників Української революції, громадсько-політичного діяча, публіциста, редактора, видавця. Покажчик укладено на основі газетних видань, що зберігаються у відділі газетних фондів НБУВ (включено часописи періоду Центральної ради, Гетьманату та Директорії УНР і видані на території України). Основу покажчика складає колекція колишнього фонду спеціального зберігання, отже, більшість цих газет ще не так давно була недоступною широкому колу дослідників. На шпальтах тогочасних газет відтворено щоденну хроніку, все, що пов'язано з діяльністю Симона Петлюри: його особистий внесок у процес розбудови збройних сил України, участь у законодавчому процесі, погляди щодо зовнішньої політики УНР; газетні матеріали фіксують проблему єврейських погромів і вкрай негативну реакцію на них С. Петлюри, що дає змогу спростувати більшість міфів щодо потурання їм Петлюри. Авторами-укладачами у процесі підготовки покажчика досліджено 155 назв газет (понад 5 тисяч номерів), усі бібліографічні описи здійснено *de visu*, є розлогі анотації. Видання містить 2 704 описи, котрі подаються за хронологічним принципом, а в межах кожного року — за алфавітом першого слова. Опис газет здійснено за чинними стандартами. Науково-довідковий апарат видання включає два допоміжних покажчики: іменний і покажчик місць видання; є список назв газет за алфавітом назви і список скорочень. Видання розраховане на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, журналістів, студентів і всіх, хто вивчає і цікавиться проблемами вітчизняної історії, політики, культури доби 1917–1920 років.

Ключові слова: Симон Петлюра, Українська Народна Республіка, Директорія, покажчик, газети, бібліографія, біобібліографія.

Annotated bibliographic index «Symon Petliura on Pages of the Ukrainian Newspapers of 1917–1920: Materials for Biobibliography» in the system of bibliographic resources of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Vakulchuk O. A., Ph.D. in History, Head of the Newspaper Funds Department of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 310–324.

The article describes the contents and the particulars of formation of the bibliographic index «Symon Petliura on Pages of the Ukrainian Newspapers of 1917–1920: Materials for Biobibliography», which publication is timed to the 90th anniversary from the day of death of Symon Petliura, one of the leaders of the Ukrainian revolution, social and political figure, publicist, editor, publisher. The index was compiled on the basis of the newspaper publications kept at the Newspaper Funds Department of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (including the records of the period of the Central Rada, the Hetmanate and the Directory of the Ukrainian People's Republic, published in the territory of Ukraine). Mainly, the index is composed of the collection of the former special custody fund, therefore most of these newspapers were inaccessible to the wide circle of researchers not long ago. The pages of those newspapers represent the daily chronicle and everything related to Symon Petliura's activity: his personal contribution in the process of formation of the Ukrainian Armed Forces, participation in the legislative process, opinions about the foreign policy of the Ukrainian People's Republic; the newspaper materials record the problem of the Jewish massacres and a very negative response thereto on the part of S. Petliura, that allows to refute most of the imposed myths about connivance of Petliura in that respect. While preparing the index, the authors have investigated 155 newspaper titles (over 5,000 issues), all bibliographic reviews were made *de visu*, with comprehensive annotations. The publication contains 2,704 reviews presented on the chronological principle, and within every year, they are presented in alphabetical order of the first word. The newspaper review was prepared according to the effective standards. The scientific and inquiry instrument of the publication includes two auxiliary indices: the name index and the index of publication places; there is the list of newspaper titles in alphabetical order of title and the list of abbreviations. The publication is intended for scientists, lecturers of higher educational institutions, journalists, students and everybody who studies and takes an interest in the problems of native history, policy, culture of 1917–1920.

Key words: Symon Petliura, the Ukrainian People's Republic, the Directory, index, newspapers, bibliography, biobibliography.

Аннотированный библиографический указатель «Симон Петлюра на страницах украинских газет 1917–1920 гг.: материалы биобиблиографии» в системе библиографических ресурсов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Вакульчук О. А., кандидат исторических наук, заведующая отделом прессоведения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 310–324.

В статье дана характеристика библиографического указателя «Симон Петлюра на страницах украинских газет 1917–1920 годов: материалы к библиографии», раскрыто содержание, проанализированы этапы работы над указателем и подготовки его к публикации. Издание приурочено к 90-летию со дня гибели С. Петлюры — одного из предводителей Украинской революции, общественно-политического деятеля, публициста, редактора. Указатель составлен на основе газет, хранящихся в отделе газетных фондов (ОГФ) НБУВ и включает газетную периодику времен Центральной Рады, гетмана П. Скоропадского, Директории Украинской Народной Республики (УНР) и изданную на территории современной Украины. Большую часть указателя составляет коллекция газет бывшего фонда специального хранения, поэтому в недавнем прошлом эти издания были недоступны для исследователей и читателей.

На страницах газет 1917–1920 гг. отражена ежедневная хроника событий, в частности, все, что связано с деятельностью С. Петлюры в указанный период: его личный вклад в дело становления и развития вооруженных сил Украины, его участие в законодательном процессе, взгляды на внешнюю и внутреннюю политику УНР; в газетных материалах отражены проблемы, связанные с еврейскими погромами и крайне негативная реакция на них С. Петлюры, что позволяет опровергнуть распространенное мнение об организации и участии в погромах Петлюры.

Авторы-составители в процессе подготовки указателя исследовали 155 наименований газет (более 5 тысяч номеров), все библиографические описания выполнены *de visu*, составлены развернутые аннотации. Издание содержит 2 704 описания, которые подаются в хронологическом порядке, а в рамках каждого года — за алфавитом первого слова. Описание газет составлено на основе действующих норм. Издание имеет два вспомогательных указателя: именной и мест издания; есть список названий газет, расположенных по алфа-

виту и список сокращений. Издание рассчитано на исследователей, преподавателей высших учебных заведений, журналистов, студентов и всех, изучающих и интересующихся проблемами истории, политики, культуры периода 1917–1920 гг.

Ключевые слова: Симон Петлюра, Украинская Народная Республика, Директория, указатель, газеты, библиография, биобиблиография.

*Наталя Павлівна ФІЛІППОВА,
молодший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ).*

ЗНАЧЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ ДІЯЧІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ВИСВІТЛЕННІ ДОСЯГНЕНЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті розглядаються персональні бібліографічні показники діячів вітчизняної медичної галузі, представлені в базі даних «Джерела української біографістики» науково-інформаційного проекту «Український національний біографічний архів». Проаналізовано змістове наповнення біобібліографічних видань 1885–2013 рр. як складової частини джерельної бази наукових досліджень.

Ключові слова: персональні бібліографічні показники, біобібліографія, медична галузь, вітчизняна медицина.

The article deals with the personal bibliographies of national medical industry figures, that are presented in the «Ukrainian biographical sources» database of the scientific-information project «Ukrainian national biographical archive». The meaningful content of the biobibliographical publications of 1885–2013 is analyzed as a part of the research sources.

Keywords: personal bibliographies, biobibliography, medical industry, national medical industry.

В статье рассматриваются персональные библиографические указатели деятелей отечественной медицинской отрасли, представленные в базе данных «Источники украинской биографистики» научно-информационного проекта «Украинский национальный биографический архив». Проанализировано содержательное наполнение биобибліографіческих изданий 1885–2013 гг. как составной части базы источников научных исследований.

Ключевые слова: персональные библиографические указатели, биобібліографія, медичинська отрасль, отечественная медицина.

Діяльність відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського забезпечує постійне залучення й опрацювання документальних масивів біографічної інформації до наукового інформаційно-комунікаційного середовища.

Джерельній базі біографічних досліджень присвячені як публікації у фахових періодичних і продовжуваних виданнях, так і фундаментальні наукові праці. Серед них чільне місце належить монографії В. І. Попика, де знайшли висвітлення генеза, історичні трансформації, сучасні проблеми та перспективи розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації як систематизованої та впорядкованої сукупності документів у інформаційних системах [6].

У монографічному дослідженні С. М. Ляшко на прикладі біографічних довідкових видань ХІХ–ХХ ст., що розглядаються в контексті біографістики та книгознавства, висвітлено історичні аспекти та теоретико-методичні засади розвитку української біографічної довідкової справи [3]. Провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень також зверталась до проблеми визначення загального й особливого у формуванні джерельної бази біографічних досліджень: у результаті аналізу методів і сучасних тенденцій у розвитку джерелознавства та біографістики нею було виокремлено класифікаційні ознаки усієї сукупності історичних джерел, що можуть виступати в якості джерел біографістики, та запропоновано їх систематизацію [2].

Ресурсам бібліотечного краєзнавства, а саме їх мемуарному потенціалу, присвячено публікацію Н. І. Любовець, у якій обґрунтовано необхідність створення унікальних контентних ресурсів на платформах бібліотек із залученням матеріалів особового походження до їх наповнення [1]. У статті С. В. Муріної розкривається значення в сучасних умовах енциклопедичних видань як інформаційного ресурсу, з обстоюванням доцільності переходу до електронного мультимедійного формату відповідно до вимог часу [4].

Подоланню термінологічних розбіжностей у галузі біобібліографічної діяльності як однієї з ключових проблем практичної реалізації завдання відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів зі здійснення пошуку, наукового опрацювання та систематизування біобібліографічних й інших матеріалів, присвячено публікацію О. М. Яценка [12].

Окрім того, українські персональні бібліографічні покажчики стали об'єктом спільного ґрунтового наукового дослідження О. М. Яценка та Н. І. Любовець, які у своїй праці розкрили особливості цього виду бібліографії, її форми, зміст, структуру; висвітлили

питання історії української персональної бібліографії та вперше в Україні зібрали та систематизували інформацію про окремі персональні бібліографічні покажчики, видані на території України та поза її межами в діаспорі в період 1856–2013 рр., що містять бібліографічні матеріали про пов'язаних із Україною діячів із різних сфер життя та діяльності, у тому числі і медичної [13]. Сьогодні за задумом авторів видання відбувається поповнення комп'ютерної бази даних Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Джерела української біографістики» (далі — БД «Джерела»), складової частини фундаментального електронного ресурсу «Українського національного біографічного архіву» [9], зокрема й інформацією про українські персональні бібліографічні покажчики [13, с. 9].

У той же час питання характеристики персональних бібліографічних покажчиків видатних представників медичної науки і галузі охорони здоров'я, що представлені в БД «Джерела української біографістики», досі не розглядалось як об'єкт окремих наукових досліджень, незважаючи на беззаперечний потенціал даних документів як джерел акумульованих біографічних і бібліографічних відомостей.

Прагнучи заповнити цю прогалину, пропонуються результати порівняльного аналізу зазначених бібліографічних видань за 1885–1989 рр. з матеріалами 1990–2013 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена роком видання найбільш раннього медичного галузевого персонального бібліографічного покажчика, представленого у БД «Джерела»; відповідно, верхня — датою публікації найсучаснішого з долучених до бази даних біобібліографічних видань, присвячених представникам медицини. У свою чергу, проміжний поділ на два хронологічні періоди в межах кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. пов'язаний з історичними подіями, що передували становленню України як незалежної держави.

Окремі характеристики бібліографічних покажчиків за перший хронологічний період було представлено нами на ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття», що проходила в м. Одеса 08–09 вересня 2016 р. [11]. Дана публікація покликана узагальнити та систематизувати відомості про кількісно-якісні показники документного масиву кінця ХІХ – початку ХХІ ст., присвяченого біографіям медичних діячів і репрезентованого у базі даних, з метою визначення документів, що є невід'ємним елементом джерельної бази досліджень досягнень вітчизняної медицини.

Станом на листопад 2016 р. за визначений хронологічний період з представлених у базі даних «Джерела» 7433 записів 3399 класи-

фікуються за типом видання як персональна бібліографія, що становить 45,73 %. З них представникам медичної сфери присвячено 197 покажчика (5,8 % від загальної кількості записів персональної бібліографії). У свою чергу, 46 записів відносяться до 1885–1989 рр. (23,35 % від загальної кількості бібліографічних покажчиків діячів медичної галузі), інші 150 — до 1990–2013 рр. (76,14 %). Дата видання ще одного документа не зазначена: це публікація, присвячена лікарю-терапевту, неврологу, кліністу, професору, академіку ВУАН (1927) Яновському Теофілу Гавриловичу [5] і структурована за двома змістовими розділами, хронологічні межі яких охоплюють 1886–1930 рр., що дозволяє умовно віднести запис до першого хронологічного періоду. Однак, у зв'язку з неповнотою вихідних відомостей про видання та з метою дотримання максимально можливої точності при проведенні статистичних розрахунків, його не було включено до загальної вибірки документів. Відповідно, кількісно-якісні характеристики публікації, доля якої становить 0,51 % у визначеному документному масиві, не знайшли відображення у показниках, за якими здійснювалась класифікація персональних бібліографічних покажчиків представників медичної науки та сфери охорони здоров'я.

Персональні бібліографічні видання як джерела документованих відомостей про життя, професійну та наукову діяльність діячів медичної галузі проаналізовано відповідно до змістового наповнення документів. З огляду на це біобібліографічні покажчики умовно можна поділити на наступні категорії: за галуззю наукових медичних знань, за спеціалізацією професійної практичної діяльності, за науковим ступенем та за почесним званням видатних представників сфери охорони здоров'я. Доцільно зазначити, що одне видання може відноситись до кількох предметно-тематичних рубрик.

Зокрема, в межах першої категорії — галузей наукових медичних знань серед видань 1885–2013 рр. десята частина покажчиків присвячена вченим у галузі фармації та органічної хімії — 10,15 % (20 джерел), вченим у галузі фізіології — 8,12 % (16 джерел), вченим-гігієністам — 2,54 % (5 джерел), на долю вчених у галузі профілактичної медицини та вчених у галузі фармакогнозії припадає однакова кількість покажчиків — по 1,02 % (по 2 джерела, усього 4). Найменша частина видань присвячена вченим у галузі бальнеології та бальнеомікробіології; біохімії та імунології; неврології; патології, фізіології, авіаційної та космічної медицини; патологічної фізіології дихальної системи; патологічної фізіології та експериментальної онкології; технології ліків; у галузі управління та економіки фармації — по 0,51 % (по 1 джерелу, усього 8).

У свою чергу, за період 1885–1989 рр. найбільша кількість покажчиків присвячена вченим у галузі фізіології — 15,22 % (7 джерел з проаналізованих 46), у той час як доля видань, що висвітлюють професійні здобутки вчених-гігієністів; вчених у галузі патології, фізіології, авіаційної та космічної медицини; вчених у галузі патологічної фізіології та експериментальної онкології, становить по 2,17 % (3 джерела).

Серед видань 1990–2013 рр. значна частина присвячена вченим у галузі фармації та органічної хімії — 13,33 % (20 джерел), другу позицію займають покажчики вчених у галузі фізіології (6 %, 9 джерел), на третьому місці — покажчики вчених-гігієністів (2,67 %, 4 джерела), на четвертому — покажчики вчених у галузі профілактичної медицини та вчених у галузі фармакогнозії (по 1,33 %, тобто по 2 джерела, усього 4). Найменша кількість видань 1990–2013 рр. присвячена здобуткам вчених у галузі бальнеології та бальнеомікробіології; біохімії та імунології; неврології; патологічної фізіології дихальної системи; технології ліків; у галузі управління та економіки фармації — по 0,67 % (по 1 джерелу, усього 6) (Таблиця 1), що значною мірою відповідає загальним показникам 1885–2013 рр.

Передумовою активізації біобібліографічних розвідок у галузі фармації та органічної хімії наприкінці ХХ ст. стало започаткування у 1995 р. Українською фармацевтичною академією (нині — Національний фармацевтичний університет) галузевої наукової серії «Вчені-фармації» з виданням персонального бібліографічного покажчика, присвяченого ректору вищого навчального закладу, доктору фармацевтичних наук (1977), доктору хімічних наук (1990), професору, члену-кореспонденту НАН України (1997) Валентину Петровичу Черних.

Другу категорію, що визначає напрямки професійної практичної діяльності діячів медичної галузі, представляють наступні тематичні рубрики: хірурги — 13,71 % (27 джерел); фармацевти — 13,2 % (26 джерел); фізіологи — 6,09 % (12 джерел); терапевти — 4,06 % (8 джерел); анатоми, гігієністи, урологи — по 3,55 % (по 7 джерел, усього 21); фармакологи — 3,05 % (6 джерел); офтальмологи та патофізіологи — по 2,54 % (по 5 джерел, усього 10); акушери-гінекологи, кардіологи, онкологи, ортопеди та стоматологи — по 2,03 % (по 4 джерела, усього 20); імунологи, отоларингологи та патологоанатоми — по 1,52 % (по 3 джерела, усього 9); бактеріологи, бальнеологи, інфекціоністи, неврологи, нейрохірурги, нефрологи, психіатри та фтизіатри — по 1,02 % (по 2 джерела, усього 16); андрологи, венерологи, гастроентерологи, кріобіологи, кріомедики, нейрофізіологи, паразитологи, педіатри, пульмонологи та фітотера-

Таблиця 1. Співвідношення кількості бібліографічних покажчиків 1885–1989 рр. та 1990–2013 рр. за галузями наукових медичних знань

Галузь знань	Кількість покажчиків 1885–1989 рр. у відсотках			Кількість покажчиків 1990–2013 рр. у відсотках		
	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	одиниць	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	одиниць
Вчені у галузі фармації та органічної хімії	—	—	—	10,15%	13,33%	20
Вчені у галузі профілактичної медицини	—	—	—	1,02%	1,33%	2
Вчені у галузі фармакології	—	—	—	1,02%	1,33%	2
Вчені у галузі фізіології	3,55%	15,2%	7	4,57%	6%	9
Вчені-гігієністи	0,51%	2,2%	1	2,03%	2,67%	4
Галузі, до яких відноситься по одному виданню	1,02%	4,35%	2	3,05%	4%	6

певти — по 0,51 % (по 1 джерелу, усього 10). У межах другої категорії також виокремлено дві узагальнюючі тематичні рубрики: лікарі — 23,86 % (47 джерел) та медики — 8,63 % (17 джерел).

Видання 1885–1989 рр., у свою чергу, представлені тематичними рубриками: хірурги — 13,04 % (6 джерел); фізіологи, терапевти, анатоми, офтальмологи, патофізіологи — по 8,7 % (по 4 джерела, усього 20); кардіологи — 4,35 % (2 джерела); гігієністи, акушери-гінекологи, онкологи, імунологи, отоларингологи, патологоанатоми, психіатри та нейрофізіологи — по 2,17 % (по 1 джерелу, усього 8). На долю узагальнюючих рубрик припадає ще майже третина проаналізованих видань: лікарі — 19,57 % (9 джерел) та медики — 8,7 % (4 джерела).

За період 1990–2013 рр. персональні бібліографічні показники поділяються на рубрики: фармацевти — 17,33 % (26 джерел); хірурги — 14 % (21 джерело); фізіологи — 5,33 % (8 джерел); урологи — 4,67 % (7 джерел); гігієністи та фармакологи — по 4 % (по 6 джерел, усього 12); ортопеди та стоматологи — по 2,67 % (по 4 джерела, усього 8); терапевти, анатоми, акушери-гінекологи та онкологи — по 2 % (по 3 джерела, усього 12); кардіологи, імунологи, отоларингологи, патологоанатоми, бактеріологи, бальнеологи, інфекціоністи, нейрохірурги, нефрологи та фтизіатри — по 1,33 % (по 2 джерела, усього 20); офтальмологи, патофізіологи, неврологи, психіатри, андрологи, венерологи, гастроентерологи, кріобіологи, кріомедики, паразитологи, педіатри, пульмонологи та фітотерапевти — 0,67 % (по 1 джерелу, усього 13). Серед узагальнюючих тематичних рубрик: 24,67 % (37 джерел) присвячені лікарям, 8,67 % (13 джерел) — медикам (Таблиця 2).

Як вже було зазначено, починаючи з 90-х років ХХ ст. спостерігається інтенсифікація галузевих бібліографічних досліджень, що висвітлюють здобутки і досягнення вітчизняних фармацевтів і фармакологів. У той же час традиційно зберігається інтерес до життя та діяльності провідних лікарів-хірургів, імена яких широко відомі не лише в Україні, а й поза її межами, оскільки вони зробили значний внесок у розвиток і становлення світової хірургії і одержали визнання міжнародної медичної спільноти. Найяскравіше це ілюструють персональні бібліографічні видання, присвячені видатному хірургу, медику-патологу, педагогу, просвітителю-демократу, громадському діячу, основоположнику воєнно-польової хірургії та хірургічної анатомії, професору і керівнику Інституту практичної анатомії Петербурзької медико-хірургічної академії, діячу народної освіти в Російській імперії, у тому числі й на українських землях, одному з реформаторів системи освіти Миколі Івановичу Пирогову.

Таблиця 2. Співвідношення кількості бібліографічних покажчиків 1885–1989 рр. та 1990–2013 рр. за напрямками практичної діяльності

Напрямки практичної діяльності	Кількість покажчиків 1885–1989 рр. у відсотках				Кількість покажчиків 1990–2013 рр. у відсотках			
	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки		щодо кількості видань за визначений період		по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки		по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	
	3,05%	13,04%	—	—	10,66%	14%	4%	17,33%
Хірурги	—	8,7%	—	—	4,06%	5,33%	—	—
Фармакологи	—	—	—	—	—	—	—	—
Фармацевти	—	—	—	—	—	—	—	—
Фізіологи	2,03%	8,7%	—	—	4,06%	5,33%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані сімома покажчиками	4,57%	19,6%	—	—	9,64%	12,67%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані п'ятьма покажчиками	4,06%	17,4%	—	—	1,02%	1,33%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані чотирма покажчиками	2,03%	8,7%	—	—	8,12%	10,67%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані трьома покажчиками	1,52%	6,52%	—	—	3,05%	4%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані двома покажчиками	0,51%	2,17%	—	—	6,6%	8,67%	—	—
Спеціалізації, репрезентовані одним покажчиком	0,51%	2,17%	—	—	5,08%	6,67%	—	—

У межах третьої категорії персональні покажчики класифікуються відповідно до наукового ступеня діяча: переважна більшість видань присвячена докторам медичних наук — 50,25 % (99 джерел), у той час як докторам медицини — 11,68 % (23 джерела), докторам фармацевтичних наук — 8,63 % (17 джерел) і докторам біологічних наук — лише 5,08 % (10 джерел).

Покажчики 1885–1989 рр., у свою чергу, відображають головним чином досягнення докторів медицини — 36,96 % (17 джерел), докторів медичних наук — 26,09 % (12 джерел) та докторів біологічних наук — 13,04 % (6 джерел).

Персональні видання 1990–2013 рр. висвітлюють здебільшого діяльність докторів медичних наук — 58 % (87 джерел), докторів фармацевтичних наук — 11,33 % (17 джерел), докторів медицини — 4 % (6 джерел) та докторів біологічних наук — 2,67 % (4 джерела) (Таблиця 3).

Виходячи з вищезазначеного, у період 1990–2013 рр. спостерігається зростання кількості біобібліографічних досліджень, присвячених докторам медичних наук, по відношенню до досліджень життя і діяльності докторів медицини. Головним чином це обумовлено запровадженням у 1934 р. у СРСР, зокрема й в УРСР, вченого (з 1992 р. — наукового) ступеня доктора наук, що присуджується особам, які мають вищу освіту, глибокі фахові знання, значні досягнення в певній галузі науки та захистили відповідну дисертацію [10], і відповідною зміною формулювання вищого вченого ступеня у галузі медичних наук «доктор медицини» на «доктор медичних наук» з фактичним збереженням його змістового наповнення. Зокрема, пункт 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, визначає, що науковий ступінь доктора медичних наук може бути присуджений здобувачу, який має науковий ступінь кандидата наук у медичній галузі, докторська дисертація якого містить наукові положення на науково обґрунтовані результати у відповідній галузі науки, що розв’язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб’єктом авторського права [7].

Четверта категорія проаналізованих документів виокремлює покажчики відповідно до почесного звання видатного представника медичної науки та галузі охорони здоров’я, результати діяльності якого репрезентовано: майже десята частина висвітлює здобутки академіків АМН (НАМН) УРСР (України) — 9,64 % (19 джерел), у той час як академіків АМН СРСР — 7,11 % (14 джерел), членів-кореспондентів АМН України — 5,08 % (10 джерел), заслужених лікарів України та членів-кореспондентів АМН СРСР — по 1,02 %

Таблиця 3. Співвідношення кількості бібліографічних покажчиків 1885–1989 рр. та 1990–2013 рр. залежно від наукового ступеня діяча галузі медицини

Науковий ступінь	Кількість покажчиків 1885–1989 рр. у відсотках			Кількість покажчиків 1990–2013 рр. у відсотках		
	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 рр.	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	одиниць	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 рр.	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	одиниць
Доктори біологічних наук	3,05%	13,04%	6	2,03%	2,67%	4
Доктори медицини	8,63%	36,96%	17	3,05%	4%	6
Доктори медичних наук	6,09%	26,09%	12	44,16%	58%	87
Доктори фармацевтичних наук	—	—	—	8,63%	11,33%	17

(по 2 джерела, усього 4), члену-кореспонденту РАМН — 0,51 % (1 джерело).

Зокрема, видання 1885–1989 рр. присвячені здебільшого академікам АМН СРСР — 28,26 % (13 джерел), у той час як на долю академіків АМН УРСР припадає лише 8,7 % (4 джерела).

Серед персональних бібліографічних показників 1990–2013 рр. здобутки академіків АМН (НАМН) УРСР (України) репрезентують 10 % (15 джерел), членів-кореспондентів АМН України — 6,67 % (10 джерел), заслужених лікарів та членів-кореспондентів АМН СРСР — по 1,33 % (по 2 джерела, усього 4), академіків АМН СРСР та членів-кореспондентів РАМН — по 0,67 % (по 1 джерелу, усього 2) (Таблиця 4).

Цілком закономірно, що наприкінці ХХ ст., зі становленням і розвитком незалежної України, активізувалися біобібліографічні дослідження про академіків та членів-кореспондентів АМН УРСР, а згодом і НАМН України. Інтерес до представників медичної академічної спільноти обумовлений неординарністю цих осіб, здатних збагатити медичну науку новими досягненнями і відкриттями шляхом здійснення наукових досліджень і сприяння подальшому практичному впровадженню їх результатів, а також проведенням роботи, спрямованої на підготовку і підвищення кваліфікації наукових кадрів, і які особистим прикладом сприяють підвищенню авторитету НАМН України та престижу наукової діяльності в цілому. Адже відповідно до 5 пункту Статуту НАМН України, затвердженого Загальними зборами НАМН України 05 квітня 2016 р. та зареєстрованого наказом Міністерства юстиції України від 27 липня 2016 р. № 2333/5, дійсними членами (академіками) НАМН України обираються члени-кореспонденти НАМН та НАН України, які створили визнані вітчизняною та світовою науковою спільнотою наукові школи, запропонували підхід до розв'язання наукових проблем, що мають велике теоретичне чи практичне значення, проводять активну науково-громадську діяльність. У свою чергу, членами-кореспондентами НАМН України обираються доктори наук, які мають визнаний вітчизняною та світовою науковою спільнотою науковий доробок, розв'язали наукову проблему, що має вагомое теоретичне чи практичне значення, проводять активну наукову і громадську діяльність [8].

Проаналізовані видання за період 1885–2013 рр. присвячені професійним здобуткам і науковим досягненням 156 видатних представників медичної сфери діяльності. Зокрема, 5 джерел присвячено М. І. Пирогову. Менша частка видань присвячена вченому-патолофізіологу, громадському і державному діячу, професору, доктору ме-

Таблиця 4. Співвідношення кількості бібліографічних покажчиків 1885–1989 рр. та 1990–2013 рр. залежно від почесного звання представника медичної сфери діяльності

Почесне звання	Кількість покажчиків 1885–1989 рр.			Кількість покажчиків 1990–2013 рр.		
	у відсотках		одиниць	у відсотках		одиниць
	по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період		по відношенню до загальної кількості видань за 1885–2013 роки	по відношенню до загальної кількості видань за визначений період	
Академіки АМН (НАМН) УРСР (України)	2,03%	8,7%	4	7,61%	10%	15
Академіки АМН СРСР	6,6%	28,26%	13	0,51%	0,67%	1
Заслужені лікарі України	—	—	—	1,02%	1,33%	2
Члени-кореспонденти АМН СРСР	—	—	—	1,02%	1,33%	2
Члени-кореспонденти АМН України	—	—	—	5,08%	6,67%	10
Члени-кореспонденти РАМН	—	—	—	0,51%	0,67%	1

дицини (1909), академіку ВУАН (1929), АН СРСР (1932), АМН СРСР (1944) і президенту АН УРСР (1930–1946), віце-президенту АН СРСР (1942) Олександрю Олександровичу Богомольцю та біохіміку, доктору біологічних наук, президенту АН УРСР, професору, академіку ВУАН (1929), АН СРСР (1942), АМН СРСР (1944) Олександрю Володимировичу Палладіну — по 4 джерела.

По 3 покажчика присвячено : епідеміологу, мікробіологу, доктору медицини (1908), професору, академіку ВУАН (1922), президенту ВУАН (1928–1929), академіку АН СРСР (1929) Данилу Кириловичу Заболотному; вченому у галузі медичної інформатики, доктору медичних наук (1973), професору, заслуженому діячу науки і техніки України Озару Петровичу Мінцеру; доктору фармацевтичних наук (1984), професору, заслуженому винахіднику СРСР, заслуженому діячу науки і техніки України Олександрю Івановичу Тихонову; вченому-офтальмологу, доктору медицини (1908), професору, академіку АН УРСР (1939), АМН СРСР (1944) Володимирю Петровичу Філатову; вченому у галузі фармації та органічної хімії В. П. Черних.

Зазначені бібліографічні розвідки були підготовлені переважно в межах започаткованих у другій половині ХХ ст. біобібліографічних серій, присвячених діяльності провідних вітчизняних учених. Зокрема, відповідно до постанови Президії АН УРСР від 1956 р. про видання серії «Вчені Української РСР» і завдяки старанням фахівців ДПБ УРСР (нині НБУВ) світ побачили персональні бібліографічні покажчики О. О. Богомольця, О. В. Палладіна, Д. К. Заболотного. У межах заснованої у 1968 р. видавництвом «Наукова думка» іншої загальнонаукової серії «Біобібліографія вчених Української РСР» (від 1992 р. — «Біобібліографія вчених України»), однієї з найдавніших і найчисленніших загальнонаукових книжкових серій, що висвітлює внесок учених НАН України у розвиток вітчизняної і світової науки [14, с. 20–21], було опубліковано біобібліографічні матеріали про О. О. Богомольця.

Серед проаналізованих видань 21 джерело (21,32 %) репрезентують здобутки осіб, яким присвячено по 2 покажчика в межах визначеного хронологічного періоду. Решта 127 джерел (64,47 %) становлять видання, що висвітлюють досягнення осіб, яким присвячено по 1 персональному бібліографічному покажчику.

У свою чергу, в межах 1885–1989 рр. доля персональних бібліографічних покажчиків осіб, яким присвячено по 4 видання, становить 17,39 % (8 джерел); по 3 та 2 видання — по 13,04 % (по 2 та 3 джерела, відповідно, усього 12). Переважна більшість покажчиків висвітлюють наукові досягнення діячів медичної галузі, яким присвячено по 1 виданню — 56,52 % (26 джерел).

За період 1990–2013 рр. частка видань про осіб, професійні здобутки яких знайшли відображення у 3 показниках, становить лише 8 % (12 джерел) від загальної кількості проаналізованих джерел у визначених хронологічних межах; у той час як доля видань, що репрезентують досягнення осіб, яким присвячено по 2 показника, зросла до 18,67 % (28 джерел).

Таким чином, незважаючи на якісні зміни в складі документного масиву, результати хронологічно-статистичного зіставлення констатують збереження кількісних показників видань, присвячених особам, результати професійної діяльності яких є об'єктом кількох окремих наукових бібліографічних досліджень, в межах четвертої частини від загальної кількості проаналізованих документів. У той же час кількість джерел, що репрезентують здобутки осіб, яким присвячено по 1 показнику, на кінець ХХ – початок ХХІ ст. зросла до 73,33 % (110 джерел).

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що найбільша кількість біобібліографічних показників діячів медичної галузі серед представлених у БД «Джерела» присвячена висвітленню досягнень вітчизняної медицини у галузях фармації, органічної хімії та фізіології, що головним чином пов'язано із започаткуванням у 90-х роках ХХ ст. відповідної вузькоспеціалізованої галузевої наукової серії. Серед представлених напрямків професійної практичної діяльності фармацевти та фізіологи також займають одні з провідних позицій, проте з незначною перевагою лідером в цій категорії є хірурги, адже імена їх найвидатніших представників широко відомі не лише вітчизняній медичній спільноті, а й одержали міжнародне визнання.

Окрім того, переважна більшість з розглянутих видань присвячена докторам медичних наук, які досягнули науково обґрунтованих результатів і сприяли розв'язанню важливих наукових або науково-прикладних проблем медичної галузі науки. Майже десята частина біобібліографічних показників висвітлює здобутки академіків НАМН України, які зробили вагомий внесок у розвиток медичної науки, у тому числі в частині підготовки наукових кадрів відповідної кваліфікації.

Проаналізовані персональні бібліографічні показники 1885–2013 рр., представлені в базі даних «Джерела української біографістики» науково-інформаційного проекту «Український національний біографічний архів», висвітлюють професійні здобутки і наукові досягнення понад півтори сотні знаних представників вітчизняної медицини, документовані відомості про яких можуть стати основою для подальших досліджень у царині історії медичної науки.

1. *Любовець Н. І.* Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства [Текст] / Н. І. Любовець // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 359–376.
2. *Ляшко С. М.* Джерельна база біографічних досліджень: загальне і особливе [Текст] / С. М. Ляшко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – Київ, 2011. – Вип. 8. – С. 27–50.
3. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2010. – 288 с.
4. *Муріна С. В.* Енциклопедичні видання як джерело формування Українського національного біографічного архіву (на прикладі Радянської енциклопедії історії України та Енциклопедії історії України) [Текст] / С. В. Муріна // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 392–405.
5. *Наукові роботи Т. Г. Яновського.* – [Б. м. і р.]. — С. IX–XIV. – Вирізка.
6. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія [Текст] / В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 520 с.
7. *Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 // Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України] / Прогр.-техн. підтримка. – Упр. Комп'ютеризов. систем. – Електрон. текс. дані. – [Київ], 1994–2016. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-p/card6#Public>. – Назва з титул. екрана. – Опис засн. на версії, датов.: 06.09.2016.
8. *Статут Національної академії медичних наук України* [Електронний ресурс]. – Затв. Загальн. зборами Нац. акад. мед. наук України 05 квіт. 2016 р. ; зареєстр. М-вом юстиції України 27 лип. 2016 р., наказ № 2333/5. – Електрон. дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу : <http://www.amnu.gov.ua/content/11/statutn/documenti/1/1/>. – Назва з титул. екрана. – ДК 0202013.
9. *Український національний біографічний архів* [Електронний ресурс] : науково-інформаційний проект Інституту біографічних досліджень НБУВ / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу : <http://biography.nbuv.gov.ua/>. – Назва з титул. екрана.
10. *Усенко І. Б.* Доктор наук [Текст] [Текст] / І. Б. Усенко // Енцикл. сучасної України. – Київ, 2008. – Т. 8. – С. 202.

11. Філіппова Н. П. Біобібліографічні покажчики діячів медичної галузі 1885–1989 років у структурі бази даних «Джерела української біографістики» «Українського національного біографічного архіву» [Текст] / Н. Філіппова // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практич. конф. «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття». – Одеса, 2016. – С. 140–143.
12. Яценко О. М. Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотечний вісник. – 2014. – № 5. – С. 24–29.
13. Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) [Текст] / О. М. Яценко, Н. І. Любовець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. В. І. Попик (голова) [та ін.]. – Київ, 2015. – 469 с. – (Сер. «Джерела укр. біографістики» ; вип. 3).
14. Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні покажчики: особливості, розвиток та сучасний стан [Текст] / О. М. Яценко // Укр. персональні бібліограф. покажчики (1856–2013). – Київ, 2015. – С. 12–33.

REFERENCES

1. Lyubovets, N. I. (2015). *Memuarnyi potentsial resursiv bibliotечноho kraieznavstva* [Memoir potential of the librarian local history resources]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 12, pp. 359–376). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
2. Lyashko, S. M. (2011). *Dzherelna baza biohrafichnykh doslidzhen: zahalne i osoblyve* [The source database of the biographical researches: general and special features]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 8, pp. 27–50). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
3. Lyashko, S. M. (2010). *Ukrainski biohrafichni dovidkovi vydannia XIX–XX stolittia: istorychni ta teoretyko-metodychni zasady* [Ukrainian biographical reference works of the XIX–XX century: historical, theoretical and methodological foundations]. Zaporizhia: Dyke Pole. [in Ukrainian].
4. Murina, S. V. (2015). *Entsyklopedychni vydannia yak dzherelo formuvannia Ukrainskoho natsionalnoho biohrafichnoho arkhivu (na prykladi Radianskoi entsyklopedii istorii Ukrainy ta Entsyklopedii istorii Ukrainy)* [Encyclopedic editions as a source of formation of the Ukrainian national biographical archive (by the example of the Soviet Encyclopedia of History of Ukraine and the Encyclopedia of

- History of Ukraine)]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 12, pp. 392–405). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
5. *Naukovi roboty T. H. Yanovskoho* [The scientific papers of T. H. Yanovskiy]. (pp. IX–XIV). [in Ukrainian].
  6. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoï biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
  7. Pro zatverdzhennia Poriadku prysudzhennia naukovykh stupe-
niv [On approval of awarding degrees]. Kabinet Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine]. Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-n/card6#Public>. [in Ukrainian].
  8. Statut Natsionalnoi akademii medychnykh nauk Ukrainy [Statute of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine]. Access mode: <http://www.amnu.gov.ua/content/11/statutn/documenti/1/1>. [in Ukrainian].
  9. *Ukrainskyi natsionalnyi biohrafichnyi arkhiv* [Ukrainian national biographical archive]. *Instytut biohrafichnykh doslidzhen NBUV* [Institute of biographical research of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Access mode: <http://biography.nbu.gov.ua>. [in Ukrainian].
  10. Usenko, I. B. (2008) *Doktor nauk* [Doctor of science]. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of modern Ukraine]. (Vol. 8, p. 202). Kyiv. [in Ukrainian].
  11. Filippova, N. P. (2016). *Biobibliohrafichni pokazhchyky diiachiv medychnoi haluzi 1885–1989 rokiv u strukturi bazy danykh “Dzherela ukrainskoi biohrafistyky” “Ukrainskoho natsionalnoho biohrafichnoho arkhivu”* [The healthcare industry figures’ biobibliographies of 1885–1989 in the structure of the “Ukrainian biographical sources” database of the scientific-information project “Ukrainian national biographical archive”]. In Proceedings of the IX International Science and Practice Conference *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia* [Informational education and professional-communicative technologies of XXI century]. Odessa, September 8–9. 2016 (pp. 140–143). Odessa: Simon. [in Ukrainian].
  12. Yatsenko, O. M. (2014). *Personalna bibliohrafiia, biobibliohrafiia: terminolohichniy analiz* [Personal bibliography, biobibliography: terminological analysis]. In *Bibliotechnyi visnyk* [Library Journal]. (Vol. 5, pp. 24–29). [in Ukrainian].

13. Yatsenko, O. M. & Lyubovets, N. I (2015). *Ukrainski personalni bibliohrafichni pokazhchyky (1856–2013)* [Ukrainian personal bibliographies (1856–2013)]. (Vol. 3: Sources of Ukrainian biography science). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
14. Yatsenko, O. M. (2015) *Ukrainski personalni bibliohrafichni pokazhchyky: osoblyvosti, rozvytok ta suchasnyi stan* [Ukrainian personal bibliographies, features, development and current status]. In *Ukrainski personalni bibliohrafichni pokazhchyky (1856–2013)* [Ukrainian personal bibliographies (1856–2013)]. (Vol. 3: Sources of Ukrainian biography science, pp. 12–33). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Значення персональних бібліографічних покажчиків діячів медичної галузі у висвітленні досягнень вітчизняної медицини.

Філіппова Н. П., молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 325–344.

У статті розглядаються персональні бібліографічні покажчики діячів вітчизняної медичної галузі, представлені в базі даних «Джерела української біографістики» науково-інформаційного проекту «Український національний біографічний архів». Видання 1885–2013 рр. проаналізовано за галузями наукових медичних знань, за спеціалізаціями професійної практичної діяльності, за науковими ступеннями та за почесними званнями видатних представників сфери охорони здоров'я, основні віхи життя та діяльності яких вони репрезентують. Зазначено, що покажчики переважно присвячені найяскравішим представникам медичної галузі, які зробили вагомий внесок у розвиток медичної науки і сприяли розв'язанню важливих наукових або науково-прикладних проблем. Висвітлюючи досягнення вітчизняної медицини, біобібліографічні матеріали засвідчують зростання інтересу до представників медичної сфери і є невід'ємною складовою джерельної бази досліджень історії медичної науки.

Ключові слова: персональні бібліографічні покажчики, біобібліографія, медична галузь, вітчизняна медицина.

The meaning of the personal bibliographies of medical industry figures in highlighting the achievements of national medicine.

Filippova N. P., junior researcher at the Institute of biographical research NBUV (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 14. – P. 325–344.

The article deals with the personal bibliographies of national medical industry figures, that are presented in the «Ukrainian biographical sources» database of the scientific-information project «Ukrainian national biographical archive». The publications of 1885–2013 are analyzed by the industries of scientific medical knowledge, of professional practical activities specializations, of scientific degrees and of honorary titles for prominent representatives of the health sector, whose major milestones of life and activities are submitted. Generally, the bibliographies are devoted to the healthcare industry's most prominent representatives, who have made outstanding contributions to the development of medical science and collaborate on solving important scientific or applied scientific problems. The bibliography materials highlight the achievements of national medicine, approve the increasing interest to the medical sphere members and are an integral part of the research sources of the medical science history.

Keywords: personal bibliographies, biobibliography, medical industry, national medical industry.

Значение персональных библиографических указателей деятелей медицинской отрасли в освещении достижений отечественной медицины.

Филиппова Н. П., младший научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 325–344.

В статье рассматриваются персональные библиографические указатели деятелей отечественной медицинской отрасли, представленные в базе данных «Источники украинской биографистики» научно-информационного проекта «Украинский национальный библиографический архив». Издания 1885–2013 гг. проанализированы по отраслям научных медицинских знаний, по специализациям профессиональной практической деятельности, по научным степеням и по почетным званиям выдающихся представителей сферы здравоохранения, основные вехи жизни и творчества которых они представляют. Отмечено, что указатели преимущественно посвящены наиболее ярким представителям медицинской отрасли, которые сделали значительный вклад в развитие медицинской науки и способствовали решению важных научных или научно-прикладных

проблем. Освещая достижения отечественной медицины, биобиблиографические материалы свидетельствуют о росте интереса к представителям медицинской сферы и являются неотъемлемой частью базы источников научных исследований истории медицинской науки.

Ключевые слова: персональные библиографические указатели, биобиблиография, медицинская отрасль, отечественная медицина.

БІБЛІОГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

БІОГРАФІКА, БІОБІБЛІОГРАФІЯ ТА БІОГРАФІСТИКА В НАУКОВО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Секція Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.)

6 жовтня 2016 року як один із заходів Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» відбулося засідання Секції 5 «Біографіка, біобібліографія та біографістика в науково-комунікаційному просторі незалежної України», яку організував Інститут біографічних досліджень НБУВ. До програми роботи Секції було включено 27 доповідей і повідомлень науковців, бібліотечних фахівців, викладачів середніх і вищих навчальних закладів із різних міст України та зарубіжжя — співробітників НБУВ, Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Бібліотеки Латвійського університету (Рига), Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Національного університету біоресурсів та природокористування України (Київ), Української академії друкарства (Львів), Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (Дніпро), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеського національного морського університету та ін. У засіданні також взяли участь зацікавлені її тематикою працівники Національної парламентської бібліотеки України, Національної бібліотеки України для дітей, бібліотеки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, наукової бібліотеки Національного авіаційного університету.

Секційне засідання відкрив генеральний директор НБУВ, директор Інституту біографічних досліджень, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор **Володимир Іванович Попик**, який, зокрема, зазначив, що широка тематика секції обумовлена назрілою необхідністю з висоти набутого впродовж останніх десятиліть теоретичного, методичного та практичного досвіду осмислити сучасний стан і основні тенденції розвитку наукових біографічних досліджень, літературно-біографічної творчості та біографічно-інформаційної справи в Україні; окреслити коло проблем, які залишаються неопрацьованими або які тільки-но починають усвідомлюватися фахівцями; визначити пріоритети, на які необхідно спрямувати дослідницькі зусилля; нарешті, розібратися у самому науковому інструментарії нашого «цеху», зрозуміти, наскільки він відповідає завданням постановки та вирішення актуальних для біографістів і бібліографів проблем. Тематика виступів на біографічних секціях наших щорічних конференцій та на Біографічних читаннях наочно показує, що постановка нових дослідницьких питань завжди тісно переплітається з результатами досліджень щодо окремих постатей. Напевне, всьому своє місце, але призначення академічної науки, академічних конференцій полягає у тому, щоб торувати нові шляхи всій вітчизняній науці, ставити нові проблеми, пропонувати нові методологічні та методичні підходи. Напрацювання вітчизняної біографістики необхідні найперше українським дослідникам-біографістам та бібліотекам, яким належить важлива роль у формуванні єдиного дослідницького та інформаційного простору в галузі біографіки. Цей простір — як колективний портрет нашої нації (величезний ряд знакових імен, знайомий і зрозумілий нашим співгромадянам у всіх регіонах України) ми мусимо витворити спільними зусиллями, залучаючи як наукові дослідження, так і пропаганду. Йдеться про серйозну науково-методичну й організаційну підтримку. Для цього треба вивчати практику біографічно-інформаційної роботи, її досягнення та вузькі місця, аналізувати та пропагувати позитивний досвід.

Світлана Миколаївна Ляшко, провідний науковий співробітник ІБД НБУВ, кандидат історичних наук, у доповіді *«Бібліотечна біографіка: до проблеми термінології»* засновувалася на тому, що з розвитком теорії біографістики органічно пов'язана проблема біографічної термінології. Короткий перелік галузевих визначень («бібліотечна біографіка», «музична біографіка», «літературна біографіка» тощо), що з'явилися в сучасній історико-біографічній практиці, а також спроба дослідників наповнити їх змістом дають змогу поставити питання про існування проблеми, яку можна сформулювати так: об-

ґрунтування необмеженої кількості галузевих біографік/біографістик або виокремлення галузевої біографіки/біографістики як одного із загальних напрямів. Один із шляхів вирішення проблеми полягає у родовидовому визначенні кожної конкретної галузі біографіки. Такий шлях має право на існування, але має сумні перспективи та вірогідність опинитися в методологічній пастці, в тому числі через неможливість методично забезпечити необмежену кількість галузей і сфер людської діяльності. На думку доповідача, відповідь на це питання потрібно шукати в розширенні способів пізнання, залученні сучасних методів дослідницької практики, стратегій, різноманітних джерел тощо.

Виступ С. М. Ляшко викликав дискусію, яка не залишила байдужим нікого з присутніх, оскільки зачепила нагальні питання, пов'язані як з теорією та методологією, так і з практикою біографічної справи. Як відгук прозвучали нові питання, були висловлені деякі пропозиції та сформульовані конкретні завдання, проблематика яких не лише дотична до актуальних розробок Інституту біографічних досліджень, а й цілком «вписується» в плани наукової роботи.

Доповідь *«Три жіночі біографії в інтер'єрі покоління шістдесятників»* Лариси Іванівни Буряк, провідного наукового співробітника ІБД НБУВ, доктора історичних наук, професора, була присвячена появі наративних портретів Михайлини Коцюбинської («Книга споминів», 2006), Алли Горської («Душа українського шістдесятництва», 2015), Ірини Жиленко («Homo feriens: спогади», 2011), які переконливо свідчать, що біографічний жанр взагалі й біографія жінок зокрема перебувають на вістрі інтересів сучасної вітчизняної гуманітаристики. Кожен із наративів — це полюс індивідуальності, унікальний синтез автобіографії та біографії, втілення присутності трьох талановитих представниць покоління шістдесятників у системі часових, світоглядних і культурних координат. У контексті біографічних студій жіноча біографія/автобіографія розглядається як концепт, своєрідна точка відліку, що не лише репрезентує постать жінки у повноті таланту і неординарності, а й дає ключ до більш повного розуміння епохи, дозволяє під іншим кутом зору аналізувати події, людей, їхні вчинки, актуалізує важливі методологічно-контекстуальні проблеми біографіки/біографістики.

Сидір Степанович Кіраль, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів та природокористування України, доктор філологічних наук, у доповіді *«Діяльність Трохима Зіньківського як бібліографа в контексті історії українського мовознавства»* торкнувся комплексу питань, що стосуються мови та нації в аспекті світобачення Т. Зіньківського, розглянувши їх на тлі національно-мовленневих процесів, що були

характерні для України наприкінці ХІХ ст. і спрямовували українську мову в русло загальноукраїнської єдності та європейської цивілізації. Доповідач наголосив, що Т. Зіньківський надавав особливого значення підготовці та виданню бібліографічних «галузових» покажчиків. У творчому доробку Т. Зіньківського в аспекті заявленої проблеми є, зокрема, рукопис «Библиографического указателя работ, имеющих отношение к малорусскому языку». У покажчику автор подав повний бібліографічний опис найбільш відомих пам'яток староукраїнської мови, а також праці слов'янських та інших європейських учених, у яких йдеться про українську мову. Короткі анотації до джерел свідчать, що Т. Зіньківський уважно їх простудіював, маючи намір підготувати анотований покажчик, аби донести до читача важливу й маловідому наукову інформацію, яка стосувалася питань походження української мови, її самостійності та місця серед слов'янських мов.

У своєму виступі «*Образ сучасника в дитячій книзі України (2010–2016 рр.)*» **Наталія Петрівна Марченко**, старший науковий співробітник ІБД НБУВ, кандидат історичних наук, наголосила, що покоління, яке вийшло на Майдан, витворило нову парадигму транслювання індивідуальних досвідів своїм наступникам. Відмовившись від лінійного викладу життєпису, від характеристик-«ярликів» і намагання ідеалізувати та романтизувати персонаж біографічної оповіді, новітні українські автори творять для дітей насамперед цікаві багатогранні персонажі, пафос представлення яких дитині полягає у їхній людяності, а не винятковості (скажімо, абетки-енциклопедії «Видавництва Старого Лева» про А. Шептицького (2015) та І. Франка (2016)). Також було вказано, що в дитяче читання активно входить герой-сучасник. Та якщо раніше йшлося про спортсмена, культурного діяча, вченого тощо, то останні кілька років набувають поширення оповіді про героїв Небесної сотні та учасників АТО.

Доцент Харківської державної академії дизайну і мистецтв, кандидат історичних наук **Валентина Теодорівна Петрикова**, розглядаючи «*Авторські концепції розвитку національної бібліографії в Україні*», відзначила, зокрема, що, базуючись на авторських концепціях вітчизняних бібліографознавців, як довершених усталених книгознавчих поглядів на бібліографію, в умовах сучасного методологічного напрацювання бібліографічної думки можливо створити уніфіковану парадигму відносно системного поняття «національна бібліографія України». При цьому постає проблема співвідношення авторських концепцій стосовно теоретичних, організаційно-управлінських, методичних питань бібліографії як феномену національної культурогенези. Визначення унікальності кожної авторської концепції вбачається досягти на рівні дослідження оригінальності сутнісних

трактовок поняття «національна бібліографія», ціннісних орієнтирів бібліографічної справи у просторі українського соціуму.

Тетяна Аркадіївна Приліпко, головний бібліограф науково-бібліографічного відділу Національної історичної бібліотеки України, у повідомленні *«Біобібліографічні посібники Національної історичної бібліотеки України»* висвітлила пріоритетні напрями діяльності Національної історичної бібліотеки України, серед яких — формування баз даних з історії України, а також персональних, укладання бібліографічних та біобібліографічних покажчиків, у тому числі спільно з Інститутом історії України. Окремо зупинилася Т. А. Приліпко на інформації про серію видань «Національна історична бібліотека в особах», що налічує вже вісім випусків, які присвячені внеску окремих працівників бібліотеки як у розвиток і діяльність НІБУ, так і всієї бібліотечної галузі країни.

Надія Іванівна Любовець, завідувач відділу ІБД НБУВ, кандидат історичних наук, у виступі *«Новітні видавничі серії українських мемуарів у контексті соціальних комунікацій»* відзначила, що сьогодні в Україні представлено лише шість серій цієї тематики, заснованих здебільшого видавництвами та громадськими організаціями, а саме: «Сучасна мемуаристика», «Мемуари і документи», «Мемуари», «Українські мемуари», «Мемуари. Щоденники», «Українська воєнна мемуаристика». З огляду на значення мемуарів в процесі національної історії та пам'яті доповідач звернула увагу на необхідність заснування окремої вузькоспеціальної академічної серії, присвяченої виключно мемуарам, до створення якої могли б долучатися всі академічні установи та вузи.

За браком часу не всі учасники засідання Секції змогли виступити, але їхні доповіді теж заслуговують на увагу, отже подаємо їх короткий виклад.

Сергій Миколайович Міщук, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, у доповіді *«Новітня регіональна біографіка на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України»* зазначив, що впродовж останніх років на веб-сайтах бібліотек в регіонах України поширилися тематичні історико-біографічні та біобібліографічні ресурси освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного характеру. Вони мають краєзнавчий характер, висвітлюють місцеву історію та представляють відомих і незаслужено забутих земляків. Варто відзначити веб-сайти таких обласних універсальних наукових бібліотек, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Миколаївська, Херсонська, Кіровоградська та ін., котрі регулярно

оновлюють оригінальні дослідницькі біографічні матеріали та біобібліографію.

У доповіді кандидата історичних наук, завідувача відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ **Олега Миколайовича Яценка** *«Вітчизняна наукова періодика як джерело формування „Українського національного біографічного архіву”*» представлено результати аналізу фрагмента української сучасної наукової періодики на наявність публікацій про життєвий і творчий шлях наших співвітчизників. Окреме місце приділено вивченню проблеми виявлення біографічного матеріалу із загального масиву репертуару вітчизняної наукової періодики. Запропоновано технологічні рішення поповнення електронного УНБА біографічною інформацією з ресурсу НБУВ «Наукова періодика України».

Завідувач відділу бібліографічної та довідково-інформаційної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного **Дмитро Олександрович Мироненко**, висвітлюючи *«Діяльність перших дійсних членів Академії архітектури УРСР в контексті розвитку архітектури першої половини ХХ ст.»*, коротко зупинився на історії створення самої Академії та детально розкрив життєвий і творчий шлях перших осіб української архітектури. Прекрасні організатори, науковці та знавці в галузях архітектури, містобудування, будівництва, скульптури, вони, зокрема, спромоглися за короткий термін виконати надзвичайно важке завдання з відбудови багатьох зруйнованих у роки Другої світової війни населених пунктів України.

Олександр Євгенович Музичко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, підготував доповідь *«Конструювання образу постатей світової історії в історіографічному процесі на території Південної України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)»*. Вказавши на провінційний рівень розвитку історіографії на півдні України в означений період, перевагу у ній краєзнавчих, локальних, дрібних сюжетів та суто джерельних публікацій, доповідач відзначив, що попри ці обставини можна простежити традицію вивчення та популяризації видатних постатей світової історії. За нечисленними винятками, панував віроповідданський дискурс, підсилений ювілейними подіями, — йшлося про верховних правителів Російської імперії. Низка праць була присвячена візантійським імператорам та діячам релігії. З іншого боку, багато уваги приділялося бунтівникам: Я. Гусу, Ж. Кальвіну, Д. Гарібальді, Д. Бруно.

Олена Валентинівна Бугасва, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, у доповіді *«Українська мистецька біографіка у фондах Української бібліотеки м. Стемфорд (США): сучасні науково-комунікаційні аспекти дослідження архівів української діаспори»* повідомила, що у фондах Української бібліотеки м. Стемфорд зберігається багато цінних з біографічної точки зору документів українських митців — архіви, книжкові і нотні зібрання, документи різних культурно-мистецьких організацій, наукових інституцій, творчих об'єднань, які висвітлюють історію життя і діяльності наших співвітчизників за кордоном, формат їхнього професійного і особистого спілкування, традиції розвитку українського мистецтва на інонаціональному культурному ґрунті. О. В. Бугасва наголосила: нині для дослідників-біографістів самостійну цінність має не тільки доступ, а й сама презентація інформації про місце зберігання того чи іншого мистецького архіву в цілісності його складу та змісту.

У доповіді **Юлії Вікторівни Вернік**, наукового співробітника відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Особливості функціонування віртуальної спільноти українських біографістів у соціальних мережах»* зазначається, що створена у мережі FB спільнота українських біографістів має на меті суттєво підвищити рівень біографічних досліджень у сучасній Україні, оскільки переважна частина документів джерельної бази, а також більшість дослідників-біографістів і краєзнавців знаходяться саме в регіонах. За наявності спільної мети, активності та злагодженої взаємодії учасників така спільнота має стати діючою складовою українського науково-гуманітарного простору. В її межах стає можливим вирішення багатьох сьогоденних задач у галузі біографістики, зокрема пошуку, обробки та аналізу зібраного біографічного матеріалу сучасними засобами.

Світлана Вікторівна Муріна, молодший науковий співробітник відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ, підготувала повідомлення *«Сайти польських регіональних публічних бібліотек: структура та модель представлення біографічної інформації»*. Аналіз веб-сайтів 18 регіональних публічних бібліотек Польщі показав, що більшість із них не тільки має електронні каталоги, а й займається оцифруванням власних матеріалів та випуском інформаційних бюлетенів, зокрема й біографічного спрямування. Доповідач дійшла висновку, що розглянуті сайти можуть бути важливим джерелом наповнення УНБА; доцільними також можна вважати взаємний обмін

біографічною інформацією та активну співпрацю в інформаційній і технологічній площині.

У повідомленні *«Сучасна вітчизняна біографічна періодика у фондах НБУВ»* молодшого наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Тетяни Володимирівни Котлярової** було схарактеризовано кілька газетних і журнальних видань, які можна назвати біографічними. Як правило, це російськомовні, за цільовим призначенням популярні видання, в яких переважають постаті загальносвітового значення — у кращому випадку, у гіршому — діячі російської історії та культури. Зроблено висновок про те, що питання національного відродження поки що не знаходить активного відгуку на рівні масового читача.

Бібліотекар Національної наукової медичної бібліотеки України **Аліна Миколаївна Кобизька** у повідомленні *«Медична біографістика у діяльності Національної наукової медичної бібліотеки України»* розкрила внесок ННМБУ у скарбницю біобібліографічних напрацювань бібліотек медичної мережі. Зокрема, йшлося про створення циклу біобібліографічних словників під узагальненою назвою «Медицина в Україні» в серії «Медична біографістика», які загалом містять уже понад 1000 персоналій видатних медиків ХІХ — початку ХХ ст., чий імена пов'язані з Україною. На відміну від багатьох біографічних досліджень, які надають перевагу вже відомим в історії особистостям, ця серія вирізняється своїм прагненням до висвітлення також малодосліджених біографій лікарів, стаючи чи не єдиним джерелом інформації про них.

Наталія Павлівна Філіппова, молодший науковий співробітник відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ, у повідомленні *«Репрезентація персональних бібліографічних покажчиків діячів медичної галузі в базі даних „Джерела української біографістики” „Українського національного біографічного архіву” (1990–2013 рр.)»* дійшла висновку, що попри досить невелику кількість біобібліографічних покажчиків діячів медичної науки серед представлених у базі даних «Джерела української біографістики» за визначений історичний період (орієнтовно двадцята частина від загального обсягу бібліографічних матеріалів) вони є важливим джерелом акумульованих відомостей про наукові, професійні здобутки і життєвий шлях найякравіших представників медичної сфери, покликаним сприяти подальшим науковим пошукам і дослідженням в царині біобібліографії.

У доповіді *«Прозовий та публіцистичний доробок І. Липи як джерело до його інтелектуальної біографії»* Ігор Іванович Стам-

бол, молодший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, зазначив, що художні та публіцистичні твори громадсько-політичного діяча, письменника, лікаря Івана Липи містять ідеї, які переважно базуються на самостійницьких позиціях, мають ідеологічне тяжіння до українізації та сильної національної влади. Все це відносить автора до прибічників політичної доктрини правої спрямованості. Проте значна частина творів І. Липи нерозривно пов'язана із питанням свободи і рівності, що свідчить про його соціалістичні уподобання у внутрішній політиці.

Доповідь **Вікторії Василівни Патиц**, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, «*Біографія та наукова діяльність академіка Андрія Лободи*» присвячена життю та діяльності одного з перших академіків ВУАН. Увагу зосереджено на науковій діяльності вченого, частково розглянуто його педагогічну діяльність у Київському університеті та на Київських вищих жіночих курсах, охарактеризовано особовий фонд А. Лободи, який зберігається в Інституті рукопису НБУВ і містить наукові, творчі, біографічні матеріали вченого, його листування та фотографії. Відзначено, що наявні в ньому матеріали значно доповнюють загальновідому інформацію про вченого.

Учитель історії та правознавства Одеської вечірньої школи № 19 **Павло Андрійович Майборода** у доповіді «*А. Г. Готалов-Готліб на вершині адміністративної кар'єри: життя та діяльність одеського вченого в 1944–1952 рр.*» охарактеризував наукову, адміністративну та педагогічну діяльність одеського педагога і візантиніста А. Г. Готалова-Готліба, коли він обіймав посаду завідувача двох кафедр Одеського університету — історії стародавнього світу й археології та педагогіки. Доповідач, зокрема, зупинився на участі вченого в складанні ювілейної «Історії Одеси» та на ідеологічних переслідуваннях, яким він піддавався під час «ждановщини» і боротьби з «безридним космополітизмом».

Ольга Василівна Стадник, старший викладач Української академії друкарства (Львів), розкриваючи «*Внесок Мирослава Бутрина у розвиток української бібліографії*», зазначила, що бібліографічні розвідки літературознавця, бібліографа, педагога М. Бутрина були присвячені процесам формування української бібліографії на сторінках періодичних видань Галичини, а також основним етапам розвитку української книготорговельної бібліографії. О. В. Стадник презентувала біобібліографічний покажчик, виданий з нагоди 90-річчя від дня народження Мирослава Бутрина.

Поза увагою цього звіту залишилося ще кілька матеріалів, з якими можна ознайомитися на сторінках збірника тез «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.)» або на сайті НБУВ за адресою:

<http://conference.nbuv.gov.ua/site/reports/id/26/section/65>.

Дякуємо всім учасникам конференції та запрошуємо до подальшої співпраці!

Котлярова Т. В.,
молодший науковий співробітник,
учений секретар
Інституту біографічних досліджень НБУВ.

ПОСТАТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО БІБЛІОТЕКИ

Меморіальна бібліотека М. Коцюбинського. Короткий опис / [Чернігівський літ.-мемор. музей-заповідник М. М. Коцюбинського ; упоряд. Н. М. Коцюбинська та ін.]. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 335 с.

Поява «короткого опису», як схарактеризували довідник самі упорядники — співробітники Музею М. Коцюбинського, «Меморіальної бібліотеки М. Коцюбинського», безумовно, має виконати і вже виконує дві важливі функції: по-перше, дає змогу історикам, літературознавцям, мовознавцям, представникам інших наук гуманітарного циклу повніше дослідити, досягнути історичне значення скарбів меморіальної бібліотеки великого письменника, що зберігаються в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику Михайла Коцюбинського. У книгозбірні, яка почала інтенсивно поповнюватися після переїзду літератора до Чернігова у 1898 р., нині нараховується 1 547 одиниць зберігання (в силу різних обставин відклалися та позначені в покажчику і дуплети), з них 102 видань творів письменника, його листи до В. Гнатюка, реферат про І. Франка, читаний у Чернігівській «Просвіті» у 1908 р. (1917 р.). Чимало творів М. Коцюбинського відзначені у періодичних виданнях. Окрім того, маємо прекрасно дібрану добірку белетристики, наукових і науково-популярних видань, комплекти тогочасних часописів і журналів, альмахахи і збірники, нотні збірники, енциклопедичні та довідкові видання, які характеризують смаки й уподобання родини Коцюбинських. Чимало книг і часописів іноземними мовами.

По-друге, контент цієї бібліотеки уможлиблює глибше та повніше розкриття постаті самого письменника. М. Коцюбинський, як і всі великі люди, непересічні особистості, кохався у книгах, не мислив свого життя поза світом друкованого слова. Невипадково авторка передмови до видання М. Москаленко своєрідним мотто бере слова М. Коцюбинського з листа до І. Нечуя-Левицького: «Читав — наче погожу воду у спеку пив...» [с. 4] *. Для письменника книга стала надійним засобом самоосвіти. Дякуючи системному та напо-

---

* Тут і далі у квадратних дужках зазначені сторінки рецензованого видання.

легливому читанню він здобував глибокі знання у різних науках, переважно у царині психології та філології. Однак цього замало. Книга в розумінні М. Коцюбинського, ймовірно, була тією цеглинкою, з якої вправна рука майстра вибудує український світ: мову, культуру, літературу, мистецтво — все, що мало найвищу вартість у його очах. Ставлення до книги в певному сенсі відбивало характер самого письменника, про якого Сергій Єфремов у статті «Аристократ духа. Ясній пам'яті М. Коцюбинського» сказав: «Культурна людина par excellence, європеєць з голови до п'ят, він, можна сказати, був справжнім «аристократом духа» в найкращому цього слова розумінні» (Рада. — 1913. — № 88. — 18 квітня (1 травня). — С. 1–2).

Аналіз вмісту бібліотеки демонструє постійний системний інтерес до українських видань, прагнення мати їх завжди під рукою. Отже, в особистій книгозбірні М. Коцюбинського знаходяться (досить часто з дарчими надписами) твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Миколи Вороного, Бориса Грінченка, Марії Загірньої, Івана Карпенка-Карого, Наталі Кобринської, Олександра Кониського, Володимира Леонтовича, Осипа Маковея, Володимира Самійленка, Василя Стефаника, Михайла Старицького, Людмили Старицької-Черняхівської, Івана Стешенка, Юрія Федьковича, Миколи Філянського, Миколи Чернявського, Грицька Чупринки, Юлії Шнайдер, Якова Щоголіва, Любові Яновської, Михайла Яцківа й багатьох інших українських письменників. Уже сам перелік славних імен засвідчує багатство та стильове різнобарв'я вітчизняної літератури, прагнення власника книжкових багатств тримати руку на пульсі літературного та громадського життя українців. В особистій бібліотеці М. Коцюбинського можна побачити також історичні праці, дослідження в галузі літературознавства, етнографії, педагогіки, краєзнавчі студії. Так, привертають увагу роботи Михайла Грушевського, Федора Уманця, Володимира Гнатюка, Василя Горленка, Софії Русової. Окрасою книгозбірні стала колекція збірників і альманахів: «Багаття», «Дубове листя», «З-над хмар і долин», «З потоку життя», «Луна», «Перша ластівка», «Складка» (1887, 1896, 1897 рр.), «Степ» та ін.

На другому місці перебуває зарубіжна, переважно західно- та східноєвропейська література, інколи мовою оригіналу, інколи перекладена російською мовою, але досить часто і в українському перекладі. Так, у бібліотеці М. Коцюбинського зберігаються тільки українські переклади Вільяма Шекспіра: «Антоній і Клеопатра», «Гамлет принц Данський», «Король Лір», «Макбет», «Отелло», «Троїл і Крессіда», «Комедія помилок», «Ромео і Джульєтта», «Юлій

Цезар» (всі перекладені П. Кулішем) та «Гамлет принц Данський» у перекладі М. Старицького [с. 296–298]. Твори Моріса Метерлінка він читав у перекладі Євгена Тимченка, а Гюстава Флобера — Михайла Грушевського [с. 236, 285]. Взагалі ж, це тема для окремої розвідки — про вподобання М. Коцюбинського як читача й явна перевага українським перекладам. Складається враження, що письменник не просто цікавився чи віддавав належне європейській культурі, а вважав її за взірець для піднесення української. Задовго до Миколи Хвильового він керувався у творчому та громадському житті гаслом «Геть від Москви!» й «Орієнтація на психологічну Європу».

Найменше представлена у меморіальній бібліотеці російська література. Твори Олександра Пушкіна та Михайла Лермонтова наявні лише як лібрето до відомих класичних опер [с. 307]; з усієї творчості Лева Толстого М. Коцюбинський зупинив свою увагу на працях «Что такое искусство?» (1898 р.) та «Яснополянская школа» (без вихідних даних) [с. 279]; «Тарас Бульба» М. Гоголя читався в українському перекладі [с. 82]. Книг Максима Горького зафіксовано чотири, всі з посвятою М. Коцюбинському [с. 83–84]. Для порівняння зазначимо, що праць М. Грушевського у меморіальній бібліотеці відклалося десять [с. 96–98], а І. Франка — 21 одиниць зберігання [с. 285–289]. Зауважимо, що йдеться лише про книги або відбитки, а не публікації в збірниках чи періодиці. Отже, інтерес до української культури та європейської — очевидний. Якогось пієтету чи глорифікації російської літератури, проаналізувавши, хоч і побіжно, бібліотечні скарби великого письменника, ми не помітили. Натомість важко не погодитися з уже згадуваною М. Москаленко, котра наголосила: «Бібліотека М. Коцюбинського дозволяє нам простежити, на якій базі вироблявся талант письменника, які він мав літературні, культурні, наукові вподобання, наскільки він був комунікабельною людиною серед свого оточення» [с. 4].

Як відомо, колекціонування книг — справжнє естетичне та інтелектуальне задоволення. Колекція великого письменника може сказати про нього не менше, ніж власні твори. Вона може бути витвором мистецтва, може мати робочий, прагматичний, функціональний характер. Бувають письменницькі бібліотеки й еkleктичного складу. Бібліотека М. Коцюбинського, як свідчать матеріали рецензованого видання, мала своє, неповторне обличчя, значною мірою — українське національне. І це логічно.

Жана-Клод Кар'єр, відомий французький літератор і колекціонер, говорить: «Бібліотека — це немов компанія, збіговисько живих друзів, особистостей. Коли ви відчуваєте себе самотнім і пригніченим, ви можете звернутися до них: вони завжди тут, поруч. Втім, буває,

що, копирсаючись в книгах, я знаходжу серед них такі, про яких давним давно забув». Щоб люди пам'ятали, а фахівці-професіонали мали змогу вивчати книжковий світ і ментальність знаменитих людей, і потрібні видання, подібні тому, що підготували працівники Музею. Як уявляється, цей ретельний копіткий процес каталогізації та вивчення бібліотеки письменника, що відбувався роками у стінах цього затишного привітного будинку, успішно завершився виданням цінної корисної книжки, що стане в нагоді і фахівцям-гуманітаріям, і аматорам, і просто шанувальникам великого Майстра слова. Сподіваємося, що наступні покоління дослідників життя й творчості М. Коцюбинського сповна використають можливості, які відкриває поява друком рецензованого довідника.

***Демченко Т. П.,**
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України Інституту історії,
етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського
(Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка);*

***Іваницька С. Г.,**
кандидат історичних наук,
доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій.*

**«ДЖЕРЕЛА
УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ» –
СЕРІЙНЕ ВИДАННЯ
ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Науково-бібліографічна серія «Джерела української біографістики» була започаткована Інститутом біографічних досліджень на початку 2000-х років на хвилі значного зростання наукового інтересу до біографічних досліджень та послідовного збільшення кількості публікацій біографічного змісту. Головною метою серійного видання визначалось ознайомлення науковців і широкої громадськості з напрацюваннями у галузі вітчизняної біографіки, що охоплюють понад півтора століття та представляють великий обсяг різноманітних видань. Гостра потреба їхнього виявлення, структурування, анотованого опису із подальшим активним задіянням у науковому дискурсі зумовили послідовне втілення цього довготривалого, актуального та корисного для сучасних біографічних студій проекту.

Відомо, що для дослідників пошук і відбір необхідних джерел, перш за все бібліографічних, зазвичай постає одним із пріоритетних і водночас найскладніших завдань, вирішення якого потребує значних зусиль і часу. Навіть сучасні електронні ресурси мають певні обмеження, зважаючи на властиву їм фрагментарність і відсутність можливості надавати комплексно структуровану джерельну інформацію. Втім, віддаючи належне передовим інформаційним технологіям, варто наголосити на неперевершеній на сьогоднішній день важливості та актуальності видань, підготовлених фахівцями установ, яким належать пріоритетні позиції у сфері розробки питань джерельної бази української біографістики.

Серія «Джерела української біографістики» укладається на основі фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що є справжньою скарбницею бібліографічних джерел, значущість яких не потребує жодних доказів. Випуску серії об'єднують широкий масив монографій, довідкових та енциклопедичних видань, бібліографічних посібників, які знаходяться у фондах НБУВ і містять біографічний матеріал стосовно постатей, відомих своїм внеском у різні сфери життя українського суспільства. Відібрані та структуровані у випусках серії книжкові джерела допомагають у вирішенні

низки проблем, із якими стикається науковець у процесі дослідження. Перш за все, вони надають унікальну можливість оперативно віднайти необхідні видання, де міститься інформація про особу, чия біографія викликає інтерес. Значно скорочуючи час на пошук необхідної літератури, серійні випуски максимально оптимізують доступ до необхідної інформації, забезпечуючи тим самим більшу ефективність науково-дослідного процесу.

Вміщені книжкові джерела дають змогу унаочнити відомі та виявити невідомі біографічні факти, уточнити суперечливі дані та відкорегувати їх у процесі подальшого вивчення біографії. Крім того, книжкові джерела не лише надають інформацію для вивчення біографій окремих постатей, а й розкривають біографічні моделі особистісних репрезентацій, суголосних суспільно-політичним трансформаціям. Отже, скориставшись покажчиками, науковець водночас матиме уявлення стосовно різних підходів у написанні біографій у залежності від домінуючих тенденцій історичного поступу. Оскільки видання підготовлені у форматі анатованих покажчиків, то кожне бібліографічне джерело супроводжується стислою анотацією, котра виступає додатковим важливим і необхідним орієнтиром для дослідників у безмежному океані книжкової біографічної інформації.

Наразі вийшли друком три серійні випуски, авторами яких виступають старші наукові співробітники Інституту біографічних досліджень Н. І. Любовець та О. М. Яценко. Кожний випуск має як паперові, так і електронні версії, з якими усі бажаючі можуть ознайомитися на сайті Українського національного біографічного архіву (<http://biography.nbu.gov.ua/>). Це робить бібліографічну інформацію широко доступною для читацької аудиторії, надає можливість активно використовувати її для подальшого розширення та поглиблення біографічного наукового простору.

Два перших випуски, що мають спільну назву «Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», укладені за критеріями, які є найбільш ефективними для створення науково-допоміжної бібліографії. Одним із таких виступає змістовно-галузевий критерій добору джерел, який, на думку авторів-укладачів, дає змогу максимально задовольнити потреби сучасних дослідників біографічного простору.

Перший випуск **«Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського : матеріали до бібліографії (середина XIX–XX ст.)»** (2004) вміщує понад тисячу видань, надрукованих упродовж другої половини XIX–XX століть. Вони представляють різні види бібліографічних

документів, серед яких були виокремлені енциклопедії й енциклопедичні словники; біографічні словники та довідники; біографічні покажчики; монографії; підручники, що містять біографічні відомості; збірники наукових праць, що включають біографічні матеріали; краєзнавчі дослідження; ювілейні та презентаційні видання. Другий випуск **«Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: матеріали до бібліогр. (2001–2003 рр.)»** (2006) охоплює та систематизує коло бібліографічних джерел, що з'явилися в Україні на початку ХХІ ст. Анотований покажчик цього видання нараховує понад чотириста позицій і, послуговуючись уже зазначеними критеріями та орієнтуючись на попередньо виокремлені види джерел, є логічним продовженням науково-бібліографічної серії «Джерела української біографістики». Водночас цей випуск виступає яскравим і переконливим відображенням зростаючої динаміки біографічних досліджень на початку 2000-х рр. Тогочасна масштабна хвиля біографічних студій настільки стрімко збільшувала масив інформації, що укладачі змушені були різко звзити до трьох років (2001–2003) хронологічні межі друкованої продукції, що аналізувалась і включалася до покажчика.

Ще однією особливістю української біографіки на тому етапі стала поява численних енциклопедичних видань, довідників і словників, що зумовило відповідну конфігурацію змісту другого випуску анотованого покажчика. На відміну від представленої у першому випуску, архітектоніка змісту виокремлює автономні блоки книжкових джерел. Деякі з них повторюють іманентно присутні у першому випуску (ювілейні та презентаційні видання; наукова та навчальна література). Проте, додаються й нові, зокрема науково-популярні та генеалогічні видання. Але особлива увага, з огляду на пріоритетні тенденції часу, приділяється енциклопедичним і довідковим виданням. Серед енциклопедій виокремлюються загальні, галузеві, краєзнавчі, тематичні. Біографічні та біобібліографічні словники та довідники персоніологічного спрямування, зокрема такі як «Хто є хто», «Книга пам'яті», «Книга скорботи», «Некрополі», а також путівники доповнюють структурне розмаїття довідкових видань другого випуску.

Третій випуск серії **«Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013 рр.)»**, що вийшов друком у 2015 р., на відміну від двох попередніх, по-перше, присвячений одному виду книжкових джерел — бібліографічним покажчикам; по-друге, представляє джерельний масив, що охоплює хронологічні межі усього зазначеного часу існування українських біографічних студій; по-третє,

надає більш різнопланову інформацію про особу, що може виступати підґрунтям і стимулюючим фактором для подальших наукових досліджень.

Унікальність цього наукового видання полягає у систематизації надзвичайно потужної за обсягом, але розпорошеної інформації про персональні бібліографічні показники, що містять матеріали про діячів із різних сфер життя та діяльності, пов'язаних із Україною. До видання увійшло три тисячі шістсот чотири найменування, серед яких не лише друковані видання, а й електронні персональні бібліографічні показники. Це свідчить про колосальний обсяг роботи, проведеної авторами-укладачами, які поєднували пошук і систематизацію персональних бібліографічних показників із науковим дослідженням їхніх структурних особливостей і змістового наповнення.

Важливою складовою кожного з випусків є розгалужений, змістовний науковий апарат, представлений системою допоміжних показників імен, назв творів і географічних назв, навчальних закладів, організацій, установ, підприємств, товариств, професій, звань, галузей людської діяльності, що згадуються у виданнях та анотаціях. Наукова ґрунтовність видань, як свідчення їхнього високого фахового рівня, підкріплюється показниками біографічних серій — ще одним переконливим унаочненням еволюційного характеру біографічних досліджень в українському соціогуманітарному просторі. Фундаментальність підходів до науково-інформаційних видань, яку засвідчують усі три серійні випуски значно розширює та варіфікує можливості пошуку необхідного матеріалу для проведення біографічних досліджень.

Випуски супроводжуються вступними матеріалами від авторів, які знайомлять читачів із принципами та підходами, використаними для укладання науково-інформаційних видань, орієнтують щодо їхньої структури, вказують на особливості подання книжкових джерел.

До першого випуску подано змістовний історичний огляд біографічних досліджень в Україні, у якому окреслено основні етапи їхнього розвитку, пріоритетні тенденції на кожному з них у контексті інституалізації вітчизняної історичної науки. Вступна стаття О. Яценка «Українські персональні біобібліографічні показники: особливості, розвиток та сучасний стан» до третього випуску серії позиціонує біобібліографічні показники як соціокультурне явище, що відображає науковий, культурний, духовний потенціал нації. Автор розглядає біобібліографічні показники як своєрідну відповідь наукової спільноти на потреби суспільства в інтенсивному використанні знань. Читачеві відкривається цілісна картина розвитку укра-

їнської біобібліографії з урахуванням її основних ключових постатей, видань, установ з огляду на суспільно-політичні та культурні зміни, що відбувались в Україні упродовж зазначеного часу.

Наразі Інститут біографічних досліджень працює над четвертим випуском науково-бібліографічної серії, який охоплюватиме книжкові джерела української біографістики у фондах НБУВ за 2004–2010 р. Як і попередні, це буде ще одне фундаментальне видання, безумовно так само корисне для всіх користувачів, зацікавлених у біографічних студіях.

Буряк Л. І.,
*доктор історичних наук,
професор, провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ.*

ВАГОМИЙ ВНЕСОК ДО УКРАЇНСЬКОЇ БІОБІБЛІОГРАФІЇ

Про серію біобібліографічних нарисів «Дитячі письменники України» Національної бібліотеки України для дітей

У межах вітчизняної бібліотечної системи провідні дитячі бібліотеки України є науково-дослідними, інформаційними, консультативними, координаційними та організаційно-методичними центрами з питань бібліотечно-інформаційного обслуговування, організації та вивчення дитячого читання. У сфері біобібліографічної діяльності привертає увагу доробок Національної бібліотеки України для дітей, що була і залишається науково-методичним, бібліографічним та інформаційним центром дослідження книговидання для дітей в Україні. Так, беззаперечним здобутком останніх років є серія біобібліографічних нарисів «Дитячі письменники України» [1–6], заснована 2009 р. задля збереження, систематизації та популяризації відомостей про провідних діячів вітчизняної літератури для дітей. За цільовим і читачьким призначенням — це науково-допоміжні біобібліографічні нариси, спрямовані допомогти в науково-дослідній роботі науковцям, аспірантам, студентам, учителям, працівникам бібліотек та інформаційних служб. Серію вирізняє науковість підходів і вичерпність представленої інформації, що засвідчує високий фаховий рівень бібліографів, які її творять — Н. О. Гаждан, Н. В. Загайної та О. М. Тімочки.

Упродовж 2009–2016 рр. вийшло друком 6 випусків. Спільним усіх видань є наявність: фахових, зазвичай найбільш вичерпних на момент виходу, нарисів життя і творчості письменника; автобіографій (зазвичай унікальні, написані для видання чи віднайдені в архіві) чи інтерв'ю; списку основних дат життя і творчості (створені на основі відомостей, наданих особисто автором або його родиною, архівів); вичерпної бібліографічної частини, що містить як типові для біобібліографії літературів розділи («Видання творів», «Публікації у збірниках», «Публікації у періодичній пресі», «Іншомовні видання», «Література про письменника», «Web-бібліографія»), так і ті, що характерні саме дитячим письменникам (скажімо, «Публікації у читанках, хрестоматіях, навчальних посібниках», «Письменник про літературу та мистецтво для дітей» тощо), а також такі, що

розкривають іншу, доволі різнобічну діяльність персони (наукову, редакторську, журналістську тощо); значний масив допоміжних показників (іменного, художників-ілюстраторів, місць видань творів письменника, видавництв та ін.). Матеріали у розділах подані за хронологією публікацій, у межах розділу — за абеткою прізвищ авторів та назв творів.

Попри дотримання загальних вимог до видань такого типу, кожен нарис має свої особливості та укладається у тісній співпраці з письменником чи його родиною, що підвищує якість та цінність видання.

Першим з'явився показчик, підготовлений до 75-річчя від дня народження Володимира Григоровича Рутківського [1] — лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка, премії імені Лесі Українки та фактично всіх найвагоміших вітчизняних літературних відзнак доби Незалежності. Джерелами пошуку окрім традиційних для такого роду видань державних літописів книг, газетних і журнальних статей, рецензій, стали каталоги та картотеки національних бібліотек України, а також бібліотеки Національної спілки письменників України, Одеської обласної бібліотеки для дітей імені Н. К. Крупської, особистий архів В. Г. Рутківського та мережеві ресурси. У бібліографічній частині розкрито як творчість письменника для дітей, так і його поетичний доробок, вміщено розділи «В. Рутківський — журналіст, літературний критик, публіцист», «В. Рутківський — перекладач», «В. Рутківський — упорядник і редактор», «Участь у літературному та громадському житті», котрі розкривають у всій повноті багатогранну натуру письменника. Допоміжний апарат видання складався з урахуванням специфіки книговидання для дітей, де ілюстратор є співавтором, тому поряд із типовими показниками (іменний, періодичних видань, видавництв тощо) містить «Іменний показчик художників-ілюстраторів».

Наукової ваги виданню додає ґрунтовна розвідка Н. П. Марченко, що на той час була першим вичерпним узагальненням творчого доробку письменника та єдиним повноцінним біографічним нарисом про нього ¹, а також спеціально написана найбільш повна автобіографія В. Г. Рутківського та вивірений список основних дат його життя і творчості.

Певною мірою саме цей нарис заклав основу для упорядкування всієї серії, а також засвідчив, що бібліотеки для дітей можуть і хочуть створювати ґрунтовну наукоємну біобібліографічну продукцію, за-

---

¹ Згодом вийшла друком монографія: Марченко Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі : біогр. нарис / Наталя Марченко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Богдан, 2014. — 414, [17] с. : іл.

безпечуючи джерельну базу досліджень у сфері книговидання для дітей і дитячої літератури України.

Упродовж 2010–2011 рр. тривала робота над дослідженням творчої долі класика сучасної дитячої літератури, знакового українського письменника ХХ ст. Всеволода Зіновійовича Нестайка. Створений у підсумку біобібліографічний нарис [2] був за життя письменника і залишається досі найвагомішим виданням, присвяченим цій непересічній особистості. Зокрема об'ємна (більше 5 авт. арк.) розвідка Н. П. Марченко «Сонячний зайчик людської самотності» вперше вводить до наукового обігу низку відомостей про долю Нестайка, історію видання його текстів, систематизує та цілісно розкриває творчий доробок. Як і в попередньому виданні залучена значна джерельна база (зокрема, окрім згадуваних, фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, домашній архів родини Нестайків), а типові розділи в бібліографічній частині доповнені такими як «Драматичні твори» (на жаль, мало znana частина творчого спадку письменника), «Аудіовізуальні матеріали», «Бесіди, інтерв'ю з письменником», «Викладання творів В. З. Нестайка, сценарії за творчістю письменника, методичні та бібліографічні матеріали». Так само й допоміжний апарат окрім іншого містить унікальну вибірку «Список театральних вистав за творами В. З. Нестайка» (відгуки на вистави розміщені за описами постановок).

Третій випуск серії присвячений поетові, освітньому та культурному діячеві Анатолію Леонтійовичу Качану [3]. Окрім розлогої розвідки про письменника, історію друку та специфіку його творів, нарис містить оригінальну статтю В. Г. Рутківського про свого багатолітнього товариша, а також унікальні автобіографічні нотатки, написані А. Л. Качаном для видання, та перелік основних дат його життя та творчості. Серед джерел бібліографії, уже традиційно для серії, — особистий архів письменника та фонди провідних книгозбірень країни. Бібліографічну частину тематично розширено розділами «А. Качан — перекладач», «А. Качан — журналіст, упорядник», «Аудіовізуальні матеріали», «Письменник про творчість, літературу та мистецтво», «Методичні матеріали, сценарії за творами поета». Допоміжний апарат серед іншого містить список віршів А. Л. Качана, покладених на музику.

Четвертий випуск серії розкриває долю та творчий доробок відомого майстра слова, лауреата літературної премії імені Лесі Українки Бориса Панасовича Комара [4]. Поряд із нарисом життя та творчості письменника видання містить одне з останніх інтерв'ю з ним. Значну частину відомостей вперше введено до обігу, завдячуючи використанню домашнього архіву письменника. У бібліог-

рафічній частині є унікальний розділ «Редагування, упорядкування, літературна обробка Б. П. Комара», що розкриває діяльність письменника по впорядкуванню спогадів, редагуванню та виданню творів інших авторів.

Більше двох років працювали автори над підготовкою п'ятого в серії біобібліографічного нарису, присвяченого поетові, прозаїкові, драматургові, перекладачеві та теоретикові дитячої літератури Наталі Львівні Забілі [5]. За 60 років творчого життя вона написала майже 200 творів для дітей і першою в Україні була удостоєна літературної премії імені Лесі Українки. Присвячене письменниці дослідження Н. П. Марченко є нині найбільш повним і цілісним варіантом прочитання цієї складної непересічної долі та значного доробку. Так само найбільш повним і вивіреном є вміщений тут перелік основних дат життя та творчості Наталі Забіли.

Хронологічні межі здійсненого добору: 1925 р. – листопад 2015 р., а джерельна база включає в себе попри інше іменний фонд Н. Л. Забіли в Архіві-музеї літератури і мистецтва України. Бібліографічна частина видання містить близько півтори тисячі позицій і складається із 12 розділів: «Видання творів Н. Л. Забіли», «Публікації у збірниках», «Публікації у читанках, хрестоматіях та навчальних виданнях», «Публікації у періодичній пресі», «Іншомовні видання», «Н. Л. Забіла — перекладач», «Редакція, обробка, упорядкування Н. Л. Забіли», «Аудіовізуальні матеріали», «Н. Л. Забіла про творчість, літературу, мистецтво», «Література про життя та творчість Н. Л. Забіли», «Методичні та бібліографічні матеріали, сценарії, лібрето за творами Н. Л. Забіли», а також розділ «Листи Н. Л. Забіли», що містить анотовані посилання на наявні в архіві листи письменниці, цікаві з погляду дослідника історії дитячої книги та літератури.

Останній на сьогодні біобібліографічний нарис серії присвячений письменникові-казкареві, літературознавцеві, перекладачеві та науковцеві Юрію Феодосійовичу Ярмишу [6]. Серед інших він вирізняється тим, що відображає як літературну, так і значну наукову та журналістську діяльність письменника, а вміщений у виданні нарис життя і творчості героя є спробою відстороненого осмислення постаті, яка органічно суміщала в собі глибоку національну свідомість із успішною самореалізацією в межах радянської системи, в умовах якої їй випало жити.

Підготовлені для кожного видання серії наукові розвідки Н. П. Марченко заслуговують на окрему увагу. Дослідниця прагне вивірити й узагальнити відомості про доробок і життєвий шлях письменника, розкриває історію видання його книг, їх інтерпретації

у суспільстві, дає новітнє прочитання текстів, які не втратили актуальності для сучасних дітей, і фахову оцінку місця та ролі тих, що нині вже є фактом історії. Оскільки творчість українських дитячих письменників довгий час залишалася поза науковим дискурсом, ці нариси нині є найбільш повними та цілісними науковими дослідженнями щодо даних персон.

Загалом серія стала першою в Україні, що з такою повнотою та ґрунтовністю представляє дані особистості. Автори, не обмежуючись власне творчістю письменників для дітей, розкрили в належному обсязі увесь обшир їхньої літературної, публіцистичної, редакторської, перекладацької, громадської тощо діяльності. Тим самим було знищено стереотипне уявлення про «дитячість» буття та діяльності цих митців. Серія засвідчує їхню значну роль у науковому, культурному та суспільно-політичному житті країни.

Із метою популяризації видання серії представлені на сайті бібліотеки (див.: «Електронна бібліотека методико-бібліографічних матеріалів» (<http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/Genre/52>)).

Підсумовуючи, хочеться наголосити, що зростання нині інтересу до біобібліографічної інформації про дитячих письменників викликане усвідомленням внеску дитячої книги у формування громадян України та розумінням важливості біографічних джерел для вивчення персонального внеску письменників, які пишуть для дітей, у розвиток культури, освіти та мистецтва. Дана серія стала зразком і поштовхом для серйозної роботи над укладанням подібного роду біобібліографічних видань у різних регіонах країни, поширюючи тим самим ідею достойного збереження та наукового опрацювання здобутків дитячої літератури України, історії книжкової справи та мистецтва.

1. Володимир Григорович Рутківський : «Яке то неймовірне щастя — бути просто людиною!»: біобіогр. нарис / Держ. заклад «Нац. б-ка України для дітей» ; авт. вступ. ст. Н. П. Марченко ; бібліограф-уклад. Н. О. Гажаман. – Київ : [б. в.], 2009. – 78 с. : 1 портр. – (Дитячі письменники України).
2. Всеволод Нестайко: «Я все життя писав саме для дітей — писав з любов'ю, болем і тривогою»: біобіогр. нарис / авт.-уклад. Н. О. Гажаман ; авт. літературознав. ст. Н. П. Марченко ; наук. ред. Л. П. Каліберда. – Київ : [б. в.], 2011. – 96 с.: ілюстр. – (Дитячі письменники України ; вип. 2).
3. Анатолій Качан: «Я ще не виписався як поет незабутніх дитячих вражень» : біобіогр. нарис / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; авт.-уклад. Н. В. Загайна ; авт. літературознав. ст.

- Н. П. Марченко. – Київ : [б. в.], 2012. – 64 с. – (Серія «Дитячі письменники України ; вип. 3).
4. Борис Комар: «Найдорожчий маєте скарб — добру душу» : біобібліогр. нарис / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Н. В. Загайна, О. М. Тімочка. – Київ : [б. в.], 2013. – 72 с. – (Серія «Дитячі письменники України» ; вип. 4).
  5. Наталя Забіла: «З дітьми треба розмовляти так, щоб їм було і цікаво, і зрозуміло» : біобібліогр. нарис / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Н. В. Загайна, О. М. Тімочка ; авт. літературнозн. ст. та розділу «Листування Н. Л. Забіли» Н. П. Марченко. – Київ : [б. в.], 2015. – 187 с. : портр. – (Серія «Дитячі письменники України»; вип. 5).
  6. Юрій Ярмиш: «Вивчайте скарби рідного фольклору, і фантазія ваша заграє, народить нові казкові образи» : біобібліогр. нарис / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. О. М. Тімочка ; авт. літературнозн. ст. Н. П. Марченко. – Київ : [б. в.], 2016. – 96 с. : портр. – (Серія «Дитячі письменники України»; вип. 6).

Яценко О. М.,
завідувач відділу формування
біобібліографічного інформаційного ресурсу
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник (Київ).

НАШІ АВТОРИ

Бездрабко Валентина Василівна — доктор історичних наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв (Київ).

Буряк Лариса Іванівна — доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Вакульчук Ольга Анатоліївна — кандидат історичних наук, завідувача відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Вернік Юлія Вікторівна — науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Воропасва Тетяна Сергіївна — кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ).

Демуз Інна Олександрівна — доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький).

Демченко Тамара Павлівна — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (м. Чернігів).

Іваницька С.вітлана Григорівна — кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій (м. Запоріжжя).

Ківшар Таїсія Іванівна — доктор історичних наук, професор, член Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка в Канаді (Торонто, Канада).

Коник Олександр Олександрович — доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету (м. Херсон).

Коглярова Тетяна Володимирівна — молодший науковий співробітник, вчений секретар Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Левченко Валерій Валерійович — кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету (м. Одеса).

Майборода Павло Андрійович — магістр історії, викладач Одеської вечірньої школи № 19 (м. Одеса).

Мироненко Дмитро Олександрович — завідувач відділу бібліографічної та довідково-інформаційної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (Київ).

Міщук Галина Анатоліївна — кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир).

Міщук Сергій Миколайович — доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Музичко Олександр Євгенович — кандидат історичних наук, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса).

Нагайко Катерина Миколаївна — аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав-Хмельницький).

Попик Володимир Іванович — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Стамбол Ігор Іванович — кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Томазова Наталія Миколаївна — молодший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (Київ).

Філіппова Наталя Павлівна — молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

Яценко Олег Миколайович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу формування бібліографічного інформаційного ресурсу Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ).

ЗМІСТ

Від Редакційної колегії 3

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Попик В. І.

Знакові постаті національної історії та культури 8

Бездрабко В. В.

Сучасний стан

і перспективи розвитку

вітчизняної біографістики 29

Воропаєва Т. С.

Роль особистості в українській історії

крізь призму біографістики 50

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

Ківишар Т. І.

Українсько-канадські взаємини в галузі культури:

мистецько-літературна та

громадська діяльність Ліди Палій 71

Томозова Н. М.

Актриса Польського театру Ганна Мудра:

біографічна розвідка 106

Майборода П. А.

Г. Готалов-Готліб на вершині адміністративної кар'єри:

життя та діяльність одеського вченого в 1944–1952 рр. 116

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІКИ

Коник О. О.

Підпільна бібліотека у спогадах херсонських борців

із царизмом (кінець XIX – початок XX ст.) 142

Левченко В. В.

Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси 157

Музичко О. Є.

Південна Україна у долі грецьких істориків у другій половині XIX – на початку XX ст. 177

Мироненко Д. О.

Діяльність перших дійсних членів Академії архітектури УРСР в контексті розвитку архітектури першої половини XX ст. 190

Нагайко К. М.

Персональний склад Київської Української Громади 60-90-х рр. XIX ст. 207

РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Яценко О. М.

Вітчизняна наукова періодика як джерело формування «Українського національного біографічного архіву» 233

Вернік Ю. В.

Інтернет як джерело біографічної інформації про сучасників 250

Мищук С. М., Мищук Г. А.

Інформаційні ресурси регіональної біографіки обласних універсальних наукових бібліотек України 263

Демуз І. О.

Епістолярна спадщина П. Я. Стебницького як джерело з історії громадського життя України кінця XIX – початку XX ст. 277

Стамбол І. І.

Листування І. Л. Липи як історико-біографічне джерело 294

Вакульчук О. А.

Анотований бібліографічний покажчик «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії» у системі бібліографічних ресурсів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського 310

Філіппова Н. П.

Значення персональних бібліографічних покажчиків діячів медичної галузі у висвітленні досягнень вітчизняної медицини 325

БІБЛІОГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

Біографіка, біобібліографія та біографістика в науково-комунікаційному просторі незалежної України. Секція Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.)	345
<i>Демченко Т. П., Іваницька С. Г.</i>	
Постать Михайла Коцюбинського крізь призму його бібліотеки [рец.: Меморіальна бібліотека М. Коцюбинського. Короткий опис / [Чернігівський літ.-мемор. музей-заповідник М. М. Коцюбинського ; упоряд. Н. М. Коцюбинська та ін.]. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 335 с.]	355
<i>Буряк Л. І.</i>	
«Джерела української біографістики» — серійне видання Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського	359
<i>Яценко О. М.</i>	
Вагомий внесок до української біобібліографії. Про серію біобібліографічних нарисів «Дитячі письменники України» Національної бібліотеки України для дітей	364
<i>Наші автори</i>	370
<i>Список скорочень</i>	378
<i>До уваги авторів</i>	379

CONTENTS

From Editorial board 3

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF BIOGRAPHICAL RESEARCHES

Popyk Volodymyr I.

Distinguished figures of the national history and culture 8

Bezdrabko V. V.

Present status and prospects of development of
domestic biographical science 29

Voropaeva T. S.

The role of personality in Ukrainian
history through biographical science 50

BIOGRAPHICAL AND GENEALOGICAL RESEARCHES

Kivshar T. I.

Ukrainian Canadian connections in the culture area:
art, literature and public activities of Lida Palij 71

Tomazova N. M.

Polish theater actress Hanna Mudra: biographical research 106

Maiboroda P. A.

A. Gotalov Gottlieb on top of the administrative career:
the life and work of the Odessa scholar in 1944–1952 116

HISTORY AND CULTURE THROUGH THE PRISM OF BIOGRAPHICAL STUDY

Konyk O. O.

Underground library in the memories
of the tsarist government fighters in Kherson
(late nineteenth – early twentieth centuries) 142

Levchenko V. V.

Intellectual biography – key model of the research of history
of generations of historians Odessa 157

<i>Muzychko O. E.</i> Southern Ukraine in the fate of the Greek historians of the second half of XIX – early XX century	177
<i>Mironenko D. A.</i> The activity of the first full member of the Academy of architecture of USSR in the context of development of architecture of the first half of the XX century	190
<i>Nahaiko K. M.</i> The personal composition of the Kiev Ukrainian Community 60-90 years of XIX century	207

SOURCES OF BIOGRAPHICAL DATA

<i>Yatsenko O. M.</i> Domestic scientific periodicals as a source of formation the “Ukrainian National biographical archive”	233
<i>Vernik Y. V.</i> The Internet as a source of biographical information about his contemporaries	250
<i>Mischuk S., Mischuk G.</i> Information resources of the regional biographical science of regional universal scientific libraries of Ukraine.	263
<i>Demuz I. O.</i> Epistolary heritage of P. Y. Stebnytskyi as source of history of public life in Ukraine in the late XIX and early XX century	277
<i>Stambol I. I.</i> I. Lypa`s correspondence as a historical and biographical source	294
<i>Vakulchuk O. A.</i> Annotated bibliographic index “Symon Petliura on Pages of the Ukrainian Newspapers of 1917–1920: Materials for Biobibliography” in the system of bibliographic resources of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine	310
<i>Filippova N. P.</i> The meaning of the personal bibliographies of medical industry figures in highlighting the achievements of national medicine	325

**BIBLIOGRAPHY,
REVIEWS,
INFORMATION**

Biography, biobibliography and biographical studies in the science communication space of independent Ukraine. Section of International scientific conference “Library. Science. Communication: formation of the national information space” (Kiev, 4-6 October 2016)	345
<i>Demchenko T. P., Ivanitskaya S. G.</i>	
The Figure of Mikhail Kotsyubynsky through the prism of its library	355
<i>Buryak L. I.</i>	
“Sources of Ukrainian biographical science” is a serial publication of the Institute of biographical research of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine	359
<i>Yatsenko O. M.</i>	
Significant contribution to the Ukrainian biobibliography. About the series of biobibliographical essays “Children’s writers of Ukraine” of National library of Ukraine for children	364
<i>Our authors</i>	370
<i>Conditional shortenings</i>	378
<i>For authors</i>	379

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АА УРСР — Академія архітектури УРСР.
ВГФ НБУВ — Відділ газетних фондів НБУВ
ДАОО – Державний архів Одеської області.
ДНАББ ім. В. Г. Заболотного — Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.
ЗООИД – Записки Императорского общества истории и древностей
ІБД НБУВ — Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
ІНО – Інститут народної освіти.
МНО — Міністерства народної освіти.
НБ ОНУ — Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.
НБУ для дітей – Національна бібліотека України для дітей.
НБУВ — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ.
НСПУ — Національна Спілка письменників України.
НТШ — Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка.
ОДУ — Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова.
ОІНО — Одеський інститут народної освіти.
ОМУА — Об'єднання Мистців Українців в Америці.
ОНУ — Одеський національний університет.
ОТІС — Одеського товариства історії та старожитностей.
ОУН — Організація українських націоналістів.
ОУНБ — Обласна універсальна наукова бібліотека.
СКГ — Стара Київська громада.
УБА — Українська бібліотечна асоціація.
УВО — Українська військова організація.
УРСР — Українська радянська соціалістична республіка.
УСОМ — Українська спілка образотворчих мистців.
ЦДАГО — Центральний державний архів громадських об'єднань України.
ЦДАМЛІМ України — Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.

До уваги авторів

1. Загальні вимоги

1.1. Редакція приймає статті за адресою:
01601, МСП, Київ-31, вул. Володимирська, 62. Інститут біографічних досліджень НБУ імені В. І. Вернадського.

Контактний телефон: 288-13-84; e-mail: t.v.kotlyarova@ukr.net.

1.2. Видання здійснює такі публікації: наукові статті, археографічні публікації, науково-інформаційні матеріали, звіти про роботу фахових наукових зібрань, рецензії, пошанування до ювілеїв, некрологи.

1.3. Мова видання — українська (для іноземних колег допускається мова оригіналу).

1.4. До редакції подається:

– в обов'язковому порядку рекомендація до друку відповідної наукової установи та дві рецензії науковців (одна з них — від доктора наук);

– текст статті у форматі редактора WORD (розмір аркуша — А4; гарнітура — Times new roman (CYR); кегль — 14; відстань між рядками — 1,5; поля: ліве — 2,5 см, праве — 1,5 см, верхнє — 2 см, нижнє — 2 см).

– ілюстративний матеріал (фото, малюнки тощо) має бути придатним для копіювання та супроводжуватися відповідною анотацією (легендою) з зазначенням джерела (друкована праця, архівна справа, музейна експозиція, світлина тощо) та його місця знаходження.

2. Обов'язкові складові наукової публікації

Відповідно до загальних вимог до наукової публікації (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р., 7-05/01) остання має містити такі обов'язкові елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із актуальними науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних досліджень, у яких розглядається дана проблема з наступним чітким означенням невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- методика, що використовується автором;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
- список літератури;
- анотація та резюме (українською, російською та англійською мовами);
- ключові слова (до семи).

3. Оформлення рукопису, обсяг, послідовність і розташування складових статті

3.1. Обсяг рукопису наукової статті (основний текст — не менше 12 ст., із урахуванням малюнків, таблиць і підписів до них, анотацій, резюме, списку літератури) — до 18 сторінок, рецензій і повідомлень — до 5 сторінок.

Рукописи більшого обсягу приймаються до друку лише після попереднього узгодження з редколегією.

3.2. Послідовність друкування окремих складових наукової статті має бути такою:

- УДК — зліва над назвою статті;
- прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів) мовою статті (по-внистю), вчений ступінь і посада, назва установи, у якій виконано дослідження, назва міста;
- повна поштова адреса (за міжнародним стандартом), телефон та e-mail для співпраці з авторами;
- назва статті (повинна точно відображати зміст дослідження, бути короткою (в межах 9 повнозначних слів), містити більшість ключових слів);
- анотація (стисла характеристика змісту статті) містить до 50 повнозначних слів, передує (окремим абзацем) основному тексту та подається трьома мовами (див. п. 2.7);
- ключові слова (не більше семи, повинні розкривати наступні аспекти праці: хронологія, тематика, спеціальна термінологія, персоналії);
- текст статті;
- список джерел;
- резюме (Abstract) містить назву статті, прізвище та ініціали автора (авторів), учений ступінь і посаду, назву установи, де виконане дослідження, текст резюме (виклад основних положень і висновків статті, одержані результати), ключові слова та подається трьома мовами (див. п. 2.7). Резюме, призначене для опублікування у міжнародних базах реферативної наукової інформації, має обсяг до 250 слів (не більше 1 500 знаків).

3.3. Стаття повинна бути підписана автором (або авторами).

3.4. Автор несе повну відповідальність за достовірність наданої інформації та правильність наведених у роботі відомостей (особові дані, написання назв тощо).

4. Мовне та технічне оформлення тексту

4.1. Автори несуть повну відповідальність за бездоганне мовне оформлення тексту відповідно до чинного Правопису, зокрема, за дотримання сучасної української наукової термінології, написання прізвищ, власних назв тощо.

4.2. Часто повторювані у тексті словосполучення та назви доречно скоротити, надавши наприкінці статті перелік відповідних скорочень.

4.3. При першому згадуванні у тексті обов'язкове (за винятком побіжного перерахування авторів наукових праць у історіографічному огляді) наведення вичерпної інформації про особу (повне прізвище, ім'я, по-батькові, роки народження та смерті).

4.4. Усі застарілі історичні, географічні, суспільно-політичні тощо назви обов'язково мають супроводжуватися вказівкою на їхнє сучасне написання;

4.5. Усі додаткові відомості оформлюються у вигляді зносок унизу сторінки чи у вигляді Додатків.

4.6. Посилання на джерела та літературу подаються у квадратних дужках цифрами, кожна з яких відповідає лише одній позиції в прикінцевому списку джерел і літератури. Інформація про конкретні сторінки чи аркуші подається через кому ([4, с. 4–7]), а перелік джерел — через крапку з комою чи коротке тире ([4; 8; 24], [6–12]).

5. Джерела та література

5.1. Прикінцевий список джерел і літератури має бути оформлений у відповідності до вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT)» (К. : Держстандарт України, 2007). Нині його можна оформити відповідно до вимог ДАК України автоматично:

Автоматичний оформлювач бібліографічного опису (<http://vak.in.ua/do.php>).

5.2. Список може містити тільки назви праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як Додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення.

5.3. Назви праць у прикінцевому списку розташовуються за абеткою.

5.4. Блок літератури (REFERENCES) наводиться після списку використаних джерел із метою активного включення публікацій в обіг наукової інформації та їх коректного індексування наукометричними системами. Задля цього він оформлюється у відповідності до міжнародних стандартів, а кириличні джерела подаються у транслітерованому вигляді.

5.4.1. Транслітерація здійснюється залежно від мови оригіналу відповідно до Постанови кабінету Міністрів України № 55 від 27 січня 2010 р. «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови) та вимог наказу ФМС Росії від 3 лютого 2010 р. 3 26 (для російської мови).

5.4.2. Список джерел оформлюється відповідно до одного з найпопулярніших міжнародних стандартів APA (American Psychological Association (*APA*) Style).

6. Прикінцеві зауваги

6.1. Редколегія має право редагувати текст статей, погоджуючи остаточний варіант із автором.

6.2. Редколегія може відхилити рукописи, якщо вони не відповідають вимогам чи проблематиці збірника, або переносити їх в інше число, узгодивши це з автором.

6.3. Рукописи статей, відхилені Редакційною радою, авторам не повертаються та не рецензуються.

НА ДОПОМОГУ АВТОРОВІ Оформлення блоку REFERENCES

1. Структура бібліографічного посилання на кириличні джерела в References:

- ПІБ авторів (транслітерація);
- транслітерована назва публікації, переклад назви англійською мовою в квадратних дужках [];
- транслітерована назва джерела, переклад назви англійською мовою в квадратних дужках [];
- вихідні дані з позначенням англійською мовою.

2. Алгоритм оформлення блоку References:

2.1. Копіюємо ПОВНІСТЮ список джерел до блоку References, залишаючи латиномовні описи без змін.

2.2. Транслітеруємо описи кириличних джерел, використовуючи системи автоматичної транслітерації:

Українська транслітерація: (<http://www.slovnuk.ua/services/translit.php>).

Російська транслітерація: (<http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>).

2.3. Перекладаємо описи кириличних джерел (заголовок статті та назву джерела) англійською мовою.

2.4. редагуємо отримане посилання відповідно до стандарту APA:

- прибираємо спеціальні позначки в транслітерованому описі («/», «/», «-«, «;», «:»);

- у квадратних дужках після транслітерації пишемо перекладений заголовок статті та назву джерела англійською мовою;

- розкриваємо англійською мовою повне місце видання (скажімо, Київ), залишаючи назву видавництва транслітерованою;

- виправляємо позначення сторінок (замість 12 s. пишемо 12 p.);

- додаємо в кінці [in Ukrainian] чи [in Russian].

Інформація щодо міжнародного стандарту APA (American Psychological Association (APA) Style) є на сайті НБУВ: <http://nbuv.gov.ua/node/929>.

Також див.:

APA Citation Style (<https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>).

Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайн-нового автоматичного формування посилань:

<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>;

<http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

ВАЖЛИВО: в елементах опису можна використовувати лише прямі лапки та заборонено заміняти латинські літери кириличними.

Зразки оформлення цитувань у стилі APA Стаття у часописі:

ППП автора, назва статті й журналу транслітеруються; назва статті наводиться в авторському перекладі англійською. Назва статті й журналу виділяються курсивом. У часописі, що має нумеровані томи й випуски, вказуються номер тому і номер випуску.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva statii* [Title of article]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 4(1), 121–135. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva statii* [Title of article]. *Biblioteknyi visnyk*, (5)? 124–127. [in Ukrainian].

Книга:

ППБ автора, назва книги та назва видавництва транслітеруються. Виділені дані – місце видання, том, частина, сторінки тощо – даються у перекладі англійською мовою. Назва книги наводиться також в перекладі англійською.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva knigi* [Title of book]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva roboty* [Subtitle]. In *Nazva knigi* [Title of book] (Vol. 10, pp. 33–44). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Дисертація, автореферат дисертації:

Назва дисертації перекладається. Обов'язково вказується: PhD dissertation, Extended abstract of PhD dissertation, Master's thesis.

Наводиться або правильний офіційний переклад назви установи, або транслітерація її назви.

ВАЖЛИВО: на відміну від списку джерел (де прийнято посилатися на автореферат) у References краще посилатися на повний текст дисертації.

Описи можна перевірити у каталогах дисертацій: <http://diss.rsl.ru/>
та <http://search.proquest.com/>.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Title of dissertation. PhD dissertation (Social Communication)*. Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Title of dissertation. Extended abstract of PhD dissertation (Social Communication)*. Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].

Тези доповідей, матеріали конференцій:

Тези доповідей – *Abstracts of Papers*

Матеріали (труди) конференцій – *Proceedings of the Conference Name*

Матеріали 3 міжнар. конференції / симпозиуму / з'їзду... – *Proceedings of the 3rd International Conference / Symposium / Congress...*

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva tez* [Title of article]. *Abstracts of Papers. Conference Name*. Kyiv, June 1–3. 2015. (pp. 29–42). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva tez* [Title of article]. In *Title of book* (якщо є): *Proceedings of the Conference*, Kyiv, June 1–3. 2015. (pp. 29–42). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Наукове видання

Українська біографістика
Biographistica Ukrainica

Збірник наукових праць
Випуск 14

Collection of scientific papers is dedicated to theoretical and methodical principles of biographical science of our country as a separate special historical discipline, historical experience, modern problems, tendencies and perspectives of development of Ukrainian and global biography study and bio-bibliography, issues of forming electronic bio-bibliographical resources, covering life and creative development of prominent men of Ukrainian science, art and culture.

It is meant for scientists, pedagogues, students and postgraduate students of higher educational institutions, employees of museum, archival and library institutions, local historians.

Відповідальний за випуск: Н. П. Марченко
Оригінал-макет: Д. Л. Сичов

Підписано до друку 10.02.2017
Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 22,32. Обл.-вид.арк. 22,29
Наклад 300 пр. Зам. № 1

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ, Голосіївський просп, 3

Збірник зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 15825-4297Р від 12.10.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.